

C
363.2
Б-342

Албан хэрэгцээнд зориулав

ЦАГДАА СУДЛАЛ

Онол арга зүйн
улирал тутмын
сэтгүүл

Хэвлэлийн эх бэлтгэсэн: Б.Баянмөнх

Хэвлэлийн хуудас: 10.9 х/х

Цаасны хэмжээ: В5

Өрөлтөд орсон огноо: 2026.03.12

Дугаарыг эрхлэн гаргасан: Доктор (Ph.D), дэд профессор Б.Баянмөнх

ISBN 978-99962-8882-2-7

2026 №2 (45)

СЭТГҮҮЛИЙН ЗӨВЛӨЛ

Зөвлөлийн дарга: Д.Эрдэнэбаатар Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D), профессор

Зөвлөлийн гишүүд:

Ж.Долгорсүрэн Хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор (Sc.D), профессор

Ж.Болдбаатар Хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор (Sc.D), профессор

Б.Пүрэв Хууль зүйн доктор (Ph.D), хүндэт профессор

М.Батаев Хууль зүйн доктор, (Ph.D), профессор

Г.Гантөмөр Хууль зүйн доктор, (Ph.D), профессор

Ч.Нямсүрэн Хууль зүйн доктор (Ph.D), профессор

З.Төрмандах Хууль зүйн доктор (Ph.D) профессор

Т.Оюунчимэг Хууль зүйн доктор (Ph.D), профессор

М.Эрдэнэбаяр Хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор

Ю.Бадамханд Хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор

Сэтгүүлийн эрхлэгч: Хууль зүйн доктор (Ph.D), профессор Д.Эрдэнэбаатар

Ерөнхий редактор: Хууль зүйн доктор (Ph.D), профессор Д.Булган

Нарийн бичгийн дарга: Хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор Б.Баянмөнх

Сэтгүүлийн редакцийн зөвлөл:

Г.Ганбаатар Хууль зүйн доктор (Ph.D) профессор

Б.Цогтбаатар Хууль зүйн доктор (Ph.D) дэд профессор

Л.Бат-Очир Хууль зүйн доктор (Ph.D) дэд профессор)

Б.Баянмөнх Хууль зүйн доктор (Ph.D) дэд профессор

Б.Эрдэнэбат Хууль зүйн доктор (Ph.D) дэд профессор

Б.Хишигтогтох Хууль зүйн доктор (Ph.D)

Ү.Хосбаяр Хууль зүйн доктор (Ph.D)

Н.Ганбат Техникийн ухааны доктор (Ph.D)

Д.Энхтөр Хууль зүйн доктор (Ph.D)

Г.Бямбадорж Хууль зүйн доктор (Ph.D)

Н.Лхагвасайхан Хууль зүйн доктор (Ph.D)

Г.Хулан Хууль зүйн доктор (Ph.D)

*Манай хаяг: Дотоод хэргийн их сургууль Баян зүрх дүүрэг, Цагдаагийн Академийн өргөн чөлөө,
хилчиний гудамж-1, утас: 99878219
мейл хаяг: b.bayadaa2007@gmail.com*

ЦАГДАА СУДЛАЛ
Онол арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл
(дугаар 2026 №2)

АГУУЛГА

ЦАГДААГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

Б.Баянмөнх. Нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаанд урьдчилан таамаглах (predictive policing) арга ашиглах нь.....	4
Г.Төртүлгэ. цагдаагийн байгууллагаас шүүх хуралдааны аюулгүй байдлыг хангах үүрэг, эрх зүйн зохицуулалт.....	14

ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭХ ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

Ү.Хосбаяр, Б.Баярманлай. Виртуал хөрөнгийн салбараар мөнгө угаах эрсдэл ба блокчэйн шинжилгээнд суурилсан тогтолцоог хөгжүүлэх нь.....	20
Б.Ариунболд, Э.Түвшин-Эрдэнэ. Цахим төхөөрөмж ашиглан үйлдсэн гэмт хэргийн өнөөгийн байдал, тулгамдаж буй асуудал, шийдвэрлэх арга зам, чиг хандлага.....	30
Ч.Хорол. малын хулгайн гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын туршлага ба Монгол Улсад хэрэгжүүлэх боломж.....	36
Б.Номин. Технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэж буй олон улсын туршлага ба Монгол Улсад нэвтрүүлэх боломж.....	46
Э.Банзрагч. Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд чиглэсэн эрх зүйн орчны судалгаа.....	58
Л.Батбаяр. Байгалийн ургамлыг хууль бусаар түүж бэлтгэх гэмт хэрэг, зөрчлийн Нөхцөл байдал, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох нь.....	66

ЭРҮҮГИЙН ЭРХ ЗҮЙ, КРИМИНОЛОГИЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

Б.Баярболд. Зам тээврийн осолд хүний зан байдал нөлөөлөх нь.....	74
Э.Болор-Эрдэнэ. тээврийн хэрэгслийг хулгайлах гэмт хэрэг гарахад нөлөөлж буй хүчин зүйлс.....	82
Д.Дэмбэрэл. Кибер орчин дахь нөхцөл байдал.....	91

ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИК

Б.Энхцогт. Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг зөрчлийн ялгаа, нуугдмал шинж.....	99
--	----

ОЛОН НИЙТИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

Ц.Цэдэндамба. Жагсаал цуглааны үеийн эрсдэлийг хиймэл оюунд суурилсан анализ ашиглан урьдчилан тодорхойлох нь.....	110
---	-----

ГАМШИГТАЙ ТЭМЦЭХ ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

О.Шинэтунгалаг. иргэд рүү чиглэсэн гамшгийн сургалтын олон улсын туршлага ба монголд хэрэгжүүлэх боломж.....	120
---	-----

НИЙТИЙН ХЭВ ЖУРАМ ХАМГААЛАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД УРЬДЧИЛАН
ТААМАГЛАХ (PREDICTIVE POLICING) АРГА АШИГЛАХ НЬ
THE USE OF PREDICTIVE POLICING METHODS IN PUBLIC
ORDER PROTECTION ACTIVITIES

Б.Баянмөнх

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн
Гэмт явдал, цагдаа, дотоодын цэрэг судлалын төвийн
эрхлэгч, доктор (Ph.D), дэд профессор, цагдаагийн хурандаа
B. Bayanmunkh,
Doctor (Ph.D.), Associate Professor, Police Colonel
Center for Crime, Police, and Internal Military Studies,
Research Institute of the University of Internal Affairs, Mongolia

Хураангуй. Сүүлийн жилүүдэд мэдээллийн технологи, хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөл (Big Data)-ийн хөгжил нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх болон нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаанд шинэ боломжуудыг бий болгож байна. Үүний нэг чухал чиглэл нь урьдчилан таамаглах цагдаагийн ажиллагаа буюу Predictive Policing юм.

Энэ арга нь өмнөх гэмт хэргийн статистик мэдээлэл, газарзүйн байршил, цаг хугацааны хамаарал, нийгмийн орчны мэдээлэл зэрэг өгөгдлийг дүн шинжилгээ хийж ирээдүйд гэмт хэрэг гарах магадлалтай газар, цаг хугацаа, нөхцөлийг тодорхойлох зорилготой. Энэхүү өгүүлэлд урьдчилан таамаглах цагдаагийн ажиллагааны онолын үндэс, олон улсын туршлага, нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаанд ашиглах боломжийг судалж, Монгол Улсад хэрэгжүүлэх боломж, тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлохыг зорилоо.

Abstract. In recent years, the development of information technology, artificial intelligence, and big data has created new opportunities for crime prevention and public order maintenance. One important approach in this context is predictive policing.

This method analyzes historical crime statistics, geographic location, temporal patterns, and social environment data to identify places, times, and conditions where crimes are likely to occur in the future. This article aims to examine the theoretical foundations of predictive policing, explore international experiences, assess its potential applications in public order enforcement, and identify the opportunities and challenges of implementing it in Mongolia.

Түлхүүр үг: Predictive policing, нийтийн хэв журам, гэмт хэргийн урьдчилан таамаглал, их өгөгдөл, ухаалаг цагдаа

Keywords: Predictive policing, public order, crime prediction, big data, smart police.

Оршил. Орчин үеийн хотжилт, хүн амын төвлөрөл, нийгмийн харилцааны өөрчлөлт нь нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаанд шинэ сорилтуудыг бий болгож байна. Гэмт хэрэгтэй тэмцэх уламжлалт арга нь ихэвчлэн гэмт хэрэг гарсны дараа хариу арга хэмжээ авахад чиглэдэг байсан бол өнөө үед урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлох арга барил чухал болж байна. (Youngsub Lee, 2024)

Ийм нөхцөлд урьдчилан таамаглах цагдаагийн ажиллагаа (Predictive Policing) нь мэдээллийн технологид суурилсан дүн шинжилгээ ашиглан гэмт хэргийн гаралтыг бууруулах орчин үеийн арга хэлбэрийн нэг болж хөгжиж байна. Энэхүү арга нь их өгөгдөл, алгоритм, статистик загварчлалд үндэслэн гэмт хэрэг гарах магадлалтай газар нутаг, цаг хугацааг урьдчилан тодорхойлох боломж олгодог.

Дэлхийн олон оронд цагдаагийн байгууллагууд Predictive Policing системийг ашигласнаар гэмт хэргийн гаралтыг бууруулах, нөөц бололцоог илүү оновчтой хуваарилах, нийтийн хэв журам хамгаалах үр нөлөөг нэмэгдүүлэх боломжийг бий болгож байна. (Jing Leng, 2018)

Үндсэн хэсэг. Урьдчилан таамаглах арга нь цагдаагийн байгууллага нь томоохон өгөгдөл, статистик анализ, хиймэл оюун ухаан (AI) болон машин сургалтын алгоритмуудыг ашиглан ирээдүйн гэмт хэрэг, “халуун цэг” буюу өндөр эрсдэлтэй газар, цагийг урьдчилан тодорхойлох хүсэл зорилготой арга юм. (Lau, 2020)

Япон болон бусад улс орнуудын цагдаагийн байгууллагууд AI-ийг ашиглан гэмт хэргийн “холбоо барих” өгөгдлийг гүн анализлаж, гэмт этгээдүүдийн дараагийн алхмыг урьдчилан таамаглах технологиудыг нэвтрүүлж байна.

Их Британийн цагдаа нар Durham Constabulary, Avon and Somerset Police зэрэг газруудад хүн амын зарим шинж чанар, байршил зэрэг өгөгдлийг ашиглан хувь хүн эсвэл бүлгүүдийг эрсдэлтэй гэж үнэлэх “эргэн тойрон таамаглах” системүүдийг хэрэглэж байсан бөгөөд энэ нь олон улсын хэмжээнд маргаан дагуулж байна. (Liberty, 2025)

Гэвч энэхүү арга нь өгөгдлийн ялгаварлан гадуурхах зангаас, алгоритмын ил тод байдлын дутагдал, хүний эрхийн асуудал хүртэл олон сорилтуудтай тулгардаг тул зарим улс орнууд түүний хэрэгжилт, хяналт, дүрэм журам, ил тод байдлын механизм бий болгохыг эрэлхийлж байна.

Урьдчилан таамаглах цагдаагийн ажиллагаа нь ирээдүйд гарч болзошгүй гэмт хэргийг урьдчилан таамаглах, урьдчилан сэргийлэхэд туслах зорилгоор их хэмжээний мэдээллийг шинжлэх алгоритмуудыг ашиглахыг хэлнэ.

Энэхүү аргыг дэлхийн олон орны эрдэмтэн судлаачид судалж үзээд өөр өөрсдийн судалгааны үр дүнг нийтэлж байсан байна. Тухайлбал:

1. The Effectiveness of Big Data-Driven Predictive Policing: Systematic Review

Удиртгал, томоохон өгөгдөлд суурилсан predictive policing-ийн үр дүн, боломж, эрсдэлийг системтэйгээр авч үзсэн судалгаа юм байна. 161 судалгааны нийтлэлд дүн шинжилгээ хийж, зөвхөн цөөн тохиолдолд үр дүнтэй нотолгоо (crime reduction, prediction accuracy) батлагдсан болохыг харуулжээ. Мөн алгоритм, өгөгдлийн чанар, нийгмийн ялгаварлал зэрэг эрсдэлүүдийн талаарх чухал асуудлууд гарсан. (Youngsub Lee B. B., 2024)

Энэхүү судалгаанд технологид суурилсан цагдаагийн үйл ажиллагааны хамгийн сүүлийн үеийн хэлбэрүүдийн нэг болох их өгөгдөлд суурилсан урьдчилан таамаглах цагдаагийн үйл ажиллагааны үр нөлөө, мөн цагдаагийн хүчинд өгөгдөл төвлөрөх эсвэл алгоритмын хэвийлтээс үүдэлтэй эрсдэлийг судалсан байна.

2. Big Data-driven Predictive Policing Innovation

Big Data технологи нь уламжлалт реактив цагдаагийн аргаас илүү үр дүнтэй урьдчилан сэргийлэх стратегийг бий болгодог гэж тайлбарласан өгүүлэл юм. Мэдээлэл цуглуулах, загварчлал, үр дүнгийн дипломатик дүн шинжилгээг давхар ашиглах боломжийг тайлбарлажээ.

3. Research on the Theoretical Basis and Technical Path of Predictive Policing

Уг судалгаа criminology-ийн онолууд (Routine Activity Theory, Crime Pattern Theory гэх мэт)-ийг predictive policing-ийн үндсэн ойлголт, техник замтай холбож тайлбарласан нийтлэл байна. Интеллект-суурилсан цагдаагийн resource allocation (нөөц хуваарилалт) стратеги, превентив хяналтын замыг онцолжээ. (Jing Leng, 2018)

4. Predictive Policing Symposium: A Strategic Discussion

2009 онд явуулсан стратегийн хэлэлцүүлэгт predictive policing-ийг улирлын crime prevention strategy гэж авч үзсэн бөгөөд өгөгдлийн найдвартай байдал, хэмжилтийн асуудал, crime prevention theory-ийг predictive policing-т шингээх асуудлуудыг тэмдэглэсэн. (programs, 2011)

Урьдчилан таамаглах арга (Predictive Policing) гэдэг нь гэмт хэрэг хэзээ, хаана, ямар хэлбэрээр гарах магадлалтайг статистик мэдээлэл, өгөгдлийн шинжилгээ болон хиймэл оюун ухаанд суурилан урьдчилан таамаглаж, цагдаагийн нөөц хүчийг илүү үр ашигтай байршуулж гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх аргачлал юм.

Гол агуулга: Predictive policing нь дараах төрлийн мэдээлэлд тулгуурладаг. Үүнд:

- Өмнөх гэмт хэргийн статистик мэдээлэл
- Газарзүйн байршлын өгөгдөл (ямар бүсэд гэмт хэрэг их гардаг)
- Цаг хугацааны мэдээлэл (өдөр, сар, улирал)
- Нийгэм-эдийн засгийн нөхцөл байдал
- Камер, мэдрэгч, мэдээллийн системийн бодит цагийн өгөгдөл

Эдгээр мэдээллийг алгоритм болон дата шинжилгээ ашиглан боловсруулж, гэмт хэрэг гарах өндөр магадлалтай газар, цагийг тодорхойлдог.

- Урьдчилан таамаглах аргын үндсэн зорилго нь:
- Гэмт хэрэг гарахаас урьдчилан сэргийлэх
- Цагдаагийн эргүүл, хүч хэрэгслийг оновчтой байрлуулах
- Нөөц ба төсвийн ашиглалтыг сайжруулах
- Нийтийн аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэх

Ашиглагддаг үндсэн хэлбэрүүд

Урьдчилан таамаглах арга (Predictive Policing) нь гэмт хэрэг хэзээ, хаана, хэн үйлдэж болзошгүйг өгөгдөлд тулгуурлан урьдчилан тодорхойлох зорилготой аналитик арга бөгөөд үндсэндээ дараах 3 хэлбэрээр хэрэглэгддэг. Үүнд:

- **Газарзүйн урьдчилан таамаглал (Location-based prediction)** – Өмнөх гэмт хэргийн статистик, цаг хугацаа, байршлын өгөгдөлд тулгуурлан ирээдүйд гэмт хэрэг гарах магадлал өндөр “халуун цэг” (hot spots)-ийг тодорхойлж, цагдаагийн эргүүлийг тухайн бүсэд төвлөрүүлэхэд ашигладаг. (Walter L. Perry, 2013)

Газарзүйн урьдчилан таамаглал (Place-based prediction / Geographic predictive policing) гэдэг нь өмнөх гэмт хэргийн статистик мэдээлэл, газарзүйн байршлын өгөгдөл, цаг хугацааны хандлагыг шинжилж, тодорхой газар нутагт гэмт хэрэг гарах магадлал өндөр бүсийг урьдчилан тодорхойлох аналитик арга юм.

Энэ арга нь ихэвчлэн гэмт хэргийн “халуун цэг” (crime hot spots)-ийг илрүүлэхэд ашиглагддаг бөгөөд цагдаагийн байгууллага эргүүл, хяналтын хүч хэрэгслийг тухайн өндөр эрсдэлтэй бүсэд төвлөрүүлэх замаар гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд чиглэдэг. (Academies, 2015)

Гол онцлог нь:

- Газарзүйн мэдээллийн систем (GIS) болон статистик загвар ашигладаг
- Өмнөх гэмт хэргийн байршлын мэдээлэл дээр үндэслэдэг

- Цаг хугацаа + газарзүйн хамаарлыг хамтад нь шинжилдэг
- Эрсдэл өндөр бүсийг зураглал (mapping) хэлбэрээр харуулдаг

Ашиг тус:

- Гэмт хэрэг их гардаг байршлыг эрт илрүүлэх
- Эргүүлийн чиглэл, байршлыг оновчтой төлөвлөх
- Нөөц хүчийг илүү үр ашигтай хуваарилах

Газарзүйн урьдчилан таамаглал нь гэмт хэрэг аль газар нутагт гарах магадлал өндөр байгааг урьдчилан тодорхойлох замаар цагдаагийн үйл ажиллагааг төлөвлөх аналитик арга юм.

• **Хувь хүн төвтэй урьдчилан таамаглал (Person-based prediction)** – Гэмт хэрэг үйлдэх эсвэл дахин гэмт хэрэгт холбогдох өндөр эрсдэлтэй хувь хүмүүсийг өгөгдлийн анализ ашиглан тодорхойлж, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд чиглэдэг. (Kristian Lum, 2016)

Хувь хүн төвтэй урьдчилан таамаглал гэдэг нь гэмт хэргийн өмнөх бүртгэл, нийгмийн харилцаа, зан үйлийн мэдээлэл зэрэг өгөгдөлд суурилсан анализ ашиглан тодорхой хувь хүн гэмт хэрэг үйлдэх эсвэл гэмт хэргийн хохирогч болох эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлох арга юм. Энэ нь predictive policing-ийн нэг хэлбэр бөгөөд гол зорилго нь өндөр эрсдэлтэй хүмүүсийг илрүүлж урьдчилан сэргийлэх, нийгмийн үйлчилгээ болон цагдаагийн арга хэмжээг чиглүүлэх явдал юм.

Энэхүү арга нь гэмт хэрэг гарах газар дээр бус, харин гэмт хэрэгт холбогдох магадлалтай хүмүүс дээр төвлөрдөг. Судлаачид үүнийг risk-focused policing буюу high-risk individual identification гэж нэрлэдэг.

Энэ арга нь дараах мэдээллийг ашигладаг. Тухайлбал:

- Өмнөх гэмт хэргийн бүртгэл
- Нийгмийн сүлжээ, холбоо хамаарал
- Гэмт бүлэглэлтэй холбоотой мэдээлэл
- Давтан гэмт хэрэг үйлдэх магадлал
- Хохирогч болох эрсдэл

Эдгээрийг статистик загвар, алгоритм, өгөгдлийн анализ ашиглан боловсруулж эрсдэлийн үнэлгээ (risk assessment) хийдэг. (Walter L. Perry B. M., 2013)

Гол онцлог. Хувь хүн төвтэй урьдчилан таамаглал нь дараах үндсэн онцлогтой. Үүнд:

1. Эрсдэлд суурилсан үнэлгээ. Судалгааны алгоритм ашиглан ямар хүмүүс гэмт хэрэгт холбогдох магадлал өндөр байгааг тодорхойлдог.

2. Нийгмийн сүлжээний анализ. Зарим тохиолдолд гэмт бүлэглэл болон холбоотой хүмүүсийн харилцааг судлах (social network analysis) аргыг ашигладаг.

3. Урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ. Эрсдэл өндөр хүмүүсийг тодорхойлсны дараа а/зөвлөгөө, б/нийгмийн үйлчилгээ, в/хяналт зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлдэг.

4. Өгөгдөлд суурилсан шийдвэр. Цагдаагийн шийдвэр гаргалт нь өгөгдөл болон аналитик системд тулгуурладаг.

Ашиг тус. Хувь хүн төвтэй урьдчилан таамаглал дараах давуу талтай. Тухайлбал:

1. Давтан гэмт хэрэг бууруулах. Өндөр эрсдэлтэй хүмүүсийг илрүүлснээр давтан гэмт хэргийн магадлалыг бууруулах боломжтой.

2. Нөөц хүчийг оновчтой ашиглах. Цагдаагийн байгууллага хяналт, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг илүү үр дүнтэй төлөвлөх боломжтой.

3. Хохирогч болох эрсдэлийг бууруулах. Зарим системүүд хохирогч болох магадлалтай хүмүүсийг тодорхойлж хамгаалалтын арга хэмжээ авахад ашиглагддаг.

4. Нийгмийн үйлчилгээтэй уялдуулах. Өндөр эрсдэлтэй хүмүүсийг нийгмийн халамж, боловсрол, хөдөлмөрийн хөтөлбөрүүдтэй холбох боломжтой.

Ямар тохиолдолд ашиглах вэ

Хувь хүн төвтэй урьдчилан таамаглал дараах нөхцөлд ихэвчлэн ашиглагддаг.

1. Давтан гэмт хэрэг их гардаг үед. Тухайн бүсэд давтан гэмт хэрэг үйлдэгчдийн тоо өндөр үед.

2. Бүлэглэлийн гэмт хэрэг. Гэмт бүлэглэл, зохион байгуулалттай гэмт хэрэг-ийг илрүүлэх үед.

3. Залуучуудын гэмт хэрэг. Эрсдэлтэй залуучуудыг илрүүлж урьдчилан сэргийлэх зорилгоор.

4. Хүчирхийлэлтэй гэмт хэрэг. Буудлага, танхайрал зэрэг өндөр эрсдэлтэй гэмт хэргийг бууруулах үед ашигладаг байна.

• **Гэмт хэргийн хэв шинжийн урьдчилан таамаглал (Crime pattern prediction) –**

Гэмт хэргийн хэв шинжийн урьдчилан таамаглал гэдэг нь өнгөрсөн гэмт хэргийн мэдээлэл, үйлдэгдсэн арга барил, цаг хугацаа, байршил болон бусад нөхцөл хүчин зүйлсийг шинжилж гэмт хэрэг ямар хэлбэрээр, ямар хэв маягаар давтагдан гарах магадлалтайг урьдчилан тодорхойлох аналитик арга юм. Энэхүү арга нь predictive policing-ийн нэг төрөл бөгөөд гэмт хэргийн pattern буюу давтагдах бүтэц, хандлагыг илрүүлэхэд чиглэдэг.

Гэмт хэргийн төрлийн давтамж, арга барил, цаг хугацааны давталт зэрэг хэв шинжийг шинжилж, тодорхой төрлийн гэмт хэрэг (жишээлбэл: хулгай, дээрэм) хэзээ, ямар нөхцөлд гарах магадлалтайг таамаглахад ашигладаг. (Lau, Predictive Policing Explained, 2020)

Жишээ нь АНУ, Их Британи зэрэг улсад цагдаа нар алгоритм ашиглан гэмт хэрэг их гардаг “халуун цэг” (crime hot spots)-ийг тодорхойлж эргүүлийг төлөвлөдөг. Зарим хотод PredPol, CompStat зэрэг өгөгдөлд суурилсан систем ашигладаг.

Криминологийн судалгаанд гэмт хэрэг ихэвчлэн тодорхой хэв маяг, давтамж, нөхцөлд давтагддаг гэж үздэг. Иймээс өмнөх гэмт хэргийн мэдээллийг судалснаар ирээдүйд ямар төрлийн гэмт хэрэг, ямар арга барилаар гарч болохыг таамаглах боломжтой. Жишээлбэл:

- Халаасны хулгай олон хүн цуглардаг газар их гардаг
- Автомашины хулгай шөнө болон сул хамгаалалттай зогсоолд их гардаг
- Зарим гэмт хэрэг тодорхой улирал, баяр ёслолын үеэр нэмэгддэг

Гол онцлог нь:

1. Өгөгдөлд суурилсан анализ. Өмнөх гэмт хэргийн мэдээлэлд статистик болон алгоритмын шинжилгээ хийдэг.

2. Давтагдах хэв маягийг илрүүлэх. Гэмт хэргийн хэв шинж, давтамж, нөхцөл байдлыг тодорхойлдог.

3. Цаг хугацааны шинжилгээ. Гэмт хэрэг өдөр, долоо хоног, улирал зэргээр хэрхэн өөрчлөгдөж байгааг судалдаг.

4. Урьдчилан сэргийлэх чиглэл. Гэмт хэргийн арга барил болон нөхцөл байдлыг ойлгож урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авахад ашиглагддаг. (Hunt, 2019)

Ашиг тус

1. Гэмт хэргийн хандлагыг тодорхойлох. Ямар төрлийн гэмт хэрэг өсөх эсвэл буурах хандлагатай байгааг илрүүлдэг.

2. Урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ боловсруулах. Цагдаа болон аюулгүй байдлын байгууллагууд тодорхой төрлийн гэмт хэрэгт чиглэсэн арга хэмжээ төлөвлөх боломжтой.

3. Нөөц хүчийг оновчтой ашиглах. Гэмт хэргийн хэв шинжийг ойлгосноор эргүүл, хяналтын төлөвлөлтийг илүү үр ашигтай хийдэг.

4. Бодлогын шийдвэр гаргалтыг дэмжих. Төрийн байгууллагууд гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх бодлого боловсруулахад ашигладаг.

Хэрэглэх тохиолдолд. Гэмт хэргийн хэв шинжийн урьдчилан таамаглалыг дараах нөхцөлд ашиглах нь түгээмэл байна. Тухайлбал:

1. Давтагдах гэмт хэрэг. Жишээ нь хулгай, автомашины хулгай, дээрэм
2. Цуврал гэмт хэрэг. Нэг хүн эсвэл бүлэг ижил арга барилаар давтан үйлдэх гэмт хэрэг.
3. Хотын аюулгүй байдлын төлөвлөлт. Хотын гэмт хэргийн ерөнхий хандлагыг судлах үед.
4. Эрсдэлийн дүн шинжилгээ. Гэмт хэрэг ямар нөхцөлд их гардаг болохыг тодорхойлох үед.

Гэмт хэргийн хэв шинжийн урьдчилан таамаглал нь гэмт хэргийн давтагдах хэв маяг, цаг хугацааны хандлага, үйлдэх арга барилыг шинжилж ирээдүйд гарч болох гэмт хэргийн төрлийг урьдчилан тодорхойлох аналитик арга бөгөөд энэ нь цагдаагийн байгууллагад урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ боловсруулах, нөөц хүчийг оновчтой төлөвлөх, гэмт хэргийн өсөлтийг бууруулахад чухал ач холбогдолтой.

Урьдчилан таамаглах аргын давуу болон сул тал

Давуу тал: Урьдчилан таамаглах арга (Predictive Policing)-ын гол давуу тал нь их хэмжээний өгөгдөл, статистик шинжилгээ ашиглан гэмт хэрэг гарах магадлалтай газар, цаг хугацаа, хэв шинжийг урьдчилан тодорхойлж, цагдаагийн байгууллагад гэмт хэргийг урьдчилан таслан зогсоох, нийгмийн аюулгүй байдлыг дээшлүүлэх боломжийг олгодогт оршино. Мөн энэ арга нь цагдаагийн нөөц, хүч хэрэгслийг илүү оновчтой хуваарилах, өндөр эрсдэлтэй бүсэд чиглүүлэн ажиллах боломж бүрдүүлж, ингэснээр гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажиллагааны үр ашиг, шийдвэр гаргалтын чанарыг нэмэгдүүлдэг гэж судлаачид үздэг. (Andersen, 2024). Тухайлбал:

- Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх боломж нэмэгдэнэ.
- Цагдаагийн ажиллагаа илүү үр ашигтай болно.
- Эргүүл, хяналтыг оновчтой болгоно.

Сул тал ба шүүмжлэл

Урьдчилан таамаглах арга (Predictive Policing)-ын нэг гол сул тал нь алгоритм нь өмнөх гэмт хэргийн мэдээлэлд тулгуурладаг тул тухайн өгөгдөлд агуулагдсан нийгмийн ялгаварлан гадуурхах хэв маяг, нэг талын мэдээллийг давтан бэхжүүлэх эрсдэлтэй гэж судлаачид шүүмжилдэг.

Мөн алгоритмын шийдвэр гаргалт нь ихэвчлэн ил тод бус (“black box”) байдаг тул иргэдийн хувийн мэдээлэл хамгаалах, хүний эрх, шударга ёсны зарчимд нөлөөлөх магадлалтай гэж хүний эрхийн байгууллагууд анхааруулж байна. Үүнээс гадна гэмт хэргийн бодит шалтгаан, нийгмийн хүчин зүйлсийг бүрэн тусгахгүй байх тохиолдол байдаг учраас зөвхөн технологид хэт найдах нь буруу таамаглал, бодлогын алдаа гаргах эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг гэж судалгаанд дурдсан байдаг. (Kristian Lum, To Predict and Serve? , 2016)

Тухайлбал:

- Өгөгдлийн алдаа эсвэл ялгаварлал бий болох эрсдэл
- Хувийн мэдээлэл хамгаалах асуудал

- Алгоритмд хэт найдах эрсдэл

Predictive policing нь өгөгдөл, алгоритмд суурилсан гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх орчин үеийн цагдаагийн стратеги бөгөөд нөөц хүчийг илүү үр ашигтай ашиглах, гэмт хэргийн эрсдэлийг бууруулахад чиглэдэг.

Нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаанд урьдчилан таамаглах арга ашиглаж буй төлөв байдал

Нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаанд урьдчилан таамаглах аргыг цагдаагийн байгууллагууд гэмт хэрэг болон зөрчил гарах магадлалыг урьдчилан тодорхойлох зорилгоор өргөн ашигладаг. Урьдчилан таамаглах арга нь өмнөх гэмт хэргийн статистик мэдээлэл, газарзүйн байршил, цаг хугацааны өгөгдөл болон нийгмийн бусад хүчин зүйлсийг шинжилж, цаашид хаана, ямар төрлийн зөрчил гарах магадлалтайг тодорхойлох аналитик арга юм.

Энэ аргыг ашигласнаар цагдаагийн байгууллага зөвхөн гарсан гэмт хэрэгт хариу арга хэмжээ авах бус, харин урьдчилан сэргийлэх чиглэлд ажиллах боломжтой болдог. Өгөгдлийн шинжилгээ, алгоритм болон мэдээллийн системийн тусламжтайгаар гэмт хэргийн халуун цэг (crime hot spot) болон давтагдах хэв шинжийг илрүүлж, эргүүл хяналтын үйл ажиллагааг тухайн бүсэд төвлөрүүлдэг.

Нийтийн хэв журам хамгаалах үед энэхүү арга нь олон нийтийн цугларалт, баяр ёслол, томоохон арга хэмжээ зэрэг үед зөрчил, гэмт хэрэг гарах магадлалтай газар, цагийг урьдчилан тодорхойлох боломж олгодог. Үүний үр дүнд цагдаагийн хүч хэрэгслийг илүү оновчтой байршуулж, эргүүл хяналтын төлөвлөлтийг сайжруулах боломж бүрддэг. (Pearsall, 2010)

Мөн урьдчилан таамаглах арга нь гэмт хэргийн хэв шинж, хандлагыг тодорхойлохын тулд data mining, crime mapping, нийгмийн сүлжээний шинжилгээ зэрэг аналитик арга техникийг ашигладаг. Эдгээр арга нь гэмт хэрэг болон зөрчил ямар нөхцөлд их гардаг болохыг илрүүлэхэд тусалдаг.

Үүний үр дүнд нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаанд эргүүлийн чиглэл, хяналтын стратеги, нөөц хүчний хуваарилалт илүү үр ашигтай болдог. Мөн энэхүү арга нь асуудалд суурилсан цагдаагийн үйл ажиллагаа (problem-oriented policing), нотолгоонд суурилсан цагдаагийн ажиллагаа (evidence-based policing), тагнуулд суурилсан цагдаагийн ажиллагаатай уялдан хэрэгждэг.

Ингэснээр цагдаагийн байгууллага нийгмийн аюулгүй байдлыг хангах, гэмт хэрэг болон нийтийн хэв журмын зөрчлийг бууруулахад урьдчилан сэргийлэх, төлөвлөх, оновчтой хариу арга хэмжээ авах боломжийг бүрдүүлдэг. (Albert Meijer, 2019)

Нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаанд урьдчилан таамаглах арга ашиглах олон улсын туршлага

Нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаанд урьдчилан таамаглах аргыг олон улс оронд гэмт хэрэг болон зөрчлийг урьдчилан тодорхойлох, цагдаагийн нөөцийг оновчтой ашиглах зорилгоор өргөн ашиглаж байна. Урьдчилан таамаглах арга нь гэмт хэргийн өмнөх статистик мэдээлэл, газарзүйн байршил болон цаг хугацааны өгөгдлийг анализ хийж ирээдүйд гэмт хэрэг гарах магадлалтай бүсийг тодорхойлох арга юм. (Hoar, 2021)

АНУ-д урьдчилан таамаглах аргын программ хангамжийг ашиглан гэмт хэргийн “hot spot” буюу эрсдэл өндөр бүсийг тодорхойлж, эргүүлийн үйл ажиллагааг тухайн бүсэд төвлөрүүлэх замаар гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлдэг.

Нидерланд улсад цагдаагийн байгууллага Crime Anticipation System (CAS) нэртэй системийг ашиглан тодорхой хугацаанд гэмт хэрэг гарах магадлалтай байршлыг урьдчилан тооцоолж, цагдаагийн хяналт шалгалтыг төлөвлөдөг.

Мөн Их Британид хэд хэдэн цагдаагийн байгууллага алгоритмд суурилсан урьдчилан таамаглах аргын систем ашиглаж, гэмт хэрэг гарах магадлалтай газар болон эрсдэлтэй хүмүүсийг тодорхойлох судалгаа, туршилтыг хэрэгжүүлж байна. (Marc Schuilenburg, 2023)

Канад болон Австрали зэрэг орнуудад мөн ижил төрлийн өгөгдөлд суурилсан системийг ашиглан гэмт хэргийн хандлагыг шинжилж, цагдаагийн эргүүлийн төлөвлөлт болон нөөц хүчний хуваарилалтыг сайжруулж байна.

Зарим оронд урьдчилан таамаглах аргыг хотын аюулгүй байдлын төлөвлөлт, олон нийтийн арга хэмжээний хамгаалалт, терроризмын эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагаанд ашигладаг. Эдгээр туршлагаудаас харахад урьдчилан таамаглах арга нь өгөгдөлд суурилсан шийдвэр гаргалт, урьдчилан сэргийлэх цагдаагийн ажиллагааг хөгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой гэж судлаачид үздэг. Иймээс олон улсын туршлагаас харахад урьдчилан таамаглах аргыг ашигласнаар цагдаагийн байгууллагууд нийтийн хэв журмыг хамгаалах үйл ажиллагааг илүү шинжлэх ухаанд суурилсан, үр ашигтай хэлбэрээр зохион байгуулах боломжтой болсон байна. (Hoar, Predictive Policing & The Right to Non-Discrimination, 2021)

Урьдчилан таамаглах цагдаагийн ажиллагаа нь өмнөх гэмт хэргийн талаарх мэдээллийг цуглуулж, шинжлэх замаар гэмт хэргийн үйл ажиллагаа явуулах магадлал өндөртэй хувь хүмүүс эсвэл газарзүйн орон зайн бүс нутгийг тодорхойлж, урьдчилан таамаглахыг хэлнэ (Meijer and Wessels, 2019). Өөрөөр хэлбэл, өмнө нь үйлдсэн гэмт хэргийг шинжилдэг алгоритмуудыг ашиглан ирээдүйд хэзээ, хаана гэмт хэрэг гарахыг урьдчилан таамаглахыг оролддог.

Урьдчилан таамаглах цагдаагийн ажиллагааны хоёр өргөн төрөл байдаг. Эхнийх нь байршилд суурилсан; эдгээр хэрэгслүүд нь огноо, газар, гэмт хэргийн түвшин, цаг агаар, томоохон үйл явдлын талаарх түүхэн өгөгдлийг шинжилж, гэмт хэрэг хэзээ, хаана гарах магадлал өндөр эсвэл бага байгааг урьдчилан таамаглахын тулд алгоритмуудыг ашигладаг (Heaven, 2020).

Дараа нь алгоритм нь гэмт хэрэг гарах магадлал өндөр гэж үзсэн газарзүйн "халуун цэгүүд"-ийг бий болгодог бөгөөд эдгээр бүс нутгийг цагдаагийн эргүүлүүд онилж байдаг. Хоёр дахь төрөл нь хувь хүнд суурилсан; эдгээр хэрэгслүүд нь хэн нэгэн гэмт хэрэгт холбогдох магадлалыг урьдчилан таамаглахын тулд хүмүүсийн нас, хүйс, гэр бүлийн байдал, мансууруулах бодис хэрэглэсэн түүх, гэмт хэргийн бүртгэл зэрэг мэдээллийг үнэлдэг.

Нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаанд

урьдчилан таамаглах арга ашиглаж буй өнөөгийн төлөв байдал

Монгол Улсад нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаанд урьдчилан таамаглах арга нь мэдээллийн технологи, өгөгдлийн шинжилгээ болон хяналтын системд тулгуурлан аажмаар нэвтэрч байна. Тухайлбал, Цагдаагийн байгууллага гэмт хэргийн мэдээллийг газрын зурагт байршуулах “гэмт хэргийн цахим зураглал (e-crime mapping)” системийг ашиглан гэмт хэрэг их гардаг байршил, хандлагыг тодорхойлох боломжийг бүрдүүлсэн.

Мөн Улаанбаатар хотод олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор ухаалаг камерын нэгдсэн хяналтын системийг ашиглаж, нийтийн газар болон уулзваруудад байршуулсан мянга гаруй камерын мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж гэмт хэрэг, зөрчлийг илрүүлэх болон урьдчилан сэргийлэхэд ашиглаж байна.

Түүнчлэн хиймэл оюун ухаанд суурилсан видео анализын программ (жишээлбэл MD-Video AI) нь камерын дүрсийг сайжруулж, сэжигтэй үйлдэл болон гэмт хэрэгт холбогдох

объект, хүнийг илрүүлэхэд дэмжлэг үзүүлж байгаа нь цагдаагийн ажиллагааг илүү үр ашигтай болгож байна.

Иймээс Монгол Улсад урьдчилан таамаглах арга нь гэмт хэргийн мэдээллийн сан, камерын хяналтын систем, өгөгдөлд суурилсан анализыг ашиглах замаар хөгжиж байгаа бөгөөд энэ нь нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагааг илүү үр ашигтай, урьдчилан сэргийлэх чиглэлтэй болгоход чухал үүрэгтэй байна.

Дүгнэлт. Нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаанд урьдчилан таамаглах арга (predictive policing) нь гэмт хэргийн өмнөх статистик, газарзүйн байршил, цаг хугацаа, хувь хүн, хохирогчийн өгөгдөл зэрэг олон эх сурвалжийг шинжилж ирээдүйд гарах магадлалтай гэмт хэрэг, зөрчлийг урьдчилан тодорхойлох аналитик арга юм.

Олон улсын туршлагаас харахад АНУ, Их Британи, Нидерланд, Канад зэрэг орнууд гэмт хэргийн “hot spot”, хувь хүн төвтэй эрсдэл өндөр бүлэг, давтагдах гэмт хэргийн хэв маягийг илрүүлж урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг төлөвлөж, цагдаагийн нөөц хүчийг оновчтой ашиглахад амжилттай нэвтрүүлсэн.

Газарзүйн, хувь хүн төвтэй, хохирогч төвтэй болон гэмт хэргийн хэв шинжийн урьдчилан таамаглал нь бүгд өгөгдөлд суурилсан шийдвэр гаргалт, эрсдэлийн үнэлгээ хийх боломжийг олгож, нийтийн аюулгүй байдлыг хангах стратегийг дэмждэг.

Монгол Улсад энэхүү арга нь гэмт хэргийн цахим зураглал, ухаалаг камерын нэгдсэн хяналтын систем, хиймэл оюун ухаанд суурилсан видео анализ зэрэг технологиор аажмаар нэвтэрч, нийтийн газар болон уулзваруудад эргүүл, хяналтын үйл ажиллагааг илүү үр ашигтай болгоход чиглэж байна.

Иймээс урьдчилан таамаглах арга нь урьдчилан сэргийлэх, нөөц хүчийг оновчтой хуваарилах, гэмт хэргийн хандлагыг шинжлэх ухаанд суурилсан байдлаар тодорхойлох хэрэгсэл болж, олон улсын болон Монголын туршлагад нийтийн хэв журмыг хамгаалах үйл ажиллагааг үр ашигтай болгоход чухал ач холбогдолтой гэж дүгнэгдэж байна.

Санал. Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагад урьдчилан таамаглах арга (predictive policing)-ийг илүү үр ашигтай нэвтрүүлэх, нийтийн хэв журмыг хамгаалах үйл ажиллагааг сайжруулах үүднээс дараах 5 саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Газарзүйн урьдчилан таамаглалд суурилсан динамик эргүүлийн систем

Гэмт хэрэг их гарах магадлалтай “hot spot”-ийг цаг хугацааны хандлагатай уялдуулан үндсэн камер, GPS, хөдөлгөөнт эргүүлд динамик байдлаар чиглүүлэх систем нэвтрүүлэх.

Жишээ: өглөө, үдээс хойш, шөнийн цагт тус бүртээ эрсдэл өндөр бүсэд эргүүлийн хүчийг өөрчлөх.

Ашиг тус: цагдаагийн нөөцийг оновчтой хуваарилах, гэмт хэрэг гарахаас урьдчилан сэргийлэх.

2. Хувь хүн төвтэй эрсдэл үнэлгээний платформ

Өндөр эрсдэлтэй хувь хүн, бүлэг, давтан гэмт хэрэг үйлдэх магадлалтай хүмүүсийг тодорхойлох AI болон өгөгдлийн анализд суурилсан үнэлгээний систем бий болгох.

Ашиг тус: урьдчилан сэргийлэх, зөвлөгөө, нийгмийн үйлчилгээтэй холбох, давтан гэмт хэргийн магадлалыг бууруулах.

3. Гэмт хэргийн хэв шинжийн дүн шинжилгээний дата төв

Өмнөх гэмт хэрэг, замын хөдөлгөөний хяналт, камерын бичлэг зэрэг төвлөрсөн өгөгдлийн санг бий болгож, pattern recognition ашиглах.

Ашиг тус: давтагдах гэмт хэргийн хандлагыг урьдчилан тодорхойлж, эргүүл, хяналтын стратегийг сайжруулах.

4. Хохирогч төвтэй урьдчилан сэргийлэх систем

Өндөр эрсдэлтэй хохирогчийг урьдчилан тодорхойлох систем нэвтрүүлж, иргэдэд мэдээлэл түгээх, хамгаалалтын арга хэмжээ авах.

Ашиг тус: иргэдийн аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэх, гэмт хэргийн хохирлыг бууруулах.

5. Олон нийтийн оролцоонд суурилсан predictive policing аппликейшн

Иргэд гэрийн болон орон нутгийн эрсдэлтэй бүсийг мэдэх, сэжигтэй үйлдлийг цагдаад мэдээлэх боломжтой гар утасны аппликейшн.

Ашиг тус: олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх, гэмт хэргийн мэдээллийг бодит цагийн байдлаар авах, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг сайжруулах.

Ашигласан материал

1. Academies, N. (2015). The Landscape of Proactive Policing. *National Academies*, 41.
2. Albert Meijer, M. W. (2019). Predictive Policing: Review of Benefits and Drawbacks. *International Journal of Public Administration*, 1031-1039.
3. Andersen, G. (2024 оны 2 10). *The Role of Data Science in Criminal Justice: Predictive Policing and Forensic Analysis*. moldstud: <https://moldstud.com/articles/p-the-role-of-data-science-in-criminal-justice-predictive-policing-and-forensic-analysis>
4. Hoar, S. (2021 оны 6 7). *Predictive Policing & The Right to Non-Discrimination*. Impala Global: <https://impalaglobal.org/2021/06/07/predictive-policing-the-right-to-non-discrimination>
5. Hoar, S. (2021 оны 6 7). *Predictive Policing & The Right to Non-Discrimination*. Impala Global: <https://impalaglobal.org/2021/06/07/predictive-policing-the-right-to-non-discrimination>
6. Hunt, J. (2019). From Crime Mapping to Crime Forecasting: The Evolution of Place-Based Policing. *National institute of justica*.
7. Jing Leng, G. L. (2018). Proceedings of the 2018 7th International Conference on Energy, Environment and Sustainable Development (ICEESD 2018). *Springer Natue*, 18.
8. Kristian Lum, W. I. (2016). To Predict and Serve. *Significance Journal*, 14-19.
9. Lau, T. (2020 оны 3 1). *Predictive Policing Explained*. brennan center: <https://www.brennancenter.org/our-work/research-reports/predictive-policing-explained>
10. Liberty. (2025). *Our work*. l.lberty: <https://www.libertyhumanrights.org.uk/our-work/>
11. Marc Schuilenburg, M. S. (2023). Big data policing: The use of big data and algorithms by the Netherlands Police . *Policing*, 61.
12. Pearsall, B. (2010). Predictive Policing: The Future of Law Enforcement. *National Institute of Justice*, 16-19.
13. programs, O. o. (2011). Predictive Policing Symposium: A Strategic Discussion. *Geography & Public Safety*, 2.
14. Walter L. Perry, B. M. (2013). The Role of Crime Forecasting in Law Enforcement Operations. *Predictive Policing*.
15. Walter L. Perry, B. M. (2013 оны 9 25). *The Role of Crime Forecasting in Law Enforcement Operations*. RAND: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR233.html
16. Youngsub Lee, B. B. (2024). The Effectiveness of Big Data-Driven Predictive Policing: Systematic Review. *Justice Evaluation Journal* , 127-160.

**ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГААС ШҮҮХ ХУРАЛДААНЫ АЮУЛГҮЙ
БАЙДЛЫГ ХАНГАХ ҮҮРЭГ, ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ**
THEORY OF SECURITY IN THE COURT,
LEGAL PROBLEMS

Г.Төртулга
Цагдаагийн сургуулийн ЦЭЗТ-ийн
багш, цагдаагийн хошууч
Turtulga Gantumur
Lecturer of police Law department,
Police school of University
Of Internal Affairs, Police major

Хураангуй. Шүүн таслах ажиллагааны хэвийн нөхцөлийг хангах зорилгоор шүүх хуралдааны аюулгүй байдлыг хангаж, дэг журам сахиулахад цагдаагийн байгууллагын гүйцэтгэж буй үүрэг, эрх зүйн зохицуулалтын хэрэгжилтийг тандан судлахын зэрэгцээ дүгнэлт, санал дэвшүүлэхийг зорилоо.

Энэхүү судалгаанд чанарын болон баримт бичгийн шинжилгээний аргыг хослуулан ашиглав. Тодруулбал, Монгол Улсын Үндсэн хууль, Шүүхийн тухай хууль, Цагдаагийн албаны тухай хууль, “Шүүх, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангах журам” зэрэг холбогдох эрх зүйн актуудын агуулга, хэрэгжилтийн байдалд дүн шинжилгээ хийсэн. Мөн шүүх хуралдааны аюулгүй байдлыг хангах чиг үүргийг цагдаагийн байгууллагад шилжүүлсэнтэй холбоотой эрх зүйн өөрчлөлтийн явцыг түүхэн харьцуулсан аргаар судалж, гадаад улсын судлаачдын бүтээл, олон улсын байгууллагын тайлан, гарын авлагад тулгуурлан харьцуулсан судалгааг хийсэн болно.

Судалгааны хүрээнд гарсан дүгнэлт, санал зөвлөмж нь эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, практикт тулгарч буй хүндрэл, дутагдлыг бууруулахад чиглэсэн болно.

Abstract: This study aims to examine the implementation of the legal framework and the role performed by the police in ensuring security and maintaining order during court hearings in order to provide normal conditions for judicial proceedings, and to propose conclusions and recommendations.

In this research, qualitative methods and document analysis were applied in combination. Specifically, the content and implementation of relevant legal acts, including the Constitution of Mongolia, the Law on Courts, the Law on Police Service, and the Regulation on Ensuring the Security of Courts and Judges, were analyzed. Furthermore, the legal changes related to the transfer of responsibilities for ensuring court hearing security to the police organization were examined using a historical and comparative approach, drawing on the works of foreign scholars as well as reports and guidelines of international organizations.

The conclusions and recommendations derived from this study are intended to improve the legal framework and reduce the practical difficulties and shortcomings encountered in implementation.

Түлхүүр үг: Шүүх, Шүүх хуралдаан, журам сахиулах, аюулгүй байдал

Key words: Courts, Court hearings, law enforcement, security

Үндсэн хэсэг. Өнөө үед ардчилсан тогтолцоотой ихэнх улсад шүүх эрх мэдлийг төрийн харилцан тэнцэл, хяналт бүхий өндөрлөгүүдийн нэг гэж үзэж Үндсэн хуулиараа

бататган бэхжүүлж шүүн таслах үйл ажиллагааг зөвхөн төрийн шүүхийн байгууллага хэрэгжүүлж байна. Бие даасан шүүх эрх мэдэл гэдэг нь шүүх хараат бус байж зөвхөн хуульд захирагдах зарчим хэрэгжиж байна гэж ойлгож болох юм. Түүнийг хэрэгжүүлэхэд шүүх хуралдааны үеийн аюулгүй байдлыг тодорхойлж явуулах зайлшгүй шаардлага тулгарч байна. “Аюулгүй байдал” гэдгийг задлан шинжилж тодорхойлсон гадаад, дотоодын олон эрдэмтэн, судлаачид байдаг.

Академич С.Нарангэрэл “аюулгүй байдал” гэх ойлголтыг тухайн улсад улс төрийн, эдийн засгийн ба нийгэмшлийн тогтвортой байдлыг тогтоон хангах, хуулиудыг чанд сахин биелүүлэх ба эрх зүйн дэг журмыг хангуулах, олон улсын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх үндэс болсон улс төр, эдийн засгийн, нийгэмшлийн, цэргийн, экологийн, мэдээллийн ба бусад шинжтэй дотоод ба гадаад шинж чанартай аюул заналхийллээс бие хүн, нийгэм ба төрийн амин чухал ашиг сонирхол хамгаалагдсан байдал (С.Нарангэрэл. Эрх зүйн эх толь бичиг. Нэмж засварласан хоёр дахь хэвлэл, 2008, 48 дахь тал) гэж тодорхойлжээ.

Аюулгүй байдал гэдэг нь судалгааны түвшингээс хамааран харилцан адилгүй бүтэцтэй учир нарийн тодорхойлоход хүндрэлтэй юм. Ихэнх судлаачид аюулгүй байдал гэдгийг түрэмгийллээс ангид байхаар хязгаарлаж ойлгодог, Германы судлаач Ричард Лоевэнтал уг нийтлэг ойлголт дээр нийгэм, улс төрийн хараат бус байдлыг хамруулсан бол Жосеф Най эдийн засгийн чиглэлийг нэмсэн байна.

Харин Ричард Уллман аюулгүй байдлыг дан ганц цэргийн аюул заналаар хязгаарлах нь бодит байдалтай нийцэхгүй гэж үзсэн. Тэрээр “Ард иргэдийн амьдралын түвшинг богино хугацаанд бууруулах аюултай нөхцөл байдал үүсэх, эсвэл төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын баримтлах бодлого тэдгээрийн хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ мэдэгдэхүйц хязгаарлагдсан нөхцөлд аюулгүй байдал алдагдах эрсдэл үүснэ” хэмээн тодорхойлсон байна.

Улс орон бүр аюулгүй байдлын талаар өөр өөрийн ойлголттой байх тул тухайн орны шашин, нийгмийн соёлыг харгалзан үзэх шаардлагатай юм.

Монгол Улсын Шүүхийн тухай хуульд зааснаар шүүхийн үйл ажиллагаа олон нийтэд нээлттэй, ил тод байна. Мөн шүүх хуралдааныг хуульд тусгайлан зааснаас бусад тохиолдолд нээлттэй явуулна (Төрийн мэдээлэл. 2012. №11) гэж заасан нь иргэд шүүхийн байр, шүүх хуралдаанд чөлөөтэй нэвтрэх нөхцөл болох төдийгүй зарим тохиолдолд шүүн таслах үйл ажиллагаа хэвийн явагдахад бэрхшээл учруулах хүчин зүйл болдог.

Шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч шүүх нь бие даасан, хараат бус байж гагцхүү хуульд захирагдан шүүн таслах үйл ажиллагааг явуулахад түүний аюулгүй байдлыг хангах шаардлага тулгарч байна.

Монгол Улсын хувьд Хууль зүйн сайд, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн даргын 2014 оны 06 сарын 12-ны өдрийн А96/90 дугаар хамтарсан тушаалын хавсралт "Шүүх, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангах журам"-ын хэрэгжилтийг Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн ажлын алба, Тахарын ерөнхий газар, бүх шатны шүүхийн тамгын газар хариуцахаар зохицуулсан. Гэвч 2016 оны 07 сарын 21-ний өдрийн Засгийн газрын бүтцийн тухай хуулиар "Тахарын албаны тухай" хуулийг хүчингүй болсонд тооцож, Тахарын албыг татан буулгасан байна.

Дээрх шийдвэртэй холбогдуулан Монгол Улсын шүүхийн тухай хууль /2012.03.17 хуучин/-д Шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх баталгаа бүлэгт Шүүхийн байр төрийн хамгаалалтад байна, шүүх хуралдааны журам сахиулах, шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн, шүүх хуралдаанд оролцогчдын аюулгүй байдлыг хангах, яллагдагчийг хуяглан хүргэх, шүүхийн дуудсанаар ирэхгүй байгаа яллагдагч, гэрч, зохигч, хэргийн оролцогчийг албадан ирүүлэх, шүүхээс оргон зайлсан яллагдагч, ялтныг эрэн сурвалжлах үүргийг цагдаагийн алба (Төрийн

мэдээлэл. 2016. № 28) гүйцэтгэнэ гээд 2016 онд Тахарын албанаас Цагдаагийн байгууллагад чиг үүргийг шилжүүлэн өгч байжээ.

Үүний дагуу дээрх чиг үүргийг Цагдаагийн байгууллага нь Шүүх, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр Цагдаагийн ерөнхий газрын Олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах албаны Хамгаалалтын нэгдүгээр газарт Шүүх, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангах хэлтэс байгуулан Улаанбаатар хотын шүүхийн байр, хуралдааны хамгаалалтын үйл ажиллагааг зохион байгуулж эхэлсэн бөгөөд хөдөө, орон нутгийн цагдаагийн хэлтсүүдийн дэргэд шүүх, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангах хэсэг байгуулж тэдгээр нь тус тус харьяа шүүх хуралдааны аюулгүй байдлыг ханган ажиллаж эхэлсэн байна.

Хууль зүй дотоод хэргийн сайд, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн даргын хамтарсан 2016 оны 09 сарын 12-ны өдөр дугаар А140/113 “Журам шинэчлэн батлах тухай” тушаалын нэгдүгээр хавсралт “Шүүх, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангах журам”-ыг баталж, практикт гарч буй алдаа дутагдалд дүн шинжилгээ хийж, 2021 онд дээрх журмыг хүчингүйд тооцож, Хууль зүй дотоод хэргийн сайд, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн даргын хамтарсан 2021 оны 05 сарын 20-ны өдөр дугаар А116/65 “Журам шинэчлэн батлах тухай”-г шинээр баталсан байна.

Шүүхийн аюулгүй байдал гэдэг нь “Шүүх хуралдаанд оролцогчдын аюулгүй байдал, шүүх хуралдааны журам сахиулах, шүүхийн харуул хамгаалалт, барилга байгууламж, түүний орчны аюулгүй байдлыг хангахыг ойлгоно” (Шүүх хуралдааны дэг сахиулах, шүүх, шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн, шүүх хуралдаанд оролцогчийн аюулгүй байдлыг хангах журам, 2021) гэж заажээ.

Шүүх хуралдааны дэг журам нь зөвхөн шүүх хуралдааны танхимд хэрэг маргааныг шийдвэрлэх ажиллагаагаар зогсохгүй, шүүхийн мэдээлэл, тоног төхөөрөмж, барилга байгууламжийн хамгаалалт зэрэг нэлээд өргөн цар хүрээтэй ажиллагаа бөгөөд үүнийг мэргэжлийн бэлтгэгдсэн тусгай алба хэрэгжүүлэх нь зүйтэй юм (Д.Булган. Хууль зүйн мэргэжлийн удиртгал, 2013., 151 дэх тал).

ОХУ-ын зарим судлаачид “шүүх хуралдааны явцад аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээнд: 1) шүүх хуралдаанд ирэхээс зайлсхийсэн этгээдийг албадан ирүүлэх; 2) шүүхийн шийдвэрээр гадаадын иргэн, аль ч улсын харьяалалгүй этгээдийг улсын хил хүртэл хуяглан хүргэх; 3) шүүхийн аюулгүй байдлыг хангаж байгаа албан хаагчдын өөрсдийнх нь аюулгүй байдлыг хангах” гэжээ.

2001 оны 09 дүгээр сарын 11-ний өдөр АНУ-ын Нью-Йорк ба Вашингтон хотууд руу исламны Аль-Каида алан хядах байгууллагынхан зорчигч тээврийн 4 онгоцыг булаан эзэлж, дэлхийн худалдааны төвийн хоёр хос барилга Пентагоны байрыг мөргөж, террорист халдлага үйлдсний дараагаар олон улсад шүүх, шүүгчийн аюулгүй байдлын асуудлыг онцгойлон анхаарч, шинжээчид судалгаа явуулсны үр дүнд шүүх, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн 10 хүчин зүйлийг тодорхойлсон байдаг. (National Center for State Courts. CCJ/COSCA Court Security Handbook: Ten Essential Elements for Court Security and Emergency Preparedness, September 2012) Үүнд дараах элемент хамаарна:

1. Үйл ажиллагааны аюулгүй байдал
2. Барилга, байгууламжийн аюулгүй байдал
3. Онц байдлын бэлэн байдал, хариу арга хэмжээ
4. Гамшгийн үед нөхөн сэргээх арга хэмжээ
5. Аюул эрсдэлийн үнэлгээ
6. Осол, аюулыг тайлагнах
7. Санхүүжилт
8. Аюулгүй байдлын тоног төхөөрөмжийг бэлтгэх, түүний зардлыг шийдвэрлэх

9.Хүний нөөц, хамтын ажиллагаа

10.Шүүхийн байрын шинэ зураг төсөл.

Энэ судалгааны ажлын хүрээнд дээрх 10 хүчин зүйлсийн 5 дугаарт байх “Шүүхийн байр, шүүгчийн аюулгүй байдалд эрсдэлийн үнэлгээ”-ий талаарх гадаад эх сурвалжийн лавлагааг товчхон танилцуулья.

Орчин үед шүүх засаглалыг хэрэгжүүлэх, удирдан явуулах, олон нийтийн итгэлийг дааж явах нь маш эмзэг асуудал болоод байна. Шүүхэд өдөр бүр эрх нь зөрчигдсөн болон түүний хариуцагчаар татагдсан олон иргэд үйлчлүүлдэг. Эдгээр эсрэг тэсрэг ашиг сонирхлуудыг зохицуулан гэм буруутай хүмүүсийг шийтгэж, тэгш эрх, шударга ёсыг хэрэгжүүлэх эрх бүхий институт нь шүүх билээ.

Шүүхийн аюулгүй байдал бол нэг удаагийн зорилго, хүрэх цэг биш, харин байнгын анхаарал тавих зайлшгүй шаардлагатай тасралтгүй процесс байх ёстой бөгөөд нийт хууль сахиулах байгууллагын хүчин чармайлтын үндсэн дээр тогтдог. Шүүхийн ажилтан бүр “аюулгүй байдал”-ын салшгүй нэг хэсэг юм.

Монгол Улсын хувьд шүүх хуралдааны аюулгүй байдлыг хангах эрх зүйн дараах эх сурвалжууд байна гэж үзлээ. Үүнд:

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль;
2. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль;
3. Цагдаагийн албаны тухай хууль;
4. Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль;
5. "Шүүх хуралдааны дэг сахиулах, шүүх, шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн, шүүх хуралдаанд оролцогчийн аюулгүй байдлыг хангах журам" тус тус эх сурвалж болж байна.

Шүүх хуралдааны аюулгүй байдлыг хангах ажиллагаанд дараах нийтлэг хүндрэлүүд ажиглагдаж байна. Үүнд:

Нэгдүгээрт, шүүхийн байр, байгууламжийн хамгаалалтын техник, тоног төхөөрөмжийн хангалт харилцан адилгүй, зарим шүүхэд металл илрүүлэгч, хяналтын камер, нэвтрэх систем бүрэн суурилагдаагүй байна.

Хоёрдугаарт, шүүхийн хамгаалалтын чиглэлээр ажиллаж буй цагдаагийн алба хаагчдын тусгайлсан сургалт, мэргэшлийн тогтолцоо хангалттай төлөвшөөгүй, ихэнх тохиолдолд ердийн эргүүлийн албаны үүрэгтэй хавсран гүйцэтгэж байна.

Гуравдугаарт, орон нутагт орон тоо, техник хэрэгслийн дутагдалтай байдлаас үүдэн нэг алба хаагч олон шүүхийн хуралдаанд давхар хамгаалалт хийх нөхцөл байдал үүсдэг.

Дөрөвдүгээрт, зарим тохиолдолд шүүх, прокурор, цагдаагийн байгууллагын хооронд мэдээлэл солилцоо хангалтгүйгээс эрсдэлийг урьдчилан тооцоолох боломж хязгаарлагдаж байна.

Шүүх хуралдааны аюулгүй байдлыг системтэйгээр хангахын тулд дараах үндсэн төрлийн эрсдэлийг ангилан үнэлэх шаардлагатай гэж үзэж байна. Үүнд:

1. Хуралдаанд оролцогчдын хооронд үүсэх хүчирхийлэл, танхайрал
2. Яллагдагч оргон зайлах оролдлого
3. Шүүгч, гэрч, хохирогчид заналхийлэх
4. Террорист болон зохион байгуулалттай гэмт хэрэгт холбогдсон этгээдтэй холбоотой эрсдэл
5. Барилга байгууламжид учрах эвдрэл, сүйтгэл

Дээрх эрсдэлийг “магадлал – үр дагавар – хариу арга хэмжээ” гэсэн шалгуураар үнэлэх нь хамгаалалтын арга хэмжээг оновчтой төлөвлөх боломж бүрдүүлнэ.

Шүүх хуралдааны аюулгүй байдлыг үр дүнтэй хангах нь цагдаагийн байгууллагын мэргэшил, зохион байгуулалт, техник хэрэгслийн түвшнээс шууд хамаардаг. Иймд дараах чиглэлээр чадавхыг бэхжүүлэх шаардлагатай гэж үзэж байна. Үүнд:

- Шүүхийн хамгаалалтын чиглэлээр тусгай сургалтын хөтөлбөр боловсруулж, тогтмол сургалтад хамруулах;
- Алба хаагчдыг сэтгэлзүйн бэлтгэл, хэлэлцээ хийх ур чадвар, хүний эрхийн мэдлэгээр хангах;
- Шүүхийн хамгаалалтын албанд зориулсан тусгай хувцас, хэрэгсэл, хамгаалах хэрэгсэл, холбооны төхөөрөмжөөр бүрэн хангах;
- Шүүхийн хамгаалалтын албыг цагдаагийн байгууллагын бүтцэд бие даасан, тогтвортой нэгж болгон хөгжүүлэх.

Дүгнэлт. Энэхүү судалгаагаар шүүх эрх мэдлийг хараат бусаар хэрэгжүүлэх үндсэн нөхцөлийн нэг нь шүүх хуралдааны аюулгүй байдлыг хангах явдал болохыг тогтоолоо. Шүүх хуралдааны хэвийн ажиллагаа алдагдах нь зөвхөн шүүхийн нэр хүндэд сөргөөр нөлөөлөөд зогсохгүй иргэдийн шударга шүүхээр шүүлгэх үндсэн эрхийг зөрчих эрсдэл дагуулдаг байна.

Монгол Улсад шүүх, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүргийг 2016 оноос цагдаагийн байгууллагад шилжүүлсэн нь институцийн хувьд чухал өөрчлөлт болсон боловч энэхүү чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд эрх зүйн зохицуулалтын нарийвчлал, байгууллагын бүтэц, хүний нөөц, техник хэрэгслийн хангалт зэрэгт бодит хүндрэл, дутагдал байсаар байна.

Судалгааны явцад шүүх хуралдааны аюулгүй байдлыг хангах ажиллагаа нь зөвхөн дэг журам сахиулах энгийн үйл ажиллагаа бус, эрсдэлийн үнэлгээ, урьдчилан сэргийлэх төлөвлөлт, онцгой нөхцөлд хариу арга хэмжээ авах чадавх, байгууллага хоорондын уялдаа холбоо бүхий цогц систем байх шаардлагатай нь олон улсын туршлагаас тодорхой харагдлаа. Түүнчлэн Монгол Улсад мөрдөгдөж буй холбогдох хууль, журам нь суурь зохицуулалтыг бий болгож байгаа боловч шүүхийн аюулгүй байдлын асуудлыг дангаар нь зохицуулсан тусгайлсан эрх зүйн баримт бичиг дутмаг байгаа нь практикт чиг үүргийн давхардал, хариуцлагын тодорхой бус байдлыг бий болгох эрсдэлтэй байна.

Иймд цаашид шүүх хуралдааны аюулгүй байдлыг хангах тогтолцоог боловсронгуй болгохын тулд эрх зүйн орчныг сайжруулах, цагдаагийн байгууллагын мэргэшсэн нэгжийн чадавхыг нэмэгдүүлэх, техник технологийн шинэчлэл хийх, байгууллагуудын хамтын ажиллагааг институцийн түвшинд бэхжүүлэх зайлшгүй шаардлагатай гэж дүгнэв.

Санал. Судалгааны үр дүнд үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. **Эрх зүйн хүрээнд**
 - “Шүүхийн аюулгүй байдлын тухай” бие даасан хууль боловсруулах,
 - Одоо мөрдөгдөж буй журмуудыг нэгтгэн уялдуулах.
2. **Байгууллагын хүрээнд**
 - Цагдаагийн ерөнхий газрын бүтцэд шүүхийн хамгаалалтын алба хаагчдын орон тоог нэмэгдүүлэх,
 - Нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн байгууллагад орон тоог үе шаттайгаар нэмэгдүүлэх.
3. **Техник, технологийн хүрээнд**
 - Шүүхийн байруудад металл илрүүлэгч, биометр нэвтрэх систем, яаралтай тусламжийн дохиоллын төхөөрөмж суурилуулах,
 - Хяналтын камерын системийг шинэчлэх.
4. **Хүний нөөцийн хүрээнд**

- Шүүхийн хамгаалалтын чиглэлээр мэргэшсэн алба хаагч бэлтгэх тогтолцоог бүрдүүлэх.

Ашиглагсан материал

1. С.Нарангэрэл. Эрх зүйн эх толь бичиг. Нэмж засварласан хоёр дахь хэвлэл, УБ.,2008
2. Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль
3. Тахарын албаны тухай хууль хүчингүй болсонд тооцох тухай хууль.
4. “Шүүх хуралдааны дэг сахиулах, шүүх, шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн, шүүх хуралдаанд ороцогчийн аюулгүй байдлыг хангах журам”, УБ.,2021
5. Д.Булган. Хууль зүйн мэргэжлийн удиртгал, УБ., 2013
6. National Center for State Courts. CCJ/COSCA Court Security Handbook: Ten Essential Elements for Court Security and Emergency Preparedness. September 2012

**ВИРТУАЛ ХӨРӨНГИЙН САЛБАРААР МӨНГӨ УГААХ ЭРСДЭЛ БА БЛОКЧЭЙН
ШИНЖИЛГЭЭНД СУУРИЛСАН ТОГТОЛЦООГ ХӨГЖҮҮЛЭХ НЬ**
DEVELOPING A BLOCKCHAIN ANALYSIS-BASED FRAMEWORK FOR
DOCUMENTING COVERT INVESTIGATIVE OPERATIONS AND MITIGATING MONEY
LAUNDERING RISKS IN THE VIRTUAL ASSET SECTOR

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн
Гүйцэтгэх Ажлын Тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D),
дэд профессор цагдаагийн хурандаа Ү.Хосбаяр
University of Internal Affairs, Head of the
Criminal intelligence Department of the
Police school, Doctor (Ph.D), police colonel
U. Hosbayar
ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн
магистрант, цагдаагийн хошууч
Б.Баярманлай
Master's student of the Police School
of University of Internal Affairs Police Major.
B. Bayarmanlai

Хураангуй. XX зууны хоёрдугаар хагаст компьютер бүтээгдсэнээр санхүүгийн салбарт хувьсгал явагдаж, технологид суурилсан бүтээгдэхүүн үйлчилгээ нэвтэрч эхэлсэн. Үүний нэг нь “виртуал хөрөнгө” юм. Виртуал хөрөнгийн зах зээл хурдацтай өсөж, харилцагчийн тоо нэмэгдэх тусам хууль тогтоогчид шинэ сорилттой тулгарч байна.

Виртуал хөрөнгө нь төрөл бүрийн санхүүгийн гүйлгээ, ялангуяа хөрөнгийн шилжүүлгийг хөнгөвчилдөг ч, мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх (AML/CTF) арга хэрэгсэлд илүү өндөр эрсдэлийг дагуулж байна. Эдгээр шилжүүлгийн ихэнх нь уламжлалт санхүүгийн системийн гадна явагддаг тул хяналт тавих байгууллагуудын хяналтын хүрээнээс гадуур оршдог. ¹(Subashi, 2024)

Монгол Улс 2021 оны 12-р сард Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хуулийг баталсан. Энэхүү хуулиар виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийг бүртгэх, хяналт тавих, эрх үүргийг тодорхойлохтой холбогдсон харилцааг зохицуулсан²(виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай, n.d.) бөгөөд энэ үүргийн хүрээнд мэдээлэх, Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуульд заасан шаардлагыг хэрэгжүүлж ажиллах тогтолцоо, автомат хяналтын системтэй байх, эрсдэлийг бууруулах, удирдах талаар авах арга хэмжээний төлөвлөгөөтэй байх зэрэг үүрэг хүлээлгэдэг³(виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай, n.d.). Үүнээс дүгнэхэд виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх хяналтыг хэрэгжүүлэх арга нь виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид болон гүйлгээнд суурилсан хяналт руу чиглэгдэж байна. Виртуал хөрөнгө шилжүүлэх үйл ажиллагаанд заавал виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ

¹ Roland Subashi, “Cryptocurrencies and Money Laundering”, Balkan Journal of Interdisciplinary research Vol.10 No.1 (2024), p.56.

² Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хууль, 1.1 дүгээр зүйл.

³ Мөн тэнд, 7.1 дүгээр зүйл.

үзүүлэгчээр дамжуулах шаардлагагүй бөгөөд хэрэглэгчээс хэрэглэгч рүү (P2P) шилжүүлгийг блокчэйн технологи болон төвлөрсөн бус санхүү (DeFi)-д суурилан виртуал хөрөнгийн гүйлгээ хийх боломжтой. Энэ харилцаанд виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч зэрэг ямар нэгэн гуравдагч субъект оролцдоггүй тул мэдээлэх үүрэгтэй этгээдэд хамааруулан үүрэг хүлээлгэх, хяналтыг хэрэгжүүлэх боломжгүй нөхцөлийг үүсгэж байгаа юм.

Блокчэйн технологи, DeFi үйлчилгээнд суурилан виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаахтай холбоотой асуудлууд нь ганц Монгол Улсад бус дэлхийн олон улс орнуудад тулгарч байгаа юм. Энэхүү асуудлыг шийдвэрлэхэд хөгжингүй улс орнууд блокчэйн технологийн дэвшлийг ашиглах, технологийн хувийн хэвшлүүдтэй хамрах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж байна. Иймд энэхүү өгүүлэлд Монгол Улсын виртуал хөрөнгийн салбараар мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлох, энэхүү асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэхэд чиглэсэн арга хэрэгслийг санал болгож байгаа талаар өгүүлсэн болно.

Энэхүү илтгэл нь гурван хэсгээс бүрдэх бөгөөд илтгэлийн үндсэн хэсэгт виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах тухай ойлголт, улс орнуудад ямар хэлбэрээр үйлдэгдэж байгааг дүгнэх, Монгол Улсын виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах гэмт хэрэгт хэрэгжүүлж буй хяналт нь блокчэйн технологи, DeFi үйлчилгээ, P2P гүйлгээ зэрэг нарийвчилсан төвөгтэй арга замаар үйлдэгдэж буй мөнгө угаах гэмт хэргийг зохицуулж чадаж байгаа эсэхийг дүгнэх, бусад улс орнууд /Америкийн Нэгдсэн Улс, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс/-ын сайн туршлагыг судлах, үр дүнг үнэлэх дүгнэлт санал боловсруулах хэлбэрээр бичигдсэн болно.

Abstract: Since the development of computers in the second half of the twentieth century, a revolution has taken place in the financial sector, leading to the introduction of technology-based products and services. One such innovation is virtual assets. As the virtual asset market grows rapidly and the number of users increases, legislators are facing new challenges. While virtual assets facilitate various financial transactions—particularly asset transfers—they also pose higher risks for anti-money laundering and counter-terrorist financing (AML/CTF) efforts. Because many of these transfers occur outside the traditional financial system, they often fall beyond the supervisory scope of regulatory authorities.

Mongolia enacted the Law on Virtual Asset Service Providers in December 2021. This law regulates matters related to the registration, supervision, and rights and obligations of virtual asset service providers (VASPs). Within this framework, VASPs are required to comply with reporting obligations and the requirements set out in the Law on Combating Money Laundering and Terrorist Financing, to maintain automated monitoring systems, and to have plans for risk mitigation and management. From this, it can be concluded that supervisory efforts to combat money laundering through the virtual asset sector are primarily directed toward VASPs and transaction-based monitoring.

However, virtual asset transfers do not necessarily have to be conducted through VASPs. User-to-user (P2P) transfers can be carried out using blockchain technology and decentralized finance (DeFi) platforms. In such arrangements, no third-party entity such as a VASP is involved, which creates conditions where reporting obligations cannot be imposed and effective supervision cannot be implemented. Issues related to money laundering through the virtual asset sector based on blockchain technology and DeFi services are not unique to Mongolia but are faced by many countries worldwide. To address these challenges, developed countries are leveraging advances in blockchain technology and implementing cooperative initiatives with private technology firms.

Accordingly, this paper aims to identify the challenges Mongolia faces in combating money laundering through the virtual asset sector and to propose measures and tools to address these issues.

This paper consists of three sections. The main body examines the concept of money laundering through the virtual asset sector, analyzes how it is carried out in different countries, assesses whether Mongolia's current supervisory framework can effectively address sophisticated money-laundering methods involving blockchain technology, DeFi services, and P2P transactions, and studies best practices from other countries—specifically the United States of America and the Federal Republic of Germany—before formulating evaluative conclusions and recommendations.

Түлхүүр үгс: Блокчэйн технологи, DeFi үйлчилгээ, виртуал хөрөнгө, мөнгө угаах, блокчэйн шинжилгээний хэрэгсэл

Keywords: Blockchain technology, DeFi services, virtual assets, money laundering, blockchain analytics tools

Оршил хэсэг. Технологийн хөгжлийн үр нөлөөгөөр санхүүгийн салбарт олон тооны технологид суурилсан санхүүгийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээнүүд нэвтэрч байна. Уламжлалт санхүүгийн системд хөрөнгийн эзэмшлийн бүртгэл нь банк, бирж, төлбөр тооцооны төв гэх мэт төвлөрсөн байгууллагуудаар дамждаг бөгөөд цаг хугацаа, зардал шаардсан, хүртээмж хязгаарлагдмал зэрэг сул талуудтай⁴(№5, n.d.) байдаг. Эдгээр сул талуудыг нөхөх зорилгоор төлбөрийг гуравдагч этгээдээр дамжуулалгүйгээр нэг талаас нөгөө тал руу шилжүүлэх боломж бүхий системийг хөгжүүлэхийг зорьсны үр дүн нь “виртуал хөрөнгө” юм.

Виртуал хөрөнгө нь блокчэйн технологи дээр суурилдаг⁵ бөгөөд энэхүү технологи нь, ил тод, төвлөрсөн бус болон аюулгүй байдал гэсэн давуу талуудыг олгодог⁶(Kumar et al., 2025). Мөн нэгэнт бүртгэгдсэн өгөгдлийг өөрчлөх боломжгүй байдал нь гэрээг баталгаажуулах, нотлох баримт хадгалах, хяналт шалгалт явуулах зэрэгт үр нөлөөг авчирдаг. Нөгөө талаас суурь технологи болох блокчэйн төвлөрсөн бус, нууцлал өндөр зэрэг байдал нь хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл учруулдаг. Жишээлбэл, энэ төрлийн төвлөрсөн бус системийн түгээмэл хэрэглэгддэг хэлбэр нь DeFi үйлчилгээ юм.

Одоогоор DeFi гэх нэр томъёоны нийтлэг хүлээн зөвшөөрөгдсөн тодорхойлолт байхгүй, мөн аливаа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ, зохицуулалт эсвэл үйл ажиллагааг “төвлөрсөн бус” гэж үзэхэд ямар шинж чанар шаардагдах талаар тодорхойгүй байна. Гэхдээ нийтлэг агуулгаар DeFi гэдэг нь блокчэйн технологид суурилсан “ухаалаг гэрээ (smart contract)” гүйлгээг тодорхой хэмжээгээр автоматжуулж гүйцэтгэх боломж олгодог виртуал хөрөнгийн протоколууд болон үйлчилгээг ерөнхий байдлаар илэрхийлдэг систем юм⁷(Department of the Treasury, n.d.-b).

Үндсэн хэсэг. Санхүүгийн үйлчилгээг ухаалаг гэрээнүүд дээр тулгуурлан хэрэглэгчдэд хүргэдэг систем⁸(*Cointelegraph x Pretiosum: Investing in DeFi Report*, n.d.). DeFi үйлчилгээгээр дамжуулан⁹ мөнгө угааж буй тохиолдолд буцаан төвлөрүүлэх үеийн хүрээнд виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчээр дамжуулан фиат валют руу хөрвүүлдэг, үүнтэй

⁴ Санхүүгийн зохицуулах хороо, Судалгааны товхимол №5

⁵ Ихэнх виртуал хөрөнгүүд блокчэйн дээр суурилдаг бөгөөд зарим нь directed acyclic graph (DAG) мөн төвлөрсөн бус систем

⁶ Mingqing Liu, “Financial transaction data security management based on blockchain technology”, *Applied Mathematics and Nonlinear Sciences*, 10(1) (2025), p.1.

⁷ U.S. Department of the Treasury, *Illicit Finance Risk Assessment of Decentralized Finance*, 2023, p.1.

⁸ Cointelegraph, *What is Decentralized Finance?*.

⁹ DeFi үйлчилгээ, блокчэйн технологиор дамжуулан мөнгө угааж буй явдлыг энэ тохиолдолд адил хэрэглэсэн гэдгийг анхаарна уу.

холбоотойгоор виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаахтай тэмцэхэд үйлчилгээ үзүүлэгчид чиглэсэн хяналт, блокчэйн технологи, DeFi үйлчилгээний онцлогт тохирсон хяналтыг аргыг бүрдүүлэх, шаардлагатай байна. Жишээлбэл, Chainalysis -ийн тайланд дурдсанаар, виртуал орчинд үйл ажиллагаа явуулдаг гэмт этгээдүүд 2023 онд 22.3 тэрбум ам.долларын хууль бус орлого бүхий виртуал хөрөнгийг угаасан байна¹⁰(*What Is 'Decentralized Finance' and What Can It Actually Do? | World Economic Forum, n.d.*).

Мөн тус тайланд 2023 онд 1425 хаяг тус бүр 1 сая ам.доллараас дээш хэмжээний хууль бус виртуал хөрөнгө хүлээн авчээ. Эдгээр хаягуудад нийт 6.7 тэрбум ам.долларын хууль бус хөрөнгө шилжсэн бөгөөд энэ нь тухайн жилд биржүүдэд хүлээн авсан нийт хууль бус хөрөнгийн 46 хувийг бүрдүүлж байна гэж тооцоолсон байна (*Taiwan's Largest Cryptocurrency Money Laundering Case Uncovered, Involving 320 Million USDT | Tap Chi Bitcoin on Binance Square, n.d.*).

Виртуал хөрөнгийн оролцоотой санхүүгийн гүйлгээнүүд дэлхийн хэмжээнд эрс нэмэгдэж байна. Блокчэйн технологи, DeFi үйлчилгээнд суурилсан виртуал хөрөнгийн шилжүүлэг нь зардлыг хэмнэх, гуравдагч этгээдийн оролцоогүй байдаг зэрэг шинж чанараас хамааран ихэнх тохиолдолд солилцооны хэрэгсэл болон ашиглагдаж байна. Блокчэйн технологийн онцлог шинжээс шалтгаалан энэ төрлийн гэмт хэрэгт хяналт тавих, түүнийг илрүүлэхэд төвөгтэй нөхцөл байдлыг үүсгэдэг. Мөн виртуал хөрөнгө, ялангуяа биткойны үнийн хэлбэлзэл өндөр байдаг нь хууль бус орлогыг угаахад хялбар боломжийг бүрдүүлдэг.

Виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угааж буй хэлбэрүүдийг дараах байдлаар ангилж болно.Үүнд:

- Хууль бус виртуал хөрөнгийг фиат валютад хөрвүүлэх (*Taiwan's Largest Cryptocurrency Money Laundering Case Uncovered, Involving 320 Million USDT | Tap Chi Bitcoin on Binance Square, n.d.*);

- Хууль бус орлогын төлбөрийг виртуал хөрөнгө хэлбэрээр хүлээн авах;
- Виртуал хөрөнгийн орчинд хууль бусаар виртуал хөрөнгийг бий болгох (виртуал хөрөнгийн орчинд хакер, залилан, scam хэрэглэж виртуал хөрөнгийг хууль бусаар авах).

Хууль бус виртуал хөрөнгийг фиат валютад хөрвүүлэх үед мөнгө угаах байршуулах, далдлах, буцааж нэгтгэх үе шатууд бүрэн хэрэгждэг. Ихэнх тохиолдолд виртуал хөрөнгийг мөнгө угаах арга хэрэгсэлд ашиглах нь байршуулах процессыг хялбарчилж, хууль бусад олсон мөнгийг виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдээр дамжуулан виртуал хөрөнгө болгож хувиргах боломжийг олгодог. Зарим төрлийн виртуал хөрөнгүүд (тухайлбал, Monero болон Zcash гэх мэт) нь шилжүүлгийн мэдээллийг нуух obfuscation техникүүдийг ашигладаг. Энэ нь гүйлгээний дэлгэрэнгүй мэдээллийг нуухад тусалдаг тул хөрөнгө хэрхэн шилжиж байгааг ажиглахад хүндрэлтэй болдог.

Виртуал хөрөнгийг буцааж нэгтгэхэд эхлээд виртуал хөрөнгийг мөнгө болгож, дараа нь тэрхүү хөрөнгийг бүтээгдэхүүн эсвэл үйлчилгээнд зарцуулна. Энэ үйл явцад бүтээгдэхүүн захиалах, стратегийн байршлуудад хүргэх, тодорхой хаягуудад хүргэх зэргийг ашиглан энэ процессыг гүйцэтгэдэг. Ингэснээр виртуал хөрөнгийг холих буюу (mixing) үйлдэл хийж, илүү бага зардлаар, нууцлалтай гүйлгээг хийдэг¹¹(Longa & Longa, 2025). Жишээлбэл, Хонг Конг, Филиппин, Малайз зэрэг Зүүн Өмнөд Азийн орнуудад аялж, орон

¹⁰ ITP, Over \$22.2B was laundered by crypto criminals in 2023: Report, <https://www.itp.net/edge/future-tech/over-22-2bw-as-laundered-by-crypto-criminals-in-2023-report>

¹¹ Francesco Ernesto Alessi Longa, Cryptocurrency and Money Laundering, American Journal of Industrial and Business Management 15 (2025).

нутгийн залилангийн бүлгүүдтэй хамтран ажиллаж, мөнгө угаалтыг зохион байгуулдаг “New Securities” нэртэй хуурамч аппликэйшнээр 19 иргэнийг залилсан хэрэгтэй холбоотойгоор эхэлсэн. Тодруулбал, залилангийн замаар авсан мөнгийг виртуал хөрөнгө болгон хөрвүүлж, дараа нь бэлэн мөнгөөр борлуулах үйл явцаар мөнгө угаах үйл ажиллагааг үйлддэг байсан байна. Зохион байгуулагч нь 2022 оны 2-р сарын дунд үеэс баривчлагдах хугацаанд¹² хүртэл 320 сая ам.долларын USDM-г гүйлгээнд оруулсан байна¹³(*Taiwan’s Largest Cryptocurrency Money Laundering Case Uncovered, Involving 320 Million USDT | Tap Chi Bitcoin on Binance Square*, n.d.).

Харин сүүлийн хоёр тохиолдлын хувьд виртуал хөрөнгийн орчинд хууль бус арга хэрэгслээр, виртуал хөрөнгийг шууд олж авдаг. Жишээлбэл, Silk Road нь хууль бус эм, мансууруулах бодис худалдаж авах, зарах болон хууль бус үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх зориулалттай онлайн нууц сүлжээ (даркнет) юм. Худалдан авагчдыг нууцлахын тулд энэхүү вэбсайт нь төлбөрийг виртуал хөрөнгө, ялангуяа bitcoin -оор хийдэг байсан¹⁴(Tubaishat & Maramara, 2023).

Худалдан авагчдыг нууцлахын тулд төлбөрийг ихэвчлэн биткойноор хийдэг байсан. Эдгээр гүйлгээнүүд нь DeFi үйлчилгээгээр хийгддэг бөгөөд хэрэглэгч өөрийн бодит бүртгэлийг холбох шаардлагагүй, харилцагчийг таньж мэдэхэд хүндрэлтэй, шилжүүлгийг олон шат дамжлагаар үйлдэх боломжийг бүрдүүлдэг. Үүнээс шалтгаалан хууль бус бараа, үйлчилгээ худалдаалах, мөнгө угаах шинэ орчин виртуал хөрөнгийн зах зээлд бий болж байна. АНУ-ын Сангийн яамнаас гаргасан 2024 оны Үндэсний мөнгө угаах эрсдэлийн үнэлгээнд “виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх үүргээ биелүүлээгүй тохиолдол гарч байна.

Үүнээс шалтгаалан харилцагчийг таньж мэдэх үйл ажиллагаа хэрэгждэггүй бөгөөд энэ нь хууль бус орлогоо байршуулах, далдлах, буцааж нэгтгэх үйл явц нь шууд болон хуурамч нэр ашиглан таних мэдээлэлгүйгээр явагдах боломжийг олгож байна¹⁵(Department of the Treasury, n.d.-a)” гэж дурдсанаар үйлчилгээ үзүүлэгчдэд тавих хяналт болон, бүртгэлгүй үйлчилгээ үзүүлэгчдэд хяналт тавих шаардлагатай талаар онцолсон. АНУ-д виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн зөрчил цөөнгүй гарсан. Жишээлбэл, 2017 онд байгуулагдсан Binance виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч нь дэлхий хамгийн том виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч бөгөөд хэрэглэгчдийнх нь ихэнх хувь нь АНУ-ын иргэд байдаг. Гэтэл Binance нь Банкны нууцын тухай хуулийн зөрчил, Мөнгөн гүйлгээний бизнес болгон бүртгүүлээгүй, гурван жилийн хугацаанд сэжигтэй гүйлгээний тайлан огт гаргаагүй, сэжигтэй гүйлгээнд хориг тавьсан бүс нутгуудаас хийгдсэн гүйлгээ багтсан.

Эдгээр нь мөнгө угаах, террорист санхүүжилт, хортой программ (мэйл, линк, вирус), darknet зах зээл, луйвар зэрэгтэй холбоотой хууль бус үйл ажиллагаанууд гүйлгээгээр дамжсан байна. Үүнтэй холбоотойгоор 2023 онд АНУ-ын Таваарын фьючерс арилжааны хороо (CFTC), Санхүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх сүлжээ (FinCen), Гадаад хөрөнгийн хяналтын алба (OFAC), Хууль зүйн яам зэрэг нь шалгалт хийж тус бүр шийдвэр гаргасан бөгөөд FinCEN -тай байгуулсан хэлэлцээрийн хүрээнд 3 жилийн хугацаанд хараат бус хяналт тавих байгууллага ажиллуулах мөнгө угаахтай тэмцэх (AML) болон хориг арга

¹² Энэхүү гэмт хэргийн зохион байгуулагч нь 2023 оны 6-р сард баривчлагдсан байна.

¹³ Binance, Taiwan’s Largest Cryptocurrency Money Laundering Case Uncovered, Involving 320 Million USDT, <https://www.binance.com/en/square/post/1598442>

¹⁴ Britannica, Silk Road, <https://www.britannica.com/topic/Silk-Road-marketplace>

¹⁵ Department of the Treasury, “2024 National Money Laundering Risk Assessment” (2024), p.59.

хэмжээний хэрэгжилтийн хөтөлбөрүүдийг сайжруулах үүрэг хүлээж 1.8 тэрбум ам.долларын торгууль ногдуулсан¹⁶(Department of the Treasury, n.d.-a).

Иймд виртуал хөрөнгөөр дамжуулан мөнгө угаах асуудалд хяналт тавихад зуучлалын үйл ажиллагаа (виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ) ба хэтэвч (wallet)¹⁷, виртуал хөрөнгийг фиат валют руу хөрвүүлж буй асуудалд зайлшгүй анхаарах шаардлагатай¹⁸(Page Not Found - Chainalysis,n.d.). АНУ-ын Үндэсний мөнгө угаах эрсдэлийн үнэлгээний виртуал хөрөнгөөр дамжуулан мөнгө угааж буй эрсдэлийн хүрээнд дараах асуудлуудыг онцолсон¹⁹(Page Not Found - Chainalysis, n.d.). Үүнд:

1. Дотоод үүргийн хэрэгжилтэд зөрчил гаргах
2. Олон улсын AML/CFT үүргүүдийг хэрэгжүүлэхэд зөрчил гаргах
3. Мэдээллийг нуух хэрэгслүүд ба аргачлалууд
4. Холих (mixing): гүйлгээний эх сурвалж, зорилго, эсвэл оролцож буй дүнг үйл ажиллагааны хувьд тодорхойгүй болгох
5. DeFi үйлчилгээ

ФАТФ нь 2020 онд “Виртуал хөрөнгө – Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэх үйл ажиллагаатай холбоотой улаан туг” үзүүлэлтүүд тайланг нийтэлсэн бөгөөд эдгээрт анхаарах дараах үзүүлэлтүүд багтаж байгаа юм. Тухайлбал:

- Гүйлгээтэй холбоотой үзүүлэлтүүд;
- Гүйлгээний хэв маягтай холбоотой үзүүлэлтүүд;
- Нууцлалтай холбоотой үзүүлэлтүүд;
- Илгээгч болон хүлээн авагчтай холбоотой үзүүлэлтүүд;
- Санхүүгийн эх үүсвэр болон хөрөнгийн үзүүлэлтүүд;
- Географийн эрсдэлтэй холбоотой эрсдэлүүд.

Эдгээр нь гүйлгээний хэмжээ, харилцагчийн санхүүгийн чадамж, бүс нутаг, хөрөнгийн эх үүсвэр зэргийг виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах улаан туг гэж онцолсон байна²⁰(Fatfafi.Org, n.d.).

Виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах гэмт хэрэг нь DeFi үйлчилгээ, блокчэйн технологи дээр P2P гүйлгээгээр явагдаж байна. Өмнө нь мөнгө угаах гэмт хэргийн суурь гэмт хэрэг нь бодит орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэргээс олсон орлогыг хамаардаг байсан бол одоо тухайн орлогыг виртуал хэлбэрт хувиргах замаар угаах, эсвэл виртуал хөрөнгийн орчинд гэмт хэрэг үйлдэж орлогыг виртуал хөрөнгөөр шууд бий болгож байна. Зарим гэмт хэргүүдэд DeFi үйлчилгээ, блокчэйн технологи ашиглан виртуал хөрөнгийг гэмт хэргийн орлого болгон шууд олж авч байгаа нөхцөл нь мөнгө угаах үе шатуудыг алгасах, илрүүлэхэд төвөгтэй нөхцөл байдлыг үүсгэж байна. Олон улсын хэмжээнд виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах гэмт DeFi үйлчилгээтэй тэмцэхэд DeFi үйлчилгээ, болон виртуал хөрөнгийн үйлчилгээг хянах замаар хэрэгжүүлж байна.

Монгол Улсын виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах гэмт хэрэгт хэрэгжүүлж буй хяналтын хэлбэр

¹⁶ Мөн тэнд, 61 дэх тал

¹⁷ Виртуал хөрөнгийг илгээх болон хүлээн авахад ашиглагддаг нийтийн болон хувийн түлхүүрүүдийг үүсгэх, хадгалах программ хангамжийг “хэтэвч (wallet)” гэнэ.

¹⁸ Chainalysis, Money Laundering Activity Spread Across More Service Deposit Addresses in 2023, Plus New Tactics from Lazarus Group, <https://www.chainalysis.com/blog/2024-crypto-moneylaundering>

¹⁹ Мөн тэнд

²⁰ FATF, Virtual Assets Red Flag Indicators of Money Laundering and Terrorist Financing, <https://www.fatfafi.org/en/publications/Methodsandrends/Virtual-assets-red-flag-indicators.html>,

Монгол Улсад виртуал хөрөнгийн зах зээл эрчимтэй өсөн нэмэгдэж байгаа бөгөөд цаашид тэлэх хандлагатай байна. Тодруулбал, Statista²¹ статистик, тайлан, дүн шинжилгээ хийдэг платформын судалгаагаар “Монгол Улс дахь виртуал хөрөнгийн зах зээл 2025 он гэхэд 1.2 сая ам.долларын орлого олох төлөвтэй байна” гэж таамагласан. Мөн тус судалгаанд “виртуал хөрөнгийн зах зээл хурдацтай өсөж байгаа бөгөөд энэ нь блокчэйн технологийн хэрэглээ нэмэгдэж, зохицуулалтын эерэг орчин бүрдэж байгаатай холбоотой”²²(*Cryptocurrencies - Mongolia | Statista Market Forecast, n.d.*) гэж тайлбарласан байна.

Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хуулийг 2021 онд баталснаас хойш 12 виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ эрхлэгч холбогдох шаардлагыг ханган Санхүүгийн зохицуулах хороонд бүртгүүлсэн²³(*виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай, n.d.*). Үүнээс хойш “Стор Пэй” ХХК (SPC), “Их Биг” ХХК (ИНС), “Дижитал Эксчэйнж Монголиа” ХХК (TRD), “Койнхаб” ХХК (CHB), “Корекс” ХХК (CPX) гэх мэт компаниуд виртуал хөрөнгө гаргасан бөгөөд дотоодын виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдэд бүртгэлтэй 41 виртуал хөрөнгө, бүртгэлгүй 25 виртуал хөрөнгө гарсан байна.

Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хуулиар үйлчилгээ үзүүлэгчээр бүртгүүлэх хүсэлт гаргах этгээд нь дотоод хяналтын болон мэдээллийг хадгалах системтэй байх, Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуульд заасан шаардлагыг хэрэгжүүлж ажиллах тогтолцоо, автомат хяналтын системтэй байх, мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх эрсдэлийн үнэлгээг хийлгэсэн байх, мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх эрсдэлийг бууруулах, удирдах талаар авах арга хэмжээний төлөвлөгөөтэй байх²⁴(*мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай, n.d.-а*) гэсэн шаардлагуудыг тавьдаг.

Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч нь мэдээлэх үүрэгтэй этгээдэд хамаарах²⁵ бөгөөд 20 сая төгрөг /түүнтэй тэнцэх хэмжээний гадаад валют/ түүнээс дээш үнийн дүнтэй гүйлгээ, харилцагчийн 24 цагийн дотор хийсэн, хоорондоо холбоо бүхий хэд хэдэн удаагийн гүйлгээний тус бүрийн үнийн дүн 20 сая төгрөгөөс бага боловч 20 сая төгрөг түүнээс дээш үнэтэй бол, харилцагчийн талаар өмнө авсан мэдээллийн үнэн зөв эсэхэд эргэлзсэн тохиолдолд, тухайн харилцагч, тухайн гүйлгээг мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэх үйл ажиллагаатай холбоотой гэж сэжиглэсэн тохиолдолд²⁸ мэдээлнэ. Огцом өөрчлөгдсөн их дүнтэй, эдийн засаг, хууль зүйн илт үндэслэлгүй, улс төрд нөлөө бүхий этгээдийн нэр дээр хийсэн, мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх хяналтын хангалтгүй тогтолцоотой гэж тодорхойлсон²⁶ улсаар дамжуулан хийсэн гүйлгээнд тусгайлан хяналт тавихаар²⁷(*мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай, n.d.-а*) зохицуулсан. Монголбанкны Санхүүгийн мэдээллийн албанаас Сэжигтэй

²¹ Statista нь 2007 онд Германд байгуулагдсан дэлхийн хэмжээнд 170 салбарт, 22,500 эх сурвалжаас 80,000 гаруй сэдвээр статистик, тайлан, мэдээллийг цуглуулдаг өгөгдөл ба бизнесийн оюун ухааны платформ юм

²² Statista, Crypto assets – Mongolia, <https://www.statista.com/outlook/fmo/digital/assets/cryptocurrencies/mongolia>,

²³ Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хууль, 7.1 дүгээр зүйлийн 5, 6, 8, 9 дэх хэсэгт.

²⁴ Мөнгө угаах терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль, 4.1.9-т зааснаар мэдээлэх үүрэгтэй этгээдэд хамаарна.

²⁵ Харилцанчийн ажил эрхлэлт, бизнесийн үйл ажиллагаа, санхүүгийн болон өмнө хийж хэвшсэн гүйлгээний талаарх мэдээлэлтэй нийцэхгүй байгаа эсвэл харилцагчийн гүйлгээг хүлээн авсан/шилжүүлсэн этгээд нь гэмт хэрэгт холбогдолтой, эсвэл өндөр эрсдэлтэй гэж танигдсан гэх мэт өндөр дүнтэй гүйлгээг сэжигтэй гэж үзэх боломжтой.

²⁶ Мөнгө угаах олон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх чиг үүрэг бүхий олон улсын байгууллага тодорхойлно.

²⁷ Мөнгө угаах терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль, 6.1 дүгээр зүйл.

гүйлгээний гарын авлагыг гаргасан бөгөөд энэхүү гарын авлагад сэжигтэй гүйлгээний шинж тэмдгийг дараах байдлаар ангилсан²⁸(сэжигтэй гүйлгээний тайлан мэдээлэх гарын авлага, n.d.). Үүнд:

- Харилцагчийн бүртгэлтэй холбоотой шинж тэмдэг;
- Хөрөнгийн эх үүсвэртэй холбоотой шинж тэмдэг;
- Дансны үйл ажиллагаатай холбоотой шинж тэмдэг;
- Гэмт хэргийн үйлдэлтэй холбоотой шинж тэмдэг (даркнэтээр хийгдэх хууль бус

үйлдлүүд, терроризмыг санхүүжүүлэх, залилан, луйвар, татвараас зайлсхийх). Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид мэдээлэх үүргээ биелүүлж байгаа нөхцөл нь өмнөх оныхоос 4 дахин нэмэгдсэн байна. Тодруулбал, Санхүүгийн мэдээллийн албанд 2022 онд 1783 гүйлгээг мэдээлсэн бол, 2023 онд 7447 гүйлгээг мэдээлсэн²⁹(ЖИЛИЙН ТАЙЛАН 2023 МОНГОЛБАНК, n.d.) бөгөөд виртуал хөрөнгө/криптовалюттай холбоотой сэжигтэй гүйлгээ 4.9 хувийг эзэлж байна³⁰(ЖИЛИЙН ТАЙЛАН 2023 МОНГОЛБАНК, n.d.).

Гүйлгээний төрөл	2024 он	2025 он
Сэжигтэй гүйлгээний тоо	301	285
Бэлэн мөнгөний гүйлгээний тоо	206	207
Гадаад төлбөр тооцооны гүйлгээний тоо	72	66
Виртуал хөрөнгийн гүйлгээний тоо	23	12

Эх сурвалж: Цагдаагийн ерөнхий газар

Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хуульд виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчээр бүртгүүлсэн³¹ компаниар дамжуулахгүйгээр виртуал хөрөнгийг нийтэд санал болгох, худалдахыг хориглодог³²(ВИРТУАЛ ХӨРӨНГИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭГЧИЙН ТУХАЙ, n.d.). Харин блокчэйн технологи, DeFi зэргийг ашиглан виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчээр дамжуулахгүйгээр гүйлгээ хийхийг хориглодоггүй. Хууль тогтоомж зохицуулалтын түвшинд үйлчилгээ үзүүлэгч дээр тулгуурласан хяналтыг хэрэгжүүлж байгаа нь харилцагчид гуравдагч этгээдээр дамжуулахгүй арилжаа хийх, Монгол Улсад бүртгэлгүй виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч дээр данс нээх, арилжаа хийх тохиолдолд чиглэсэн арга хэмжээг авах нөхцөл хязгаарлагдмал байна.

ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

Монгол Улсын 2025 оны Үндэсний эрсдэлийн үнэлгээгээр виртуал хөрөнгийн салбарын мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх эрсдэлийг салбарын онцлог, зах зээлийн бүтэц, зохицуулалтын орчин, хяналтын хэрэгжилтийн түвшинд тулгуурлан үнэлэхэд аюул занал 57, эмзэг байдал 50, эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээ 67 оноо авч, салбарын нийт эрсдэлийн түвшин 54 буюу “дунд эрсдэлтэй” гэж дүгнэсэн байна. Виртуал хөрөнгө нь хил дамнасан, технологид суурилсан, нэр нууцлах боломжтой, гүйлгээ хурдтай, зуучлал багатай шинж чанартай тул онолын хувьд хууль бус санхүүгийн урсгалд ашиглагдах эрсдэл өндөр ангилалд багтдаг бөгөөд ялангуяа гадаадын төвлөрсөн болон төвлөрсөн бус платформ, P2P арилжаа, нууцлал өндөртэй койн, миксер зэрэг зохицуулалт сул сувгуудаас үүдэх эрсдэл давамгайл байгааг ҮЭҮ онцолсон.

²⁸ Монголбанкны Санхүүгийн мэдээллийн алба, Сэжигтэй гүйлгээний тайлан мэдээлэх гарын авлага /виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид/, 2022, 15 - 19 дэх тал.

²⁹ Монголбанкны Санхүүгийн мэдээллийн алба, Жилийн тайлан 2023, 10 дахь тал.

³⁰ Мөн тэнд, 14 дэх тал

³¹ “Виртуал хөрөнгийг нийтэд санал болгох, худалдахтай холбоотой үйл ажиллагааг зохион байгуулах, санхүүгийн үйл ажиллагаанд оролцох болон үйлчилгээ үзүүлэх” чиглэлээр бүртгүүлсэн тохиолдол.

³² Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хууль, 6.2 дугаар зүйл.

ҮЭҮ-д тусгаснаар 2024 оны байдлаар Санхүүгийн зохицуулах хороонд 12 виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч (ВХҮҮ) бүртгэлтэй бөгөөд тэдгээрээр дамжин 645 виртуал хөрөнгө арилжаалагдаж байгаагийн 603 нь гадаадын, 42 нь дотоодын виртуал хөрөнгө байна. Нийт арилжаалагдаж буй виртуал хөрөнгийн 93 хувийг гадаадын виртуал хөрөнгө эзэлж байгаа нь зах зээлийн бүтцийн хувьд гадаад эх үүсвэр, хил дамнасан гүйлгээнд илүү хамааралтай, улмаар хяналт, мөрдөлт сулрах эрсдэлийг нэмэгдүүлж байгааг харуулжээ. 2024 онд бүртгэлтэй ВХҮҮ-ээр дамжуулан гадаадын виртуал хөрөнгийн 1.96 их наяд төгрөгийн, дотоодын виртуал хөрөнгийн 61.6 тэрбум төгрөгийн арилжаа хийгдэж, нийт арилжааны дүн өмнөх оноос 60.5 хувиар өссөн нь зах зээлийн тэлэлт эрсдэлийн нөлөөллийг цаашид нэмэгдүүлэх боломжтойг илтгэж байна.

Харин дотоодын зохицуулалттай орчинд, бүртгэлтэй ВХҮҮ-ээр дамжсан үйл ажиллагаанд мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй холбоотой бодитой, системтэй өндөр эрсдэл, томоохон кейс одоогоор тогтоогдоогүй бөгөөд харилцагчийг таньж мэдэх (KYC), гүйлгээний мониторинг, сэжигтэй гүйлгээг тайлагнах тогтолцоо, блокчейн аналитик хэрэгслүүдийг ашиглаж байгаа нь эрсдэлийг тодорхой түвшинд удирдаж буй эерэг хүчин зүйл гэж ҮЭҮ-д үнэлсэн байна. Гэсэн хэдий ч аяллын дүрэм (Travel Rule)-ийг 2026 оноос бүрэн автоматжуулсан байдлаар хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн, одоогийн байдлаар гар аргаар хэрэгжүүлж байгаа нь шилжүүлэгч, хүлээн авагчийн мэдээлэл бүрэн солилцогдохгүй хэвээр байгааг харуулж, олон улсын болон төвлөрсөн бус орчноос үүдэх эрсдэлийг бүрэн бууруулахад хангалтгүй байгааг онцолжээ.

Иймд 2025 оны Үндэсний эрсдэлийн үнэлгээгээр Монгол Улсын виртуал хөрөнгийн салбарт хэрэгжиж буй хууль эрх зүйн орчин, хяналт шалгалт, тайлагналын тогтолцоо нь дотоодын эрсдэлийг тодорхой хэмжээнд удирдаж байгаа хэдий ч гадаад эх үүсвэртэй гүйлгээ, P2P арилжаа, төвлөрсөн бус платформуос үүдэх эрсдэлийг бүрэн хянах боломж хязгаарлагдмал хэвээр байгаа тул цаашид эрсдэлд суурилсан хяналтыг гүнзгийрүүлэх, виртуал хөрөнгийн төрөл, ангилалд нийцсэн тусгай зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, аяллын дүрмийн хэрэгжилтийг бодит үр дүнтэй болгох, байгууллага хоорондын мэдээлэл солилцоо болон техникийн чадавхыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай гэж дүгнэжээ.

Энэхүү өгүүллийн хүрээнд виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угааж буй арга, Монгол Улсын виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх зохицуулалтыг дүгнэх, гадаад улсуудын сайн туршлагыг судлах, бодит тохиолдол дээр ажиллах зэргээр манай улсад дутагдалтай, хэрэгжүүлэх шаардлага тулгарсан асуудлыг тодорхойлохыг зорилоо.

Судалгааны хүрээнд Виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд уламжлалт мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх арга хэрэгслүүдийг хэрэгжүүлэх нь төдийлөн үр дүнтэй болж чадахгүй байна. Гэтэл манай улсын хувьд виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаахтай тэмцэхэд хяналт тавих арга барил нь виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид болон гүйлгээнд суурилсан хяналтыг хэрэгжүүлж байна.

Виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах гэмт хэрэг нь блокчэйн технологи, DeFi үйлчилгээ зэргээр түгээмэл үйлдэгдэж байгаа бөгөөд үүнийг илрүүлэхэд хүндрэлтэй. Энэ төрлийн сүлжээнүүд нь төвлөрсөн хяналтгүй, зуучлагчгүй, нэргүй гүйлгээ хийх боломжийг олгодог тул уламжлалт хяналт, тухайлбал, үйлчилгээ үзүүлэгчээр дамжуулан мэдээлэл цуглуулах, харилцагчийг таньж мэдэх арга хэрэгслийг хэрэгжүүлэх боломжгүй байдаг. Иймд энэ төрлийн сүлжээнүүд нь виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ

үзүүлэгчид хамаарахгүй тул тэдгээрт тохирсон шинэ хяналтыг хэрэгжүүлэх арга замыг бий болгох, хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Мөн Монгол Улсад блокчэйн шинжилгээний дэвшилтэт хэрэгсэл, платформыг ашиглах, хэрэгжүүлэх чадавх харьцангуй сул байгаа нь мөнгө угаах гэмт хэргийг энэ төрлөөр үйлдэгдэхэд, илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх боломжийг хязгаарлаж байна. АНУ болон Япон улсын хууль, хүчний байгууллага, санхүүгийн байгууллагуудад хяналт тавьдаг эрх бүхий этгээдүүд нь энэ төрлийн блокчэйн шинжилгээний хэрэгслийг ашигладаг, үйл ажиллагаа явуулдаг хуулийн этгээдүүдтэй хамтран ажиллах замаар мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх үр нөлөө бүхий системийг бүрдүүлсэн байна.

Цаашид блокчэйн шинжилгээний технолги, өгөгдөлд суурилсан эрсдэлийн үнэлгээ, мэдээлэл солилцооны цахим платформуудыг нэвтрүүлэх, энэ төрлийн үйлчилгээг эрхэлдэг өндөр хөгжил бүхий технологитой хувийн хэвшилтэй хамтран ажиллах замаар төвлөрсөн бус сүлжээгээр мөнгө угаах үйлдлийг илрүүлэх, хянах, таслан зогсоох боломжтой байна.

Санал. Дээрх дүгнэлтийг үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ, DeFi үйлчилгээ, P2P гэсэн ойлголтуудыг илүү нарийн тодорхойлж тодорхой болгох;
2. DeFi үйлчилгээ ашиглан P2P гүйлгээ хийж буй тохиолдлуудад тухайн онцлогт нийцсэн өөр хяналтын арга хэрэгжүүлэх;
3. Гадаад улсуудын Chainalysis, TRM Labs, Elliptic зэрэг байгууллагуудтай хамтран ажиллаж, блокчэйн шинжилгээний технологи ашиглах.

Эх сурвалжийн жагсаалт

Монгол хэл дээрх эх сурвалж

1. Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хууль, 2021 он
2. Мөнгө угаах терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль, 2013 он
3. Санхүүгийн зохицуулах хороо, Судалгааны товхимол №5
4. Санхүүгийн зохицуулах хороо, Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ зүүлэгчийн салбарын /хоёдугаар улирлын нэгдсэн тайлан/, 2024, 27 дахь тал.
5. Монголбанкны Санхүүгийн мэдээллийн алба, Сэжигтэй гүйлгээний тайлан мэдээлэх
6. гарын авлага /виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид/, 2022 он
7. Монголбанкны Санхүүгийн мэдээллийн алба, Жилийн тайлан 2023 он

Гадаад хэл дээрх эх сурвалж

1. Roland Subashi, “Cryptocurrencies and Money Laundering”, Balkan Journal of Interdisciplinary research Vol.10 No.1 (2024),
2. Mingling Liu, “Financial transaction data security management based on blockchain technology”, Applied Mathematics and Nonlinear Sciences, 10(1) (2025)
3. U.S. Department of the Treasury, Illicit Finance Risk Assessment of Decentralized Finance, 2023
4. Cointelegraph, What is Decentralized Finance?.
5. Francesco Ernesto Alessi Longa, Cryptocurrency and Money Laundering, American Journal of Industrial and Business Management 15
6. Binance, Taiwan’s Largest Cryptocurrency Money Laundering Case Uncovered, Involving 320 Million USDT, <https://www.binance.com/en/square/post/1598442>
7. Britannica, Silk Road, <https://www.britannica.com/topic/Silk-Road-marketplace14>

**ЦАХИМ ТӨХӨӨРӨМЖ АШИГЛАН ҮЙЛДСЭН ГЭМТ ХЭРГИЙН ӨНӨӨГИЙН
БАЙДАЛ, ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДАЛ, ШИЙДВЭРЛЭХ АРГА ЗАМ, ЧИГ
ХАНДЛАГА**

**CURRENT SITUATION, EMERGING ISSUES, SOLUTIONS, AND
TRENDS OF CRIMES COMMITTED USING ELECTRONIC DEVICES**

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн
Цагдаагийн стратегийн тэнхимийн 8021 дүгээр дамжааны
магистрант, цагдаагийн хошууч Б.Ариунболд
B. Ariunbold, police major, master's student
of class 8021, department of police strategy,
leadership academy, university of internal affairs
Э.Түвшин-Эрдэнэ
хууль зүйн доктор, цагдаагийн хошууч
Police, major, E. Tuvshin-Erdene

Хураангуй: Манай улсад өсвөр насны хүүхдүүдээс эхлээд ахмад настангууд хүртэл фэйсбүүк сүлжээнд хаяг нээн хэрэглэж байна. Фэйсбүүк сүлжээний утга агуулгыг сайн ойлгоогүй, тохиргоо нууцлал, зөв зохистой хэрэглээний талаар ойлголт мэдлэг дутуу хирнээ хүн амын 70 хувь нь фэйсбүүк сүлжээг ашиглаж байна. Өөрөө фэйсбүүк хаяг нээж чадахгүй бол гэр бүлийн хүмүүсээрээ фэйсбүүк хаяг нээлгэж нэвтрэх нэр, нууц үгийг мартахгүйн тулд төрсөн он, сар, өдөр, утасны дугаар зэргээр хийлгэдэг.

Манай улсын олонх иргэд сошиал орчинд зөвхөн гар утсаараа фэйсбүүк хаягтаа нэвтэрч Log out командаар фэйсбүүк хаягаасаа гардаггүйн улмаас фэйсбүүк хаягныхаа нууц үгийг мартдаг. Нууц үгээ санахгүй байгаа тул бүртгэлтэй мэйл хаяг, утасны дугаар зэргийг бүр ч мэдэхгүй тохиолдлууд их байна. Мөн фэйсбүүк олон нийтийн сүлжээг бүх насны, янз бүрийн амьдралын хэв маяг, боловсролын төрөл бүрийн түвшний дурын хүмүүс хэрэглэж байна.

Abstract: In our country, people ranging from teenagers to elderly citizens use the Facebook social network by creating personal accounts. Although many users do not fully understand the nature and functions of Facebook, including its privacy settings and proper usage, about 70 percent of the population actively uses the platform. If individuals are unable to create a Facebook account themselves, they often ask family members to create one for them. In order not to forget their login credentials, they frequently use personal information such as their date of birth or phone number as their username or password.

In Mongolia, most citizens access their Facebook accounts only through mobile phones and rarely use the log-out function. As a result, they often forget their account passwords. Because they cannot remember their passwords, there are many cases where users also do not know the email address or phone number associated with their accounts. Furthermore, the Facebook social network is used by people of all ages, with different lifestyles and varying levels of education.

Түлхүүр: Цахим төхөөрөмж, кибер гэмт хэрэг, мөрдөх арга зүй, үйлдлийн арга, криминалистик шинж.

Keywords: Electronic devices, cybercrime, investigative methodology, modus operandi, forensic characteristics.

Оршил. Монгол улсад бүх насны хүмүүс фэйсбүүк сүлжээг хэрэглэхдээ эрх зүйн хэм хэмжээг дагаж мөрдөлтгүй ямар ч хяналтгүй хувийн мэдээллийн аюулгүй байдлыг бодолцолгүй замбараагүй хэрэглэдэг, өөрсдийн хувийн мэдээллийг хамгаалдаггүй зэрэг шалтгааны улмаас гэмт хэрэг үйлдэгдэж байна. Зарим нэг жишээг дурдаж үзье:

Нэгдүгээрт: Фэйсбүүк олон нийтийн сүлжээг ашиглан үйлдсэн гэмт хэрэг 2017 оноос хойш бүх аймаг, нийслэл улсын хэмжээнд жил ирэх бүр өсөн нэмэгдэж байна. Иргэдийн фэйсбүүк хаягт хууль бусаар нэвтэрч бүртгэлтэй найзуудаас нь мөнгө авч залилдаг. 2017 оноос хойш Эрүүгийн хуулийн 17.3 дугаар зүйл залилах гэмт хэрэгт хохирлын хэмжээг заагаагүй хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй залилах үйлдлийн аргаар гэмт хэргийг төгссөнд тооцож хуульчилсантай холбоотой иргэдээс фэйсбүүк сүлжээг ашиглан хэдэн ч төгрөг залилсан бай гэмт хэрэгт тооцогдож байна.

Энэ гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл нь ихэнх иргэд фэйсбүүк хаягныхаа нууцлалын тохиргоог хийх мэдлэг чадвар сул ба дээр дурдсан төрсөн, он, сар, өдөр, утасны дугаар хийдэг зэргээс шалтгаалан фэйсбүүк хаягаа бусдад хялбар алдаж байна. Залилагч нар фэйсбүүкт дурын утасны дугаарыг тааж хийн илэрцээр гарч ирсэн хаягруу нэвтрэхэд хялбар тул иргэдийн фэйсбүүк хаягт нэвтэрч бүртгэлтэй найзуудаас нь мөнгө зээлээч гэж зурвас бичин иргэдийг залилах тохиолдол ихэссэн. Иргэдэд танил найз, гэр бүлийн гишүүдээс чинь мөнгө зээлээч гэсэн зурвас фэйсбүүкээр ирсэн тохиолдолд нягталж шалгаарай гэж тогтмол сэрэмжлүүлэг хүргүүлсэн боловч залилуулсаар л байна.

Хоёрдугаарт: Дурын фэйсбүүк хаяг нээж виз гаргаж өгнө, төрөл бүрийн бараа захиалга, онлайн ажил гэх мэт хуурамч зарын шинжтэй бүр хандив тусламж гуйсан залилах пост, мэдээнүүд замбараагүй нийтлэгдэх болсон.

Гуравдугаарт: Мөн 2020 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдөр Эрүүгийн хуульд 13. 14 дүгээр зүйлд "худал мэдээлэл тараах" гэсэн шинэ гэмт хэргийг хуульчилсан. Фэйсбүүк олон нийтийн сүлжээгээр хүний нэр төр, алдар хүнд, хуулийн этгээдийн ажил хэргийн нэр хүндэд халдсан худал мэдээлэл тараах нь гэмт хэрэг гэж хуульчилсан боловч иргэд энэ үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцсоныг тэр бүр мэддэггүй. Мэдсэн ч дурын утасны дугаараар хуурамч фэйсбүүк хаяг нээж хүний нэр төр, алдар хүнд, хуулийн этгээдийн ажил хэргийн нэр хүндэд халдаж нийтлэл /post/-ийг олон дагагч, гишүүнтэй группүүдээр тараах болсон.

Дөрөвдүгээрт: Эрүүгийн хуулийн 13.5 дугаар зүйл заналхийлэх" гэмт хэрэг мөн фэйсбүүк олон нийтийн сүлжээг ашиглан хуурамч фэйсбүүк хаягаас садар самуун зураг бичлэг тараана, видео колл хийж садар самуун үйлдэл хийнэ гэх зэргээр хүнтэй харилцан нүцгэн зураг, хувийн мэдээллүүдийг нь авч эргээд мөнгө өгөхгүй бол хувийн мэдээллүүдийг чинь гэр бүлийн гишүүдийн чинь фэйсбүүк хаягруу явуулна, олон дагагч гишүүнтэй тэр дундаа тухайн иргэний оршин сууж амьдардаг аймаг, орон нутгийн зарын групп зэрэг фэйсбүүк хуудаснуудад байршуулна гэх зэргээр заналхийлж мөнгө авах болсон.

Тавдугаарт: Гадаад улсын иргэний нэр, зурагтай хаягаас бага хүүтэй, урт хугацаатай, их хэмжээний менге зээлээр олгоно гэж урьдчилгаа төлбөр нэхэж иргэдийг залилдаг,

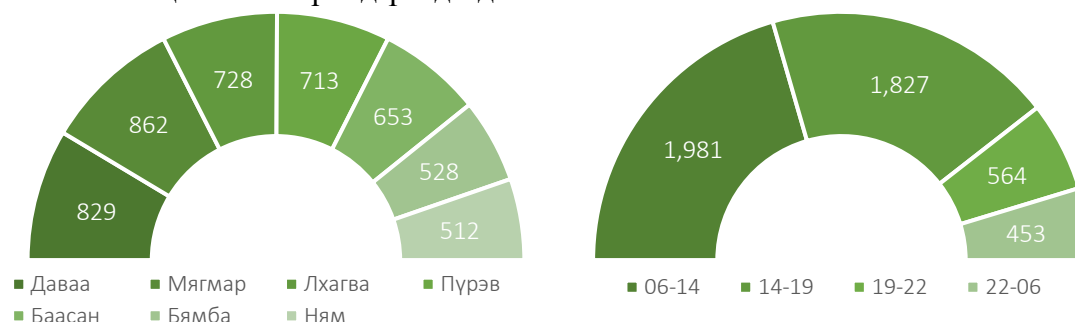
Зургадугаарт: Монгол улсын Эрүүгийн хуулийн 20.17 дугаар зүйл "Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэрэг. Одоо тусгайлан бэлтгэсэн өрөөнд тасалгаанд олуулаа цугларч бэлэн мөнгөөр тоглохоос илүү цахим орчинд үйлдэгдэх болсон. 190 сая төгрөг цахимаар мөрийтэй тоглоом тоглоод алдаж хохирсон гэмт хэрэг шалгагдаж байна. Мөрийтэй тоглоом тоглож өрөнд орсноосоо болж мөнгө олох зорилгоор бусад төрлийн гэмт хэрэг үйлдэж байгаа тохиолдлууд бүртгэгдэн Цагдаагийн байгууллагад шалгагдаж байна. Цаашлаад Мэдээллийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг, фишинг халдлага, хортой код программ зохион бүтээх, тараах, гадаад улсаас халдлага хийх, Зохиогчийн эрх болон түүнд хамаарах эрхийн эсрэг гэмт

хэрэг, биеэ үнэлэхийг зохион байгуулах, хүүхдэд садар самууныг сурталчлах, дарамт шахалт үзүүлэх зэрэг олон олон гэмт хэрэг, асуудлууд байна. Уг гэмт хэргүүдийн үйлдлийн аргууд улам бүр нарийсаж зохион байгуулалтад орж байгаа нь фэйсбүүкийн талаар дэвшүүлэх асуудлын үндэслэл болж байна.

Гэмт хэрэг үйлдэгдсэн цаг, гараг.

Хэргийг гарагаар нь авч үзвэл 829 буюу 17.2 хувь нь даваа гарагт, 862 буюу 17.9 хувь нь мягмар гарагт, 728 буюу 15.1 хувь нь лхагва гарагт, 713 буюу 14.8 хувь нь пүрэв гарагт, 653 буюу 13.5 хувь нь баасан гарагт, 528 буюу 10.9 хувь нь бямба гарагт, 512 буюу 10.6 хувь нь ням гарагт үйлдэгджээ.

Хэргийг цагаар нь авч үзвэл 1981 буюу 41.1 хувь нь 06-14 цагийн хооронд, 1827 буюу 37.9 хувь нь 14-19 цагийн хооронд, 564 буюу 11.73 хувь нь 19-22 цагийн хооронд, 453 буюу 9.3 хувь нь 22-06 цагийн хооронд үйлдэгдэж байна.

1.6 Гэмт хэрэг үйлдэгдсэн газар.

Энэ төрлийн гэмт хэргийн 2503 буюу 51.9 хувь нь гэр орон сууцанд, 352 буюу 7.3 хувь нь гудамж талбайд, 195 буюу 4.0 хувь нь аж ахуйн нэгжид, 166 буюу 3.4 хувь нь олон нийтийн газарт, 21 буюу 0.4 хувь нь төрийн байгууллагад, 1588 буюу 33.0 хувь нь бусад газарт тус тус бүртгэгдсэн байна.

1.7 Гэмт хэрэг үйлдсэн байдал.

Нийт бүртгэгдсэн хэргийн 5 буюу 0.1 хувь нь согтуугаар, 104 буюу 2.2 хувь нь хүүхэд оролцож, 769 буюу 15.9 хувь нь эмэгтэй хүн оролцож үйлдсэн байна.

Дээрх судалгааны үр дүнгээс харахад цахим төхөөрөмж ашиглан үйлдэгдсэн гэмт хэргийн ихэнх нь буюу 51.9 хувь нь гэр, орон сууцанд үйлдэгдэж байгаа нь цахим орчин дахь гэмт хэрэг ихэвчлэн хувийн орчинд, хяналт харьцангуй сул нөхцөлд явагдаж байгааг илтгэж байна.

Харин гудамж талбай (7.3 хувь), аж ахуйн нэгж (4.0 хувь), олон нийтийн газар (3.4 хувь), төрийн байгууллага (0.4 хувь)-д харьцангуй бага бүртгэгдсэн нь уг төрлийн гэмт хэрэг ихэвчлэн зайнаас болон хувь хүний орчинд үйлдэгдэх онцлогтой холбоотой гэж үзэж болно. Мөн “бусад газар” ангилалд 33.0 хувь бүртгэгдсэн нь цахим орчин, виртуал харилцаа, тодорхой байршилгүй орчинд гэмт хэрэг үйлдэгдэх тохиолдол нэлээд өндөр байгааг харуулж байна.

Гэмт хэрэг үйлдэгчдийн шинж байдлыг авч үзвэл нийт хэргийн 15.9 хувьд эмэгтэй хүн, 2.2 хувьд хүүхэд оролцсон нь цахим орчинд гэмт хэрэг үйлдэх субъектын хүрээ өргөжиж байгааг илтгэнэ. Харин согтуугаар үйлдэгдсэн хэрэг ердөө 0.1 хувь байгаа нь цахим төхөөрөмж ашигласан гэмт хэрэг нь ихэвчлэн санаатай, төлөвлөсөн шинжтэйгээр үйлдэгддэг болохыг харуулж байна.

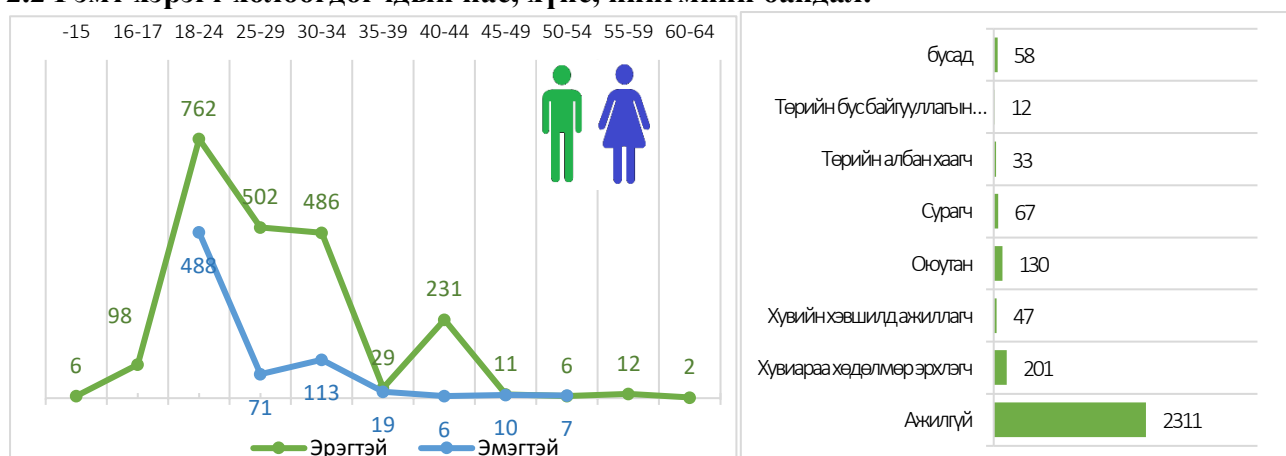
Хоёр. Гэмт хэрэгт холбогдогчид

2.1 Гэмт хэрэгт холбогдсон хүн.

Нийт 4825 цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэрэгт 2859 хүн холбогдон шалгагдаж, тэдний 2145 буюу 75.0 хувь нь эрэгтэй, 714 буюу 25.0 хувь нь эмэгтэй, 104 буюу 3.6 хувь нь 14-17 насны хүүхэд байна. Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал холбогдон шалгагдсан хүн 150 буюу 14 дахин өссөн.

Энэ төрлийн гэмт хэрэг 1 иргэн 2 ба түүнээс дээш тооны гэмт хэрэгт холбогдон шалгагдах нь түгээмэл байдаг бөгөөд 2 ба түүнээс дээш тооны гэмт хэрэгт шалгагдсан 112 иргэн байна.

2.2 Гэмт хэрэгт холбогдогчдын нас, хүйс, нийгмийн байдал.

Гэмт хэргийн хохирогч, хохирол

Хохирсон хүн.

Гэмт хэргийн улмаас 4335 хүн хохирсны 1585 буюу 36.6 хувь нь эрэгтэй, 2750 буюу 63.4 хувь нь эмэгтэй, 44 буюу 1.0 хувь нь 11-17 насны хүүхэд байна. Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал нийт хохирогч 2617 буюу 2.5 дахин, эрэгтэй хүн 725 буюу 1.8 дахин, эмэгтэй хүн 1892 буюу 3.2 дахин, хүүхэд 20 буюу 1.8 дахин тус тус өссөн байна.

Цахим гэмт хэрэгт бүх насны хүмүүс өртдөг учраас цахим орчинтой маш болгоомжтой харьцаж өөрийгөө болон бусдыг цахим гэмт хэргээс болгоомжилж байх нь зүйтэй.

Орчин үед хүүхдүүд цахим орчинтой болгоомжтой харьцахгүйгээс их өртөж байна. Иймээс хүүхэддээ интернетийн хэрэглээг нь хязгаарлах нь зөв юм.

Цахимаар олон улсын шүлжээг ашиглан их хэмжээний мөнгө луйварддаг хэрэг өдөр өдрөөр ихэссээр байна.

Иймд цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулахад мэдээллийн технологи, харилцаа холбооны талаар өндөр мэдлэг мэргэшилтэй алба хаагчдыг бэлтгэх

Судалгааны зорилго

1. Цахим гэмт хэргийн үйлдэгдэж буй нөхцөл байдал судлаж тус төрлийн гэмт хэргийн илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэхэд тулгамдаж буй асуудал тогтоож, шийдвэрлэх арга зам шийдэлд хүрэх

Цахим гэмт хэрэг нь

- Комьпютерийн мэдээлэл, сүлжээний бүрэн бүтэн, нууцлагдсан, хүртээмжтэй байдлын эсрэг гэмт хэрэг
- Комьпютер ашиглаж үйлдэж буй зөрчил
- Интернет дэх зохистой агуулгын эсрэг зөрчил
- Интернет дэх оюуны өмчийн эсрэг зөрчил

Монгол улсад мөрдөгдөж буй цахим гэмт хэргийн эсрэг хууль тогтоомжууд

Өнөөгийн байдлаар цахим гэмт хэрэгтэй тэмцэхээр Монгол улсад хүчин төгөлдөр үйлчлэж буй хуулиудаас хамгийн гол хууль нь эрүүгийн хууль, зөрчлийн тухай хуулиуд тус тус багтаж байна.

Монгол Улсын хувьд цахим төхөөрөмж ашиглан зонхилон үйлдэгдэж байгаа дараах төрлийн гэмт хэргүүд байна. Үүнд:

1. Залилах (ЭХТА) 17.3,
2. Худал мэдээлэл тараах (ЭХТА) 13.14,
3. Заналхийлэх (ЭХТА) 13.5,
4. Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх (ЭХТА) 17.6,
5. Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах (ЭХТА) 20.17,
6. Цахим мэдээллийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг (ЭХТА) 26.1,
7. Хувь хүний нууцад халдах (ЭХТА) 13.10,
8. Хувь хүний нууцыг задруулах (ЭХТА) 13.11,
9. Сонгуулийн үеэр илт худал мэдээлэл тараах (ЭХТА) 14.8,

Цахим төхөөрөмж ашиглан үйлдэгдэж буй Залилах гэмт хэргийн талаар:

Цар тахал бидний өдөр тутмын амьдралын хэв маягийг бүхэлд нь өөрчилж байна. Үүний зэрэгцээ гэрээсээ ажиллах, зайнаас суралцах зэрэг чиг хандлагууд урьд өмнө байгаагүйгээр илүү идэвхжиж, цахим шилжилтийн явц түргэсэж байна.

Монгол Улсын хувьд цаг тутамд өсөн нэмэгдэж буй компьютер, ухаалаг утасны хэрэглээг дагаад цахим залилангийн гэмт хэргийн тоо жил бүр нэмэгдэх хандлагатай байна.

Монгол улсад анх 1994 онд цахим интернет орж ирсэн цагаас эхлэн цахим гэмт хэрэг нь интернет хурдтай хөгжиж байхын хэрээр өдөр ирэх тусам ихсэж байна. Монгол улс цахим орчинтой маш болгоомжтой харьцаж өөрийгөө болон бусдыг цахим гэмт халдлагаас хамгаалах нь зүйтэй юм.

Монгол улсад Интернетийн үүсэл хөгжил 1994 онд “Мэдээллийн Харилцаа ББХК” нь Монголд анх удаа интернэтийн үйлчилгээг явуулж эхлэв. Энэ нь одоогийн Датаком компанийн эхлэл, Монгол Улс интернэтэд холбогдох цорын ганц гарц нь байлаа. Энэ үед интернэтэд өдөрт 2 удаа холбогдож и-мэйлийн дамжуулалт хийдэг байв.

• 1994 онд “Мэдээллийн Харилцаа ББХК” нь Монголд анх удаа интернэтийн үйлчилгээг явуулж эхлэв. Энэ нь одоогийн Датаком компанийн эхлэл, Монгол Улс интернэтэд холбогдох

цорын ганц гарц нь байлаа. Энэ үед интернэтэд өдөрт 2 удаа холбогдож и-мэйлийн дамжуулалт хийдэг байв.

Дүгнэлт. Цахим төхөөрөмж ашиглан үйлдэгдэж буй гэмт хэрэг нь сүүлийн жилүүдэд эрчимтэй нэмэгдэж, ихэвчлэн гэр орон сууц болон цахим орчинд үйлдэгдэж байгаа нь уг төрлийн гэмт хэрэг байршлын хувьд тодорхой бус, зайнаас үйлдэгдэх онцлогтой болохыг харуулж байна. Мөн энэ төрлийн гэмт хэрэгт эмэгтэй хүн, хүүхэд оролцох тохиолдол нэмэгдэж байгаа нь цахим орчны хүртээмж, хэрэглээ өргөжихийн хэрээр гэмт хэрэг үйлдэгч болон хохирогчийн хүрээ тэлж байгааг илтгэж, урьдчилан сэргийлэх болон хяналтын шинэ арга барил шаардлагатайг харуулж байна.

Цахим гэмт хэрэг нь дэлхий нийтийн хэмжээний асуудал болж байгаа бөгөөд 18 секиунт тутамд нэг хүн цахим гэмт хэргийн солиос болж байна гэсэн судалгаа ч байдаг. Тиймээс цахим гэмт хэргээс урьдлан сэргийлж энэ төрлийн гэмт хэргийн гаралтыг бууруулах таслан зогсоох нь нэн түрүүнд хийгдэх ёстой ажлийн нэг юм. Түүнчлэн энэ гэмт хэргийн гол хохрогчид 18-25 насныхан байгаа ба өөрөөр хэлбэл Монголын залуу үе рүү илүү чиглэж энэ гэмт хэрэг үйлдэгдэж байна. Харин энэ гэмт хэргийн талаарх Монгол улс дахь эрх зүй зохицуулалт бага байгаа нь цаашид энэ гэмт хэрэг нэмэгдэх нөхцлийг үүсгэж байна. Иймээс цахим гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, дэвшилтэт технологид суурилсан илрүүлэх чадварыг нэмэгдүүлэх, иргэдийн цахим боловсрол, аюулгүй байдлын мэдлэгийг дээшлүүлэх нь цаашдын гол чиг хандлага, шийдвэрлэх чухал арга зам болж байна.

Санал. Дүгнэлтийг үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Цахим орчин дахь гэмт хэргийн эрсдэлийг бууруулахын тулд хууль эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулах, төр, хувийн хэвшил, олон улсын байгууллагуудын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэн мэдээлэл солилцох, хамтарсан хяналт хамгаалалтын тогтолцоог хөгжүүлэх.

2. Энэ төрлийн гэмт хэргийн мөрдөх мөрдөгч нарыг тусгайлан бэлдэж одоо ажиллаж буй мөрдөгч нар цахим гэмт хэрэг болон цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдэж буй гэмт хэргийг мөрдөх арга зүйн талаар үе шаттайгаар сургалт зохион байгуулах

3. Цахим төхөөрөмж ашиглан үйлдэгдэж буй гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд иргэдийн цахим орчны мэдлэг, мэдээллийн аюулгүй байдлын боловсролыг нэмэгдүүлэх сургалт, сурталчилгааг тогтмол зохион байгуулж, олон нийтийн цахим хэрэглээний соёлыг төлөвшүүлэх.

4. Хууль сахиулах байгууллагын цахим гэмт хэрэгтэй тэмцэх чадавхыг нэмэгдүүлэх зорилгоор дэвшилтэт техник, программ хангамжийг нэвтрүүлэх, мэргэшсэн боловсон хүчнийг бэлтгэх, цахим мөрдөн шалгах арга зүйг боловсронгуй болгох.

Ашигласан материал:

1. Эрүүгийн тухай хууль
2. Зөрчлийн тухай хууль
3. Police.gov.com
4. Үндсэний статикын нэгдсэн сан
5. Үндсэний аюулгүй байлын тухай хууль
1. 6."Гэмт хэргийн цагаан ном"

**МАЛЫН ХУЛГАЙН ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭХ ОЛОН УЛСЫН
ТУРШЛАГА БА МОНГОЛ УЛСАД ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ БОЛОМЖ**
INTERNATIONAL EXPERIENCES IN COMBATING LIVESTOCK THEFT
AND THE POSSIBILITIES FOR IMPLEMENTATION IN MONGOLIA.

Дотоод хэргийн их сургуулийн
магистрант, цагдаагийн ахмад Ч.Хорол
Ch. Khorol, Police Captain, Master's
Student at the University of Internal Affairs

Хураангуй. Малын хулгайн гэмт хэрэг нь дэлхийн олон оронд хөдөө аж ахуй, хүнсний аюулгүй байдал, малчдын амьжиргаанд ноцтой нөлөөлдөг гэмт хэргийн нэг төрөл юм. Сүүлийн жилүүдэд уг гэмт хэрэг нь улам бүр зохион байгуулалттай шинжтэй болж, хил дамнасан шинжтэй үйлдэгдэх хандлага нэмэгдэж байна.

Олон улсын түвшинд малын хулгайн гэмт хэрэг нь хөдөө аж ахуй давамгайлсан бүс нутагт илүүтэй тохиолддог бөгөөд зохион байгуулалттай бүлэглэл, зах зээлийн эрэлт, хяналт сул орчин зэрэг хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр тогтмол давтагдах, эдийн засгийн ихээхэн хохирол учруулах шинжтэйгээр илэрч байна.

Энэ өгүүлэлд малын хулгайн гэмт хэргийн олон улсын нөхцөл байдал, түүнтэй тэмцэх чиглэлээр зарим улсын хэрэгжүүлж буй хууль эрх зүй, технологи, байгууллагын зохион байгуулалтын арга хэмжээг судлан шинжилж, Монгол Улсад хэрэгжүүлэх боломжийг тодорхойлохыг зорив. Судалгааны үр дүнд технологид суурилсан мал таних систем, олон нийтийн оролцоонд суурилсан хяналт, хил дамнасан хамтын ажиллагаа зэрэг арга хэмжээнүүд үр дүнтэй болох нь тогтоогдож, Монгол Улсад хэрэгжүүлэх бодлогын санал дэвшүүлэв.

Abstract. Livestock theft is a type of crime that has a serious impact on agriculture, food security, and the livelihoods of herders in many countries around the world. In recent years, this crime has increasingly taken on a more organized nature and has shown a growing tendency to be committed across borders.

At the international level, livestock theft occurs more frequently in regions where agriculture is the dominant economic activity. Due to factors such as organized criminal groups, market demand, and weak control environments, this crime tends to recur regularly and causes significant economic losses.

This article aims to examine the international situation of livestock theft and to analyze the legal, technological, and organizational measures implemented by some countries to combat this crime, with the objective of identifying possibilities for their implementation in Mongolia. The findings of the study indicate that measures such as technology-based livestock identification systems, community-based monitoring, and cross-border cooperation are effective. Based on these findings, policy recommendations for implementation in Mongolia are proposed.

Түлхүүр үг: малын хулгай, мал хамгаалалт, хөдөө орон нутгийн гэмт хэрэг, олон улсын туршлага

Keywords: livestock theft, livestock protection, rural crime, international experience.

Оршил. Малын хулгайн гэмт хэрэг нь уламжлалт хөдөө аж ахуйн салбартай улс орнуудад түгээмэл тохиолддог бөгөөд эдийн засаг, нийгмийн тогтвортой байдалд сөргөөр нөлөөлдөг. Африк, Латин Америк, Австрали зэрэг бүс нутагт малын хулгай нь зарим

тохиолдолд зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэл, хил дамнасан хууль бус худалдаатай холбоотойгоор үйлдэгддэг байна. (Cattle rustling emerges as a major driver of instability across West and Central Africa, 2025)

Сүүлийн жилүүдэд малын хулгайн гэмт хэрэг нь зөвхөн өмчийн эсрэг гэмт хэрэг төдийгүй хөдөө орон нутгийн аюулгүй байдал, хүнсний нийлүүлэлтийн тогтолцоонд заналхийлэх хэмжээнд хүрч байгааг олон улсын судалгаанд дурдсан байна. (Fauna / Vanishing herds: Cattle rustling in East Africa and the Horn, 2019)

Монгол Улсад мал аж ахуй нь эдийн засгийн чухал салбар бөгөөд хөдөө орон нутгийн иргэдийн амьжиргааны гол эх үүсвэр юм. Иймээс малын хулгайн гэмт хэрэгтэй үр дүнтэй тэмцэх бодлого боловсруулах шаардлага нэмэгдэж байна.

Малын хулгайн гэмт хэргийн олон улсын нөхцөл байдал

Олон улсад малын хулгай нь хөдөө орон нутгийн гэмт хэргийн түгээмэл хэлбэрт тооцогддог. Африк тивийн зарим бүс нутагт энэ гэмт хэрэг нь зэвсэгт бүлэглэл, терроризмын санхүүжилттэй холбогдох болсон нь аюулгүй байдлын томоохон асуудал болж байна.

Зүүн Африк болон Африкийн эвэрт малын хулгай нь уламжлалт малын булаалдаанаас илүүтэйгээр зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэл, хил дамнасан худалдааны сүлжээгээр дамжин үйлдэгдэх болсон байна.

Мөн зарим улс оронд малын хулгай нь зах зээлийн үнэ өсөх, хяналтын сул байдал, хөдөө орон нутгийн цагдаагийн нөөцийн хомсдол зэрэг хүчин зүйлтэй холбоотойгоор нэмэгдэх хандлагатай байдаг. (Discover scientific knowledge and stay connected to the world of science, 2025) Ийм нөхцөл байдал нь малын хулгайн гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд зөвхөн эрүүгийн хууль бус, харин технологи, байгууллагын хамтын ажиллагаа, орон нутгийн оролцоог хослуулсан бодлого шаардлагатайг харуулж байна.

Мал хулгайтай тэмцэх, аюулгүй байдлыг сайжруулах бодлогын арга барилтай холбоотой нөхцөл байдал, арга зүйн зөрүү байгаад байна. Мал хулгайтай тэмцэхэд олон талт арга барил зайлшгүй шаардлагатай бөгөөд хууль тогтоох арга хэмжээ, технологийн шинэчлэл, олон нийтэд суурилсан санаачилга, хууль сахиулах хүчин чармайлтыг нэгтгэх ач холбогдлыг онцгой анхаарч байна. GPS хянах, RFID шошго зэрэг технологиуд үр дүнтэй гэж үзсэн боловч өргөн хүрээнд нэвтрүүлэхэд санхүүгийн дэмжлэг шаардлагатай болдог.

Орон нутгийн хяналт, хулгайгаас урьдчилан сэргийлэхэд олон нийтийн оролцоо, боловсрол чухал ач холбогдолтой болно. Өнөөдөр малын хулгайг таслан зогсоох, тууштай хэрэгжилтийг хангахын тулд бат бөх хууль тогтоомжийн хүрээ, олон улсын хамтын ажиллагаа шаардлагатай байна.

Малын хулгайн гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын туршлага

Малын хулгайн гэмт хэрэг нь хөдөө аж ахуй давамгайлсан улс орнуудад өргөн тархсан бөгөөд мал аж ахуй эрхлэгчдийн эдийн засаг, хүнсний аюулгүй байдал, орон нутгийн нийгмийн тогтвортой байдалд сөргөөр нөлөөлдөг ноцтой гэмт хэрэгт тооцогддог. Иймд олон улс орон энэхүү гэмт хэрэгтэй тэмцэхийн тулд эрх зүйн зохицуулалт, технологид суурилсан хяналт, олон нийтийн оролцоо, хил дамнасан хамтын ажиллагаа зэрэг олон төрлийн арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна. (Stephen, Policy Approaches to Combat Livestock Theft and Enhance Security, 2024)

Малын хулгайн гэмт хэрэг (livestock theft, cattle rustling) нь мал аж ахуй эрхэлдэг бүс нутагт түгээмэл тохиолддог бөгөөд олон улсын хэмжээнд хөдөө орон нутгийн гэмт хэргийн нэг чухал хэлбэрт тооцогддог. Энэ төрлийн гэмт хэрэг нь зөвхөн эдийн засгийн хохирол учруулаад зогсохгүй орон нутгийн иргэдийн амьжиргаа, хүнсний хангамж, нийгмийн тогтвортой байдалд сөргөөр нөлөөлдөг.

Сүүлийн жилүүдэд малын үнэ өсөх, махны зах зээлийн эрэлт нэмэгдэх, малын хөдөлгөөний хяналт сул байх зэрэг шалтгаанаас үүдэн энэ төрлийн гэмт хэрэг олон улс оронд нэмэгдэх хандлагатай байна. Иймд олон улс орон малын хулгайтай тэмцэх шинэ арга, бодлого, технологийн шийдлийг хэрэгжүүлж эхэлсэн байна.

Азийн орнуудын мал хулгайлах гэмт хэргийн төлөв байдал

Азийн орнуудад мал хулгайлах гэмт хэрэг нь голчлон мал аж ахуй давамгайлсан хөдөө орон нутагт түгээмэл тохиолддог бөгөөд мал нь иргэдийн амьжиргааны гол эх үүсвэр байдаг тул эдийн засгийн ноцтой хохирол учруулдаг гэмт хэрэгт тооцогддог. Жишээлбэл, Монгол Улсад 2019 онд 1,809 удаагийн малын хулгайн хэрэг бүртгэгдсэн нь өмнөх оноос 65.1 %-иар өссөн бөгөөд энэ нь мал аж ахуй эрхэлдэг өрхүүдийн амьжиргаанд ихээхэн сөрөг нөлөө үзүүлж буйг судалгаанд дурдсан байна. (Number of livestock thefts increases dramatically in Mongolia, 2020)

Түүнчлэн Азийн зарим бүс нутагт (ОХУ-ын Тува, Төв Азийн зарим бүс) мал хулгайлах гэмт хэрэг нь уламжлалт мал аж ахуйтай холбоотойгоор удаан хугацаанд оршин тогтнож ирсэн бөгөөд 2019 онд зөвхөн Тувад л гэхэд 476 удаагийн мал хулгайн гэмт хэрэг бүртгэгдэж, олон зуун толгой үхэр, адуу, бог мал хулгайлагдсан байна. (Elena Aiyzhy, 2021)

Мөн Азийн зарим улс оронд мал хулгайлах гэмт хэрэг нэмэгдэхэд хөдөө орон нутгийн хяналт сул байх, малын үнэ өсөх, амархан ашиг олох зорилгоор мах, арьс ширийг хууль бусаар худалдаалах зэрэг хүчин зүйлс нөлөөлдөг гэж судлаачид тайлбарладаг.

Иймээс мал аж ахуй өндөр хөгжсөн Азийн орнуудад мал хулгайлах гэмт хэрэг нь орон нутгийн эдийн засаг, хүнсний үйлдвэрлэл, малчдын амьжиргаанд нөлөөлөх хөдөө аж ахуйн гэмт хэргийн нэг хэлбэр хэвээр байгаа бөгөөд зарим бүс нутагт зохион байгуулалттай байдлаар үйлдэгдэх хандлага ажиглагддаг.

Азийн орнуудад мал хулгайлах гэмт хэрэг нь хөдөө орон нутгийн иргэд, малчдын амьжиргаанд ноцтой сөрөг нөлөө үзүүлдэг бөгөөд мал алдах нь өрхийн орлого буурах, эдийн засгийн тогтвортой байдал алдагдах үндсэн шалтгаануудын нэг болдог. Судалгаагаар мал хулгайлах болон бусад төрлийн хөдөө аж ахуйн гэмт хэрэгт өртсөн өрхүүдийн орлого буурах, амьжиргааны түвшин доройтох, хүнсний болон нөөцийн аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөх зэрэг үр дагавар гардаг болохыг тогтоосон байна. (Ulrike Grote, 2024)

Мөн малын хулгай нь малчдын эдийн засгийн алдагдлаас гадна орон нутгийн нийгмийн тогтвортой байдалд нөлөөлж, иргэдийн аюулгүй байдлын мэдрэмж буурах, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл буурах, зарим тохиолдолд хүмүүс нутаг орноо орхин шилжин суурьшихад хүргэх зэрэг нийгэм-эдийн засгийн сөрөг үр дагаврыг бий болгодог. (U. F. Suleiman, 2023)

Ази тивийн орнуудын туршлага

- **Малын бүртгэл, цахим таних систем.**

Азийн зарим улс малын хулгайтай тэмцэх зорилгоор малын бүртгэл, таних технологийг нэвтрүүлж байна. Тухайлбал Хятад, Бангладеш зэрэг оронд малын биометрийн таних технологи (хамрын хээ, судлын хэлбэр зэрэг) ашиглан малын бүртгэл хийх судалгаа, туршилтыг хэрэгжүүлж байна. Судалгаагаар малын хамрын хэлбэрийг таних хиймэл оюун ухаанд суурилсан систем нь 96 хувь хүртэлх нарийвчлалтай таних боломжтойг тогтоосон. (Hasan Zohirul Islam, 2025)

Энэ төрлийн систем нь малын эзэмшигчийг тодорхойлох, малын хөдөлгөөнийг хянах, хулгайлагдсан малыг илрүүлэх, боломжийг нэмэгдүүлдэг. Сүүлийн жилүүдэд малын хулгайн гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд технологид суурилсан хяналтын арга өргөн ашиглагдаж байна.

- GPS болон RFID чип – малын байршлыг хянах, эзэмшигчийг тодорхойлох боломжийг олгодог. (Stephen, 2024)
- DNA шинжилгээ – хулгайлагдсан мах, малын гарал үүслийг тогтоох боломжийг бүрдүүлдэг.
- хиймэл оюунд суурилсан мал таних систем – малын хамрын хээ, биеийн хээ зэргийг ашиглан таних боломжтой болсон.

Эдгээр технологи нь малын гарал үүслийг нотлох боломжийг сайжруулж, мөрдөн шалгах ажиллагаанд чухал нотлох баримт болдог.

• **Малын байршил тогтоох GPS технологи**

Азийн зарим оронд малд GPS мэдрэгч бүхий чип суурилуулж малын хөдөлгөөнийг хянах технологийг ашиглаж байна. GPS төхөөрөмж нь малын байршил өөрчлөгдөх үед фермерүүдэд шууд мэдээлэл илгээдэг бөгөөд хулгай гарсан тохиолдолд малын байршлыг хурдан тогтоох боломжийг олгодог. (Our mission is that we believe change needs to happen to enable a sustainable future. Our vision is connecting people with animals., 2025)

Энэ технологийн давуу тал нь малын хөдөлгөөнийг бодит хугацаанд хянах, хулгай гарсан үед шуурхай илрүүлэх, мөрдөн шалгах ажиллагаанд нотлох баримт бүрдүүлэхэд ашиглагдах явдал юм.

• **Хөдөө орон нутгийн хамтын хяналтын систем**

Азийн зарим бүс нутагт малчдын хамтын хяналтын тогтолцоо буюу “community vigilance” системийг ашигладаг. Энэ нь малчид хоорондоо мэдээлэл солилцох, сэжигтэй тээврийн хэрэгсэл, этгээдийн мэдээллийг цагдаад мэдээлэх, орон нутгийн эргүүл хийх зэрэг арга хэмжээнээс бүрддэг.

Судалгаагаар орон нутгийн хамтын хяналт нь малын хулгайн гэмт хэргийг бууруулахад үр дүнтэй нөлөө үзүүлдэг болохыг тогтоосон. (Why Livestock Theft Happens and How Smart Farms Fight Back With Agtech Solutions, 2024)

Азийн орнуудын малын хулгайн гэмт хэрэгтэй тэмцэж буй арга хэмжээ, хууль эрх зүйн зохицуулалт

Азийн орнуудад мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд эрх зүйн зохицуулалт, хууль тогтоомж, бүртгэл, хяналт, хариуцлага-г сайжруулах чиглэлээр зарим улс бодит арга хэмжээг авсаар байна. Эхний жишээгээр Монгол Улсад “Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийг удирдлага болгодог бөгөөд бөгөөд мал хулгайлах гэмт хэргийг урьдчилан сэргийлэх, малын бүртгэл, хяналт, хулгайг илрүүлэх арга хэмжээг зохицуулсан заалтууд тусгай журмаар тодорхойлогддог нь мал хулгайтай тэмцэх эрх зүйн суурь болж байна. (Mongolia - Livestock - Ver más, 2025)

Хоёрдугаарт, Казахстан Улсад мал хулгайлах гэмт хэрэг нь Эрүүгийн хуулинд ерөнхий хулгайтай адил тооцогддог боловч парламент хэргийг тусгай зүйлээр яллахаар (шууд мал хулгайлах гэмт хэрэг болон ял шийтгэлээ хатуу болгох) өөрчлөлт оруулахаар судалж байгаа нь мал хулгайтай тэмцэх эрх зүйн орчинг сайжруулах чиглэлд хийгдэж буй алхмуудын нэг юм.

Гуравдугаарт, Энэтхэгт мал хулгай (cattle theft) хууль зүйн хувьд “хөрөнгийг хулгайлах” гэмт хэрэгт хамаардаг ч үүний улмаас хил дамнан нэвтэрч бусад улс руу, тухайлбал Бангладеш руу хууль бусаар гаргах, мах боловсруулахын тулд хулгайлах зэрэг илүү өргөн сүлжээг бий болгосон тул улсын болон хил орчмын хилийн болон эрүүгийн хяналт, мөрдөн шалгалтын эрх зүйн механизм шаардлагатай болсон заалтууд нь олон улсын байдалд нөлөөлдөг. (Cattle theft in India, 2026)

Дөрөвдүгээрт, Азийн улс орнуудын хувьд мал болон байгалийн нөөцийг хууль бусаар ашиглах гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд хил дамнасан хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцох, хуулийн хэрэгжилтийг сайжруулах үйл ажиллагаа чухал бөгөөд, энэ чиглэлд ASEAN орнуудын хооронд багцлан харилцан туслалцаа, мэдээллийн сүлжээ, хяналт шалгалтын туршлагын солилцоо-г бий болгох санаачлага хэрэгждэг нь мал-хулгайлах гэмт хэргийн түвшинг бууруулахад чиглэсэн бүс нутгийн эрх зүйн хамтын ажиллагааны жишээ юм.

Эдгээр эрх зүйн зохицуулалт, арга хэмжээ нь малын өмчлөх эрхийн баталгааг сайжруулах, малын хөдөлгөөн, бүртгэл, тээвэрлэлтийг хянах, гэмт хэргийг илрүүлэх, ял шийтгэл, олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх үндсэн эрх зүйн элементүүдээс бүрддэг.

Европын орнуудын туршлага

Европын орнуудад мал хулгайлах (livestock theft / cattle rustling) гэмт хэрэг нь ихэвчлэн хөдөө аж ахуйн бүс нутагт тохиолддог бөгөөд фермерүүдийн эдийн засагт бодит хохирол учруулдаг гэмт хэрэгт тооцогддог.

Нэгдүгээрт, Европын зарим улс, тухайлбал Их Британи, Ирланд зэрэг орнуудад мал хулгайлах гэмт хэрэг жил бүр хэдэн сая еврогийн хохирол учруулдаг бөгөөд зөвхөн Их Британид 2024 онд мал хулгайн улмаас хөдөө аж ахуйн салбарт ойролцоогоор 3.4 сая фунт стерлингийн хохирол учирсан байна. Хонь хамгийн түгээмэл бай хэвээр байгаа бөгөөд 2024 онд хулгайлагдсан малын 70 орчим хувь нь хонь эсвэл хурга байсан гэсэн тоо баримт байна.

Хоёрдугаарт, Европт хулгайлагдсан малын дийлэнхийг хонь, хурга эзэлдэг бөгөөд зарим судалгаагаар нийт мал хулгайн 70 орчим хувь нь эдгээр төрлийн малд хамаардаг гэж тогтоогджээ. ('Make land and animals less attractive to theft', farmers told, 2025)

Гуравдугаарт, Ирланд болон Хойд Ирландын бүс нутагт малын хулгай нэлээд ноцтой асуудал болж, сүүлийн жилүүдэд хэдэн мянган толгой үхэр хулгайлагдсан бөгөөд 2013 оноос хойш зөвхөн Хойд Ирландад 9,700 гаруй үхэр алдагдсан гэж бүртгэгдсэн байна. (Cattle Rustling a Serious Problem in Northern Ireland, 2015)

Дөрөвдүгээрт, Европын орнуудад мал хулгайлах гэмт хэрэг нь ихэвчлэн зохион байгуулалттай бүлэглэлүүдээр үйлдэгдэх хандлагатай бөгөөд хулгайлагдсан малыг хууль бус мах боловсруулах, далд зах зээлд борлуулах, эсвэл хил дамнаулан худалдаалах хэлбэрээр ашиглах тохиолдол түгээмэл байдаг. (Rural crime rises to £54 million as criminal gangs target farm machinery and livestock, 2020)

Тавдугаарт, ийм гэмт хэрэг нэмэгдэхэд мах болон малын зах зээлийн үнэ өсөх, хөдөө орон нутагт хяналт сул байх, мөн фермерийн аж ахуйн хамгаалалт хангалтгүй байх зэрэг эдийн засаг-нийгмийн хүчин зүйлс нөлөөлдөг гэж Европын хөдөө аж ахуйн салбарын судалгаанууд дүгнэсэн байна. ('Make land and animals less attractive to theft', farmers told, 2025)

• Малын тэмдэглэгээ, бүртгэлийн систем

Европын холбооны орнуудад малын бүртгэлийн нэгдсэн системийг өргөн ашигладаг. Мал бүрийг чихний пайз, код бүхий бүртгэлийн системд бүртгэдэг бөгөөд энэ нь малын гарал үүсэл, хөдөлгөөнийг хянах боломжийг бүрдүүлдэг.

Ийм тэмдэглэгээ нь малын хууль бус худалдааг бууруулах, хулгайлагдсан малыг илрүүлэх, зах зээлд хууль бус нэвтрэхийг хориглох чухал хэрэгсэл болдог.

Европын орнуудад мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэж буй арга хэмжээ

Европын орнуудад мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх зорилгоор хууль эрх зүй, технологи, хамтын ажиллагаанд суурилсан олон арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал:

Нэгдүгээрт, Их Британи, Ирланд зэрэг орнуудад малын бүртгэл, гарал үүслийг хянах зорилгоор малд цахим чип (electronic identification) суурилуулах, үндэсний мэдээллийн сан бүрдүүлэх тогтолцоог нэвтрүүлсэн нь хулгайлагдсан малыг илрүүлэхэд чухал ач холбогдолтой болсон.

Хоёрдугаарт, Европын зарим оронд хөдөө орон нутгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх тусгай нэгжүүд (rural crime units) ажиллаж, фермерүүдтэй хамтран эргүүл, хяналтын тогтолцоог хэрэгжүүлдэг.

Гуравдугаарт, малын гарал үүслийн баримт бичгийг заавал бүртгэх, тээвэрлэлтийн хяналтыг сайжруулах зэрэг зохицуулалтыг хэрэгжүүлснээр хууль бус худалдааг бууруулах арга хэмжээ авч байна.

Дөрөвдүгээрт, Европын холбооны хэмжээнд малын хөдөлгөөнийг бүртгэх, хянах нэгдсэн системийг хөгжүүлж, хил дамнасан малын хууль бус худалдааг илрүүлэхэд улс орнуудын хамтын ажиллагааг өргөжүүлж байна. (Rural Crime Report 2025, 2026)

Тавдугаарт, фермерүүдийг малын хашаа хамгаалалтыг сайжруулах, хяналтын камер, GPS төхөөрөмж ашиглах зэрэг урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авахыг төрийн болон фермерийн холбоод идэвхтэй зөвлөдөг байна.

Европын орнуудад мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэж буй арга хэмжээний хууль эрх зүйн зохицуулалт

Европын орнуудад мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн зохицуулалт нь ихэнхдээ малын таних, бүртгэх, мөрдөх бодит, бүрэн системд суурилдаг.

Нэгдүгээрт, Европын Холбооны Аялалын Эрүүл Мэндийн тухай хууль (Regulation (EU) 2016/429) болон холбоотны холбогдох хуулийн дагуу бүх төрлийн мал, тэр дундаа үхэр, хонь, гахай зэрэг амьтныг физик эсвэл электрон тэмдэглэгээ, бүртгэлээр тодорхойлох, тэдгээрийн хөдөлгөөнийг мэдээллийн санд бүртгэж хянах шаардлагатай байдаг нь малын гарал үүслийг баталгаажуулах, хулгайлах болон хил дамнах зарах гэмт хэргийг бууруулахад чиглэсэн эрх зүйн механизм болж байна. (Identification and registration of certain kept terrestrial animals, 2019)

Хоёрдугаарт, бүртгэл, хөдөлгөөний мэдээллийг зарим гишүүн оронд үндэсний төвлөрсөн мэдээллийн санд оруулах, хяналтын байгууллагад тайлагнах хуулийн заалт нь гэмт хэрэг илрүүлэх, малын буцааж олголтыг хөнгөвчлөх үндсэн зохицуулалт болдог. (Bovine animals, 2020)

Гуравдугаарт, Европын Холбооны зарим гишүүн орон (жишээ нь Эстони улсын Veterinary Act) малын мэдэгдэхүйц дугаарчилсан тэмдэглэгээ, эзэмшигчийг тодорхойлох хууль батлан мөрддөг нь малын өмчлөл, хулгайг тогтоох, гэмт хэргийг нотлох эрх зүйн үндэс болж өгдөг. (Veterinary Act1, 2021)

Монгол Улсад нэвтрүүлэх боломж, шийдэл

Европ, Ази дахь мал хулгайтай тэмцэх арга хэмжээ, хор уршиг, төлөв байдлын материалуудыг нэгтгэн дүн шинжилгээ хийхэд Монгол Улсад бүрэн хэмжээнд хэрэгжээгүй, практикт нэвтрүүлэх боломжтой дараах шинэлэг бодлого, технологийн шийдлүүд гарч ирж байна.

1. Малын “ухаалаг таних ба мөрдөх” нэгдсэн систем (GPS + RFID + IoT)

Олон улсын туршлагаас харахад малын хулгайн гэмт хэргийг бууруулах хамгийн үр дүнтэй арга нь малын хөдөлгөөнийг бодит цаг хугацаанд хянах дижитал систем нэвтрүүлэх явдал юм. Судалгаагаар GPS болон RFID технологи бүхий ухаалаг чип, хүзүүвч эсвэл ээмэг ашиглахад малын байршил, хөдөлгөөнийг хянах боломжтой бөгөөд сэжигтэй хөдөлгөөн илэрвэл фермер болон цагдаад шуурхай дохио илгээх боломжтой байдаг. Туршилтаар ийм

систем ашиглах үед мал хулгайлах оролдлогыг богино хугацаанд илрүүлж, цагдаа 100 гаруй км зайд малын хөдөлгөөнийг хянаж, хулгайлагдсан малыг хурдан хугацаанд буцаан олж чадсан байна.

Мөн зарим улс (жишээ нь Казахстан) бүх малыг RFID электрон бүртгэлд бүрэн хамруулах бодлого хэрэгжүүлж, 2028 он гэхэд нийт малын 90 %-ийг цахим таних тэмдэгтэй болгохоор төлөвлөсөн нь малын хулгай, хууль бус худалдааг бууруулах стратегийн нэг хэсэг болж байна. (New RFID Implementations, Hardware and Tags, 2026)

Монголд хэрэгжүүлэх боломж:

- Малын бүртгэл + GPS + RFID-ийг нэгтгэсэн “Үндэсний малын дижитал бүртгэлийн систем”
- Малын байршил өөрчлөгдөхөд автоматаар сэрэмжлүүлэх дохио
- Малын шилжилт хөдөлгөөнийг улсын хэмжээний мэдээллийн санд бүртгэх

2. Мал хулгайтай тэмцэх “орон нутгийн хамтын хамгаалалтын тогтолцоо”

Олон улсын судалгаанд малын хулгай нь ихэвчлэн хөдөө орон нутгийн сул хяналттай бүсэд гардаг тул цагдаагийн байгууллага болон малчдын хамтын ажиллагаа чухал гэж үздэг. Зарим оронд “Livestock Theft Prevention Forum” гэх мэт орон нутгийн хамтын хяналтын бүтэц байгуулж, фермер, цагдаа, орон нутгийн захиргаа хамтран хяналт, мэдээлэл солилцох тогтолцоог бий болгосон байна. (Clack, 2006)

Монголд хэрэгжүүлэх боломж:

- Аймаг, суманд “Малын хулгайгаас хамгаалах зөвлөл” байгуулах
- Малчдын хамтарсан эргүүл, мэдээллийн сүлжээ
- Цагдаагийн байгууллагад хөдөө орон нутгийн гэмт хэргийн тусгай нэгж

3. Малын хөдөлгөөн ба худалдааг бүрэн хянах “улсын хэмжээний мөрдөх систем”

Зарим улс малын бүртгэл, тээвэрлэлт, худалдааг бүрэн хянах улсын нэгдсэн мэдээллийн систем ашигладаг. Энэ системд малын төрөл, нас, эзэмшигч, шилжилт хөдөлгөөн, худалдаа зэрэг бүх мэдээлэл бүртгэгддэг бөгөөд мал алдагдсан тохиолдолд мөрдөн шалгах ажиллагаа илүү хурдан явагддаг. (Livestock Theft / How you can protect yourself, 2025)

Монголд хэрэгжүүлэх боломж:

- Малын гарал үүсэл, тээвэрлэлтийн цахим бүртгэл
- Мал нядалгааны газарт таних систем заавал ашиглах
- Хулгайлагдсан малын мэдээллийн нэгдсэн сан

4. Биометр таних технологи (хиймэл оюун ухаан ашиглах)

Сүүлийн үеийн судалгаагаар үхрийн хамрын хээ (muzzle pattern) нь хүний хурууны хээтэй адил давтагдашгүй тул хиймэл оюун ухаанаар таних боломжтой бөгөөд ийм системээр малын эзэмшигчийг нарийн тогтоох боломжтой болж байна. (Rabin Dulal, 2022)

Монголд хэрэгжүүлэх боломж:

- Мал таних AI суурьтай зураг таних систем
- Малын бүртгэлийг гар утасны аппликейшнээр баталгаажуулах

Олон улсын туршлагаас харахад мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд технологи + хууль эрх зүй + орон нутгийн хамтын ажиллагаа гэсэн гурван үндсэн механизм үр дүнтэй байдаг. Монгол Улсад одоогийн байдлаар малын бүртгэл, тамга тэмдэг, малчдын эргүүл зэрэг уламжлалт арга хэрэглэгдэж байгаа боловч ухаалаг дижитал хяналтын систем, хиймэл оюун ухаанд суурилсан таних технологи, малын хөдөлгөөний нэгдсэн мэдээллийн сан зэрэг арга хэмжээ бүрэн нэвтрээгүй байна. Иймээс эдгээр технологид суурилсан шинэ бодлого

хэрэгжүүлбэл малын хулгайн гэмт хэргийг илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх, нотлох баримтыг бүрдүүлэх ажиллагаа илүү үр дүнтэй болох боломжтой.

Дүгнэлт. Европ болон Азийн орнуудын туршлагаас харахад мал хулгайлах гэмт хэрэг нь ихэвчлэн мал аж ахуй давамгайлсан хөдөө орон нутагт гарч, малчдын амьжиргаа, орон нутгийн эдийн засагт шууд хохирол учруулдаг нийтлэг шинжтэй байна. Судалгаануудын дүнгээс үзэхэд энэ төрлийн гэмт хэрэг нэмэгдэхэд хяналт сул байх, малын үнэ өсөх, хууль бус худалдааны зах зээл, зохион байгуулалттай бүлэглэл зэрэг хүчин зүйлс голлон нөлөөлдөг бөгөөд олон оронд үүнийг бууруулахын тулд малын бүртгэл, таних тэмдэг, хөдөлгөөний хяналт, мэдээллийн нэгдсэн сан зэрэг эрх зүйн болон технологийн арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Мөн малын хулгай нь зөвхөн эдийн засгийн алдагдал төдийгүй хөдөө орон нутгийн нийгмийн тогтвортой байдал, иргэдийн аюулгүй байдлын мэдрэмж, хүнсний үйлдвэрлэлд сөрөг нөлөө үзүүлдэг болохыг судалгаанууд харуулдаг. Иймээс олон улсын туршлагад тулгуурлан малын дижитал бүртгэл, GPS/RFID суурьтай таних систем, орон нутгийн хамтын хяналт, малын хөдөлгөөний нэгдсэн мэдээллийн сан зэрэг технологи болон институцийн арга хэмжээг хослуулан хэрэгжүүлэх нь мал хулгайлах гэмт хэргийг бууруулах үр дүнтэй арга гэж үзэж байна. Үүнийг Монгол Улсад үе шаттайгаар нэвтрүүлснээр малын өмчлөх эрхийн хамгаалалт сайжирч, мал хулгайн гэмт хэргийг урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, нотлох ажиллагааг илүү үр дүнтэй болгох боломж бүрдэх юм.

Олон улсын туршлагаас харахад мал хулгайн гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд технологи, мэдээллийн систем, орон нутгийн хамтын ажиллагаа, эдийн засгийн механизм, тусгайлсан мөрдөн шалгах бүтэц зэрэг олон талт арга хэмжээ шаардлагатай байдаг. Монгол Улсад одоогийн хэрэглэж буй уламжлалт арга хэмжээг шинэ технологи, мэдээллийн системтэй хослуулснаар малын өмчлөх эрхийг хамгаалах, гэмт хэргийг илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх үр нөлөө мэдэгдэхүйц сайжрах боломжтой.

Санал. Европ, Азийн орнуудын туршлага, мал хулгайн гэмт хэргийн төлөв байдал, хор уршиг, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ-г нэгтгэн дүн шинжилгээ хийхэд Монгол Улсад одоогоор өргөн хүрээнд хэрэгжээгүй, нэвтрүүлэх боломжтой дараах саналуудыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. “Ухаалаг бэлчээрийн хяналтын дрон” систем нэвтрүүлэх.

Монголд одоогоор малчид болон цагдаагийн байгууллага бэлчээрийн хяналтыг ихэвчлэн хүний эргүүл, уламжлалт аргаар хийдэг. Харин олон улсад зарим хөдөө аж ахуйн бүс нутагт дрон ашиглан малын хөдөлгөөн, бэлчээрийн хяналт, сэжигтэй тээвэрлэлтийг илрүүлэх технологийг ашиглаж эхэлсэн байна. Ийм системийг аймаг, сумын түвшинд ашиглавал томоохон бэлчээрийн бүсэд малын бөөгнөрөл, шөнийн тээвэрлэлтийн хөдөлгөөн, сэжигтэй үйлдлийг хурдан илрүүлэх боломжтой.

Монгол Улсад нэвтрүүлэх боломж: “Бэлчээрийн аюулгүй байдлын дрон хяналтын төв” байгуулах.

2. Малын худалдааны “цахим гарал үүслийн баталгаажуулалт”

Одоогоор Монголд малын гарал үүсэл, шилжилт хөдөлгөөний бүртгэл хангалттай нэгдсэн биш байдаг. Зарим улс мал, махны худалдаанд дижитал гарал үүслийн баталгаажуулалт (traceability) ашигладаг бөгөөд малын гарал үүсэл тодорхойгүй бол зах зээлд худалдаалах боломжгүй байдаг.

Монголд Улсад нэвтрүүлэх боломж: Мал худалдах, нядлах, экспортлох үед QR код эсвэл блокчейн бүртгэл ашиглах. Ингэснээр хулгайлагдсан малыг зах зээлд борлуулах боломж багасна.

3. Малын хулгайн “эрсдэлийн газрын зураг” (Crime mapping)

Зарим улс хөдөө аж ахуйн гэмт хэргийг газарзүйн мэдээллийн систем (GIS) ашиглан судалж, гэмт хэрэг их гардаг бүсийг тодорхойлдог. Ингэснээр цагдаагийн байгууллага эргүүл, хяналт, урьдчилан сэргийлэх ажиллагааг эрсдэл өндөр бүсэд төвлөрүүлэх боломжтой болдог.

Монгол Улсад нэвтрүүлэх боломж: Мал хулгайн үндэсний мэдээллийн сан байгуулж, аймаг, сумын эрсдэлийн газрын зурагтай холбон санг баяжуулна.

4. Малын хулгайн эсрэг “даатгал + урамшууллын систем”

Олон улсад фермерүүд малын хулгайгаас хамгаалах зорилгоор даатгал болон хамгаалалтын урамшууллын систем ашигладаг. Жишээлбэл, хамгаалалтын технологи (GPS, RFID гэх мэт) ашигласан фермерүүдийн даатгалын хураамжийг бууруулдаг.

Монгол Улсад нэвтрүүлэх боломж: Малын хулгайн тусгай даатгал болон хамгаалалтын технологи ашигласан малчдад төрийн урамшуулал олгох юм.

Ашигласан материал

1. *Bovine animals*. (2020 оны 12 30). European Comission: <https://food.ec.europa.eu/animals/identification/bovine-animals>
2. *Cattle Rustling a Serious Problem in Northern Ireland*. (2015 оны 12 15). thecattlesite: <https://www.thecattlesite.com/news/49036/cattle-rustling-a-serious-problem-in-northern-ireland>
3. *Cattle rustling emerges as a major driver of instability across West and Central Africa*. (2025 оны 11 30). MIDDLE EAST / AFRICA: <https://www.feedbusinessmea.com/2025/11/30/cattle-rustling-emerges-as-a-major-driver-of-instability-across-west-and-central-africa>
4. *Cattle theft in India*. (2026 оны 2 17). wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Cattle_theft_in_India
5. Clack, W. (2006 оны 2 11). Community Policing and Evidence-Based Strategies for Livestock Theft Reduction in South Africa. *MDPI*, 108. MDPI: <https://www.mdpi.com/2076-0760/15/2/108>
6. *Discover scientific knowledge and stay connected to the world of science*. (2025 оны 4 30). researchgate: https://www.researchgate.net/publication/393465735_Trends_and_challenges_in_livestock_theft_and_recovery_a_data-driven_quarterly_analysis_in_South_Africa_2018_-_2025-ээс Гаграсан
7. Elena Aiyzhy, A. M.-K.-K. (2021). The problems of livestock theft in Tuva: History and modernity (ethnic and legal aspects). *Springer*, 8.
8. *Fauna / Vanishing herds: Cattle rustling in East Africa and the Horn*. (2019 оны 10 18). enact: <https://enactafrica.org/research/research-papers/vanishing-herds-cattle-rustling-in-east-africa-and-the-horn>
9. Hasan Zohirul Islam, S. K. (2025 оны 9 2). *Muzzle-Based Cattle Identification System Using Artificial Intelligence*. Cornell University: <https://arxiv.org/abs/2407.06096>
10. *Identification and registration of certain kept terrestrial animals*. (2019 оны 12 15). European Commission: https://food.ec.europa.eu/animals/identification_en
11. *Livestock Theft / How you can protect yourself*. (2025 оны 12 10). NSW: <https://www.agtech.dpi.nsw.gov.au/pages/livestock-theft>
12. *'Make land and animals less attractive to theft', farmers told*. (2025 оны 9 2). farminguk: https://www.farminguk.com/news/-make-land-and-animals-less-attractive-to-theft-farmers-told_67133.html
13. *Mongolia - Livestock - Ver más*. (2025 оны 12 15). fao: <https://www.fao.org/faolex/country-profiles/general-profile/see-more/es/>
14. *New RFID Implementations, Hardware and Tags*. (2026 оны 1 19). RFID NEWS: <https://www.rfidnews.co.uk>

15. *Number of livestock thefts increases dramatically in Mongolia.* (2020 оны 1 13). Post online media: <https://www.poandpo.com/agrifish/number-of-livestock-thefts-increases-dramatically-in-mongolia-1312020942>
16. *Our mission is that we believe change needs to happen to enable a sustainable future. Our vision is connecting people with animals.* (2025 оны 12 18). CERES: <https://cerestag.com/>
17. Rabin Dulal, L. Z. (2022 оны 10 21). *Automatic Cattle Identification using YOLOv5 and Mosaic Augmentation: A Comparative Analysis.* Cornell University: <https://arxiv.org/abs/2210.11939>
18. *Rural Crime Report 2025.* (2026 оны 1 30). NFU Mutual: <https://www.nfumutual.co.uk/farming/rural-crime/>
19. *Rural crime rises to £54 million as criminal gangs target farm machinery and livestock.* (2020 оны 3 04). Farming Online: <https://farming.co.uk/news/rural-crime-rises-to-54-million-as-criminal-gangs-target-farm-machinery-and-livestock>
20. Stephen, M. (2024). Policy Approaches to Combat Livestock Theft and Enhance Security. *CARI journals*, 50-62.
21. Stephen, M. (2024). Policy Approaches to Combat Livestock Theft and Enhance Security. *CARI journals*, 43-54.
22. U. F. Suleiman, S. I. (2023 оны 3 17). *The incidence and impact of cattle rustling in some rural communities of katsina state, nigeria.* FJS: <https://fjs.fudutsinma.edu.ng/index.php/fjs/article/view/1376>
23. Ulrike Grote, T.-T. N. (2024). Determinants and impacts of rural crime victimization: Evidence from a case study in Southeast Asia. *Journal of Asian Economics*, 91.
24. *Veterinary ActI.* (2021 оны 10 27). Riigi Teataja: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/506072023012/consolide>
25. *Why Livestock Theft Happens and How Smart Farms Fight Back With Agtech Solutions.* (2024 оны 12 26). Pasture: <https://pasture.io/farm-management-information/livestock-theft-deterrent-agtech-solutions>

**ТЕХНОЛОГИД СУУРИЛСАН ХҮЧИРХИЙЛЭЛТЭЙ ТЭМЦЭЖ БУЙ ОЛОН
УЛСЫН ТУРШЛАГА БА МОНГОЛ УЛСАД НЭВТРҮҮЛЭХ БОЛОМЖ**
PREVALENCE, FORMS, AND RISK FACTORS OF TECHNOLOGY
-FACILITATED VIOLENCE

Б.Номин
Дотоод хэргийн их сургуулийн
магистрант, цагдаагийн дэслэгч
B. Nomin
Master's Student, University
of Internal Affairs, police Lieutenant

Хураангуй. Сүүлийн жилүүдэд мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийн хурдацтай хөгжил нь хүний өдөр тутмын амьдрал, харилцаанд эерэг нөлөө үзүүлэхийн зэрэгцээ шинэ төрлийн гэмт хэрэг, ялангуяа технологид суурилсан хүчирхийлэл (technology-facilitated violence)-ийн хэлбэрүүдийг бий болгож байна.

Технологид суурилсан хүчирхийлэл нь цахим орчинд доромжлох, заналхийлэх, хувийн мэдээллийг зөвшөөрөлгүй тараах, цахим мөрдөн мөшгих, онлайн дарамт шахалт үзүүлэх зэрэг олон хэлбэрээр илэрч, хувь хүний аюулгүй байдал, нэр төр, сэтгэл зүйд ноцтой сөрөг нөлөө үзүүлдэг. Дэлхийн олон улс орнууд энэхүү үзэгдэлтэй тэмцэх зорилгоор хууль эрх зүйн орчныг шинэчлэх, цахим аюулгүй байдлын бодлого боловсруулах, хууль сахиулах байгууллагын чадавхыг нэмэгдүүлэх, олон нийтийн боловсролыг дээшлүүлэх зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Энэхүү өгүүллийн зорилго нь технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэж буй олон улсын туршлага, бодлого, эрх зүйн зохицуулалтыг судалж, тэдгээрийн үр нөлөөг харьцуулан шинжлэх замаар Монгол Улсад хэрэгжүүлэх боломжит арга хэмжээг тодорхойлох явдал юм. Судалгаанд харьцуулсан эрх зүйн шинжилгээ, баримт бичгийн судалгаа, олон улсын байгууллагын тайлан мэдээлэлд тулгуурласан дүн шинжилгээний аргуудыг ашиглав.

Судалгааны үр дүнгээс үзэхэд технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэхэд хууль эрх зүйн зохицуулалт, институт хоорондын хамтын ажиллагаа, технологийн шийдэл, иргэдийн дижитал боловсрол зэрэг нь чухал үүрэгтэй болох нь тогтоогдлоо. Мөн Монгол Улсад энэ чиглэлээр эрх зүйн зохицуулалт, урьдчилан сэргийлэх сургалт, цахим орчны хяналтын механизмыг боловсронгуй болгох шаардлага байгааг тодорхойлж, хэрэгжүүлэх боломжит зарим санал, зөвлөмжийг дэвшүүлэв.

Abstract. In recent years, the rapid development of information and communication technologies has significantly influenced people's daily lives and interactions. While these advancements have created numerous positive opportunities, they have also given rise to new forms of crime, particularly technology-facilitated violence.

Technology-facilitated violence manifests in various forms such as online harassment, threats, unauthorized dissemination of personal information, cyberstalking, and other types of online abuse. These actions can have serious negative impacts on an individual's safety, dignity, reputation, and psychological well-being. In response to this growing challenge, many countries around the world have implemented measures such as strengthening legal frameworks, developing cybersecurity policies, enhancing the capacity of law enforcement agencies, and improving public awareness and education.

The purpose of this article is to examine international experiences, policies, and legal regulations aimed at combating technology-facilitated violence, and to comparatively analyze their

effectiveness in order to identify possible measures that could be implemented in Mongolia. The research employs comparative legal analysis, document analysis, and analytical methods based on reports and data from international organizations.

The findings of the study indicate that legal regulation, inter-institutional cooperation, technological solutions, and the improvement of citizens' digital literacy play crucial roles in addressing technology-facilitated violence. Furthermore, the study identifies the need to improve legal regulations, preventive training programs, and monitoring mechanisms in the digital environment in Mongolia, and proposes several feasible recommendations and measures for implementation.

Түлхүүр үг. Технологид суурилсан хүчирхийлэл, цахим дарамт, кибер хүчирхийлэл, цахим орчны аюулгүй байдал, олон улсын туршлага, хууль эрх зүйн зохицуулалт, Монгол Улс

Keywords: Technology-Facilitated Violence, Online Harassment, Cyber Violence, Cybersecurity, International Experience, Legal Regulation, Mongolia.

Оршил хэсэг. Дижитал технологийн хөгжил, интернетийн хэрэглээ дэлхий даяар эрчимтэй нэмэгдэж байгаа нь нийгмийн харилцаанд томоохон өөрчлөлт авчирч байна. Харилцаа холбооны дэвшилтэт технологи, сошиал сүлжээ, онлайн платформууд нь мэдээлэл солилцох, боловсрол эзэмших, бизнес эрхлэх боломжийг өргөжүүлж байгаа хэдий ч эдгээр орчин нь зарим тохиолдолд хүчирхийлэл, дарамт шахалтын шинэ хэлбэрийг бий болгох нөхцөлийг бүрдүүлж байна. Үүнийг олон улсын судалгаанд “технологид суурилсан хүчирхийлэл” гэж тодорхойлдог бөгөөд энэ нь цахим орчныг ашиглан хувь хүнд сэтгэл зүйн, нийгмийн болон зарим тохиолдолд эдийн засгийн хохирол учруулах үйлдлүүдийг хамардаг.

Технологид суурилсан хүчирхийлэл нь кибер дээрэлхэлт, цахим заналхийлэл, хувийн мэдээлэл задруулах, онлайн мөрдөн мөшгих (cyberstalking), цахим дарамт шахалт зэрэг олон хэлбэрээр илэрдэг. Эдгээр үйлдлүүд нь ялангуяа эмэгтэйчүүд, хүүхэд, залуучууд болон нийгмийн эмзэг бүлгийн хүмүүст илүүтэйгээр нөлөөлж, тэдний аюулгүй байдал, сэтгэл зүй, нийгмийн оролцоонд сөргөөр нөлөөлдөг болохыг олон улсын судалгаанууд харуулж байна. Тухайлбал, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага, Европын Холбоо зэрэг олон улсын байгууллагууд технологид суурилсан хүчирхийллийг орчин үеийн хүний эрхийн тулгамдсан асуудлын нэг гэж тодорхойлж, улс орнуудад энэ чиглэлээр бодлого, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгохыг зөвлөж байна.

Дэлхийн олон улс орнууд технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэх зорилгоор тусгай хууль тогтоомж батлах, цахим гэмт хэрэгтэй тэмцэх нэгж байгуулах, цахим орчны мониторингийн систем нэвтрүүлэх, иргэдийн дижитал боловсролыг нэмэгдүүлэх зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал, зарим улс орнууд цахим дарамт, онлайн мөрдөн мөшгих зэрэг үйлдлийг эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх гэмт хэрэгт тооцох болсон бөгөөд интернет платформуудтай хамтран хортой контентыг хурдан устгах механизмыг бий болгожээ.

Монгол Улсад мөн адил цахим хэрэглээ эрчимтэй өсөж, сошиал сүлжээ, цахим үйлчилгээ өргөн хэрэглэгдэх болсон нь технологид суурилсан хүчирхийллийн эрсдэлийг нэмэгдүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлж байна. Гэвч энэхүү асуудал нь судалгааны болон бодлогын түвшинд харьцангуй шинэ бөгөөд эрх зүйн зохицуулалт, урьдчилан сэргийлэх тогтолцоо, иргэдийн мэдлэг мэдээлэл хангалттай түвшинд бүрдээгүй байна. Иймээс олон улсын туршлагыг судалж, үр дүнтэй арга механизмыг Монгол Улсын нөхцөл байдалд нийцүүлэн нэвтрүүлэх нь чухал ач холбогдолтой юм.

Иймд энэхүү өгүүлэлд технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэх чиглэлээр дэлхийн зарим улс орнуудын бодлого, эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжүүлж буй арга хэмжээг судалж, тэдгээрийн онцлог, үр нөлөөг харьцуулан шинжилж, Монгол Улсад хэрэгжүүлэх боломжит арга замыг тодорхойлохыг зорилоо.

Онолын үндэслэл. Технологид суурилсан хүчирхийлэл нь цахим орчин, дижитал технологи (социал платформ, гар утас, программ хангамж, хиймэл оюун ухаан зэрэг) ашиглан хүний эсрэг үйлдэгддэг хүчирхийллийн төрөл юм. Жишээ нь sextortion (сексуал шантааж), харгис хэллэг, кибер мөрдөлт, deepfake (хуурамч дүрс/дуу), хувийн мэдээллийг хулгайлах, doxxing гэх мэт. (unfpa, 2026)

Мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийн хурдацтай хөгжил нь нийгмийн харилцаанд олон давуу талыг авчирсан хэдий ч цахим орчинд үйлдэгдэх шинэ төрлийн гэмт хэрэг, хүчирхийллийн хэлбэрүүдийг бий болгож байна. Үүний нэг нь технологид суурилсан хүчирхийлэл (Technology-Facilitated Violence) бөгөөд цахим технологи, интернет, социал сүлжээ, гар утас зэрэг дижитал хэрэгслээр дамжин хувь хүнд дарамт, заналхийлэл, хохирол учруулах үйлдлийг хэлнэ.

Судлаач Хенри ба Пауэлл нар технологид суурилсан хүчирхийллийг дараах үндсэн хэлбэрүүдэд ангилсан. Үүнд:

- цахим дарамт, дээрэлхэлт (cyberbullying),
- цахим мөрдөн мөшгих (cyberstalking),
- хувийн мэдээлэл тараах (doxing),
- цахим заналхийлэл,
- дотно харилцааны хүчирхийлэлд технологи ашиглах зэрэг орно.

Эдгээр хэлбэрүүд нь хүний нэр төр, алдар хүнд, сэтгэл зүй, нийгмийн оролцоонд сөргөөр нөлөөлж, зарим тохиолдолд бие махбодын аюулгүй байдалд хүртэл заналхийлдэг. Судалгаанаас үзэхэд цахим хүчирхийлэлд өртөгсдийн ихэнх нь эмэгтэйчүүд, хүүхэд, өсвөр насныхан байдаг бөгөөд энэ нь хүний эрхийн ноцтой асуудал гэж үзэгдэж байна.

Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага болон олон улсын байгууллагууд технологид суурилсан хүчирхийллийг орчин үеийн дижитал эринд гарч буй хүний эрхийн шинэ сорилт гэж тодорхойлсон. Тиймээс улс орнууд энэ төрлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэхийн тулд хууль эрх зүйн зохицуулалт, технологийн хяналт, олон нийтийн боловсролыг хослуулах шаардлагатай гэж үздэг. (UNFPA, 2021)

Технологийн тусламжтай бэлгийн хүчирхийлэл (TFSV) нь виртуал болон нүүр тулан бэлгийн харьцаанд суурилсан хор хөнөөлийг хөнгөвчлөхөд дижитал технологийг ашигладаг олон төрлийн зан үйлийг хэлнэ. Ийм зан үйлд онлайн бэлгийн дарамт, хүйс болон бэлгийн чиг баримжаа дээр суурилсан дарамт, кибер мөрдөлт, дүрслэл дээр суурилсан бэлгийн мөлжлөг, хохирогчийг хүсээгүй бэлгийн үйлдэлд албадахын тулд тээврийн үйлчилгээг ашиглах зэрэг орно.

Технологид суурилсан хүчирхийллийн үндсэн хэлбэрүүд

Технологид суурилсан хүчирхийлэл нь олон төрлийн хэлбэрээр илэрдэг бөгөөд судлаачид дараах нийтлэг хэлбэрүүдийг тодорхойлсон байдаг. Үүнд:

1. Цахим дээрэлхэлт (Cyberbullying)

Цахим дээрэлхэлт нь интернет, социал сүлжээ, мессеж зэрэг цахим сувгуудыг ашиглан хувь хүнийг доромжлох, гутаан доромжлох, заналхийлэх үйлдлийг хэлнэ. Энэ нь ялангуяа өсвөр насныхны дунд түгээмэл тохиолддог.

ЮНИСЕФ-ийн судалгаагаар дэлхийн хэмжээнд өсвөр насны хүүхдүүдийн ойролцоогоор 3 хүн тутмын 1 нь цахим дээрэлхэлтэд өртөж байсан гэж мэдээлжээ. (UNICEF, 2026)

2. Цахим мөрдөн мөшгих (Cyberstalking)

Цахим мөрдөн мөшгих нь интернет, сошиал сүлжээ, имэйл, гар утас зэрэг технологийг ашиглан хувь хүнийг байнга ажиглах, заналхийлэх, дарамтлах үйлдэл юм.

Европын Зөвлөлийн судалгаагаар цахим мөрдөн мөшгих нь ихэвчлэн дотно харилцааны хүчирхийлэлтэй холбоотой байдаг бөгөөд хохирогчийн аюулгүй байдалд ноцтой эрсдэл учруулдаг⁶ (Council of Europe, 2021)

3. Хувийн мэдээлэл задруулах (Doxing)

Doxing буюу хувийн мэдээлэл задруулах нь хувь хүний хаяг, утасны дугаар, ажлын байр, гэр бүлийн мэдээлэл зэрэг хувийн мэдээллийг зөвшөөрөлгүйгээр интернетэд тараах үйлдэл юм.

Энэ төрлийн үйлдэл нь хохирогчийг заналхийлэл, доромжлол, зарим тохиолдолд бодит халдлагад өртөх эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг гэж судлаачид үздэг. (OECD, 2021)

4. Цахим заналхийлэл ба онлайн дарамт

Цахим орчинд заналхийлэл, доромжлол, үзэн ядалт илэрхийлсэн мэдээлэл тараах нь технологид суурилсан хүчирхийллийн түгээмэл хэлбэр юм.

Европын Холбооны судалгаагаар интернет хэрэглэгчдийн дунд үзэн ядалт, доромжлол агуулсан контент нэмэгдэж байгаа нь нийгмийн тогтвортой байдалд сөргөөр нөлөөлж байгааг онцолсон. (The Digital Services Act, 2022)

Технологид суурилсан хүчирхийллийн нийгэмд үзүүлэх нөлөө

Технологид суурилсан хүчирхийлэл нь хувь хүн төдийгүй нийгэмд олон талын сөрөг нөлөө үзүүлдэг. Үүнд:

Нэгдүгээрт, энэ төрлийн хүчирхийлэл нь хохирогчийн сэтгэл зүйд ноцтой нөлөөлж, айдас, стресс, сэтгэл гутрал үүсгэх эрсдэлтэй байдаг.

Хоёрдугаарт, цахим орчин дахь хүчирхийлэл нь иргэдийн цахим орчинд оролцох итгэл буурахад хүргэдэг.

Гуравдугаарт, энэ төрлийн үйлдэл нь нийгэмд үзэн ядалт, хуваагдлыг нэмэгдүүлэх эрсдэлтэй гэж судлаачид үздэг.

Олон улсын цахим холбооны байгууллага (ITU)-ын тайланд дурдсанаар кибер аюулгүй байдал болон цахим орчны аюулгүй байдлыг хангах нь орчин үеийн улсын аюулгүй байдлын бодлогын салшгүй хэсэг болсон байна. (ITU, 2022)

Технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй

тэмцэж буй олон улсын туршлага

Цахим болон технологийн хүчирхийлэл нь эмэгтэйчүүд, өсвөр насныхан, хэвлэл мэдээллийн ажилтнууд, идэвхтнүүд, эмзэг бүлгийн хүмүүст илүү ихээр нөлөөлдөг. Энэ нь физик хүчирхийлэл шиг сэтгэл зүй, эдийн засаг, нийгмийн амьдралд хүнд дарамт учруулж, хохирогчдыг олон талаар хязгаарладаг.

Дижитал технологи нь хүчирхийллийг зөвхөн онлайн орчинд хязгаарлахгүй, харин онлайн болон офлайн хүчирхийллийн тасралтгүй үргэлжлэл үүсгэдэг гэж судлаачид үздэг.

Олон улсын судалгаагаар технологид суурилсан хүчирхийлэл нь дэлхийн хэмжээнд нэмэгдэж байгаа бөгөөд ялангуяа эмэгтэйчүүд, охид, залуучууд илүү өртөмтгий байдаг.

НҮБ-ын судалгаагаар интернет хэрэглэдэг эмэгтэйчүүдийн 16–58 хувь нь ямар нэгэн хэлбэрийн онлайн хүчирхийлэлд өртсөн байдаг гэж тогтоогдсон. Мөн олон улсын судалгаанд

интернет ашигладаг эмэгтэйчүүдийн ойролцоогоор 60 хувь нь технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй тулгарч байсан талаар мэдээлсэн байна.

Технологид суурилсан хүчирхийлэл нь а/хувь хүний аюулгүй байдал, б/сэтгэлзүйн эрүүл мэнд, в/нийгмийн оролцоо, г/улс төр, боловсролын оролцоо зэрэг олон салбарт сөрөг нөлөө үзүүлдэг бөгөөд зарим тохиолдолд офлайн хүчирхийлэл, бүр амь насанд хүргэх гэмт хэрэгт хүргэх эрсдэлтэй гэж НҮБ анхааруулсан. (Technology-facilitated Gender-based Violence: A Growing Threat, 2026)

Олон улсын стандарт, зохицуулалт, бодлого

Технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэж буй олон улсын стандарт, зохицуулалт, бодлого гэдэг нь мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи (интернет, сошиал сүлжээ, гар утас, дижитал платформ гэх мэт)-ийг ашиглан үйлдэгддэг хүчирхийлэл, дарамт, заналхийлэл, хувийн мэдээлэл задруулах зэрэг үйлдлээс иргэдийг хамгаалах зорилгоор олон улсын байгууллага, улс орнуудын хамтран боловсруулсан хууль эрх зүйн хэм хэмжээ, бодлогын баримт бичиг, стратеги, зөвлөмж, стандартуудын цогц систем юм. (cyberviolence, 2000)

Эдгээр стандарт, зохицуулалт, бодлого нь дараах үндсэн чиглэлүүдийг хамардаг. Тухайлбал:

- *Нэгдүгээрт*, хүний эрхэд суурилсан хамгаалалтын стандарт.

Олон улсын байгууллагууд технологид суурилсан хүчирхийллийг хүний эрхийн зөрчил гэж үздэг. Ялангуяа эмэгтэйчүүд, хүүхэд, эмзэг бүлгийн хүмүүсийн эсрэг цахим орчинд үйлдэгддэг хүчирхийллийг таслан зогсоох зорилгоор хүний нэр төр, хувийн нууц, аюулгүй байдлыг хамгаалах зарчимд тулгуурласан олон улсын стандартуудыг боловсруулсан байдаг. (OHCHR, 2021)

- *Хоёрдугаарт*, хууль эрх зүйн зохицуулалт.

Олон улс орон цахим дарамт (cyberbullying), цахим мөрдөн мөшгих (cyberstalking), дижитал бэлгийн хүчирхийлэл, хувийн зураг, мэдээллийг зөвшөөрөлгүй тараах зэрэг үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцох эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгосон. Үүнд эрүүгийн болон зөрчлийн хариуцлага, цахим нотлох баримтын журам, хохирогчийг хамгаалах механизм зэрэг багтдаг. (Council of Europe, 2021)

- *Гуравдугаарт*, технологийн компаниудын хариуцлагын бодлого.

Олон улсын бодлогын баримт бичгүүдэд сошиал сүлжээ, дижитал платформ ажиллуулдаг компаниудыг хэрэглэгчдийн аюулгүй байдлыг хангах, хүчирхийллийн агуулгыг устгах, тайлагнах системийг бий болгох, алгоритмын ил тод байдлыг хангах үүрэгтэй гэж үздэг. (OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct, 2023)

- *Дөрөвдүгээрт*, урьдчилан сэргийлэх болон боловсролын бодлого.

Олон улсын туршлагад цахим орчны аюулгүй байдлын боловсрол, дижитал соёл, иргэдийн мэдээллийн дархлааг нэмэгдүүлэх сургалт, олон нийтийн мэдээллийн кампанит ажлуудыг технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэх чухал арга хэрэгсэл гэж үздэг. (unesco, 2025)

- *Тавдугаарт*, олон улсын хамтын ажиллагаа.

Технологид суурилсан хүчирхийлэл нь хил дамнасан шинжтэй байдаг тул улс орнуудын хууль сахиулах байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцоо, кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын гэрээ, конвенцүүдийг хэрэгжүүлэх нь чухал ач холбогдолтой. (unwomen, 2025)

Иймээс технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэх олон улсын стандарт, зохицуулалт, бодлого нь хүний эрхийг хамгаалах, цахим орчны аюулгүй байдлыг хангах, хохирогчийг хамгаалах, гэмт этгээдэд хариуцлага тооцох, урьдчилан сэргийлэх болон олон улсын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд чиглэсэн цогц арга хэмжээний тогтолцоо гэж тодорхойлж болно.

Глобал стандарт – НҮБ болон түүний агентлагууд (UN Women, OHCHR, UNICEF) технологид суурилсан хүчирхийллийг хүний эрхийн салбар дахь шинэ сорилт гэж тодорхойлж, олон улсын бодлого, тайлан, удирдамж гаргаж байна.

Istanbul Convention (Европын Зөвлөл) – жендэрт суурилсан хүчирхийллийг урьдчилан сэргийлэх, хохирогчийг хамгаалах, үйлдэгчдэд хариуцлага хүлээлгэх гэрээ.

Технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэж буй олон улсын туршлага

Технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэж буй олон улсын туршлага гэдэг нь цахим орчин, интернэт болон дижитал платформ дээр үйлдэгдэж буй хүчирхийлэл, цахим дарамт, кибер хүчирхийлэл зэргийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх, хяналт тавих чиглэлээр олон улс орнуудын авч хэрэгжүүлж буй бодлого, аргачлал, хууль эрх зүйн зохицуулалт, сургалт, олон талт хамтын ажиллагааны туршлагыг хэлдэг. Энэ нь голчлон дараах чиглэлүүдийг хамардаг. Тухайлбал:

- Хууль эрх зүйн зохицуулалт – цахим хүчирхийллийг тодорхойлж, гэмт хэрэгт тооцох, шийтгэл оногдуулах хууль тогтоомж боловсруулсан туршлага.
- Техник, технологийн арга хэрэгсэл – онлайн орчны аюулгүй байдлыг хангах, хүчирхийллийг илрүүлэх, хянах дэвшилтэт програм, системүүдийг ашиглах.
- Боловсрол, сургалт, олон нийтийн мэдээлэл – иргэд, хүүхэд, эмзэг бүлгийн хүмүүст цахим орчинд аюулгүй байдал, хамгаалалт, мэдээлэл өгөх сургалт явуулах.
- Олон улсын хамтын ажиллагаа – улс хоорондын мэдээлэл солилцоо, хилийн чанадад үйлдэгдсэн кибер гэмт хэргийн мөрдөн байцаалт, туршлага хуваалцах үйл ажиллагаа.
- Өгөгдөл, судалгаа – цахим хүчирхийллийн тархалт, онцлог, нөлөөллийг судлах, стратеги боловсруулж бодлого гаргах.

Энгийнээр хэлбэл, энэ нь технологийн хөгжилтэй холбоотойгоор үүссэн хүчирхийллийг багасгах, урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах чиглэлээр дэлхий дахинд ашиглагдаж буй арга туршлагуудын цогц юм.

Олон улсын сайн туршлагын жишээ

1. АНУ – Хууль эрх зүйн зохицуулалт ба кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх

Cybercrime Law / Computer Fraud and Abuse Act: Компьютер, интернетэд үйлдэгдсэн гэмт хэрэг, цахим хүчирхийллийг гэмт хэрэгт тооцдог хууль. (Cybercrime, 2026)

Организаци, агентлагууд: FBI, Department of Homeland Security нь цахим гэмт хэргийн мөрдөн байцаалт, сургалт зохион байгуулдаг.

Технологи: Онлайн хяналтын систем, автомат илрүүлэх программ, хүүхдийг хамгаалах агуулгын шүүлтүүр. (GDPR, 2018)

2. Европын холбоо (EU) – Хууль, сургалт, хамтын ажиллагаа

General Data Protection Regulation (GDPR): Хувийн мэдээллийг хамгаалах хууль, цахим дарамт, хувийн мэдээлэлд халдах явдлыг хязгаарлана.

EU Kids Online: Хүүхдийн цахим аюулгүй байдлыг судалж, сургалт, зөвлөмжийг гаргадаг төсөл.

Хамтын ажиллагаа: Улс хооронд кибер гэмт хэрэгт мэдээлэл солилцох, хамтран мөрдөн ажиллах.

3. Австрали – Цахим хүчирхийлэлд урьдчилан сэргийлэх

eSafety Commissioner: Онлайн хүчирхийллийг илрүүлэх, мэдээлэх, сургалт зохион байгуулах тусгай байгууллага. (Commissioner, 2025)

Kids Online Safety Act: Хүүхдийг цахим орчинд хамгаалах, онлайн доромжлол, дарамтнаас сэргийлэх хууль.

4. Япон – Техник технологи ашиглан хамгаалалт

AI болон big data ашиглан цахим хүчирхийллийн хандалт, аюулыг илрүүлэх.

Хүүхэд хамгааллын онлайн платформ: Сошиал медиа, мессеж платформ дээрх аюултай контентыг шүүлтүүрлэх систем. (Masahiro, 2025)

5. Олон улсын хамтын ажиллагаа

INTERPOL: Улс хоорондын кибер гэмт хэрэгт мэдээлэл солилцох, мөрдөн шалгах ажиллагаа. (INTERPOL, 2025)

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC): Кибер гэмт хэргийн хууль эрх зүйн стандартыг боловсруулах, сургалт, зөвлөмж. (unodc, 2025)

OECD: Технологид суурилсан хүчирхийлэл, кибер аюулгүй байдлын зөвлөмж, стандарт гаргадаг.

Эдгээр жишээнүүдээс харахад, олон улсын туршлага нь ихэвчлэн хууль эрх зүйн зохицуулалт, технологийн шийдэл, сургалт ба мэдлэг түгээх, улс хоорондын хамтын ажиллагаа гэсэн дөрвөн үндсэн чиглэлд төвлөрдөг. Монгол Улс эдгээр туршлагыг үндэслэн хүүхэд, эмзэг бүлгийн иргэдийг хамгаалах цахим систем, хууль эрх зүйн шинэчлэл, олон улсын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх боломжтой.

Олон улсын зарим үйл ажиллагааны сайн туршлага

Take Back The Tech! – дэлхийн олон оронд хэрэгждэг кампанит ажил:

Take Back The Tech! нь дэлхий даяар хэрэгждэг хамтын кампанит ажил бөгөөд энэ нь жендерт суурилсан хүчирхийллээс хамгаалах, цахим технологийг ашиглан эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллээс сэргийлэх үйл ажиллагааг дэмжих зорилготой глобал хөдөлгөөн юм. \

Энэ кампанит ажил нь Информац, харилцаа холбооны технологи (ICT) платформууд дээрх онлайн халдлага, цахим дарамтлал зэргийг олон нийтэд таниулж, эмэгтэйчүүд, охидод цахим орон зайг аюулгүй, тэгш ашиглах эрхийг сэргээхэд чиглэсэн контент үйлдвэрлэх, сургалт, идэвхжүүлэх үйл ажиллагааг олон оронд зохион байгуулдаг.

Энэ кампанит ажил нь АНУ-ын Association for Progressive Communications (APC)-ийн дэргэдэх эмэгтэйчүүдийн сүлжээний хүрээнд 2006 онд эхлэн, жил бүрийн “16 Days of Activism Against Gender-based Violence” үеэр хамгийн өргөн хүрээнд тэмдэглэгддэг дэлхийн олон байгууллагуудын дэмжлэгтэйгээр явагддаг.

Энэхүү компант ажил нь:

- Цахим хүчирхийллийн талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлэх
- ICT ашиглан хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, мэдээлэл түгээх
- Эмэгтэйчүүд, залуучуудыг техник технологийн хэрэглээнд сургах энэ зорилготой глобал хөдөлгөөн юм.

Олон улсын сайн туршлагуудыг Монгол Улсад нэвтрүүлэх боломж

1. Монгол Улсад хууль эрх зүйн орчин бүрдсэн бөгөөд олон улсын стандарттай уялдуулах боломжтой

Монгол Улсад “Кибер аюулгүй байдлын тухай” хууль хэрэгжиж байна — Энэ нь кибер орчин дахь мэдээллийн бүрэн бүтэн байдлыг хамгаалах болон мэдээллийн

технологийн аюулгүй байдлын үндсэн зарчмуудыг тогтоосон эрх зүйн орчин юм. Энэ хуулийн хүрээнд кибер халдлагатай тэмцэх, хариу арга хэмжээ авах, урьдчилан сэргийлэх механизм, хаалттай мэдээллийг хариуцсан байгууллагуудын үүрэг, мөн олон улсын хамтын ажиллагаанд нээлттэй байх заалт бий.

Үндсэн боломж:

Олон улсын туршлагын дагуу (жишээ нь, Budapest Convention on Cybercrime – олон улсын гэрээний текст) Монгол Улсын эрх зүйн орчныг илүү тодорхой хуульчилсан стандарт руу хөгжүүлэх боломжтой.

НҮБ-ын Кибер Гэмт Хэргийн Конвенцид нэгдэх, нотлох баримт солилцох, олон орны хамтын ажиллагаанд идэвхтэй оролцох боломжийг судлах шаардлагатай. (Csirt, 2025)

2. Хүний эрх, онлайн хүчирхийлэл болон мэдээллийн хамгаалалт

Олон улсын жишгээр болон сургалтын ресурсуудаас харахад онлайн хүчирхийллээс хамгаалах нь зөвхөн кибер халдлага зогсоох төдий биш, харин иргэдийн эрхийг хамгаалахтай холбоотой олон талт асуудал юм (жишээ: онлайн жигшүүр, доромжлол, нэр төрд халдах, хүүхэд хамгааллын асуудал).

Монгол Улсад хэрэгжүүлэх боломж:

Олон улсын байдалтай уялдуулан онлайн хүчирхийллийн ойлголт, тодорхойлолт, хор уршгийг олон нийт, бизнес, боловсролын байгууллагуудад түгээх, үүнд онлайн бэлгийн мөлжлөг, хүүхдийг цахим орчинд хамгаалах бодлого зайлуулах нь чухал.

Хуульд заагдаагүй эсвэл тодорхойгүй асуудлууд (жишээ нь жендэрт суурилсан онлайн хүчирхийлэл)-г нэмэлтээр тодорхойлж, цаашид хэрэгжүүлэх хууль, стандартуудыг боловсруулах боломж. (A SURVEY ON CYBERBULLYING AMONG MONGOLIAN YOUTH., 2025)

3. Олон улсын арга хэмжээ, сургалт, туршлага солилцоо

Монгол Улсад 2025 онд “Ази, Номхон далайн бүсийн кибер сургуулилт” зохион байгуулагдсан нь олон улсын туршлага солилцох боломжийг олгож байна. Энэ нь олон улсын болон бүс нутгийн хамтын ажиллагаа, хариу арга хэмжээний ур чадвар бэхжүүлэх, шинэ технологи, бодлогын туршлагыг нутагшуулахад тустай боловсон хүчин бэлтгэх боломжийг нээж өгсөн байна. (Цахим хөгжил, 2025)

Монголд нэвтрүүлэх боломж:

- Олон улсын cyber drill, cyber security workshop зэргийг тогтмол арга хэмжээгээр зохион байгуулж, техник, менежмент, бодлогын чадавх-ыг дээшлүүлэх.
- Дэд бүтэц, хариу арга хэмжээ авах системүүдийг олон улсын стандартын шүүх, мөрдөн байцаалтын онолтой уялдуулан бэхжүүлэх.

4. Суралцах, боловсрол ба олон нийтийн оролцоо

Олон улсын туршлагаар (жишээ нь Insafe – Европын аюулгүй ашиглалтын төвийн сүлжээ болон The Cybersmile Foundation – онлайн хүчирхийллээс хамгаалах байгууллага) онлайн аюулгүй байдлын талаарх БСШУС-ын үйл ажиллагаа, сургалт, олон нийтийн мэдээлэл-ийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн байгууллагын загвар хэрэгжиж байна.

Монголд нэвтрүүлэх боломж:

- Сургууль, залуучууд, иргэдэд зориулсан онлайн аюулгүй байдлын боловсролын хөтөлбөр бий болгох.

- Олон улсын NGO³³-уудтай хамтран ажиллагаа, хэрэгцээт сургалт, ресурс-ийг нэвтрүүлэх.

Монгол Улсад технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэх бодлогыг боловсронгуй болгохдоо олон улсын гэрээ, стандартуудтай уялдуулан хууль эрх зүйн орчныг шинэчлэх, кибер хүчирхийллийн ойлголт, зохицуулалтыг үндэсний хууль тогтоомжид тусгах шаардлагатай байна.

Мөн төрийн байгууллага, хууль сахиулах байгууллагуудын хамтын ажиллагаанд тулгуурлан мэргэжилтнүүдийн ур чадварыг дээшлүүлэх сургалт, чадавх бэхжүүлэх арга хэмжээг тогтмол хэрэгжүүлэх нь чухал ач холбогдолтой. Түүнчлэн иргэдийн мэдлэг, цахим орчны аюулгүй байдлын соёлыг дээшлүүлэх олон нийтийн боловсрол, мэдээллийн хөтөлбөрүүдийг өргөжүүлснээр Монгол Улсад кибер аюулгүй байдлын эрх зүйн орчинд тулгуурласан, олон улсын сайн туршлагыг нутагшуулах бодит боломж бүрдэж байна.

Дүгнэлт. Дээрх дурдсан олон улсын туршлага, бодлого, судалгааны материалуудыг нэгтгэн шинжилж дараах дүгнэлтийг гаргаж байна. Үүнд:

1. Олон улсын туршлагаас харахад технологид суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэхэд хууль эрх зүйн тодорхой зохицуулалт, олон улсын хамтын ажиллагаа, технологийн шийдэл, иргэдийн боловсрол гэсэн үндсэн чиглэлүүдийг хослуулан хэрэгжүүлдэг байна.

2. Европын холбоо, НҮБ, Австрали зэрэг улсын туршлагаас үзэхэд кибер хүчирхийлэл, цахим дарамтыг бууруулахад хувийн мэдээллийн хамгаалалт, онлайн платформын хяналт, хүүхэд хамгааллын бодлого чухал үүрэгтэй болох нь тогтоогдсон.

3. Монгол Улсад кибер аюулгүй байдлын эрх зүйн үндэс суурь тодорхой хэмжээнд бүрдсэн боловч технологид суурилсан хүчирхийллийн тодорхой ойлголт, ангилал, урьдчилан сэргийлэх тусгай бодлогыг илүү нарийвчлан хөгжүүлэх шаардлага байна.

4. Олон улсын туршлагыг нутагшуулахын тулд хууль эрх зүйн орчныг сайжруулах, мэргэжлийн байгууллагуудын чадавхийг бэхжүүлэх, олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллах, иргэдэд чиглэсэн цахим аюулгүй байдлын боловсролыг өргөжүүлэх нь зүйтэй.

5. Иймд олон улсын сайн туршлагыг Монгол Улсын нөхцөл байдалд нийцүүлэн нэвтрүүлэх нь технологид суурилсан хүчирхийлэлээс урьдчилан сэргийлэх, хохирогчийг хамгаалах, кибер орчны аюулгүй байдлыг бэхжүүлэхэд бодитой бөгөөд хэрэгжих боломжтой гэж дүгнэж байна.

Санал. Дээрх олон улсын туршлага, судалгаа болон нэгдсэн дүгнэлтэд тулгуурлан Монгол Улсад одоогоор өргөн хүрээнд хэрэгжээгүй боловч практикт шууд нэвтрүүлэх боломжтой дараах 5 саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Цахим хүчирхийллийг мэдээлэх нэгдсэн онлайн платформ байгуулах

Монгол Улсад цахим дарамт, кибер хүчирхийлэл, онлайн заналхийлэл зэрэг асуудлыг мэдээлэх нэгдсэн систем хангалттай хөгжөөгүй байна. Иймээс иргэд, хүүхэд, байгууллагууд цахим орчинд учирсан хүчирхийлэл, дарамтыг нэг цонхны цахим платформоор шууд мэдээлэх, нотлох баримт хавсаргах, мэргэжлийн байгууллагаас шуурхай хариу авах системийг бий болгох нь зүйтэй.

Үндэслэл: Австралийн eSafety Commissioner болон Европын Safe Internet Centre зэрэг байгууллагууд ийм платформ ашиглан цахим хүчирхийллийн мэдээллийг хурдан шийдвэрлэх үр дүнтэй туршлагатай.

2. AI-д суурилсан цахим хүчирхийлэл илрүүлэх систем нэвтрүүлэх

³³ Олон улсын NGO нь ашгийн төлөө бус зарчмаар ажиллаж, нийгэм, хүний эрх, байгаль орчин, боловсрол, хөгжлийн асуудлуудыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн үйл ажиллагааг олон улс оронд хэрэгжүүлдэг байгууллага юм.

Сошиал медиа болон онлайн платформд гарч буй доромжлол, заналхийлэл, хувийн мэдээлэл тараах зэрэг агуулгыг хиймэл оюун ухаанаар автоматаар илрүүлэх системийг төр, платформын хамтын ажиллагаагаар хөгжүүлэх боломжтой.

Үндэслэл: Япон, Европын холбооны зарим оронд AI-д суурилсан контент хяналтын систем ашиглан кибер дарамтыг эрт илрүүлж, хохирогчийг хамгаалах практик нэвтэрсэн.

3. Цахим хүчирхийллийн мэргэшсэн мөрдөн шалгах нэгж байгуулах

Цагдаа болон кибер аюулгүй байдлын байгууллагын хүрээнд зөвхөн цахим дарамт, кибер хүчирхийлэл, онлайн бэлгийн мөлжлөг зэрэг хэрэгт төвлөрсөн мэргэшсэн мөрдөн шалгах баг байгуулах шаардлагатай.

Үндэслэл: АНУ, Европын холбоонд кибер гэмт хэргийн тусгай нэгжүүд ажилласнаар цахим хүчирхийллийн илрүүлэлт, нотлох баримтын боловсруулалт, олон улсын хамтын ажиллагаа илүү үр дүнтэй болсон.

4. Сургуульд цахим аюулгүй байдлын заавал судлах сургалтын хөтөлбөр хэрэгжүүлэх

Ерөнхий боловсролын сургуулийн хөтөлбөрт “Цахим орчны аюулгүй байдал ба цахим хүчирхийллээс хамгаалах мэдлэг” гэсэн тусгай модуль нэвтрүүлэх боломжтой.

Үндэслэл: Европын холбооны Insafe, EU Kids Online зэрэг хөтөлбөрүүд хүүхдэд багаас нь цахим аюулгүй байдлын боловсрол олгох нь кибер дарамт, онлайн хүчирхийллийг бууруулах үр дүнтэй болохыг харуулсан.

5. Олон улсын кибер хамтын ажиллагааны сүлжээнд идэвхтэй нэгдэх

Кибер гэмт хэрэг, цахим хүчирхийлэл нь хил дамнасан шинжтэй байдаг тул Монгол Улс олон улсын кибер аюулгүй байдлын хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцох сүлжээнд идэвхтэй оролцох шаардлагатай.

Үндэслэл: Budapest Convention болон НҮБ-ын кибер гэмт хэргийн конвенцийн хүрээнд улс орнууд нотлох баримт солилцох, хамтарсан мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах механизмыг ашигладаг нь үр дүнтэй туршлага болсон.

Ашигласан материал

1. *A SURVEY ON CYBERBULLYING AMONG MONGOLIAN YOUTH.* (2025 оны 3 29). undp: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025>
2. *Action against violence against.* (2025 оны 11 25). Council of Europe : <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention>
3. Commission, E. (2022 оны 4 22). *The Digital Services Act.* European Commission: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act>
4. Commissioner, e. (2025 оны 12 12). *The eSafety Commissioner (eSafety) is the Australian Government's independent online safety regulator.* eSafety Commissioner: <https://www.esafety.gov.au/about-us/what-we-do>
5. *Council of Europe.* (2021 оны 10 10). *Cyberviolence:* <https://www.coe.int/en/web/cyberviolence>
6. Csirt, N. (2025 оны 11 28). *НҮБ-ын Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх тухай конвенц.* National Csirt: <https://ncsirt.gov.mn/a/42>
7. *Cybercrime.* (2026 оны 1 20). *The Convention on Cybercrime (Budapest Convention, ETS No. 185) and its Protocols.* Counsul of Europe: <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/the-budapest-convention>

8. cyberviolence. (2000 оны 11 6). *International instruments*. cyberviolence: <https://www.coe.int/en/web/cyberviolence/international-instrument>
9. *Experts Highlight the Interconnectedness of Online and Offline Violence Against Women & Girls*. (2025 оны 10 10). United Nations: <https://www.unodc.org/unodc/gender/news/addressing-digital-violence-against-women-and-girls.html>
10. GDPR. (2018 оны 5 25). *GDPR*. solix: <https://www.solix.com/mn/kb/gdpr-ээс Гаграсан>
11. INTERPOL. (2025 оны 12 25). *Cybercrime – our response*. INTERPOL: <https://www.interpol.int/en/Crimes/Cybercrime>
12. ITU. (2022 оны 12 26). *Global Cybersecurity Index*. Connecting the world and beyond: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx>
13. Masahiro, S. (2025 оны 3 25). *Media in Pursuing Options for Protecting Children Online*. nippon: <https://www.nippon.com/en/in-depth/d01099>
14. *Mongolia Joins Global Campaign to End Tech-Facilitated Gender-Based Violence*. (2025 оны 12 27). montsame: <https://montsame.mn/en/read/383989>
15. *New report shows rise in violence against women journalists and activists linked to digital abuse*. (2022 оны 02 28). World News: <https://apnews.com/article/un-women-report-rise-violence-online-66c38bb80b79d64be18b477f209c2db0>
16. Nicola Henry, A. P. (2018 оны 4 19). *Technology-Facilitated Sexual Violence: A Literature Review of Empirical Research*. pubmed: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27311818/>
17. OECD. (2021 оны 11 7). *Eliminating Gender-based Violence*. OECD: https://www.oecd.org/en/publications/eliminating-gender-based-violence_42121347-en.html
18. OHCHR. (2021 оны 12 24). *Online and technology-facilitated violence against women and girls*. OHCHR: <https://www.ohchr.org/en/edvaw/online-and-technology-facilitated-violence-against-women-and-girls>
19. *Psychosocial Well-being, Problematic Social Media Use, and Cyberbullying Involvement Among Mongolian Adolescents*. (2023 оны 11 04). Springer Nature Link: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42380-023-00202-9>
20. *Technology-facilitated Gender-based Violence*. (2026 оны 02 18). UNFPA: https://www.unfpa.org/TFGBV?utm_source
21. *The Digital Services Act*. (2022 оны 4 15). European Commission: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act>
22. *UN Mongolia's Joint Statement on Combating Gender-Based Violence Against Women and Girls*. (2025 оны 12 25). United Nations Mongolia: <https://mongolia.un.org/en/305887-un-mongolias-joint-statement-combating-gender-based-violence-against-women-and-girls>
23. unesco. (2025 оны 9 17). *Preventing and responding to online and technology-facilitated violence through school-based interventions: leveraging the power of education*. unesco: <https://www.unesco.org/en/articles/preventing-and-responding-online-and-technology-facilitated-violence-through-school-based>
24. UNFPA. (2021 оны 10 15). *Technology-facilitated Gender-based Violence: Making All Spaces Safe*. UNFPA: <https://www.unfpa.org/publications/technology-facilitated-gender-based-violence-making-all-spaces-safe>
25. UNICEF. (2026 оны 1 15). *Cyberbullying: What is it and how to stop it*. UNICEF: <https://www.unicef.org/stories/how-to-stop-cyberbullying-ээс Гаграсан>

26. *UNICEF Mongolia. Child protection.* (2025 оны 9 18). unicef:
<https://www.unicef.org/mongolia/mn-ээс> Гаргасан
27. unodc. (2025 оны 12 11). *Teaching Module Series. SHERLOC:*
<https://www.unodc.org/cld/en/education/tertiary/cybercrime.html>-ээс Гаргасан
28. unwomen. (2025 оны 12 8). *MODEL FRAMEWORK FOR LEGISLATION ON TECHNOLOGY-FACILITATED VIOLENCE AGAINST WOMEN AND GIRLS.* unwomen:
<https://www.unwomen.org/sites/default/files/2025-12/Brief-Model-framework-for-legislation-on-technology-facilitated-violence-against-women-and-girls-en.pdf>
29. Монгол улсад “Технологи Ашиглан Үйлдэгдэж буй Жендэрт Суурилсан Хүчирхийлэл (ТАҮЖСХ)-тэй тэмцэхэд анхаарлаа хандуулах нь. (2024 оны 10 18). United Nations Population Fund (UNFPA) in Mongolia: <https://mongolia.unfpa.org/mn/publications>
30. НҮБ-ын Дижитал Номын сан. (2025 оны 11 12). UN Digital Library:
<https://digitallibrary.un.org/record/4069246>
31. Цахим орчинд хүүхэд, гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх сургалт. (2026 оны 01 29). Цахим хөгжил, инновац, харилцаа холбооны яам:
<https://mddic.gov.mn/eng/2026/01/23764>
32. Цахим хөгжил, и. х. (2025 оны 8 29). Монгол улсад “Ази номхон далайн бүсийн кибер сургуулилт-2025” арга хэмжээ зохион байгуулна. Цахим хөгжил, инновац, харилцаа холбооны яам: <https://mddic.gov.mn/mn/2025/08/22316>

**КИБЕР ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭХЭД ЧИГЛЭСЭН
ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫ СУДАЛГАА**
**A STUDY OF THE LEGAL ENVIRONMENT AIMED AT
COMBATING CYBERCRIME**

Э.Банзрагч

ЦЕГ-ын Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх газрын
эрүүгийн ахлах мөрдөгч, цагдаагийн ахмад

E. Banzragch

Senior Criminal Investigator, Cyber Crime Division,
General Police Department of Mongolia, Police Captain

Хураангуй: Кибер гэмт хэрэг нь мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийн хөгжил, цахим үйлчилгээний хэрэглээ эрчимтэй нэмэгдэж буй өнөөгийн нөхцөлд дэлхий даяар хурдтай өсөж, улс орнуудын үндэсний аюулгүй байдал, эдийн засаг, иргэдийн мэдээллийн аюулгүй байдалд ноцтой эрсдэл учруулж байна. Иймээс кибер гэмт хэрэгтэй үр дүнтэй тэмцэхэд эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох, олон улсын жишигт нийцүүлэх шаардлага улам бүр нэмэгдэж байна. Энэхүү судалгааны зорилго нь кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд чиглэсэн эрх зүйн орчны өнөөгийн байдлыг судалж, тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлон, түүнийг сайжруулах боломж, чиг хандлагыг тодорхойлоход оршино. Судалгаанд харьцуулсан эрх зүйн шинжилгээ, баримт бичгийн судалгаа, дүн шинжилгээний аргуудыг ашигласан болно.

Судалгааны үр дүнгээс үзэхэд кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн зохицуулалт нь олон улсын түвшинд тасралтгүй хөгжиж байгаа боловч технологийн хурдацтай хөгжлөөс шалтгаалан хууль эрх зүйн орчин зарим тохиолдолд хоцрогдох, мөрдөн шалгах ажиллагаанд техник, мэргэжлийн чадавх дутагдах, олон улсын хамтын ажиллагаа хангалтгүй байх зэрэг асуудлууд ажиглагдаж байна. Мөн кибер орчин дахь гэмт хэргийн онцлог нь хил хязгааргүй шинжтэй тул зөвхөн үндэсний хууль тогтоомжоор хязгаарлагдахгүй, олон улсын хамтын ажиллагаанд тулгуурласан зохицуулалт шаардлагатай байна.

Энэхүү өгүүлэлд цахим орчинд үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөлийг тодорхойлох, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох чиглэлээр санал, зөвлөмж дэвшүүлэхийг зорилоо.

Abstract: Cybercrime has been rapidly increasing worldwide in the context of the rapid development of information and communication technologies and the expanding use of digital services. This trend poses significant risks to national security, economic stability, and the information security of citizens. Therefore, the need to improve the legal framework for combating cybercrime and align it with international standards has become increasingly important. The purpose of this study is to examine the current state of the legal environment aimed at combating cybercrime, identify existing challenges, and determine possible improvements and future directions. The study employs comparative legal analysis, document review, and analytical research methods.

The findings of the study indicate that although legal regulations aimed at combating cybercrime are continuously developing at the international level, the rapid advancement of technology often causes legal frameworks to lag behind. In addition, issues such as insufficient technical capacity and professional expertise in investigative processes, as well as limited international cooperation, remain significant challenges. Furthermore, due to the borderless nature

of cybercrime in cyberspace, effective regulation cannot rely solely on national legislation but requires coordinated legal mechanisms and strengthened international cooperation.

This article aims to identify the causes and contributing factors of crimes committed in the digital environment, improve the existing legal framework, and propose recommendations and policy suggestions in this area.

Түлхүүр үг: Цахим гэмт хэрэг, крипто бирж, цахим орчин дахь гэмт явдал.

Keywords: Cybercrime, Cryptocurrency Exchanges, Cyber-enabled Offenses

Оршил. Цахим орон зай нь дэлхий даяарх хязгааргүй их хэмжээний мэдээлэл, нөөцөд хандах чухал эх үүсвэр болж байна. 2025 онд дэлхийн хэмжээнд интернэтийн хэрэглээ 67.1 хувь байсан бол хөгжиж буй орнуудын хувьд 96.5 хувь болж өссөн байна.³⁴ Цахим орон зайн өргөн хүрээ нь зөвхөн интернэтээс гадна хэрэглэгчид, системийн нөөц, оролцогчдын техникийн туршлага болон бусад олон зүйлийг хамардаг. Орчин үеийн компьютер, мэдээллийн технологийн ертөнцөд кибер аюулгүй байдлын системээс илүү хурдацтай хөгжиж байгаа нь цахим гэмт хэрэг юм.

Компьютерын системийн аюул заналхийлэлд өртөмтгий байдал нь системийн сул тохиргоо, бэлтгэгдээгүй боловсон хүчин, техникийн хомсдол зэрэг олон хүчин зүйлээс шалтгаалж байна. Хурдацтай өргөжин хөгжиж буй кибер аюулын улмаас кибер аюулгүй байдлын техник, хамгаалах шийдлийг бий болгоход илүү ахиц дэвшил гаргах ёстой гэж эрдэмтэн судлаачид үзсэн ба үүний нэг арга зам нь хиймэл оюун ухаанд суурилсан машин сургалт, гүний сургалт бөгөөд энэ нь шинэ, үл мэдэгдэх нөхцөл байдалд хурдан дасан зохицох чадвартай тул энэ технологийг ашиглах шаардлага бий болоод байна. Компьютерын болон мэдээллийн аюулгүй байдлын янз бүрийн асуудлыг шийдвэрлэхэд маш олон төрийн машин сургалтын техник, алгоритмыг амжилттай туршин, салбар бүрд ашиглаж байгаагын зэрэгцээ хууль, эрх зүйн орчны судалгаа чанар үр дүнтэй хийгдэх хэрэгцээ шаардлагатай байна.

Дэлхийн нийт хүн амын 86 хувь буюу 5,6 тэрбум хүн интернэт хэрэглэгч болсон байна. Монгол улсын хувьд нийт хүн амын 83% буюу 2,9 сая иргэн интернэт хэрэглэж байгаагаас фэйсбүүк флатпормыг 73% буюу 2,6 сая хэрэглэгч идэвхтэй ашигладаг байна. Монгол Улсын урт хугацааны бодлогын баримт бичигтээ "Цахим Үндэстэн" болох уриалгыг дэвшүүлж 2025 оны байдлаар 335 сум, суурин газарт өндөр хурдны интернэт сүлжээ орсон байна. Энэ нь улсын хэмжээнд нийт өрхийн 80%-д интернэт үйлчилгээ хүрч байгаа гэсэн үг юм.

Үүнээс шалтгаалан иргэд нийгмийн сүлжээ (facebook, telegram, instagram) ашиглан өөрийн үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, цаг хугацаа, ажил хөдөлмөрөө хялбарчлах зорилгод тулгуурлан бараа бүтээгдэхүүн захиалах, онлайнаар ажил гүйцэтгэж байна. Энэ нь нэг талаас иргэд Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхээ эдэлж байгаа боловч нөгөө талаас худал мэдээлэл тараах, бусдыг гүтгэх, доромжлох, ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэлт (bully), амар хялбар аргаар мөнгө олох гэсэн иргэдийн сэдэл дээр тулгуурлан цахим орчинг ашиглан гэмт хэрэг үйлдэгдэх шалтгаан нөхцөл болж байна.

Үндсэн хэсэг. Олон улсын Интерполын Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх нэгжийн тайланд дурдснаар 2023 онд нийт гишүүн улс орнуудын дижитал шилжилт, онлайн сүлжээ, дэд бүтэц улам бүр өргөжиж, түүнийг дагасан гэмт хэрэгтнүүдийн хууль бус үйл ажиллагаа, гэмт

³⁴ <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>

үйлдэл эрс нэмэгдсэн. Энэ нь дэлхийн улс орнуудын эдийн засаг, бизнесийн үйл ажиллагаа, хувь хүмүүст асар их нөлөө үзүүлж, Кибер гэмт хэрэгтнүүд улс үндэстэн хооронд, хил дамнан, хурдан шуурхай, зохион байгуулалттай болж, шинэ технологи, арга залиг ашиглан, мөрдөн шалгах ажиллагаанд олон бэрхшээлийг авчирч байна гэж онцлон тэмдэглэсэн байна.

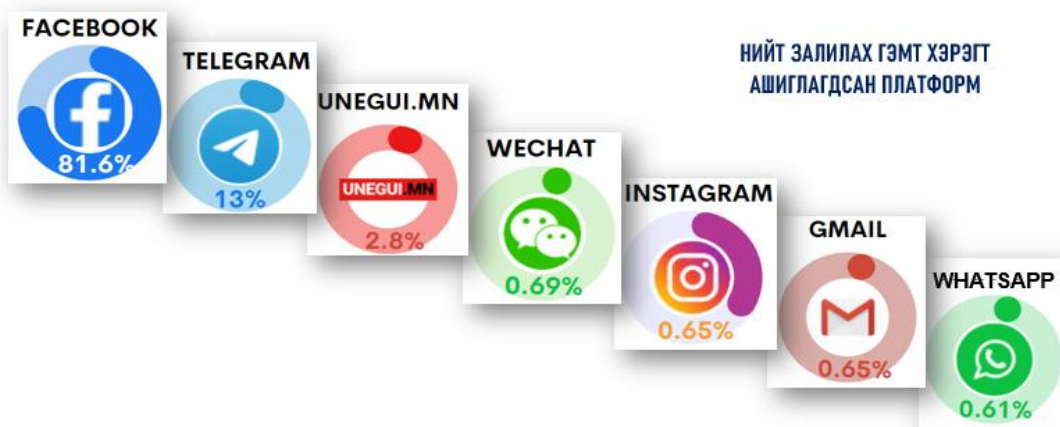
Тиймээс төрийн болон хувийн хэвшлийн түншлэл, нягт хамтын ажиллагааг чухалчилж, дэлхийн хэмжээнд үйл ажиллагаагаа явуулах, салбар хоорондын түншлэлийг бий болгох, олон улсын хууль сахиулах байгууллагуудын хамтын ажиллагааг идэвхжүүлэхэд анхаарч ажиллах шаардлагатай гэж зөвлөсөн. Дэлхийн хэмжээнд 5 интернэт хэрэглэгчийн 1 нь Кибер халдлага, гэмт хэргийн золиос болох нөхцөл бүрдсэн байна.

Цахим залилах гэмт хэрэг үйлдэхэд ашиглаж буй платформын төрлөөр авч үзвэл 2025 онд Facebook-7254 гэмт хэрэг бүртгэгдсэн нь өмнөх оны мөн үеээс 310 хэргээр, телеграм-1390 гэмт хэрэг бүртгэгдсэн нь өмнөх оны мөн үеэс 188 хэргээр, зээлийн апп ашиглаж үйлдсэн хэрэг 521 буюу өмнөх оны мөн үеэс 447 гэмт хэргээс тус тус өссөн, мөн шинээр цахим платформ ашиглаж сугалаа явуулах 189 гэмт хэрэг бүртгэгдсэн байна.³⁵

Бусад гэмт хэрэгт:

- Цахимаар гэрээ байгуулж залилуулах
- Гар утсаар холбогдож залиллах
- Онлайн барааны залилан
- Хандив
- Сугалаа

Залилах гэмт хэрэгт ашиглагдсан платформ

Цахим орчинд үйлдэгдэж буй залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргаар авч үзэхэд 2025 оны 12 дугаар сарын байдлаар бараа үйлчилгээ залилах гэмт хэрэг-4521, телеграмм даалгавар биелүүлэх гэмт хэрэг-776, бусдын цахим хаягийг ашиглан мөнгө авч залиллах 752 гэмт хэрэг, мөнгө өсгөхөөр залилах гэмт хэрэг-229, бусдын өмнөөс зээл авсан-198 гэмт хэрэг тус тус бүртгэгдсэн байна.³⁶

Цахим орчинд үйлдэгдсэн залилах гэмт хэргийн нийтлэг үйлдлийн арга

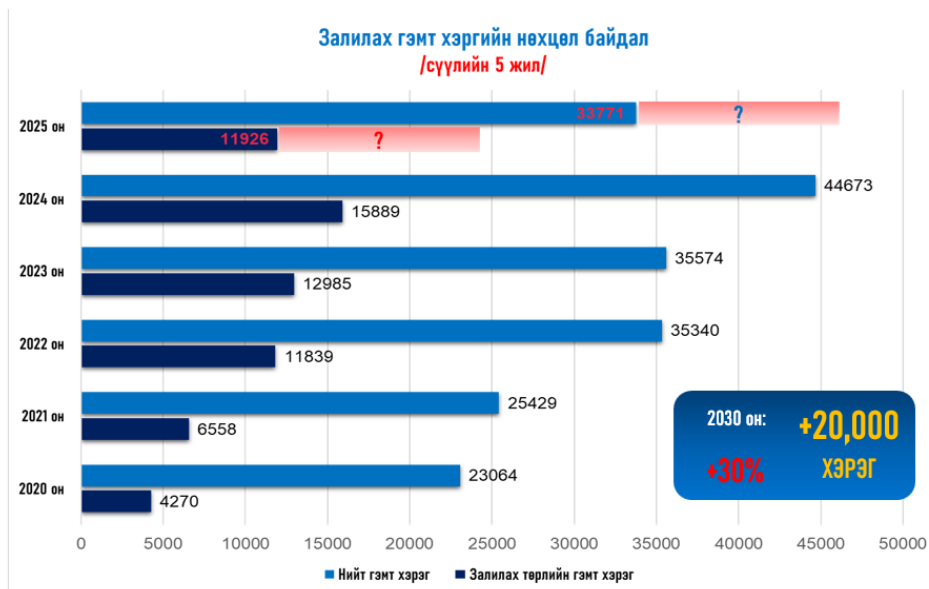
³⁵ ЦЕГ-ын Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх газар

³⁶ <http://guide.police.gov/>

Цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд сүүлийн 5 жилийн хугацаанд кибер орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэрэг.

Интернэт, мэдээлэл технологид суурилсан төрийн болон хувийн хэвшлийн үйл

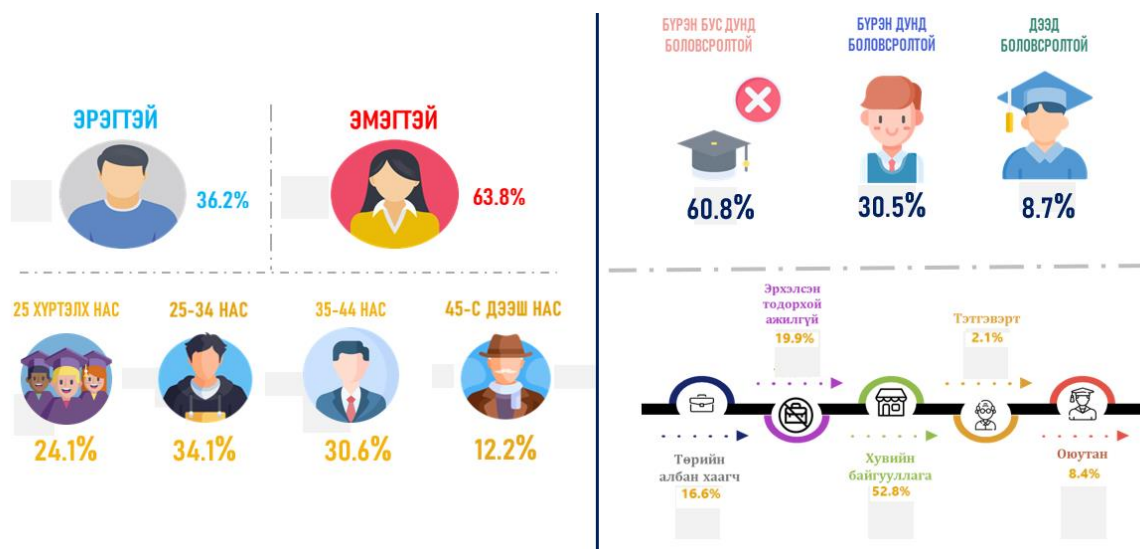

ажиллагаа, үйлчилгээ хурдацтай нэвтэрч байгаагаас кибер гэмт хэргийн гаралт жил ирэх тусам өсөн нэмэгдэж, уламжлалт гэмт хэргүүдийн үйлдлийн арга нарийсаж энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх, хариу арга хэмжээ авах чиглэлээр Цагдаагийн байгууллага энэ төрлийн гэмт хэрэгт өртөж хохирсон иргэний гомдол, мэдээллийг нэн даруй хүлээн авч, хойшлуулшгүй мөрдөн шалгах ажиллагааг явуулах, иргэний зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх зорилгоор Сингапур улсын “ANTISCAM” төвийн үйл ажиллагааг нэвтүүлэн Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх газрын Цахим халдлага, залилантай тэмцэх хариу арга хэмжээний хэлтсийг 2023 оны 11 дүгээр сард үүсгэн байгуулж, сэжигтэй дансны шилжилт хөдөлгөөнд хязгааралт тогтоон ажиллаж байна.

Тус хэлтэс нь үүсгэж байгуулагдсанаасаа хойш 31,9 тэрбум төгрөгийн хохиролтой 4653 гомдол хүлээн авснаас 45.3 хувь буюу 14,4 тэрбум төгрөгт хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөнд хязгаарлалт тогтоосон. Үүнээс 2,1 тэрбум төгрөгийн хохирол нөхөн төлүүлсэн байна.

Энэ оны байдлаар 19,8 тэрбум төгрөгийн хохиролтой 2524 гомдол хүлээн авснаас 61 хувь буюу 12,1 тэрбум төгрөгт хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөнд хязгаарлалт тогтоож, 1,6 тэрбум төгрөгийн хохирол нөхөн төлүүлсэн байна.³⁷

Цахим залиланд өртөж буй иргэдийн судалгаа

Кибер орчинд үйлдэгдэж байгаа гэмт хэргийн үйлдлийн арга, онцлог гэмт хэрэг

1. Фэйсбүүк хаягт хууль бусаар нэвтрэн үйлдэгдэж байгаа залилах гэмт хэрэг нь гэмт этгээдүүд нь 1-р цахим орчны судалгааг хийж гэмт хэргийн хохирогч болох боломжтой хохирогч нарыг олзолдог, 2-рт судалгаанд хамруулах, нэгж дата бэлэглэх зэргээр бүртгэлтэй утасны дугаарыг нь олзолон авдаг, 3-рт цахим хаягийн мэдээллийг авч нууц үг илгээн тухайн нууц үгийг бүртгэлийн дугаар явуулсан, эрхийн дугаар явуулсан зэргээр халхавчлан баталгаажуулан кодыг авч эцсийн үр дүнд цахим хаягт нэвтрэх хамаарал бүхий хүмүүстэй нь харилцаж гэмт хэрэг үйлдэгдэж байна.

2. Интернет банкинд хууль бусаар нэвтрэхдээ тухайн этгээдүүд нь Иргэд рүү фишинг холбоос бүхий хуурамч линк хаягтай, хохирогчийн анхаарал татахуйц утгатай “Таны банкны мэдээллийн системд хэвийн бус үйлдэл илэрлээ, баталгаажуулна уу” гэх утга бүхий мессэж илгээн нэвтрэн орсон иргэдийн интернет банкны нууц үг, нэвтрэх нэрийг авч хууль бусаар нэвтрэх данснаас нь мөнгийг нь хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэгдэж байна. Гэмт этгээдүүд нь хууль бусаар олсон мөнгийг өөрийн болон хууль бус аргаар олсон дансны дугаар, эсхүл бооцоот тоглоомын агентын дансыг ашиглаж цэнэглэлт хийлгүүлэн буцаалт хэлбэрээр авдаг.

3. Телеграмм аппликейшн ашиглаж үйлдэгдэж байгаа гэмт хэрэг нь Тус гэмт хэрэг нь 2024 оны 07-р сараас Монгол Улсын иргэд рүү чиглэн гадаад улсаас Телеграмм аппликейшн ашиглаж үйлдэж байгаа бөгөөд үндсэн төрлүүд нь даалгавар биелүүлэх, судалгаанд хамрагдах, олон улсын бараа бүтээгдэхүүнийг сурталчлах төрлүүдээр үйлдэгддэг. Үйлдлийн аргын хувьд 1-рт Цахим платформууд болон фэйсбүүк, инстаграмм, тик ток зэрэгт олны анхаарал татахуйц мөнгө хожсон, цахимаар хийх ажилд урьсан зэрэг мэдээлэл бүхий зарыг хуурамч хаягнуудаас цахим орчинд нийтлэн хохирогчийг олох, 2-рт хохирогчтой харилцаа тогтоосон даруй итгэл төрүүлж их хэмжээний ашиг олох боломжийг танилцуулж итгэл төрүүлдэг, 3-р даалгавар биелүүлэх бүхий линк хаяг илгээд телеграмм

³⁷ ЦЕГ-ын Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх газар

аппликейшнээр дамжуулан хуурамч вэб сайт зохиож, манай улсын иргэдийн итгэлийг олох зорилгоор тухайн хуурамч сайтад зохиомол хэтэвч үүсгэн, тодорхой чиглэсэн, шатлалтай үүрэг, даалгаврыг гүйцэтгүүлж, хохирогчийн дансанд их хэмжээний ашиг олсон мэтээр үнийн дүнг өсгөж, хуурч мэхлэх замаар зохиомол нөхцөл байдлыг зориудаар бий болгон залилах гэмт хэргийг гадаад улсаас үйлдэж байгааг тогтоосон. Залилах гэмт хэргийн замаар олсон мөнгийг гэмт этгээдүүд дараах байдлаар 5-10 минутын дотор өөрсдийн хууль бус арилжааны банк болон крипто валютын дансанд шилжүүлдэг.

4. Интернэт хэрэглэгчдийн оюун санаа, сэтгэлзүйд дараах хүчин зүйл хүчтэй нөлөөлдөг. Үүнд:

➤ Хуурамч хаяг: Монгол Улсад 2,9 сая интернэт хэрэглэгч байгаагаас фэйсбүүк хэрэглэгчийн тоо 2,6 саяд хүрсэн. Тэдгээрийн 500,000 гаруй нь хуурамч /бот, тролл/ хаяг байдаг гэх судалгаатай. Энэ нь Улаанбаатар хотын нийт иргэдийн хүн амын гуравны нэгтэй тэнцэнэ. Хуурамч хаягуудын зөвхөн 1% буюу 5000 хаяг нэг хугацаанд худал мэдээлэл тараахад 1 сая цахим хэрэглэгчид хүрэх тооцололтой байна.

➤ Сошиал инфлюенсер: Нийгмийн үйл явдлыг эерэг болон сөрөг чиглэлд оруулах гол нөлөөг үзүүлэгч нь сошиал инфлюенсерүүд юм. Тэдгээрийн дийлэнх хэсэг нь массыг тодорхой үйлдэлд уриалах, үзэл бодлоор нь талцуулах үйл ажиллагааг цахим орчинд хэрэгжүүлдэг.

➤ Хэвлэл мэдээллийн байгууллага: Манай улсад 300 гаруй идэвхтэй хэвлэл мэдээллийн байгууллага, 1000 гаруй сэтгүүлч ажилладаг. Тэдгээр нь аливаа улс төрч бизнесийн байгууллагуудтай өндөр дүнгээр хаалтын гэрээ байгуулах замаар хэт нэг талыг баримталсан мэдээлэл түгээх замаар олон нийтийн сэтгэл зүйд нөлөөлдөг.

Монголчуудын 70 гаруй хувь нь фэйсбүүк орчноос мэдээлэл авч, 30% нь тухайн мэдээлэлд ямар нэгэн шүүлтүүргүй шууд итгэдэг талаар судалгааны байгууллагын дүгнэлтэд тусгагдсан байдаг. Дээрх арга замаар худал мэдээлэл тараах, бусдын нэр төр, алдар хүндэд халдах, ажил хэргийн үйл ажиллагааг харлуулах үйлдлийг хэрэгжүүлж байна.

2020 оноос 2025 оны 11 дүгээр сарын байдлаар улсын хэмжээнд ЭХТА-ийн 13.14 дүгээр зүйлд заасан нийт 2141 хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулснаас хааж шийдвэрлэсэн 1403, шүүхэд шилжүүлсэн 281 хэрэг байна. Нийт шалгасан хэргийн 21.3 хувь буюу 457 хэрэг одоо мөрдөн шалгах ажиллагаанд байна.

Судалгааны хэсэг

Систем динамикийн аргыг ашиглан ШУТИС-ийн Хэрэглээний шинжлэх ухааны сургуулийн Математикийн тэнхимтэй хамтран гэмт хэргийн хэтийн төлөвийг тодорхойлох туршилт явуулахад 2030 он хүртэл гэмт хэрэг хурдацтай өсөж 1 жилд дунджаар 30.000 орчим гэмт хэрэг Кибер орчинд үйлдэгдэх

төлөвтэй байгааг томъёолсон.

Дүгнэлт. MLAT-д нэгдэх³⁸: Монгол Улсын Цагдаагийн байгууллага “G-7 24/7” сүлжээнд 2024 оны 04 дүгээр сард нэгдэн орсон. “G-7 24/7” сүлжээгээр дамжуулан тодорхой төрлийн гэмт хэрэгт Америкын нэгдсэн улсын прокурорын зөвшөөрлөөр “Viber”, “Telegram”,

³⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Mutual_legal_assistance_treaty?utm_source=

“Google”, “Yahoo”, “X” зэрэг платформуудаас хэрэглэгчийн мэдээлэл, захидал харилцаа, IP хаяг, төхөөрөмжийн мэдээллийг цаг алдалгүй гаргуулан авах ач холбогдолтой боловч АНУ-тай эрх зүйн харилцан туслалцаа үзүүлэх гэрээ байхгүйн улмаас нотлох баримт, мэдээлэл гаргуулан авч чадахгүй байна.

Улсын хэмжээнд жилд дунджаар 12-13 мянган гэмт хэрэг цахим орчинд үйлдэгдэж байгаа бөгөөд тухайн гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажилд хуулиар хүлээсэн үүргээ гүйцэтгэж байгаа Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх газрын алба хаагчдад сард олгож байгаа цалин, урамшуулах, нэмэгдэл нь адил төстэй үүрэг гүйцэтгэдэг төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагын ажилтан, алба хаагчдын цалингаас 1 дахин бага байгаа нь боловсон хүчин тогтвор суурьшилгүй ажиллах, хүний нөөцийн дутагдалд орох асуудал тулгамдаж байна.

ЭХТА-ын 13.14 дүгээр зүйл заалтын талаар³⁹: Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Цэцийн дунд суудлын энэ оны 11 дүгээр сарын 25-ны өдрийн хуралдаанаар ЭХТА-ын 13.14 дүгээр зүйл /Худал мэдээлэл тараах/ гэмт хэргийг Үндсэн хууль зөрчсөн гэж үзэн түдгэлзүүлсэн нь Цагдаагийн байгууллагаас трол болон бот хаягаар үйлдэгдэж буй энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд хүндрэл үүсч, одоо мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж буй 457 хэргийг шийдвэрлэх, цахим орчинд нийтлэгдсэн худал мэдээллийг устгуулахаар Харилцаа холбооны зохицуулах хороогоор дамжуулан “Мета” компанид хүргүүлдэг хүсэлтийг уламжлах эрх зүйн үндэслэлгүй болох эрсдэл үүсч байна.

Цагдаагийн байгууллагаас худал мэдээлэл, тролл болон бот хаягуудтай тэмцэх хуулийн зохицуулалтгүй болох нөхцөл байдал үүссэн. Иймд Засгийн газрын дэргэд Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөхүйц худал, хортой мэдээлэлтэй тэмцэх чиг үүрэг бүхий нэгжийг байгуулж, бодлого хэрэгжүүлэх, олон улсын сошиал платформуудтай харилцаа тогтоон мэдээлэл солилцох, устгуулах, баримт нягтлан шалгах чиглэлээр хамтарч ажиллах шаардлагатай гэж дүгнэж байна.

“X” буюу (твиттер) компанитай хамтран ажиллах гэрээ байгуулах: “X” буюу (твиттер) сүлжээнд олон нийтийг төөрөгдөлд оруулах илт худал, гэмт хэргийн шинжтэй мэдээллүүдийг ихэвчлэн хуурамч хаягуудаас түгээдэг.

Цагдаагийн байгууллагаас “X” компанитай хамтран ажиллах, мэдээлэл солилцох гэрээ, тусгай суваг байхгүйн улмаас хуурамч хаягийн эзэмшигчийг тогтоох, тодорхой хэрэгт лавлагаа мэдээлэл гаргуулан авах, мэдээлэл устгуулах боломжгүй байна. Цагдаагийн байгууллагаас хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд дараах хүндрэл учирч байна. Үүнд:

1. Гэмт хэрэг үйлдсэн, гэмт хэрэг үйлдэхэд хамтран оролцсон хүн, хуулийн этгээд, тогтоогдоогүй буюу гадаад улсаас үйлдсэн, бусдын дансыг ашигладаг.

2. Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын явцад нотолбол зохих байдлыг бүрэн тогтоосны үндсэн дээр прокурорын байгууллагаас хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөний хязгаарлалтыг цуцлах шийдвэр гаргаж, хохирогч, хууль ёсны төлөөлөгчид учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх ажиллагаа явагддаг.

3. Мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад мөрдөгч, прокурорын зөвшөөрлөөр дансны мэдээллийг холбогдох байгууллагаас (арилжааны банк) гаргуулан авах ажиллагаа удаашралтай.

4. Гэмт этгээдүүд цахим залилангийн их хэмжээний сэжигтэй мөнгөн хөрөнгийг олон улсын крипто бирж рүү шилжүүлэхдээ дундын зуучлагч буюу мерчантууд, виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч биржүүдийг зохион байгуулалттайгаар ашиглаж, хөрөнгийн

³⁹ legalinfo.mn

эх үүсвэрийг нуун далдалж мөнгө угаах гэмт хэргийг давхар үйлдэж байна. Дээрх үйлдэлд мерчантуудыг журамласан эрх зүйн зохицуулалт байхгүй байна.

Санал. Дээрх дүгнэлтийг үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Тухайлбал:

1. АНУ-тай Эрх зүйн харилцан туслалцаа үзүүлэх гэрээ байгуулах.
2. ЭХТА-ын 13.14 дүгээр зүйл заалтад нэмэлт өөрчлөлт оруулах эсхүл Зөрчлийн тухай хуульд нэмэлтээр энэ төрлийн зөрлийг зохицуулсан хуулийн зүйл заалтыг нэмж тусгуулах.
3. Прокурор хуульд заасан чиг үүргээ хэрэгжүүлэхдээ хүний эрх, эрх чөлөө, нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах зарчимд тулгуурлан хүн, хуулийн этгээдийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээх арга хэмжээг шуурхай зохион байгуулах.
4. Монголбанк, Монголын банкны холбоотой хамтран мэдээлэл, баримт бичгийг цахим хэлбэрээр түргэн, шуурхай гаргуулан авах ажлыг зохион байгуулах.
5. Олон улсын крипто биржүүдэд гуйвуулга хийж буй дундын зуучлагч (мерчант)-уудын үйл ажиллагааг хяналттай байлгах, Санхүүгийн зохицуулах хороотой хамтран журамлах.
6. “Antiscam” буюу “Залилах гэмт хэрэгтэй тэмцэх төв” байгуулан прокурор, цагдаа, арилжааны банкуудын ажилтан, алба хаагчдыг нэгдсэн зохион байгуулалтайгаар ажиллуулах.

Ашигласан материал

1. ЦЕГ-ын Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх газрын мэдээ
2. <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>
3. Цагдаагийн байгууллагын мэдээ <http://guide.police.gov/>
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Mutual_legal_assistance_treaty?utm_source=
5. legalinfo.mn

**БАЙГАЛИЙН УРГАМЛЫГ ХУУЛЬ БУСААР ТҮҮЖ БЭЛТГЭХ ГЭМТ ХЭРЭГ,
ЗӨРЧЛИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ, ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫГ
БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ НЬ**
THE DEVELOPMENT OF THE CRIME, CONDITIONS FOR VIOLATIONS,
AND LEGAL REGULATION OF ILLEGAL HARVESTING OF NATURAL PLANTS

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант,
цагдаагийн хошууч Л.Батбаяр
Graduate Student of the University,
of Internal Affairs Police Major L. Batbayar

Хураангуй: Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт ургадаг байгалийн ургамал нь экологийн тэнцвэрийг хадгалах, эмийн болон хүнсний түүхий эдийн нөөц бүрдүүлэх, орон нутгийн иргэдийн амьжиргааг дэмжих чухал ач холбогдолтой байгалийн баялаг юм. Гэвч сүүлийн жилүүдэд байгалийн ургамлыг зөвшөөрөлгүйгээр их хэмжээгээр түүх, бэлтгэх, худалдаалах зэрэг хууль бус үйл ажиллагаа нэмэгдэх хандлагатай болж, улмаар ургамлын нөөц багасах, экосистемийн тэнцвэр алдагдах, биологийн олон янз байдалд сөргөөр нөлөөлөх нөхцөл бүрдэж байна.

Энэхүү судалгааны өгүүлэлд байгалийн ургамлыг хууль бусаар түүж бэлтгэхтэй холбоотой гэмт хэрэг, зөрчлийн өнөөгийн нөхцөл байдал, шалтгаан хүчин зүйл, хууль эрх зүйн зохицуулалтын хэрэгжилтийг судлан шинжилж, Монгол Улсын холбогдох хууль тогтоомжийн уялдаа, үр нөлөөг үнэлэхийг зорьсон болно. Мөн практикт тулгарч буй хүндрэл, эрх зүйн хийдэл, хэрэгжилтийн сул талыг тодорхойлж, байгалийн ургамлыг хамгаалах, ашиглах эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох чиглэлээр санал, зөвлөмж боловсруулсан.

Судалгааны үр дүнд хууль бус түүвэрлэлтийн гол шалтгаан нь хяналт сул байх, хууль эрх зүйн зохицуулалтын тодорхойгүй байдал, иргэдийн экологийн боловсрол дутмаг байдал, эдийн засгийн ашиг сонирхол зэрэг хүчин зүйлтэй холбоотой болох нь тогтоогдсон. Иймд байгалийн ургамлыг хамгаалах эрх зүйн орчныг сайжруулах, хяналтын тогтолцоог боловсронгуй болгох, орон нутгийн иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, мэдээлэл сурталчилгааг өргөжүүлэх нь энэхүү төрлийн гэмт хэрэг, зөрчлийг бууруулахад чухал ач холбогдолтой гэж дүгнэв.

Abstract. Natural plants growing in the territory of Mongolia constitute an important natural resource that plays a significant role in maintaining ecological balance, providing raw materials for medicinal and food purposes, and supporting the livelihoods of local communities. However, in recent years, illegal activities such as unauthorized harvesting, collection, and trading of natural plants have been increasing, leading to the depletion of plant resources, disruption of ecosystem balance, and negative impacts on biodiversity.

This research article aims to analyze the current situation of crimes and violations related to the illegal harvesting of natural plants, examine their causes and contributing factors, and assess the implementation and effectiveness of the existing legal framework in Mongolia. Furthermore, the study identifies practical challenges, legal gaps, and weaknesses in enforcement, and proposes recommendations for improving the legal regulation related to the protection and sustainable use of natural plant resources.

The findings of the study indicate that the main causes of illegal harvesting include weak monitoring and control mechanisms, ambiguities in legal regulations, insufficient environmental

awareness among citizens, and economic incentives. Therefore, strengthening the legal framework for plant resource protection, improving monitoring and enforcement mechanisms, increasing community participation, and expanding public awareness and education are considered essential measures for reducing such crimes and violations.

Оршил: Байгалийн ургамал нь байгаль орчны тэнцвэрийг хадгалах, биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, экосистемийн тогтвортой байдлыг хангах, мөн эмийн болон хүнсний түүхий эдийн нөөц бүрдүүлэх зэрэг олон талын ач холбогдолтой байгалийн үнэт баялаг юм. Монгол Улсын өргөн уудам нутаг дэвсгэрт олон төрлийн эмийн болон ховор ургамал ургадаг бөгөөд эдгээр нь уламжлалт анагаах ухаан, хүнсний үйлдвэрлэл, мал аж ахуй болон эдийн засгийн бусад салбарт чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Иймээс байгалийн ургамлын нөөцийг хамгаалах, зохистой ашиглах асуудал нь байгаль орчны бодлого, эрх зүйн зохицуулалтын чухал чиглэлүүдийн нэг болж байна.

Сүүлийн жилүүдэд байгалийн ургамлыг хууль бусаар түүж бэлтгэх, зөвшөөрөлгүйгээр их хэмжээгээр ашиглах, худалдаалах зэрэг зөрчил, гэмт хэрэг нэмэгдэх хандлагатай болж, улмаар ургамлын нөөц хомсдох, устах аюулд хүрэх, экосистемийн тэнцвэр алдагдах зэрэг сөрөг үр дагавар үүсэх болсон. Ялангуяа эмийн болон эдийн засгийн өндөр ач холбогдол бүхий ургамлыг зохисгүйгээр их хэмжээгээр түүх нь байгалийн нөөцийн тогтвортой байдлыг алдагдуулж, биологийн олон янз байдалд ноцтой нөлөө үзүүлэх эрсдэлийг бий болгож байна.

Монгол Улсад байгалийн ургамлыг хамгаалах, ашиглахтай холбоотой эрх зүйн зохицуулалт нь Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, Ургамал хамгааллын тухай хууль, Эрүүгийн хууль, Зөрчлийн тухай хууль зэрэг эрх зүйн баримт бичгүүдээр зохицуулагддаг. Гэвч практикт дээрх хууль тогтоомжийн хэрэгжилт хангалтгүй байх, хяналт шалгалтын тогтолцоо сул, эрх зүйн зохицуулалтын зарим заалт тодорхойгүй байх зэрэг асуудлууд байсаар байна. Үүний улмаас байгалийн ургамлыг хууль бусаар түүж бэлтгэхтэй холбоотой зөрчил, гэмт хэрэг бүрэн буурахгүй байгаа нь эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох шаардлагыг бий болгож байна.

Үндсэн хэсэг. Монголчууд түүхэндээ байгаль орчноо хайрлан хамгаалах олон янзын арга ухааныг нүүдэлчин ахуй амьдралынхаа туршлагаас буй болгож түүнийгээ олон зууны турш хүрээлэн буй байгаль орчныхоо экологийн тэнцвэрт байдлыг хангах үндэс, хууль дүрэм болгон даган мөрдөж хойч үедээ өвлүүлэн ирсэн нь байгаль орчныг хамгаалах сэтгэлгээг хувь хүнд төлөвшүүлэх хүмүүжлийн арга болж монголын хүн амын ихэнх хэсгийн дотор одоо хүртэл хөгжиж ирсэн түүхэн уламжлалтай.

Энэ утгаараа байгалийн ургамал болох хуш мод, самрыг хайрлан хамгаалах, зүй зохистой хэрэглээг дэмжиж эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгосон байдаг. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1 дэх хэсэгт “Монгол Улсад газар, түүний хэвлий, ой, ус, амьтан, ургамал болон байгалийн бусад баялаг гагцхүү ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтад байна”⁴⁰ гэж заасан нь бүх нийтэд экологийн боловсрол, хүмүүжил олгох төрийн бодлогын үндэс суурь нь болдог.

⁴⁰ Төрийн мэдээлэл. 2017. №8. Монгол Улсын Үндсэн хууль

Байгальд сибирийн болон Солонгос гэсэн хоёр зүйл хуш мод байдаг нь зөвхөн Оросын Холбооны Улс, Монгол Улсын газар нутагт байршин ургадаг экологийн болон эдийн засгийн чухал ач холбогдолтой шилмүүст мод юм.⁴¹

Монгол Улсад дэлхийн хуш модны нөөцийн 1.8 хувь буюу 612.925 га талбай бүхий хушин ой Архангай, Баян-Өлгий, Булган, Төв, Завхан, Хэнтий, Увс, Сэлэнгэ, Өвөрхангай, Хөвсгөл аймаг, Улаанбаатар хотын ногоон бүсэд тархан ургаж байгаагаас 488.58 га талбай нь улсын тусгай хамгаалалтай газар нутагт ургаж байна.⁴²

Ургамлыг түүний нөөц, нөхөн сэргэх чадварыг нь харгалзан нэн ховор, ховор, элбэг тархацтай гэж ангилдаг. Засгийн газрын 1995 оны 153 дугаар тогтоолоор ховор ургамлын жагсаалтыг баталж 274 дугаарт Сибирийн хуш модыг ховор ургамалд оруулсан байдаг. Мөн Засгийн газрын 2004 оны 165-р тогтоол, 2015 оны 410 дүгээр тогтоолоор түүний үр буюу самрыг 355 дугаарт нэмэлтээр ховор ургамлын жагсаалтад оруулсан байдаг.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.8 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт зохих зөвшөөрөлгүйгээр, хуульд зааснаас өөр зорилгоор нэн ховор, ховор ургамал */хуш модны самар/*, тэдгээрийн үр, эрхтнийг түүсэн, бэлтгэсэн, худалдсан, худалдан авсан, хадгалсан, тээвэрлэсэн, боловсруулсан бол таван мянга дөрвөн зуун нэгжээс хорин долоон мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл нэг жилээс таван жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл нэг жилээс таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ” гэж заасан байна.⁴³

Дээрх эрх зүйн зохицуулалтаас харахад самрыг хууль бусаар түүж бэлтгэх, худалдан борлуулах нь гэмт хэргийн шинжтэй үйлдэл болж байна.

Сэлэнгэ, Төв, Хэнтий аймгийн нутаг дэвсгэрт 2020, 2021 онд самар түүж бэлтгэхээр ууланд давхардсан тоогоор 13.000 орчим иргэд гарч Экологийн цагдаагийн албанаас мэргэжлийн байгууллагуудтай хамтран нийслэлийн 2 дүүрэг, 3 аймгийн 5 сумын нутаг дэвсгэрт 9 удаагийн хяналт шалгалт зохион явуулж 2659 иргэний үйлдлийг таслан зогсоож, 524 тээврийн хэрэгслийг шалгаж, бүртгэл судалгаанд хамруулан, 216 отгийг буулгаж, 11 морьтой 1133 иргэнийг 101.6 тонн самрын хамт тусгай хамгаалалттай газар нутгаас гарган, гэмт хэргийн шинжтэй 12 үйлдлийг илрүүлсэн. 2020, 2021 онд Сэлэнгэ, Төв, Хэнтий аймгийн нутаг дэвсгэрийн ууланд самар түүж байгаад 7 хүн гэмтэж, 21 хүн нас барсан байна.⁴⁴

Үүнээс гадна Монгол Улсын иргэд самар түүж байгаад Оросын холбооны улсын хилийн хууль бусаар давж саатуулагдсан тохиолдол 2021 онд 3 удаа бүртгэгдсэн байна.

Экологийн цагдаагийн албаас гаргасан гэмт хэргийн тоон мэдээллээр 2020, 2021 онд хууль бусаар самар түүж бэлтгэх гэмт хэргийн шинжтэй нийт 37 гомдол, мэдээллийг хүлээн авч шалгаснаас 3 буюу 23 хувийг нь эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татаж шийдвэрлэсэн байна.

Хууль бусаар самар түүж бэлтгэсэн иргэнд Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 24.8 дугаар зүйлд заасны дагуу Багануур дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2016 оны 8/5 дугаар тогтоолоор торгуулийн ял, Баянзүрх дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2022 оны 02 дугаар сарын 08-ны өдрийн 2022/ШЦТ/164 дугаар шийтгэх тогтоолоор хорих ял тус тус оногдуулсан.

⁴¹ “Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэргийн Хуш модны самар түүж бэлтгэхтэй холбоотой харилцааг зохицуулсан эрх зүйн зохицуулалтын асуудал” Л.Батбаяр илтгэл. УБ.2024.

⁴² Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны харьяа “Ойн судалгаа хөгжлийн төв” төрийн өмчит үйлдвэрийн газраас гаргасан тоон үзүүлэлт.

⁴³ Гантулга.С, Энхболд.Б Эрүүгийн эрх зүй. Тусгай анги” сурах бичиг. УБ.,2020. 390 дэх тал

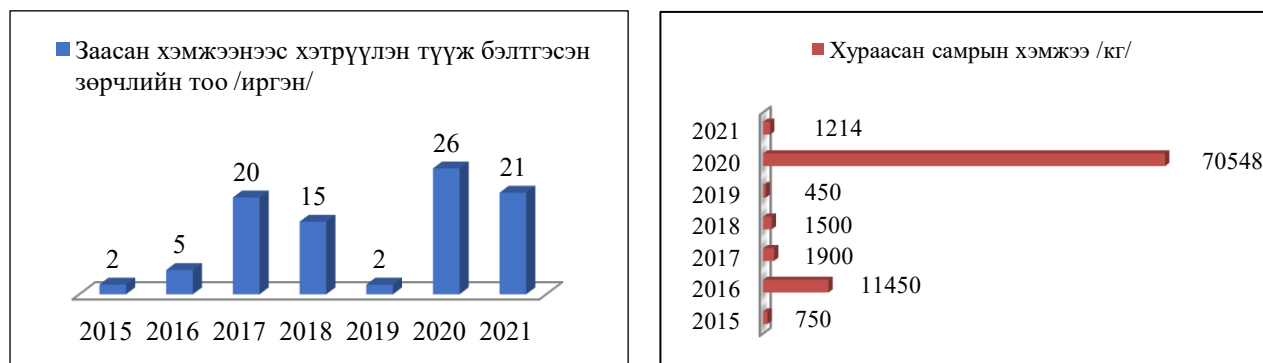
⁴⁴ Экологийн цагдаагийн албаны үйл ажиллагааны тайлан, 2020, 2021 оны сэтгүүл.

Эрх зүйн орчныг судалж, тоон үзүүлэлтээс харахад хууль бусаар самар түүж бэлтгэсэн иргэний үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцож шалгалтын ажиллагаа явуулан шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэж байгаа бөгөөд гэмт хэргийн шалтгаан нь Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн сайдын 2014 оны А/166 дугаар тушаалаар батлагдсан “Ойн дагалт баялгийг хамгаалах, зохистой ашиглах журам”-ын хэрэгжилт хангалтгүй байгаатай холбоотой гэж үзэж байна.

Харин Ойн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.12 хэсэгт зааснаар “ойн дагалт баялаг” гэж ойн сангийн газарт ургадаг жимс, жимсгэнэ, мөөг, **самар**, эмийн болон хүнс, тэжээл, техникийн ургамал, модны холтос, үйс, хусны шүүс, давирхай, ойн хөвд, хөвхөн зэрэг ойгоос авч ашиглаж байгаа аливаа баялгийн нөөцийг хэлнэ гэж хуульчилсан.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.8 дугаар зүйлд зааснаас гадна Зөрчлийн тухай хуулийн 7.7 дугаар зүйл “Байгалийн ургамлын тухай хууль зөрчих”-ийн 1 дэх хэсэгт заасан “Зохих зөвшөөрөлгүйгээр, эсхүл зөвшөөрөлд заасан хугацаа, хэмжээ, ургамал түүж бэлтгэх журам зөрчиж”, 7.9 дугаар зүйл “Ойн тухай хууль зөрчих”-ийн 1 дэх хэсэгт заасан “Зөвшөөрөлгүйгээр ойн дагалт баялаг бэлтгэсэн” бол гэсэн заалтуудтай давхцаж байна.

Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газраас сүүлийн 4 жилийн хугацаанд самар түүж бэлтгэхтэй холбоотой зөрчилд арга хэмжээ тооцсон байдлыг графикаар үзүүлбэл: ⁴⁵

Эдгээр хоёр графикаас харахад байгалийн ургамлыг заасан хэмжээнээс хэтрүүлэн түүж бэлтгэсэн зөрчлийн тоо 2015–2021 оны хооронд хэлбэлзэлтэй боловч зарим жилүүдэд огцом өссөн байна. Тухайлбал, 2017 онд 20, 2020 онд 26 зөрчил бүртгэгдсэн нь хяналт сулрах болон ургамлын эрэлт нэмэгдсэнтэй холбоотой байж болохыг харуулж байна. Мөн хураасан самрын хэмжээний хувьд 2020 онд 70548 кг хүрч огцом өссөн нь тухайн жилд хууль бус түүвэрлэлтийн хэмжээ их байсныг илтгэнэ.

Харин бусад жилүүдэд хураагдсан хэмжээ харьцангуй бага байгаа нь хяналт шалгалт болон улирлын нөхцөлтэй холбоотой хэлбэлзэлтэй байгааг харуулж байна. Иймээс байгалийн ургамлыг хууль бусаар түүж бэлтгэх зөрчил буурахгүй байгаа тул хяналт шалгалтыг сайжруулах, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, иргэдийн экологийн боловсролыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

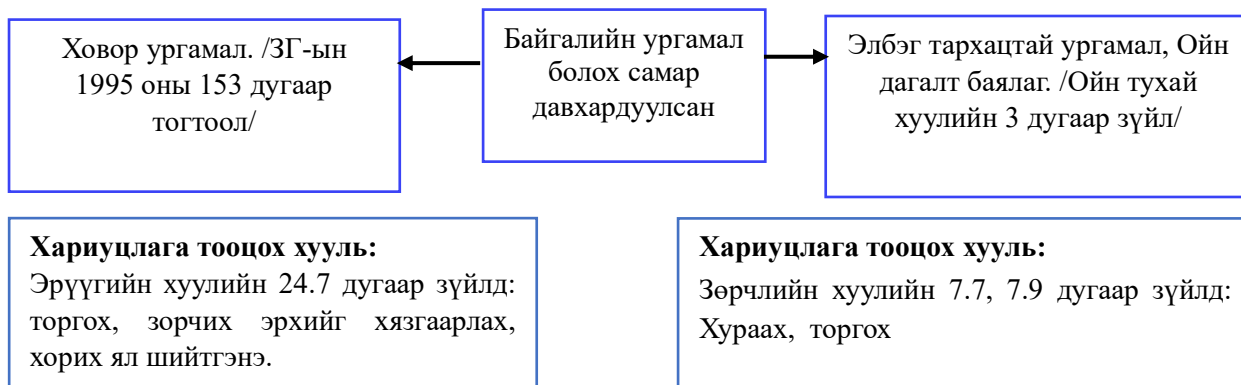
Самар түүж бэлтгэсэн зөрчлийн үйлдлийг мэдээллийн хүснэгтээр харуулбал:

№	Хушны самартай холбоотой зөрчлүүд	Он						Бүгд
		2015	2016	2017	2018	2019	2020	

⁴⁵ Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газар. Байгаль, орчин, геологи, уул уурхайн хяналтад хүний эрх, хууль дээдлэх зарчмыг хангах нь сургалтын гарын авлага.УБ., 2019он, 111 дахь тал

1.	Хушны самрыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар хууль бусаар тээвэрлэсэн зөрчлийн мэдээ	-	2	5	-	2	4	1	15
2.	Хууль бусаар тээвэрлэсэн хушны самрын хэмжээ /тонн/	-	110	2,5	-	1,0	1,9	1,0	116,4
3.	Торгуулийн хэмжээ /мян.төг/	-		3500	-	1000	4890	300	9690

Дээр дурдсан эрх зүйн орчин, судалгааны үр дүн, тоон үзүүлэлтээс харахад дараах схемийг гаргаж болох юм.

Дээрх схемээс үзэхэд байгалийн ургамлыг хууль бусаар түүж бэлтгэх зөрчил нь эрх зүйн орчин, түүний хэрэгжилт, нийгэм-эдийн засгийн хүчин зүйлсийн харилцан нөлөөллийн үр дүнд бий болж байна. Иймд эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, хяналт шалгалтыг сайжруулах, иргэдийн экологийн боловсролыг нэмэгдүүлэх нь энэ төрлийн зөрчил, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.

Байгалийн ургамлыг хууль бусаар түүж бэлтгэх гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр гадаад орнуудын туршлага

Дэлхийн олон улс оронд байгалийн ургамлыг хууль бусаар түүж бэлтгэх гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор эрх зүй, бодлогын нэгдсэн арга хэмжээг хэрэгжүүлдэг. Тухайлбал:

Нэгдүгээрт, хамгаалагдсан ургамлын ангилал тогтоож, зөвшөөрөлгүйгээр түүх, худалдаалах, тээвэрлэх үйлдлийг хориглож, зөрчил гаргасан тохиолдолд торгууль, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх хатуу зохицуулалт бий болгосон байдаг.

Хоёрдугаарт, ургамал түүх үйл ажиллагааг зөвшөөрлийн болон квотын системээр зохицуулж, тухайн ургамлын нөөц, тархалт, экологийн нөхцөлд үндэслэн түүх хэмжээ, хугацааг тогтоодог бодлого хэрэгжүүлдэг.

Гуравдугаарт, хууль бус ургамлын худалдаа, хил дамнасан биологийн нөөцийн ашиглалтыг хязгаарлахын тулд олон улсын гэрээ, хамтын ажиллагааны механизмыг хэрэгжүүлдэг.

Дөрөвдүгээрт, байгалийн ургамлыг тогтвортой ашиглах, хамгаалах зорилгоор тогтвортой түүвэрлэлтийн стандарт, гэрчилгээжүүлэх тогтолцоог нэвтрүүлж, зах зээлд хяналт тавьдаг.

Ийм бодлогын цогц арга хэмжээ нь байгалийн ургамлын нөөцийг хамгаалах, хууль бус түүвэрлэлтийг бууруулах, биологийн олон янз байдлыг хадгалах үндсэн механизм болж байна.

Байгалийн ургамлыг хууль бусаар түүж бэлтгэх гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр дэлхийн олон улс орон эрх зүйн зохицуулалт, хяналтын тогтолцоо, олон нийтийн оролцоонд тулгуурласан бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна. Эдгээр туршлага нь байгалийн нөөцийг тогтвортой ашиглах, биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, хууль бус түүвэрлэлтийг бууруулахад чухал ач холбогдолтой гэж үздэг. Гадаадын зарим орны туршлагыг түүвэрлэн авч үзвэл:

1. Хууль эрх зүйн хатуу зохицуулалт (Европын холбоо, Герман, Франц)

Европын холбооны орнуудад байгалийн ургамал, ялангуяа ховор болон хамгаалагдсан ургамлыг түүх, ашиглахтай холбоотой хатуу эрх зүйн зохицуулалт хэрэгждэг. Тухайлбал, Германд Байгаль хамгаалах тухай хуулийн дагуу хамгаалагдсан ургамлыг зөвшөөрөлгүйгээр түүх, худалдаалахыг хориглодог бөгөөд зөрчил гаргасан тохиолдолд өндөр хэмжээний торгууль ногдуулдаг. Мөн Франц улсад байгалийн нөөцийг хамгаалах тусгай бүс нутгийг тогтоож, тухайн бүсэд ургамал түүхийг бүрэн хориглох эсвэл хатуу хязгаарлалт тогтоодог. Энэ нь ургамлын нөөцийг хамгаалах, хууль бус түүвэрлэлтийг бууруулахад үр дүнтэй арга хэмжээнд тооцогддог.

2. Технологид суурилсан хяналтын систем (АНУ, Канад)

АНУ болон Канад улсад байгалийн нөөцийг хамгаалах чиглэлээр орчин үеийн технологид суурилсан хяналтын тогтолцоог өргөн ашигладаг. Үүнд дрон, хиймэл дагуулын зураглал, GPS байршлын системийг ашиглан байгалийн нөөц ихтэй бүс нутгийг тогтмол хянах арга хэмжээг хэрэгжүүлдэг. Мөн зарим мужуудад ургамал түүх зөвшөөрлийг цахим системээр олгож, түүвэрлэсэн хэмжээ болон байршлыг бүртгэдэг. Ингэснээр хууль бус түүвэрлэлтийг илрүүлэх, хяналтын үр нөлөөг нэмэгдүүлэх боломж бүрддэг.

3. Орон нутгийн иргэдийн оролцоонд суурилсан хамгаалалт (БНСУ, Япон)

Зарим улс оронд байгалийн нөөцийг хамгаалах үйл ажиллагаанд орон нутгийн иргэдийг идэвхтэй оролцуулах бодлого хэрэгжүүлдэг. Тухайлбал, БНСУ болон Япон улсад ой, байгалийн ургамлын нөөцийг хамгаалах чиглэлээр иргэдийн сайн дурын бүлгүүдийг байгуулж, тэдгээрт сургалт зохион байгуулж, хяналт хамгаалалтын үйл ажиллагаанд оролцуулдаг. Мөн ургамал түүх улирал, хэмжээ, бүс нутгийн хязгаарлалтыг орон нутгийн иргэдтэй хамтран тогтоодог. Энэ нь иргэдийн байгаль хамгаалах ухамсрыг нэмэгдүүлэх, хууль бус түүвэрлэлтийг бууруулахад чухал нөлөө үзүүлдэг.

4. Нөөцийн шинжлэх ухаанд суурилсан удирдлага (Австрали, Шинэ Зеланд)

Австрали, Шинэ Зеланд зэрэг улс оронд байгалийн ургамлын нөөцийг шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр үнэлж, ашиглах боломжит хэмжээг жил бүр тогтоодог. Үүнийг “тогтвортой ашиглалтын квот” буюу түүвэрлэлтийн дээд хэмжээ гэж нэрлэдэг. Тухайн ургамлын нөөц багассан тохиолдолд тодорхой хугацаанд түүхийг бүрэн хориглох арга хэмжээг авдаг. Энэ нь ургамлын нөөцийг хамгаалах, экосистемийн тэнцвэрийг хадгалах үр дүнтэй бодлогын нэг юм.

Дээрх улс орнуудын туршлагаас харахад байгалийн ургамлыг хууль бусаар түүж бэлтгэхээс урьдчилан сэргийлэхэд эрх зүйн хатуу зохицуулалт, технологид суурилсан хяналтын систем, орон нутгийн иргэдийн оролцоо, шинжлэх ухаанд суурилсан нөөцийн удирдлага зэрэг арга хэмжээг хослуулан хэрэгжүүлэх нь үр дүнтэй болох нь харагдаж байна. Эдгээр туршлагыг Монгол Улсын нөхцөл байдалд тохируулан хэрэгжүүлэх нь байгалийн ургамлын нөөцийг хамгаалах, хууль бус түүвэрлэлтийг бууруулахад чухал ач холбогдолтой юм.

Дүгнэлт. Судалгаанд ашигласан эрх зүйн орчин, статистик тоон мэдээлэл, график үзүүлэлтүүдээс харахад байгалийн ургамлыг хууль бусаар түүж бэлтгэх зөрчил Монгол

Улсад тодорхой хэмжээгээр үргэлжилж, зарим жилүүдэд нэмэгдэх хандлагатай байгаа нь ажиглагдаж байна. Ялангуяа ургамлыг заасан хэмжээнээс хэтрүүлэн түүх зөрчлийн тоо болон хураагдсан самрын хэмжээ зарим онуудад огцом өссөн нь хууль бус түүвэрлэлтийн бодит хэмжээ их байгааг илтгэж байна.

Энэ нь эрх зүйн зохицуулалтын хэрэгжилт хангалтгүй, хяналт шалгалтын тогтолцоо сул, иргэдийн экологийн боловсрол дутмаг, эдийн засгийн ашиг сонирхол өндөр байгаатай холбоотой гэж үзэж болно. Мөн байгалийн ургамлын нөөцийн эрэлт нэмэгдэхийн хэрээр хууль бус ашиглалтын эрсдэл өсөж, улмаар биологийн олон янз байдал, экосистемийн тогтвортой байдалд сөргөөр нөлөөлөх нөхцөл бүрдэж байна.

Иймд байгалийн ургамлыг хамгаалах эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, хяналт шалгалтыг сайжруулах, иргэдийн экологийн боловсрол болон оролцоог нэмэгдүүлэх нь энэ төрлийн зөрчил, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.

Гадаад улс орнуудын туршлагаас харахад байгалийн ургамлыг хууль бусаар түүж бэлтгэхээс урьдчилан сэргийлэхэд эрх зүйн хатуу зохицуулалт, технологид суурилсан хяналтын систем, орон нутгийн иргэдийн оролцоо, шинжлэх ухаанд суурилсан нөөцийн удирдлага зэрэг арга хэмжээг хослуулан хэрэгжүүлэх нь үр дүнтэй болох нь харагдаж байна. Эдгээр туршлагыг Монгол Улсын нөхцөл байдалд тохируулан хэрэгжүүлэх нь байгалийн ургамлын нөөцийг хамгаалах, хууль бус түүвэрлэлтийг бууруулахад чухал ач холбогдолтой юм.

Дээрх судалгааны ажлаас дүгнэхэд Байгалийн ургамлын тухай хууль, Ойн тухай хууль, Засгийн газрын 153 дугаар тогтоол зэрэг эрх зүйн актуудад хуш модны самрыг нэр томьёоны хувьд давхардуулан тайлбарласан байгаа нь хууль бусаар түүж бэлтгэсэн үйлдэлд хүлээлгэх хариуцлага нь тодорхойгүй байдлыг бий болгосон тул журамд нэмэлт өөрчлөлт оруулах замаар шийдвэрлэх шаардлагатай гэж дүгнэж байна.

Санал. Дээрх судалгааны дүгнэлт, нөхцөл байдалд үндэслэн дараах саналуудыг дэвшүүлж байна. Тухайлбал:

1. Хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах

Ойн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.12 дахь хэсэгт "ойн дагалт баялаг" гэж тодорхойлсон заалтаас самар гэсэн нэр томьёог хасаж, "Сибирь хуш мод, үр, идээ"-г ховор ургамлын жагсаалтад оруулсан эрх зүйн актыг нэг мөр дагаж мөрдөх нөхцөлийг бүрдүүлснээр, дүгнэлтэд дурдагдсан ач холбогдлуудаас гадна хуш модны үрийн нөөц бий болох юм.

2. Байгалийн ургамлыг хууль бусаар түүж бэлтгэж буйд тавих хяналтыг сайжруулах

Байгальд ээлтэй технологиор хуш модны самрыг түүж бэлтгэх стандарт, журам боловсруулж дагаж мөрдүүлэхэд онцгой анхаарч, хяналтын системийг сайжруулах

3. Зарим үйл ажиллагааг хориглох

Тусгай зөвшөөрөлтэй аж ахуйн нэгжтэй гэрээ байгуулж, "Ойн дагалт баялгийг хамгаалах, зохистой ашиглах журам"-д заасны дагуу тусгаарлалт хийж өгсөн талбайгаас бэлтгүүлэн, иргэдээс худалдан авах үйл ажиллагааг зогсоох

4. Байгалийн ургамлын түүвэрлэлтийн "дигитал зөвшөөрлийн систем" нэвтрүүлэх

Байгалийн ургамал, самар, эмийн ургамал түүх зөвшөөрлийг цахим системээр олгодог нэгдсэн платформ бий болгох шаардлагатай. Түүвэрлэгч иргэн болон аж ахуйн нэгж QR код бүхий цахим зөвшөөрөл авч, түүвэрлэсэн хэмжээ, байршил, хугацааг бүртгэдэг болгох нь

хяналт шалгалтыг бодит цаг хугацаанд хийх боломжийг бүрдүүлнэ. Ингэснээр зөвшөөрөлгүй түүвэрлэлтийг эрт илрүүлэх, статистик мэдээллийг нарийвчлан бүрдүүлэх боломжтой болно.

5. “Орон нутгийн байгалийн нөөцийн хамтын хамгаалалтын тогтолцоо” бий болгох

Байгалийн ургамал ихээр ургадаг бүс нутгуудад малчид, орон нутгийн иргэдийг оролцуулсан сайн дурын байгаль хамгаалагчийн тогтолцоог бий болгож, тэдэнд тодорхой урамшуулал, эрх олгох хэрэгтэй. Ингэснээр нутгийн иргэд өөрсдийн амьжиргаатай шууд холбоотой байгалийн нөөцийг хамгаалах сонирхол нэмэгдэж, хууль бус түүвэрлэлтийг газар дээр нь хянах боломж бүрдэнэ.

6. Байгалийн ургамлын нөөцийн “экологийн үнэлгээ ба хязгаарлалтын индекс” тогтоох

Байгалийн ургамал, самрын нөөцийг жил бүр экологийн үнэлгээнд үндэслэн ангилж, тухайн бүс нутагт түүх боломжит дээд хэмжээг шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр тогтоодог индексийн системийг бий болгох шаардлагатай. Энэхүү индекс нь тухайн жилд түүхийг хориглох, хязгаарлах эсвэл зөвшөөрөх шийдвэр гаргах үндэс болно. Ингэснээр ургамлын нөөцийг тогтвортой ашиглах, экосистемийн тэнцвэрийг хадгалах боломж бүрдэнэ.

Ашигласан материал

Хууль, эрх зүй:

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль
2. Байгалийн ургамлын тухай хууль
3. Ойн тухайн хууль
4. Ойн дагалт баялагийг зохистой ашиглах журам
5. Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн сайдын 2012 оны 12 дугаар сарын 19-ний өдрийн "Ойн дагалт баялгийн нөөц ашигласны төлбөрийн хэмжээ тогтоох тухай" А/125 дугаар тушаал.

Ном, сурах бичиг, судалгааны материал:

1. Гантулга С, Энхболд Б. Эрүүгийн эрх зүй. Тусгай анги” сурах бичиг. УБ.,2020
2. Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамнаас гаргасан “Байгаль орчны мэдээлэл” сэтгүүл
3. Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэргийн Хуш модны самар түүж бэлтгэхтэй холбоотой харилцааг зохицуулсан эрх зүйн зохицуулалтын асуудал. Л.Батбаяр илтгэл. УБ.2024.
4. Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны харьяа “Ойн судалгаа хөгжлийн төв” төрийн өмчит үйлдвэрийн газраас гаргасан тоон үзүүлэлт.
5. Экологийн цагдаагийн албаны үйл ажиллагааны тайлан, 2020, 2021 оны сэтгүүл.
6. Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газар. Байгаль, орчин, геологи, уул уурхайн хяналтад хүний эрх, хууль дээдлэх зарчмыг хангах нь сургалтын гарын авлага.УБ., 2019

Цахим эх сурвалж:

7. Niisleltimes.mn
8. Olloo.mn
9. EIC.mn

ЗАМ ТЭЭВРИЙН ОСОЛД ХҮНИЙ ЗАН БАЙДАЛ НӨЛӨӨЛӨХ НЬ
THE ROLE OF HUMAN BEHAVIOR IN ROAD TRAFFIC ACCIDENTS

Б.Баярболд

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн
Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн
багш, цагдаагийн ахмад

B. Bayarbold

Captain of Police

Lecturer, Department of Criminal Law and Criminology
Police School, University of Internal Affairs

Хураангуй. Зам тээврийн осол нь дэлхий дахинд төдийгүй Монгол Улсад хүн амын эрүүл мэнд, нийгэм-эдийн засгийн хөгжилд ноцтой сөрөг нөлөө үзүүлсээр байна. ДЭМБ-ын мэдээллээр жил бүр 1.19 сая орчим хүн ослын улмаас амь насаа алдаж, ослын дийлэнх шалтгаан хүний хүчин зүйлтэй шууд холбоотой гэж тодорхойлогддог. Монгол Улсад бүртгэгдэж буй ослын 90 гаруй хувь нь жолоочийн буруутай үйлдлээс үүдэлтэй нь жолоочийн зан төлөв, сэтгэлзүйн хүчин зүйлийн ач холбогдлыг улам тодотгодог. Стресс, уур бухимдал, анхаарал сарнилт, түрэмгий зан үйл зэрэг нь эрсдэлийн үнэлгээг бууруулж, ослын давтамжийг нэмэгдүүлдэг бол хамгаалалттай жолоодлого нь эрсдэлийг бууруулах үр нөлөөтэй. Иймд аюулгүй байдлыг хангах бодлого нь техникийн болон орчны арга хэмжээнээс гадна хүний хүчинд суурилсан сургалт, сэтгэлзүйн үнэлгээ, зан үйлийн хөтөлбөрийг давхар хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

Abstract: Road traffic accidents continue to pose a significant threat to public health and socio-economic development worldwide, including in Mongolia. According to the World Health Organization (WHO), approximately 1.19 million people lose their lives annually due to road traffic crashes, with the majority of incidents directly linked to human factors. In Mongolia, more than 90 percent of reported accidents are caused by driver error, underscoring the critical role of driver behavior and psychological factors. Stress, anger, distraction, and aggressive driving impair risk assessment and increase accident frequency, whereas defensive driving practices contribute to reducing crash risks. Therefore, road safety policies must extend beyond technical and environmental measures and incorporate psychological assessment, behavior-focused training, and targeted intervention programs aimed at addressing human factors.

Түлхүүр үгс: зам тээврийн осол; хүний хүчин зүйл; жолоочийн зан төлөв; сэтгэлзүй; анхаарал сарнилт; эрсдэлийн үнэлгээ; хамгаалалттай жолоодлого; түрэмгий жолоодлого; замын хөдөлгөөний аюулгүй байдал

Keywords: road traffic accidents; human factors; driver behavior; psychology; distraction; risk assessment; defensive driving; aggressive driving; road safety

Үндсэн хэсэг

Зам тээврийн осол нь дэлхий нийтийн хэмжээнд хүний амь нас, эрүүл мэндэд ноцтой хохирол учруулж, нийгэм-эдийн засгийн тогтвортой хөгжилд сөргөөр нөлөөлдөг тулгамдсан асуудлын нэг хэвээр байна. Дэлхийн Эрүүл Мэндийн Байгууллагын сүүлийн тайланд дурдсанаар жил бүр ойролцоогоор 1.19 сая хүн зам тээврийн ослын улмаас нас барж, олон сая хүн гэмтэж бэртэж байна (World Health Organization [WHO], 2023). Энэ нь замын

хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах асуудал зөвхөн зам тээврийн салбарын хүрээний бус, харин нийгмийн аюулгүй байдал, хүн амын эрүүл мэндийн бодлогын түвшний асуудал болохыг илтгэнэ.

Зам тээврийн ослын шалтгаан нь олон хүчин зүйлээс хамаардаг боловч олон улсын судалгаагаар ослын дийлэнх хувь нь хүний хүчин зүйлтэй шууд холбоотой байдаг. Жолоочийн анхаарал сулрах, хурд хэтрүүлэх, согтууруулах ундаа хэрэглэх, замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчих зэрэг зан үйл нь осолд өртөх эрсдэлийг үлэмж нэмэгдүүлдэг болохыг тогтоосон байдаг (WHO, 2023). Иймд замын нөхцөл болон техникийн бүрэн бүтэн байдал чухал хэдий ч жолоочийн зан төлөв, шийдвэр гаргалт нь ослын голлох тодорхойлогч хүчин зүйл болж байна.

Монгол Улсын хувьд мөн адил нөхцөл байдал ажиглагддаг. Сүүлийн жилүүдийн статистик мэдээнээс үзэхэд жилд дунджаар 25 мянга орчим зам тээврийн осол бүртгэгдэж, 500 гаруй хүн амь насдаа алдаж, 3000 гаруй хүн гэмтэж бэртсэн байна. Бүртгэгдсэн ослын дийлэнх буюу 90 гаруй хувь нь жолоочийн буруутай үйлдлээс үүдэлтэй байгаа нь хүний хүчин зүйл давамгайлж байгааг харуулж байна (Тээврийн цагдаагийн алба, 2024).

Дэлхийн Эрүүл Мэндийн Байгууллагын ангиллаар зам тээврийн ослын шалтгааныг дараах гурван үндсэн бүлэгт хуваан авч үздэг (WHO, 2023). Үүнд:

1. *Хүний хүчин зүйл* – жолооч, зорчигч, явган зорчигчийн зан төлөв, анхаарал төвлөрөл, сэтгэл зүйн байдал, эрсдэл хүлээх хандлага, хөдөлгөөний соёл зэрэг хувь хүний онцлогоор тодорхойлогдоно.
2. *Техникийн хүчин зүйл* – тээврийн хэрэгслийн насжилт, техникийн бүрэн бүтэн байдал, засвар үйлчилгээ, аюулгүй байдлын тоног төхөөрөмжийн ажиллагаатай холбоотой хүчин зүйлсийг хамарна.
3. *Орчны хүчин зүйл* – замын чанар, тэмдэг тэмдэглэгээ, гэрэлтүүлэг, замын зохион байгуулалт, цаг агаарын нөхцөл, хөдөлгөөний ачаалал зэрэг гадаад орчны нөлөөллийг илэрхийлнэ.

Дээрх гурван хүчин зүйл болох хүний, тээврийн хэрэгслийн болон зам, орчны хүчин зүйлс нь харилцан уялдаатайгаар үйлчилж, зам тээврийн ослын гаралт, эрсдэлийн түвшин, учирч буй хохирлын хэмжээг тодорхойлдог цогц системийг бүрдүүлдэг. Эдгээрийн хоорондын динамик харилцан нөлөөлөл нь ослын давтамжийг нэмэгдүүлэх, бууруулах, мөн үр дагаврын ноцтой байдлыг тодорхойлох шийдвэрлэх ач холбогдолтой. Иймд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг зөвхөн нэг хүчин зүйлээр тайлбарлах бус, системийн хандлагаар авч үзэх шаардлагатай байдаг.

Энэхүү систем дундаас хүний хүчин зүйл, тэр дундаа жолоочийн зан үйл, сэтгэлзүйн байдал нь онцгой байр суурь эзэлдэг. Олон улсын судалгаагаар зам тээврийн ослын шалтгааны дийлэнх хувь нь жолоочийн үйлдэл, шийдвэр гаргалт, анхаарал төвлөрөлттэй шууд холбоотой болохыг тогтоосон байдаг (Treat et al., 1979). Иймээс жолоочийн сэтгэлзүйн онцлогийг судлах нь ослоос урьдчилан сэргийлэх бодлогын чухал чиглэл болж байна.

Жолоочийн сэтгэлзүй нь олон талт, нарийн бүтэцтэй ойлголт бөгөөд танин мэдэхүй, зан үйл, сэтгэл хөдлөл, хандлага зэрэг харилцан уялдаатай бүрэлдэхүүн хэсгүүдээс тогтоно. Эдгээрээс сэтгэл хөдлөлийн байдал нь замын нөхцөл байдалд хариу үйлдэл үзүүлэх хурд, чанар, шийдвэр гаргалтад шууд нөлөөлдөг чухал хүчин зүйл юм. Стресс, уур бухимдал, түгшүүр, айдас зэрэг сөрөг сэтгэл хөдлөлүүд нь анхаарал төвлөрөх чадварыг бууруулж, мэдээлэл боловсруулах хурдыг сааруулан, эрсдэлийг бодитоор үнэлэх боломжийг хязгаарладаг. Үүний улмаас түргэн, бодлогогүй шийдвэр гаргах, дүрэм зөрчих, эрсдэлтэй үйлдэл хийх магадлал нэмэгддэг.

Үүнтэй зэрэгцэн хэт эерэг сэтгэл хөдлөл, өөртөө хэт итгэх байдал, эсвэл хэт тайван, алгуур хандлага нь жолооч бодит аюулыг дутуу үнэлэх, хамгаалах хариу үйлдлийн механизм сулрах, улмаар болгоомжгүй шийдвэр гаргах нөхцөл бүрдүүлэх боломжтой. Өөрөөр хэлбэл, жолоочийн сэтгэл хөдлөлийн байдал нь эерэг эсвэл сөрөг аль ч хэлбэрээрээ танин мэдэхүйн үйл ажиллагаанд нөлөөлж, эрсдэлийг үнэлэх чадварыг гажуудуулах эрсдэлтэй.

Иймд жолооч замын хөдөлгөөнд оролцохдоо сэтгэлзүйн хувьд тогтвортой, анхаарал төвлөрсөн, өөрийгөө хянах чадвартай байх нь аюулгүй жолоодлогын суурь нөхцөл болдог. Хүний сэтгэлзүйн зохистой бэлтгэл, өөрийн сэтгэл хөдлөлийг удирдах чадвар нь зам, тээврийн хэрэгслийн техникийн нөхцөлтэй уялдан ослын эрсдэлийг бууруулахад чухал нөлөө үзүүлдэг.

Олон улсын болон үндэсний судалгааны дүнгээс харахад техникийн доголдол, зам орчны таагүй нөхцөл нь тодорхой нөлөөтэй боловч ослын ихэнх тохиолдолд шийдвэрлэх үүргийг жолоочийн зан төлөв, анхаарал сулрал, дүрэм зөрчих үйлдэл гүйцэтгэдэг байна. Түрэмгий жолоодлого, хурд хэтрүүлэх, согтууруулах ундаа хэрэглэх, гар утас ашиглах зэрэг анхаарал сарниулах үйлдлүүд нь ослын эрсдэлийг мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлдэг (World Health Organization, 2023).

Иймээс замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг сайжруулах бодлого нь зөвхөн дэд бүтэц, техникийн шинэчлэлээр хязгаарлагдах бус, хүний хүчин зүйлд чиглэсэн судалгаа, сургалт, зан үйлийн өөрчлөлтийн хөтөлбөр, сэтгэлзүйн урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг цогцоор нь хэрэгжүүлэх шаардлагатай юм. Хүн-тээврийн хэрэгсэл-зам орчны уялдаа холбоог системийн түвшинд авч үзэх нь зам тээврийн ослын гаралт, хохирлыг бууруулахад шинжлэх ухаанд суурилсан үр дүнтэй арга зам болно.

Дэлхийн Эрүүл Мэндийн Байгууллагаас 2023 онд нийтэлсэн *Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын дэлхийн тайлан*-д дурдсанаар жил бүр дэлхий дахинаа ойролцоогоор 1.19 сая хүн зам тээврийн ослын улмаас амь насаа алдаж байна. Энэ нь 2010 оноос хойш зам тээврийн ослын улмаас нас баралтын түвшин 5 орчим хувиар буурсныг илтгэж байгаа хэдий ч, зам тээврийн осол нь 5–29 насны хүүхэд, өсвөр үеийнхний нас баралтын тэргүүлэх шалтгаануудын нэг хэвээр байна (World Health Organization [WHO], 2023). Түүнчлэн уг тайланд дурдсанаар нийт нас баралтын 92 хувь нь бага, дунд орлоготой орнуудад тохиолдож байгаа нь замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын асуудал орлогын түвшнээс хамааралтай нийгэм, эдийн засгийн тэгш бус байдалтай нягт уялдаж буйг харуулдаг. Мөн зам тээврийн ослын шууд хохирогчдын 50 гаруй хувийг явган зорчигч, дугуйчин, мотоцикльчин зэрэг эмзэг бүлгийн хэрэглэгчид эзэлж байгаа нь замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын бодлого, арга хэмжээг илүү хүртээмжтэй, зорилтот байдлаар хэрэгжүүлэх шаардлагатайг нотлон харуулж байна (WHO, 2023). Үүнээс гадна өргөн хүрээний эдийн засгийн үнэлгээний дүнгээр зам тээврийн ослоос үүдэн улс орнууд дотоодын нийт бүтээгдэхүүнийхээ дунджаар 3 орчим хувьтай тэнцэх хэмжээний эдийн засгийн алдагдал хүлээдэг нь тогтоогдсон байдаг.

Монгол Улсын хувьд зам тээврийн ослын тоо сүүлийн жилүүдэд өсөх хандлагатай байна. 2024 оны байдлаар 30,977 осол бүртгэгдсэнээс 97.2 хувь нь жолоочийн буруутай үйлдлээс шалтгаалсан тухай Тээврийн цагдаагийн алба мэдээлсэн. Энэ үзүүлэлт нь хүний хүчин зүйл, ялангуяа залуу, туршлага багатай, анхаарал сарних хандлагатай жолоочид ослын эрсдэл төвлөрч байгааг илтгэнэ. Ийм нөхцөл байдал нь дэлхийн чиг хандлагатай нийцэж байгаа бөгөөд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг системийн түвшинд авч үзэх шаардлагыг улам тодотгож байна.

Энэ хүрээнд United Nations General Assembly-аас 2021–2030 оныг Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын хоёр дахь арван жил болгон зарлаж, 2030 он гэхэд зам тээврийн ослын нас

баралт, гэмтлийг 50 хувиар бууруулах зорилт дэвшүүлсэн. Энэхүү зорилт нь Монгол Улсад үндэсний стратеги, урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөр, хүний хүчин зүйлд чиглэсэн бодлогыг эрчимжүүлэх бодит үндэслэл болж байна.

Сэтгэл зүй, нийгмийн шинжлэх ухааны үүднээс хүний хүчин зүйлийг дараах гурван үндсэн бүрэлдэхүүнд авч үзэж болно.

Нэгдүгээрт, **психофизиологийн хүчин зүйл** нь жолоочийн бие махбодын болон мэдрэлийн тогтолцооны онцлогтой холбоотой. Темперамент, анхаарал төвлөрөлт, хариу үйлдлийн хурд, ядаргаа, стрессийн тэсвэр зэрэг нь аюултай нөхцөлд богино хугацаанд зөв шийдвэр гаргах чадварт шууд нөлөөлдөг. Ядарсан, анхаарал сарнисан жолоочийн хариу үйлдлийн хугацаа уртсаж, ослын эрсдэл нэмэгддэг нь туршилт, ажиглалтын судалгаагаар батлагдсан (WHO, 2023).

Хоёрдугаарт, **нийгмийн үнэт зүйл, соёлын хүчин зүйл** нь хууль, дүрэмд хандах хандлага, хөдөлгөөний соёл, бусдад хүндэтгэлтэй хандах зан төлөвөөр илэрнэ. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг зөвхөн хяналт, торгуулиар бус, харин нийгмийн нийтлэг үнэт зүйл, аюулгүй байдлыг эрхэмлэх хандлагаар дэмжих шаардлагатай. Хууль сахих соёл сул, эрсдэлд хайхрамжгүй ханддаг орчинд ослын давтамж өндөр байх хандлага ажиглагддаг.

Гуравдугаарт, **сэтгэл зүйн байдал** нь тухайн мөчийн сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн хэв маягтай шууд холбоотой. Уур бухимдал, түрэмгий зан, яаруу шийдвэр гаргах хандлага, түгшүүр нь жолоочийн танин мэдэхүйн үйл явцыг алдагдуулж, эрсдэлийг дутуу үнэлэхэд хүргэдэг. Харин сэтгэлзүйн хувьд тогтвортой, өөрийгөө хянах чадвартай жолооч нөхцөл байдлыг бодитоор үнэлж, осол гарах магадлалыг бууруулах боломжтой.

Ийнхүү хүний хүчин зүйл нь зам тээврийн ослын судалгааны цөм ойлголт бөгөөд зөвхөн замын хөдөлгөөний дүрэм журам боловсронгуй болгох төдий бус, жолоочийн зан төлөв, сэтгэлзүйн бэлтгэл, нийгмийн хандлагыг өөрчлөхөд чиглэсэн цогц бодлого шаардлагатайг харуулж байна. Цаашид хүний хүчин зүйлийг тоон болон чанарын судалгаагаар нарийвчлан тодорхойлж, эрсдэлийн бүлгийг ялган тогтоох, сэтгэлзүйн үнэлгээ, сургалтын арга зүйг нэвтрүүлэх нь зам тээврийн ослын бууралтад бодитой хувь нэмэр оруулах үндэс суурь болох юм.

Жолоочийн зан төлөв нь зам тээврийн ослын магадлал, эрсдэлийн түвшинг тодорхойлох зан үйлийн суурь хүчин зүйлсийн нэг юм. Энэ нь жолоочийн сэтгэлзүйн онцлог, эрсдэл хүлээх хандлага, дүрэм сахих соёл, өөрийгөө хянах чадвар, танин мэдэхүйн чадамжтай нягт холбоотой. Судалгааны бүтээлүүдэд жолоочийн зан үйлийг эрсдэлийн хэв маяг, түрэмгий хандлага, анхаарал төвлөрөл, туршлагын түвшин зэрэг шалгуураар ангилан авч үздэг бөгөөд ийм ангилал нь урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг зорилтот бүлэгт чиглүүлэх боломжийг бүрдүүлдэг.

Нэгдүгээрт, *эрсдэлтэй жолоочид (risk-taking drivers)* нь хурд хэтрүүлэх, аюултай маневр хийх, хамгаалах бүс хэрэглэхгүй байх, замын дүрэм зөрчих зэрэг зан үйлээр тодорхойлогдоно. Эдгээр жолоочид өөртөө хэт итгэх, эрсдэлийг дутуу үнэлэх, богино хугацааны ашиг сонирхлыг урьтал болгох сэтгэлзүйн хандлага давамгайлах нь түгээмэл. Хурд хэтрүүлэх нь ослын хүндрэлийн түвшинтэй шууд хамааралтай бөгөөд хурд нэмэгдэх тусам ослын үед нас барах эрсдэл огцом өсдөг болохыг World Health Organization онцолсон (WHO, 2023). Иймээс эрсдэлтэй зан төлөв нь ослын магадлалыг төдийгүй үр дагаврын ноцтой байдлыг нэмэгдүүлдэг. Манай улсын хувьд өргөн уудам нутагтайн зэрэгцээ тэдгээрийг холбосон замын чанар сайжирсантай холбоотойгоор хурд хэтрүүлснээс үүдэх осол аваарын ихэнх хувь орон нутгийн замд гардаг.

Хоёрдугаарт, *болгоомжтой буюу урьдчилан сэргийлэх жолоодлогын хэв маягтай жолоочид (cautious/defensive drivers)* нь замын нөхцөлийг урьдчилан таамаглан үнэлэх, бусдын гаргаж болзошгүй алдааг нөхөн тооцох, аюулгүй зай барих, тухайн нөхцөлд тохирсон хурдыг сонгох гэх мэт зан үйлээр тодорхойлогдоно. Судалгаагаар урьдчилан сэргийлэх жолоодлогын ур чадварыг эзэмшсэн жолооч осолд өртөх магадлал харьцангуй бага байдаг нь жолоодлогын зан үйлийг хөгжүүлэх сургалт бодит үр нөлөөтэй болохыг харуулдаг. Ийм төрлийн жолоодлогын хэв маяг нь замын хөдөлгөөний соёл, нийгмийн хариуцлагын чухал илэрхийлэл болдог.

Гуравдугаарт, *түрэмгий, өрсөлдөөнд дуртай жолоочид (aggressive/competitive drivers)* нь уур бухимдлаа зам дээр илэрхийлэх, бусдыг шахах, зориуд гүйцэж түрүүлэх, зам тавихгүй байх зэрэг зан үйл гаргах хандлагатай. Түрэмгий жолоодлого нь “road rage” буюу зам дээрх бухимдлын зан үйлтэй уялдаж, ослын эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг болохыг олон улсын судалгаанууд нотолсон. Сэтгэл хөдлөлөө зохицуулах чадвар сул байх нь хурдан, бодлогогүй шийдвэр гаргахад хүргэж, аюултай нөхцөл үүсгэх магадлалыг өсгөдөг.

Дөрөвдүгээрт, *туришлагагүй буюу шинэхэн жолоочид (novice drivers)* нь жолоодлогын автоматажсан ур чадвар бүрэн төлөвшөөгүй, замын нарийн төвөгтэй нөхцөлд шийдвэр гаргах туршлага дутмаг байдаг. Ялангуяа залуу жолоочид эрсдэл хүлээх хандлага өндөр, анхаарал сарних магадлал их байдаг нь ослын статистикт тусгалаа олдог (WHO, 2023). Иймээс шаталсан үнэмлэх олголт, дадлагын цаг нэмэгдүүлэх, сэтгэлзүйн бэлтгэл хангах арга хэмжээ нь эрсдэлийг бууруулахад чухал ач холбогдолтой.

Тавдугаарт, *анхаарал сулралтай эсвэл сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн жолоочид (distracted/impaired drivers)* нь гар утас ашиглах, зорчигчтой ярилцах, мультимедиа төхөөрөмжид анхаарах зэрэг анхаарал сарниулах хүчин зүйлд өртсөн, эсвэл согтууруулах ундаа, мансууруулах бодис хэрэглэсэн байдлаар замын хөдөлгөөнд оролцдог. Согтууруулах ундаа хэрэглэсэн үед осолд өртөх эрсдэл хэд дахин нэмэгддэг бөгөөд энэ нь дэлхий нийтийн хэмжээнд зам тээврийн ослын нас баралтын томоохон шалтгаан хэвээр байна (WHO, 2023). Анхаарал сарнилт нь хариу үйлдлийн хугацааг уртасгаж, аюултай нөхцөлд зохистой арга хэмжээ авах боломжийг хязгаарладаг.

Ийнхүү жолоочийн зан төлөвийн дээрх ангиллууд нь ослын эрсдэлийн хэв шинжийг тодорхойлох, эрсдэлтэй бүлгийг илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх бодлого боловсруулахад онол, арга зүйн үндэс болдог. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг сайжруулахын тулд дараах чиглэлд анхаарах шаардлагатай. Үүнд:

1. Жолоочийн сэтгэлзүйн үнэлгээ, эрсдэлийн хандлагыг тодорхойлох аргачлалыг нэвтрүүлэх;
2. Залуу болон шинэхэн жолоочид зориулсан шаталсан сургалт, дадлагын тогтолцоог боловсронгуй болгох;
3. Түрэмгий болон эрсдэлтэй зан төлөвт чиглэсэн зан үйлийн өөрчлөлтийн хөтөлбөр хэрэгжүүлэх;
4. Согтууруулах ундаа болон анхаарал сарниулах хүчин зүйлсийн хяналтыг чангатгах;
5. Нийгмийн түвшинд аюулгүй байдлыг эрхэмлэх соёлыг төлөвшүүлэх.

Цаашид жолоочийн зан төлөвийг дан ганц хувь хүний асуудал гэж үзэх бус, нийгэм–сэтгэлзүйн, боловсролын болон хууль эрх зүйн орчны уялдаа холбоонд нь судалж, нотолгоонд суурилсан бодлого хэрэгжүүлэх нь зам тээврийн ослын бууралтад бодитой хувь нэмэр оруулах юм. Ийм хандлага нь хүн–тээврийн хэрэгсэл–зам орчны системийн уялдааг илүү үр дүнтэй удирдах боломжийг бүрдүүлнэ.

Монгол Улсын хэмжээнд сүүлийн таван жилийн хугацаанд зам тээврийн 124,583 осол бүртгэгдсэн нь улсын замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд тулгамдсан асуудал байгааг харуулж байна. Эдгээр ослын улмаас нийт 43.5 тэрбум төгрөгийн хохирол учирч, 2,534 хүн нас барж, 14,905 хүн гэмтсэнээс 312 хүүхэд амиа алдаж, 3,861 хүүхэд гэмтсэн нь залуу насны хүн ам хамгийн их эрсдэлд өртдөг болохыг нотолж байна (Үндэсний статистикийн хорооны мэдээллийн нэгдсэн сан, 2024).

Судалгааны дүнгээс харахад ослын 98 хувь нь жолоочийн буруутай үйлдлээс үүдэлтэй бөгөөд 2024 онд Тээврийн Цагдаагийн Албанаас нийт 3,075,442 зөрчил илрүүлснээс 3,068,598-д нь торгууль ногдуулж, 28,155 согтуу жолоочийг илрүүлж, 20,072 жолоочийн эрхийг хасаж, 650 хүнийг баривчилжээ (Тээврийн цагдаагийн алба, 2024). Энэ нь Монгол жолооч нарын замын хөдөлгөөний дүрэм, аюулгүй байдлын хэм хэмжээг хангалттай сахидаггүй, зарим нь түрэмгий, анхаарал сул, эсвэл согтууруулах ундаа хэрэглэсэн байдлаас осолд өртөх эрсдэл өндөр байгааг илтгэж байна. Тухайлбал, 2024 оны байдлаар улсын хэмжээнд 30,977 зам тээврийн осол бүртгэгдсэн бөгөөд эдгээрийн 97.2% нь жолоочийн буруугаас үүдэлтэй байсан нь хүний зан төлөв, шийдвэр гаргалт, анхаарал төвлөрөлтөд тулгуурласан ослын гол шалтгаан болохыг харуулж байна.

Манай Монголчуудын хувьд замын нөхцөл, цаг агаарын онцлог, түгжрэл, жолоочийн туршлага, нас, хүйс зэрэг олон хүчин зүйлтэй уялдаж, ослын магадлалыг нэмэгдүүлдэг нь анхаарах чухал асуудал юм.

Техникийн хүчин зүйл: Судалгаагаар зам тээврийн ослын ойролцоогоор 0.4%-ийг техникийн доголдол буюу тээврийн хэрэгслийн насжилт, засвар үйлчилгээний дутагдал үүсгэдэг гэж тогтоосон. Тээврийн хэрэгслийн бүрэн бүтэн байдал, аюулгүй байдлын тоног төхөөрөмжийн ажиллагаа нь ослын магадлалыг бууруулахад чухал үүрэгтэй.

Орчны хүчин зүйл: Замын нөхцөл, тэмдэг тэмдэглэгээ, гэрэлтүүлэг, цаг агаарын нөхцөл зэрэг нь ослын эрсдэлийг нэмэгдүүлэх буюу бууруулахад шууд нөлөөлдөг. Манай улсын хувьд замын чанар, гэрэлтүүлэг дутмаг, өвлийн улиралд цас, мөс, шороон замын нөхцөл байдал зэрэг нь жолоочийн анхаарал төвлөрөлтөд нөлөөлж, осолд өртөх эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг. Түүнчлэн хотын төвийн болон суурин газруудын замын түгжрэл, ачаалал өндөр байдал нь жолоочийг сэтгэл зүйн хувьд ядарч, бухимдалтай болгодог бөгөөд энэ нь осол гарах магадлалыг нэмэгдүүлдэг.

Жолоочийн сэтгэл зүйн хүчин зүйл: Зам тээврийн ослын голлох шалтгаан буюу нийт ослын 90 дээш хувийг жолоочийн буруутай үйлдлээс үүдсэн гэх ба үүнд хүний зан төлөв, шийдвэр гаргах чадвар, анхаарал төвлөрөлт зэрэг сэтгэл зүйн хүчин зүйлс багтдаг. Монгол Улсын нөхцөлд замын түгжрэл, цаг агаарын онцлог, жолоочийн туршлага, сэтгэл зүй зэрэг нь жолоочийн зан төлөвт шууд нөлөөлж, осолд өртөх эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг. Иймд замын аюулгүй байдлыг сайжруулахад зөвхөн техникийн болон орчны арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээс гадна жолоочийн сэтгэл зүй, хариуцлагатай зан төлөвт анхаарал хандуулах нь чухал юм.

Улаанбаатар хотын замын хөдөлгөөний түгжрэл нь жолоочийн сэтгэц, сэтгэл зүйд шууд нөлөөлөх хүчин зүйл болох нь олон судалгаагаар тогтоогдсон. Жолооч нар урт хугацаанд хөдөлгөөнгүй зогсох, цаг алдах, дуу чимээ, бусад тээврийн хэрэгслийн шахалт, хүн амын ихтэй орчинд байх үед стресс, бухимдал, сэтгэл гутрал зэрэг сэтгэл зүйн дарамт үүсдэг.

Энэ нөхцөл байдал нь зам дээрх жолоочийн зан төлөвт олон талын нөлөө үзүүлдэг. Удаан хугацааны түгжрэл нь стрессийг нэмэгдүүлж, жолоочийг төвлөрөлгүй, бухимдуу болгодог төдийгүй жолоо барихын зэрэгцээ бусад үйлдлийг зэрэг хийх хандлага бий болгодог. Ингэснээр анхаарал сулрах, замын нөхцөл байдлыг буруу үнэлэх магадлал нэмэгдэж, осолд өртөх эрсдэл өсдөг. Мөн хотын замын түгжрэл нь жолоочийг хурд хэтрүүлэх,

түрэмгий зан үйл гаргах, бусдыг огцом гүйцэж түрүүлэх зэрэг эрсдэлтэй үйлдэлд түлхэж болзошгүй. Түгжрэлийг тойрон гарах зорилгоор замын хөдөлгөөний дүрмийг үл ойшоох, гэрэл дохиог үл тоомсорлох, бусдын замд саад учруулах зэрэг буруу зуршил тогтох магадлал өндөр байдаг. Иймээс хотын түгжрэл нь жолоочийн сэтгэл зүй, зан төлөв, аюулгүй байдлын эрсдэлтэй шууд холбоотой болохыг харуулж байна.

Дүгнэлт

Зам тээврийн осол нь дэлхий дахинд төдийгүй Монгол Улсад хүний амь нас, эрүүл мэнд, нийгэм-эдийн засгийн хөгжилд үргэлжилсэн өндөр эрсдэл учруулж буй бодлогын түвшний асуудал хэвээр байна. Ослын шалтгааны ангиллаар хүний, техникийн, орчны хүчин зүйл харилцан уялдаатайгаар үйлчилдэг ч голлох тодорхойлогч нь жолоочийн зан үйл, сэтгэлзүйн байдал, танин мэдэхүйн үйл явц болох нь олон улсын болон дотоодын баримтаар нотлогддог.

Сэтгэл хөдлөлийн сөрөг (стресс, уур бухимдал, түгшүүр) болон хэт эерэг (өөртөө хэт итгэл, хэт тайван) төлөвүүд нь хоёулаа эрсдэлийн үнэлгээг гажуудуулж, анхаарал төвлөрөл, шийдвэр гаргалтыг доройтуулснаар осолд өртөх магадлалыг нэмэгдүүлдэг. Хотын орчны удаан хугацааны түгжрэл нь энэ сөрөг нөлөөг улам нэмэгдүүлж, хурд хэтрүүлэх, огцом маневр хийх, дүрэм зөрчих зэрэг эрсдэлтэй зан үйлийг өдөөгч системчилсэн хүчин зүйл болж байна. Хотын гаднах замд түгжрэлийн дарамт багасах боловч хурд, гэрэлтүүлэг, цаг агаар, туршлага дутмаг байдал зэрэг нь дахин эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг.

Харин урьдчилан сэргийлэх жолоодлогын ур чадвар, сэтгэлзүйн өөрийн хяналт болон анхаарал төвлөрлийн дадал нь осолд өртөх магадлал болон үр дагаврын ноцтой байдлыг бууруулах үр нөлөөтэй хөшүүрэг болох нь тогтоогдсон. Иймд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг сайжруулах бодлого нь зөвхөн дэд бүтэц, техникийн арга хэмжээгээр хязгаарлагдах бус, харин хүний хүчин зүйлд төвлөрсөн сургалт, оролцоо, сэтгэлзүйн үнэлгээ-заслын хөтөлбөр, соёл-хандлагын өөрчлөлт болон хууль хэрэгжилтийг нэгэн зэрэг дэмжсэн системийн хандлага зайлшгүй шаардлагатай байна.

Санал

Дээрх дүгнэлтийг үндэслэн жолоочийн зан төлөв, сэтгэл зүйд эерэг нөлөө үзүүлж, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг сайжруулахын тулд дараах саналуудыг дэвшүүлж байна.

1. Жолоочийн стресс, бухимдал, анхаарал төвлөрөл болон эрсдэл хүлээх хандлагыг үнэлэх сэтгэлзүйн сорил, үнэлгээний аргачлалыг жолооч бэлтгэх болон давтан сургалтын тогтолцоонд заавал нэвтрүүлэх;
2. Туршлагагүй болон залуу жолоочдын осолд өртөх магадлалыг бууруулах зорилгоор шаталсан үнэмлэхийн тогтолцоог (GDL) хэрэгжүүлж, дадлагын цаг, хязгаарлалт, шалгуурыг нэмэгдүүлэх;
3. Хамгаалалттай жолоодлогын сургалтыг бүх жолоочийн албан заавал судлах агуулгад оруулж, эрсдэлтэй зан төлөвийг бууруулах практик ур чадварыг хөгжүүлэх;
4. Анхаарал сарниулах хүчин зүйл болон согтууруулах ундаа хэрэглэсэн жолоодлогын хяналтыг эрчимжүүлж, давтан зөрчил гаргагчдад засах сургалтын заавал хөтөлбөр хэрэгжүүлэх;

Ашигласан материал

1. Үндэсний статистикийн хороо. (2024). *Мэдээллийн нэгдсэн сан*. <https://www.1212.mn/>
2. Тээврийн цагдаагийн алба. (2024). *Монгол Улсад бүртгэгдсэн зам тээврийн осол, гэмт хэрэг, зөрчлийн статистик үзүүлэлтийн эмхэтгэл 2024*. Тээврийн цагдаагийн алба.
3. World Health Organization. (2023, December 13). *Road traffic injuries*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/road-traffic-injuries>
4. Reason, J. (1990). *Human error*. Cambridge University Press.
5. OECD/ITF. (2020). *Road safety annual report 2020*. OECD Publishing. https://www.oecd-ilibrary.org/transport/road-safety-annual-report-2020_2f5f348b-en

**ТЭЭВРИЙН ХЭРЭГСЛИЙГ ХУЛГАЙЛАХ ГЭМТ ХЭРЭГ
ГАРАХАД НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ХҮЧИН ЗҮЙЛС
FACTORS INFLUENCING THE OCCURRENCE
OF MOTOR VEHICLE THEFT**

Э.Болор-Эрдэнэ
Дотоод хэргийн их сургуулийн
магистрант, цагдаагийн хошууч
E. Bolor-Erdene
Major of Police, Master's Student
University of Internal Affairs

Хураангуй. Тээврийн хэрэгслийг хулгайлах гэмт хэрэг нь өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн нэг төрөл бөгөөд нийгэм, эдийн засгийн болон зохион байгуулалтын олон хүчин зүйлээс шалтгаалан үүсдэг. Тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэрэг ихээр гарч байгаа нь хэрэглээнд амархан зарагддаг, сэлбэг хэрэгсэл авах боломжтой, зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлүүдийн ашиг хонжоо, хамгаалалтын технологийн сул тал зэрэг олон хүчин зүйлс нөлөөлнө.

Монгол Улсад энэ төрлийн гэмт хэрэг нь хотжилт, автомашины тооны өсөлт, хяналт хамгаалалтын сул байдал, зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлийн оролцоо зэрэг хүчин зүйлтэй уялдан гарч байна. Энэхүү өгүүлэлд тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэргийн онол, эрх зүйн үндэс, статистик хандлага, нөлөөлөх гол хүчин зүйлсийг криминологийн онолын хүрээнд задлан шинжилж, урьдчилан сэргийлэх бодлогын санал дэвшүүлэв.

Abstract. Motor vehicle theft is a type of crime against property that arises due to various social, economic, and organizational factors. The high incidence of motor vehicle theft is influenced by several factors, including the ease with which stolen vehicles can be sold on the market, the possibility of dismantling them for spare parts, the profit motives of organized criminal groups, and weaknesses in vehicle security technologies.

In Mongolia, this type of crime is associated with factors such as urbanization, the rapid increase in the number of vehicles, insufficient monitoring and protection systems, and the involvement of organized criminal groups. This article analyzes the theoretical and legal foundations, statistical trends, and the main influencing factors of motor vehicle theft within the framework of criminological theory, and proposes policy recommendations for crime prevention.

Түлхүүр үг: тээврийн хэрэгсэл, хулгай, криминологи, урьдчилан сэргийлэлт, зохион байгуулалттай гэмт хэрэг

Keywords: motor vehicle, theft, criminology, crime prevention, organized crime.

Оршил. Тээврийн хэрэгслийн хулгай нь олон оронд томоохон эдийн засгийн хохирол, нийгмийн аюулгүй байдлын сорилт болж буй өмчийн эсрэг гэмт хэргийн нэг төрөл юм. Энэ гэмт хэрэг нь автомашины эзлэхүүний өсөлт, хотжилт, орлогын тэгш бус байдал, хамгаалалтын технологийн сул байдал зэрэг олон хүчин зүйлүүдтэй уялдан гардаг болох нь criminological судалгаагаар нотлогдсон. (Weisel, Smith, Garson, Pavlichev, & Wartell, 2006)

Тээврийн хэрэгсэл нь иргэдийн өмчийн үнэт зүйлсийн нэг бөгөөд эдийн засгийн эргэлтэд чухал байр суурь эзэлдэг. Монгол Улс-д сүүлийн жилүүдэд автомашины тоо эрчимтэй өссөн нь зам тээврийн ачаалал нэмэгдэхээс гадна өмчийн эсрэг гэмт хэргийн тодорхой төрлүүд нэмэгдэх нөхцөлийг бүрдүүлж байна.

Цагдаагийн ерөнхий газар-ын гэмт хэргийн нэгдсэн статистик мэдээллээс үзэхэд өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн дотор тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэрэг тогтмол бүртгэгдэж байгаа нь судалгааны ач холбогдлыг нэмэгдүүлж байна.

Үндсэн хэсэг. Олон улсад тээврийн хэрэгслийг хулгайлах гэмт хэрэг нь их хэмжээгээр бүртгэгдэж, ихэнх тохиолдол нь хот суурин газар болон хөгжилтэй орнуудад давтамжтайгаар гардаг; жишээ нь 2022 онд АНУ-д 700,000-аас давсан автомашин хулгайлагдаж, Европын холбоонд жил бүр хэдэн зуун мянган машин хулгайлагддаг нь илэрхий болсон бөгөөд энэ нь өмнөх жилүүдтэй харьцуулахад өсөх хандлагатай байгаа юм. (Vehicle Theft Statistics, 2026)

Мөн дэлхийн зарим орнуудад машинуудыг зарагдах, сэлбэг болгох, олон улсын сүлжээгээр экспортлох зорилгоор зохион байгуулалттай бүлгүүд гаршсан байдаг ба өссөн хулгайлах явдал нь цахим түлхүүрийн сул хамгаалалт, зохицуулалтын сул тал, залуучуудын боломжит гэмт хэрэгт татагдах зэрэг олон хүчин зүйлээс шалтгаалж байна.

Автомашин хулгай нь АНУ-д автомашины эзэмшлийн өсөлттэй зэрэгцэн хөгжиж буй автомашиныг хууль бусаар булаан авахтай холбоотой ноцтой гэмт хэрэг юм. Энэ үзэгдэл 20-р зууны сүүлчээр автомашины үйлдвэрлэл, үнэ цэнэ нэмэгдсэнтэй давхцан улам бүр нэмэгдэж эхэлсэн. Өсвөр насныхан сэтгэл хөдлөлийн зорилгоор машин хулгайлдаг газар дээр унах, хулгайлагдсан машин эсвэл тэдгээрийн эд ангийг ашиг олох зорилгоор зарах зорилготой зохион байгуулалттай хулгай зэрэг янз бүрийн төрлийн автомашины хулгай байдаг. Хулгайн илүү хүчирхийллийн хэлбэр болох машины хулгай нь жолоочоос шууд машин хулгайлах, ихэвчлэн заналхийлэл эсвэл хүч хэрэглэхийг хэлнэ.

Тээврийн хэрэгслийн эзэмшигчид болон хууль сахиулах байгууллагууд хулгайтай тэмцэх янз бүрийн стратеги боловсруулсан бөгөөд үүнд хулгайн эсрэг технологи, хууль эрх зүйн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх зэрэг орно. Дайерын тухай хууль, Автомашины хулгайн тухай хууль зэрэг холбооны хуулиуд нь тээврийн хэрэгсэлд илүү хатуу шийтгэл ногдуулж, таних системийг сайжруулахыг эрмэлздэг. Эдгээр хүчин чармайлтыг үл харгалзан автомашины хулгай түгээмэл хэвээр байгаа бөгөөд энэ нь ялангуяа шинэ загварууд болон тодорхой брэндүүдэд нөлөөлж байна. Хулгайлагдсан тээврийн хэрэгслийн нэлээд хувийг эцэст нь олж авдаг бөгөөд олонх нь хаягдсан эсвэл сэлбэг хэрэгсэл болгон худалдаад дуусдаг байна.

Машин хулгайлахын цаад шалтгаанууд

АНУ-д автомашины хулгайчид зугаа цэнгэл, хувийн хэрэгцээ, ашиг олох зорилгоор машин хулгайлдаг. Зарим шалтгааныг түүвэрлэн авч үзвэл

- Олон хулгайг үнэтэй, нэр хүндтэй машинд “joyride”⁴⁶ хийх сэтгэл хөдлөлийг хүсдэг өсвөр насныхан үйлддэг. Ийм хулгай нь ерөнхийдөө богино хугацаанд үргэлжилдэг бөгөөд хулгайчид joyride-ийн дараа хулгайлагдсан машинаа орхидог. Joyride хулгайн ихэнх тохиолдолд хулгайлагдсан машиныг цагдаа нар бага зэргийн хохирол амссаны дараа олж авдаг. Гэсэн хэдий ч заримдаа joyride нь ноцтой осолд хүргэдэг, ялангуяа машины хулгайчид өндөр хурдтай эсвэл бартаат замын нөхцөлд машинаа аюулгүй жолоодох чадваргүй туршлагагүй жолооч нар байдаг. Joyride-ийг ихэвчлэн насанд хүрээгүй хүмүүс хийдэг тул түүний яллах ажиллагаа нь бусад төрлийн машины хулгайгаас сул байдаг. Гэсэн хэдий ч 1990-ээд онд зарим муж улсад joyride нь тахал хэмжээнд хүрсэн тул насанд хүрээгүй гэмт хэрэгтнүүдэд шоронд хорих ял оноох шинэ хуулиуд батлагдсан .

⁴⁶ “Joyride” хийх сэтгэл хөдлөл гэдэг нь өөрийн биш тээврийн хэрэгслийг түр хугацаанд зөвшөөрөлгүй авч, зугаа, адреналин, сонирхлын зорилгоор унаж явах хүсэл, догдлол-ыг хэлдэг ойлголт юм. Энэ нь ихэвчлэн машиныг хулгайлах зорилгоор биш, харин түр хугацаанд унаж турших, хурд мэдрэх, зугаацах сэдлээр үйлдэгддэг зан үйлийг илэрхийлдэг.

- Зарим хүмүүс тээврийн хэрэгслийн хэрэгцээгээ хангахын тулд машин хулгайлдаг. Ийм хулгайчид ихэвчлэн тээврийн хэрэгсэл хулгайлж, тодорхой зайд эсвэл тээврийн хэрэгслийн түлш дуустал ашиглаж, дараа нь аяллаа үргэлжлүүлэхийн тулд өөр тээврийн хэрэгсэл хулгайлдаг. Хулгайлагдсан машинуудыг мөн бусад гэмт хэрэг, ялангуяа банк дээрэм, хүн хулгайлах, хүчиндэх, аллагад зугтах тээврийн хэрэгсэл болгон ашигладаг, учир нь тэдгээрийг мөрдөх боломжгүй бөгөөд нотлох баримт үлдээхгүйгээр амархан хаяж болно. Зугтах зорилгоор хулгайлагдсан машинуудыг ихэвчлэн өөр гэмт хэрэг үйлдэхийн өмнө эсвэл түүний үеэр хулгайлдаг. Зугтах машинууд, ялангуяа өндөр хурдтай хөөцөлдөхөд ихэвчлэн хохирол амсдаг. (Википедиа, Motor vehicle theft, 2021)

- Машины дотоод үнэ цэнэ нь тэднийг хурдан ашиг олохыг эрэлхийлж буй хулгайч нарын сонирхлыг татдаг бай болгодог. Түүнчлэн, олон машинд аудио төхөөрөмж, GPS систем, тэр ч байтугай телевизор гэх мэт үнэтэй дагалдах хэрэгсэл байдаг бөгөөд эдгээрийг хулгайлагдсан машинаас салгаж аваад гудамжинд хурдан мөнгөөр зарж болно. Ийм төрлийн хулгайг ихэвчлэн "цохиж булаах" ажиллагаа гэж нэрлэдэг, учир нь хулгайч нар ихэвчлэн машины цонхыг хагалж, дагалдах хэрэгслийг нь авч, машиныг нь авалгүйгээр зугтдаг. (Clarke, 2002)

- Хуучин автомашины сэлбэг хэрэгслийн бизнес нь олон тэрбум долларын орлоготой салбар бөгөөд олон машиныг зүгээр л сэлбэг хэрэгслийнх нь төлөө хулгайлдаг. Зарим хулгайлагдсан машинууд нь "засварын цэгүүд"-ээр дамжин өнгөрдөг бөгөөд тэнд хаалт, дугуй, хөдөлгүүр, суудал, тоормос гэх мэт эд ангиудыг нь салгаж авдаг. Эдгээр засварын цэгүүд нь хулгайлагдсан машинуудыг тодорхой төрлийн тээврийн хэрэгслийн тогтмол үнээр нийлүүлдэг хулгайчдад ерөнхийдөө мөнгө төлж, дараа нь эд ангиудыг өөрсдөө зардаг. (Vehicles Worth More To Criminals Dismantled Than Whole, 2024)

Хулгайлагдсан машиныг бүрэн бүтэн зарснаас олох ашиг нь задалсан эд анги зарснаас олох ашгаас бага байж болох ч олон хулгайлагдсан машиныг бүхэлд нь зардаг. Хулгайлагдсан машин зарах нь илүү эрсдэлтэй байдаг, учир нь бүхэл бүтэн машиныг хууль сахиулах байгууллага тусдаа эд ангиас илүү мөрдөхөд хялбар байдаг. АНУ-д хуучин машины борлуулалтад янз бүрийн шалгалт хийдэг тул хулгайлагдсан машиныг тус улсын дотор зарах нь хэцүү бөгөөд эрсдэлтэй байж болох тул олон хулгайлагдсан машин, ялангуяа үнэтэй загваруудыг бусад улс руу аваачдаг бөгөөд эдгээр улсуудад АНУ-ын харьяалалтай харьцуулахад өмчлөлийн баримт бичиг бага шаарддаг. Хулгайлагдсан машиныг гадаад улс руу тээвэрлэх нь өртөг өндөртэй бөгөөд цаг хугацаа их шаарддаг тул хулгайлагдсан машины гадаад борлуулалтын ихэнхийг зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүлэглэлүүд үйлддэг. (What is a Chop Shop, 2025)

Хулгайлагдсан машины эздийн ихэнх нь хулгайн жинхэнэ хохирогчид байдаг ч улам олон тооны эзэмшигчид даатгалын нөхөн төлбөр авахын тулд өөрсдийн машинаа хулгайлахыг зохион байгуулдаг. Зарим эзэмшигчид машинаа өөрсдөө шатаах эсвэл тусгаарлагдсан газарт хаяж хаяж болно. Эсвэл тэд машинаа жижиглэнгийн дэлгүүрүүдэд бага хэмжээний мөнгөөр зарж, дараа нь хулгайлагдсан машины талаар мэдээлж, даатгалын бүрэн нөхөн төлбөрийг авах боломжтой.

Тархалт. Хулгайн эсрэг технологийг сайжруулснаар тээврийн хэрэгслийн хулгайн тоо буурч байна. Үндэсний даатгалын гэмт хэрэгтэй тэмцэх товчооны мэдээлснээр 2023 онд Hyundai Elantra, Hyundai Sonata, Kia Optima зэрэг машинууд хулгайн хамгийн өндөр түвшинтэй байжээ. Эдгээр тээврийн хэрэгслийг хэрхэн хулгайлах талаар тайлбарласан олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийн чиг хандлага нь хулгайн хэрэг нэмэгдэхэд нөлөөлсөн гэж мэргэжилтнүүд үзэж байна. Гадаадын үйлдвэрлэгчдийн үйлдвэрлэсэн машинууд дотоодын

автомашинаас илүү олон удаа хулгайлагдах хандлагатай байдаг нь магадгүй зам дээр Америкийн автомашинаас илүү олон байдагтай холбоотой байх. Машиныуд зам дээр илүү их цаг зарцуулах тусам хулгайлагдах магадлал өндөр байдаг. Машины хулгайчид мөн хожуу үеийн загварын машинуудад анхаарлаа төвлөрүүлэх хандлагатай байдаг. Гэсэн хэдий ч шинэ машинууд байнга хулгайлагддаг ч хуучин машинууд нь хулгайчдад сонирхолтой байдаг, учир нь тэдгээрийн эд ангиуд шинэ загварынхаас илүү их хэрэгтэй байдаг.

Холбооны Мөрдөх Товчоо (FBI)-ын мэдээлснээр 2020 онд автомашины хулгайгаас болж 7.4 тэрбум долларын алдагдал хүлээсэн байна. Хулгай тус бүрээс дунджаар 9,166 долларын алдагдал хүлээсэн байна. 810,400 тээврийн хэрэгсэл хулгайлагдсан нь 2008 онд 959,059 тээврийн хэрэгсэл хулгайлагдсанаас хойшхи хамгийн өндөр жилийн тээврийн хэрэгсэл хулгайлагдсан үзүүлэлт юм. Хулгайлагдсан тээврийн хэрэгслийн тоо 2019 онд 724,872 байсан бол 11.8 хувиар өссөн байна. 100,000 хүн тутамд 246.0 автомашин хулгайлагдсан нь 2009 онд 259.2 байсан бол 2019 оноос хойшхи хамгийн өндөр үзүүлэлт юм. Энэ үзүүлэлт 2019 онд 220.8 байсан бол өссөн байна. (How Oklahoma Ranks in Vehicle Theft Statistics: 2020, 2022)

2023 онд АНУ-д хулгайлагдсан тээврийн хэрэгслийн нийт тоо нэг саяас давсан нь өмнөх хэдэн жилийнхээс 25 хувиар өссөн үзүүлэлт юм. Гэсэн хэдий ч Үндэсний Даатгалын Гэмт хэрэгтэй тэмцэх товчооны мэдээлснээр хулгайлагдсан зорчигч тээврийн хэрэгслийн 85 гаруй хувийг хууль сахиулах байгууллага олж авсан байна. Эдгээрийн 34 хувийг хулгайлагдсан гэж мэдэгдснээс хойш нэг өдрийн дотор олж авсан байна. (Cloutre, Motor vehicle theft, 2024)

Тээврийн хэрэгсэл хулгайлахад нөлөөлөх хүчин зүйлс

Тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэрэг гарахад олон төрлийн нийгэм, эдийн засаг, техникийн болон хувь хүний хүчин зүйлс нөлөөлдөг. Судалгааны бүтээлүүдэд эдгээрийг ерөнхийд нь дараах үндсэн бүлгүүдэд хуваан тайлбарладаг.

Нэг. Нийгэм-эдийн засгийн хүчин зүйл

Тээврийн хэрэгсэл хулгайлахад нөлөөлж буй нийгэм-эдийн засгийн хүчин зүйл гэдэг нь нийгмийн бүтэц, эдийн засгийн нөхцөл байдал, хүн амын амьжиргааны түвшин, ажил эрхлэлт, орлогын ялгаа, хотжилт зэрэг нийгэм-эдийн засгийн орчны үзүүлэлтүүдээс шалтгаалан тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэрэг гарах боломж, давтамж, хэлбэрт нөлөөлж буй шалтгаан, нөхцөлийн цогцыг хэлнэ.

Эдгээр хүчин зүйлд ажилгүйдэл, ядуурал, орлогын тэгш бус байдал, хуучин автомашины сэлбэгийн зах зээлийн эрэлт, хот суурин газрын хүн амын төвлөрөл, нийгмийн хяналтын сулрал зэрэг багтдаг бөгөөд эдгээр нь зарим хүмүүсийг эдийн засгийн ашиг олох зорилгоор тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэхэд түлхэц болдог.

Иймээс тээврийн хэрэгслийн хулгайг зөвхөн хувь хүний зан үйлээр бус, харин тухайн нийгмийн эдийн засаг, нийгмийн орчны нөхцөл байдалтай уялдуулан судлах нь уг гэмт хэргийн шалтгаан, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг тодорхойлоход чухал ач холбогдолтой гэж үздэг. Ажилгүйдэл, ядуурал, орлогын ялгаа нь хүмүүсийг хууль бус аргаар орлого олох хандлагад хүргэж болзошгүй.

Нийгэм-эдийн засгийн гол хүчин зүйлүүд:

- Ажилгүйдэл, ядуурал – Орлогын эх үүсвэргүй хүмүүс гэмт хэрэгт татагдах магадлал нэмэгддэг.
- Орлогын тэгш бус байдал – Нийгэмд баян, ядуугийн ялгаа их байх нь гэмт хэргийн шалтгаан болдог.

- Хотжилт, хүн амын төвлөрөл – Хот суурин газарт автомашины тоо их байдаг тул хулгайлах боломж нэмэгддэг.

- Хуучин автомашины сэлбэгийн зах зээл – Сэлбэгийн эрэлт өндөр байх нь хулгайлах сэдлийг нэмэгдүүлдэг.

- Боловсролын түвшин, нийгмийн орчин – Боловсрол, нийгмийн хяналт сул орчинд гэмт хэрэг гарах магадлал өсдөг.

Эдгээр хүчин зүйлүүд нь гэмт этгээдийг тээврийн хэрэгсэл хулгайлахад түлхэлт өгч байна. (Hendra Syahputra, 2024)

Хоёр. Хамгаалалтын технологи, орчны хүчин зүйл

Тээврийн хэрэгсэл хулгайлахад нөлөөлж буй хамгаалалтын технологи, орчны хүчин зүйл гэдэг нь автомашины хамгаалалтын систем, техникийн шийдэл болон тээврийн хэрэгсэл байрлаж буй орчны аюулгүй байдлын нөхцөлөөс шалтгаалан тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэрэг гарах боломж, эрсдэлд нөлөөлж буй шалтгаан, нөхцөлийн нийлбэрийг хэлнэ.

Хамгаалалтын технологийн хүчин зүйлд автомашинд суурилуулсан дохиоллын систем, иммобилайзер, GPS хяналтын төхөөрөмж, ухаалаг түлхүүр, камерын хяналт зэрэг хамгаалалтын шийдлүүдийн ашиглалт, түвшин багтдаг бөгөөд эдгээр нь тээврийн хэрэгслийг хууль бусаар нэвтрэх, асаах, авч явах боломжийг бууруулах үүрэгтэй. Харин орчны хүчин зүйлд машин байрлуулах орчны гэрэлтүүлэг, зогсоолын хамгаалалт, камерын хяналт, хүний хөдөлгөөний нягтрал, хяналтгүй зогсоолын тоо зэрэг нөхцөлүүд хамаардаг. Хэрэв хамгаалалтын технологи сул, орчны хяналт муу байвал тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэрэг гарах эрсдэл нэмэгддэг гэж криминологийн судалгаанд үздэг.

Олон улсын судалгаагаар автомашиныг гудам, зогсоол, гэрэлтүүлэг сул бүсээс илүү их хэмжээний хулгай бүртгэгдэж байгаа нь тогтоогджээ. Дом, гудсан дээрх хөдөлгөөнгүй зогсоолын автомашинууд нь илүү их эрсдэлтэй байж болохыг ангилсан судалгаа байдаг. (Ronald V. Clarke, 1996)

Тээврийн хэрэгсэл хулгайлахад нөлөөлж буй хамгаалалтын технологи, орчны гол хүчин зүйл нь автомашины хамгаалалтын системийн түвшин болон автомашин байрлаж буй орчны аюулгүй байдлын нөхцөлөөс хамаарч хулгайн гэмт хэрэг гарах боломж, эрсдэлд нөлөөлдөг хүчин зүйлүүд юм. Эдгээрийг дараах үндсэн бүлгүүдэд хуваан авч үздэг. Үүнд:

1. Хамгаалалтын технологийн хүчин зүйл:

- Дохиоллын системийн байдал – Автомашинд дохиолол байхгүй, эсвэл хуучин, сул хамгаалалттай байх нь хулгайд өртөх эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг.

- Иммобилайзер, ухаалаг түлхүүрийн систем – Орчин үеийн асаалтын хамгаалалтгүй автомашиныг хулгайлахад илүү хялбар байдаг.

- GPS хяналтын төхөөрөмж – Байршил тогтоох системгүй автомашин хулгайлагдсаны дараа илрүүлэх боломж багасдаг.

- Камер, хяналтын систем – Автомашин болон зогсоолд камерын хяналт байхгүй бол гэмт хэрэг үйлдэх боломж нэмэгддэг.

2. Орчны хүчин зүйлс:

- Гэрэлтүүлэг муутай зогсоол – Шөнийн цагт харанхуй, хяналтгүй орчин нь хулгай үйлдэх таатай нөхцөл болдог.

- Хамгаалалтгүй эсвэл нээлттэй зогсоол – Харуул хамгаалалтгүй, олон нийтийн хяналт сул газарт автомашин хулгайлагдах магадлал өндөр байдаг.

- Хүний хөдөлгөөн багатай газар – Хяналт, ажиглалт бага орчинд гэмт хэрэг үйлдэх эрсдэл нэмэгддэг.

- Олон автомашин төвлөрсөн бүс – Автомашины тоо их байх нь гэмт этгээдэд сонголт, боломжийг нэмэгдүүлдэг.

Иймээс хамгаалалтын технологийг сайжруулах, автомашины зогсоолын камержуулалт, гэрэлтүүлэг, харуул хамгаалалтыг нэмэгдүүлэх нь тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд чухал ач холбогдолтой.

Хууль бус зах зээл ба зохион байгуулалт

Тээврийн хэрэгсэл хулгайлахад нөлөөлж буй хууль бус зах зээл ба зохион байгуулалтын хүчин зүйл гэдэг нь хулгайлагдсан автомашин болон түүний эд ангиудыг хууль бусаар борлуулах, дамжуулах, ашиглах боломжтой зах зээлийн эрэлт, мөн энэ үйл ажиллагааг зохион байгуулалттайгаар хэрэгжүүлэх гэмт бүлэг, сүлжээний үйл ажиллагаанаас шалтгаалан тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэрэг гарахад нөлөөлж буй шалтгаан, нөхцөлийг хэлнэ.

Хууль бус зах зээлийн хүчин зүйлд хулгайлагдсан автомашиныг бүхэлд нь худалдах, хуурамч бичиг баримт бүрдүүлэх, эсвэл автомашиныг задалж сэлбэг хэрэгсэл болгон борлуулах зах зээлийн эрэлт багтдаг бөгөөд энэ нь гэмт этгээдэд эдийн засгийн ашиг олох боломжийг бий болгодог.

Харин зохион байгуулалтын хүчин зүйлд зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэл, хулгайлагдсан автомашиныг дамжуулах сүлжээ, хилийн чанадад гаргах сувгууд, хууль бус худалдааг зуучлагч этгээдүүдийн оролцоо зэрэг багтдаг. Ийм нөхцөл байдал нь тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэргийг дан ганц хувь хүний үйлдлээс илүү зохион байгуулалттай, ашиг сонирхолд суурилсан гэмт үйл ажиллагаа болгон хөгжүүлэхэд нөлөөлдөг.

Орчин үед хулгайлагдсан автомашиныг задлан сэлбэг болгох, экспортлох, хууль бус гүйлгээнд оруулах гэх мэт үйл ажиллагаа нь хулгайн гэмт хэргийн тулгуур шалтгаан болж байна. Энэ уялдаа нь Market Reduction Approach (MRA) хүрээнд судлагдсан байдаг.

Тээврийн хэрэгсэл хулгайлахад нөлөөлж буй хууль бус зах зээл ба зохион байгуулалтын гол хүчин зүйл нь хулгайлагдсан автомашин болон түүний эд ангиудыг хууль бусаар борлуулах боломж, эдгээр үйл ажиллагааг зохион байгуулалттайгаар хэрэгжүүлэх гэмт бүлэг, сүлжээний оролцоотой холбоотой байдаг. Үүнд дараах гол хүчин зүйлүүд орно.

1. Хууль бус автомашины зах зээлийн эрэлт

- Хулгайлагдсан автомашиныг бүхэлд нь худалдах, эсвэл өөр улсын зах зээлд гаргах боломж.

- Хуучин автомашины сэлбэг хэрэгслийн өндөр эрэлт, ялангуяа хөдөлгүүр, хаалга, дугуй, электроник эд анги зэрэг.

2. Сэлбэгийн хууль бус худалдаа

- Хулгайлагдсан автомашиныг задалж сэлбэг болгон борлуулах “chop shop” буюу засварын газар, дамжуулах сувгууд.

- Албан бус зах, онлайн худалдаагаар эд анги борлуулах.

3. Зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэл

- Автомашин хулгайлах, тээвэрлэх, задалж борлуулах зэрэг үйл ажиллагааг бүлэглэн зохион байгуулдаг гэмт сүлжээ.

- Гэмт бүлэглэлүүдийн дотор үүрэг хуваарилалттай бүтэц (хулгайлагч, зуучлагч, худалдан авагч гэх мэт).

4. Хуурамч бичиг баримт, бүртгэлийн зөрчил

- Автомашины VIN дугаар өөрчлөх, хуурамч бүртгэл хийх.

- Хулгайлагдсан автомашиныг хууль ёсны мэт бүртгүүлэх оролдлого.

5. Хил дамнасан хууль бус худалдаа

- Хулгайлагдсан автомашиныг өөр улс руу гаргаж худалдах.
- Хил дамнасан тээвэр, зуучлалын сүлжээ ашиглах.

Иймээс хууль бус зах зээл, зохион байгуулалттай сүлжээний оршин тогтнол нь тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэргийг эдийн засгийн ашигтай, давтамжтай үйл ажиллагаа болгоход нөлөөлдөг юм байна.

Гэмт этгээдийн танин мэдэхүйн зүй тогтол

Тээврийн хэрэгсэл хулгайлахад нөлөөлж буй гэмт этгээдийн танин мэдэхүйн зүй тогтолын хүчин зүйл гэдэг нь гэмт этгээдэд хулгай хийх зан үйл, шийдвэр гаргах үйл явц, сэтгэлзүйн хандлага, ухамсар, эрсдэл үнэлгээний чадвар зэрэг танин мэдэхүйн шинж чанарууд хэрхэн нөлөөлдгийг илэрхийлдэг ойлголт юм. Энэ хүчин зүйл нь зөвхөн хувь хүний зан үйлийн онцлог бус, түүний эрсдлийг үнэлэх, ашгийн боломжийг тооцох, сэтгэлзүйн хүлцэл, хуулийн хор уршгийг үнэлэх чадвар зэрэгтэй холбоотой байдаг.

Гол бүрэлдэхүүн хэсгүүд:

- Эрсдэл үнэлэх чадвар – Гэмт этгээд хэрхэн хулгайн үйлдэл хийснээр гарах эрсдэл, шийтгэлээс зайлсхийх боломжоо үнэлдэг.
- Ашиг сонирхол ба шунал – Тээврийн хэрэгсэл хулгайлахыг эдийн засгийн ашиг олох арга гэж үзэх хандлага.
- Мэдээлэл боловсруулах, шийдвэр гаргах чадвар – Хулгайн боломж, хамгаалалтын сул тал, зах зээлийн эрэлтийг хэрхэн таньж мэддэг.
- Нийгмийн ухамсар ба хуулийн ойлголт – Хууль, ёс зүйн хор уршгийг хэрхэн үнэлдэг, бусдын эрхэд халдаж буйг ойлгох.

Энэ хүчин зүйл нь тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэргийг санамсаргүй, боломжид суурилсан үйлдэл эсвэл урьдчилан төлөвлөсөн, зохион байгуулалттай үйл ажиллагаа болгон хувиргахад шууд нөлөөлдөг гэж криминологийн судалгаанд үздэг.

Мэдээлэлд тулгуурласан судалгаагаар гэмт этгээдүүд ихэвчлэн а/Зөвшөөрөлгүй ашиглах (Joyriding) — залуу, адреналин-хайрлагч, б/Мэргэжлийн хулгайчид — ашиг олох зорилго болох хоёр үндсэн парадигмд хуваагдсан байдаг. (Clouatre, 2024)

Иргэний зан төлөв, орлогын ялгаа ба гэмт хэрэг

Тээврийн хэрэгсэл хулгайлахад нөлөөлж буй гэмт этгээдийн танин мэдэхүйн зүй тогтолын гол хүчин зүйл нь гэмт этгээдийн эрсдлийг үнэлэх чадвар, ашгийн сонирхол, мэдээлэл боловсруулах болон шийдвэр гаргах чадвар гэсэн гурван үндсэн шинж чанараас бүрддэг.

Гол хүчин зүйлүүд:

- Эрсдэл үнэлэх чадвар – Хулгай үйлдсэнээр гарах хууль, ёс зүйн хор уршиг, илрүүлэх магадлалын хэмжээг хэрхэн үнэлдэг.
- Ашиг сонирхол ба эдийн засгийн шунал – Хулгайн үйлдлийг өрсөлдөөнт ашиг олох боломж гэж харах хандлага.
- Мэдээлэл боловсруулах, шийдвэр гаргах чадвар – Автомашины хамгаалалт, орчны сул тал, хууль бус зах зээлийн боломжийг танин мэдэх, үйлдлээ төлөвлөх чадвар.

Эдгээр нь гэмт этгээдийн зан үйл, шийдвэр гаргах процесс, хулгайлах боломжийг үнэлэх стратегид шууд нөлөөлдөг бөгөөд тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэргийн санамсаргүй, боломжид суурилсан эсвэл зохион байгуулалттай үйл ажиллагаа болох эсэхийг тодорхойлдог.

Гэмт этгээдүүдийн зан төлөв судалгаанаас харахад мотивацийн ялгаа, нийгмийн хариуцлага, peer group-ын нөлөө, өөрийгөө хялбар олоход үр өгөөжтэй гэж үзэх эрсдэлтэй орчны уялдаа нь гэмт хэрэгт хүргэдэг болох нь нотлогддог. (Hendra Syahputra, Factors Causing Motor Vehicle Theft and Efforts to Handle It in Rokan Hilir Jurisdiction, 2024)

Дүгнэлт. Тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэрэг нь олон хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр үүсч, өрнөдөг бөгөөд эдгээрийг нийгэм-эдийн засгийн нөхцөл, хамгаалалтын технологи, хууль бус зах зээл, зохион байгуулалт болон гэмт этгээдийн танин мэдэхүйн зүй тогтол гэсэн үндсэн бүлэгт хувааж дүгнэж болно. Эдийн засгийн ядуурал, ажилгүйдэл, орлогын тэгш бус байдал, хотжилт зэрэг нийгэм-эдийн засгийн хүчин зүйлс нь зарим хүмүүсийг хууль бус ашиг олох зорилгоор тээврийн хэрэгсэл хулгайлахад түлхэц болдог. Харин автомашины хамгаалалтын технологи, орчны нөхцөл нь гэмт этгээдийн үйлдлийг хязгаарлах эсвэл хялбарчлах гол хүчин зүйл болж, дохиоллын систем, иммобилайзер, GPS хяналт, камерын хяналт, гэрэлтүүлэг, харуул хамгаалалт зэрэг нь хулгайд өртөх эрсдэлийг бууруулдаг.

Хууль бус зах зээл, зохион байгуулалтын хүчин зүйл нь хулгайлагдсан автомашиныг борлуулах боломж, эдгээр үйл ажиллагааг зохион байгуулалттайгаар хэрэгжүүлэх гэмт бүлэг, дамжуулах сүлжээтэй шууд холбоотой бөгөөд эдгээр нь гэмт этгээдэд санхүүгийн ашиг олох эрсдлийг нэмэгдүүлдэг. Мөн гэмт этгээдийн танин мэдэхүйн зүй тогтолын хүчин зүйл нь эрсдэл үнэлэх чадвар, ашиг сонирхол, мэдээлэл боловсруулах болон шийдвэр гаргах чадвараар дамжуулан хулгайлах үйлдлийг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхэд нөлөөлдөг. Эдгээр хүчин зүйлс нь бие биетэйгээ уялдан, тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэргийг заримдаа санамсаргүй, боломжид суурилсан, заримдаа зохион байгуулалттай үйл ажиллагаа болгох механизм болж өгдөг. Тээврийн хэрэгсэл хулгайлах гэмт хэрэг нь нийгэм-эдийн засгийн нөхцөл, хамгаалалтын сул байдал, хууль бус зах зээл, орчны боломж, хувь хүний зан үйл зэрэг олон хүчин зүйлсийн нийлбэр нөлөөгөөр үүсдэг.

Иймээс тээврийн хэрэгслийн хулгайг ойлгох, урьдчилан сэргийлэхэд эдгээр хүчин зүйлсийг иж бүрнээр авч үзэх, хамгаалалтын технологи, нийгмийн орчны сайжруулалт, хууль бус зах зээлийг хумих, гэмт этгээдийн сэтгэлзүй, танин мэдэхүйн онцлогт анхаарах нь чухал юм. Эдгээр хүчин зүйлсийг нэгтгэн судлах нь тээврийн хэрэгслийн хулгайн гаралтыг бууруулах стратегийг боловсруулахад шинжлэх ухаанд суурилсан, практик ач холбогдолтой арга замыг тодорхойлоход шаардлагатай байна.

Санал. Тээврийн хэрэгсэл хулгайлахад нөлөөлж буй бүх хүчин зүйлсийг нягтлан судалж, Монгол Улсад практикт нэвтрүүлж болохуйц дараах саналуудыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Ухаалаг GPS + Камерын интеграцчилсан хяналтын систем

- Тодорхой бүсийн зогсоол, орчны гэрэлтүүлэггүй газруудад GPS-тэй, хөдөлгөөн мэдрэгч бүхий камер, дохиоллын системийг нэгтгэх.
- Машины байршил бодит цаг хугацаанд хянагдаж, хулгайлах оролдлогыг шууд мэдэгдэх боломжтой болно.
- Практик ач холбогдол: хотын төв, олон нийтийн зогсоол, сургууль, эмнэлгийн зогсоолд нэвтрүүлэх.

2. Хууль бус сэлбэгийн зах зээлийг цахим бүртгэлд оруулах

- Хулгайлагдсан автомашины эд ангиудыг хууль бус худалдаанаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд онлайн сэлбэгийн бүртгэл, QR код ашиглан борлуулалт хянах систем нэвтрүүлэх.
- Худалдан авагч бүр тухайн эд анги хууль ёсны эх сурвалжтай эсэхийг шалгах боломжтой.

- Практик ач холбогдол: хуучин автомашины сэлбэг борлуулдаг засвар, дэлгүүрүүдэд үүрэг болгох.

3. Хулгай үйлдэх эрсдэл үнэлгээний “гэмт этгээдийн профайл” систем нэвтрүүлэх

- Хамгийн өндөр эрсдэлтэй бүс, цаг хугацаа, машины төрөл, хамгаалалтын сул талын мэдээллийг ашиглан гэмт этгээдийн зан үйлд суурилсан эрсдэл үнэлгээний програм боловсруулах.
- Цагдаа, орон нутгийн хяналтын алба хулгай гарах магадлал өндөр бүсэд илүү нягт шалгалт хийх боломжтой болно.

4. Зогсоолын орчны аюулгүй байдлын “смарт гэрэлтүүлэг” хийх.

- Өглөө, оройн цагт хөдөлгөөн ихтэй газарт хөдөлгөөн мэдрэгч бүхий гэрэлтүүлэг, дохиоллын гэрлийг автомат идэвхжүүлэх систем суурилуулах.
- Энэ нь гэмт этгээдэд боломжийг багасгаж, автомашин хулгайлахыг эрс бууруулна.

5. Олон нийтийн мэдээлэл солилцооны аппликейшн нэвтрүүлэх.

- Иргэд, такси үйлчилгээ, зогсоолын операторуудыг холбосон гар утасны аппликейшн бүтээж, хулгайлагдсан машиныг харах, мэдээлэх боломж олгох.
- Хулгайлагдсан машин гарах үед хэрэглэгчид шуурхай мэдэгдэх, цагдаа болон орон нутгийн хяналтын алба шууд мэдээлэл авах боломжтой.

Ашигласан материал

1. Clarke, R. V. (2002 оны 12 13). *Center for Problem-Oriented Policing*. ASU Arizone State University: <https://popcenter.org/content/thefts-and-cars-parking-facilities-references>
2. Clouatre, D. (2024 оны 11 28). *Motor vehicle theft*. EBSCO /Knowledge Advantage/: <https://www.ebsco.com/research-starters/law/motor-vehicle-theft>
3. Hendra Syahputra, K. K. (2024 оны 12 1). *Factors Causing Motor Vehicle Theft and Efforts to Handle It in Rokan Hilir Jurisdiction*. Enrichment: <https://journalenrichment.com/index.php/jr/article/view/102>
4. Hendra Syahputra, K. K. (2024). Factors Causing Motor Vehicle Theft and Efforts to Handle It in Rokan Hilir Jurisdiction. *Enrichment*, 12.
5. *How Oklahoma Ranks in Vehicle Theft Statistics: 2020*. (2022 оны 4 15). Scherer Insurance: <https://schererinsurance.com/vehicle-theft-statistics>
6. Ronald V. Clarke, P. M. (1996 оны 12 18). *PARKING PATTERNS AND CAR THEFT RISKS: POLICY-RELEVANT FINDINGS FROM THE BRITISH CRIME SURVEY*. Center for Problem-Oriented Policing (POP Center): popcenter.asu.edu/sites/g/files/litvpz3631/files/library/CrimePrevention/Volume_03/03_clarke.pdf
7. *Vehicle Theft Statistics*. (2026 оны 1 12). zipdo: <https://zipdo.co/vehicle-theft-statistics>
8. *Vehicles Worth More To Criminals Dismantled Than Whole*. (2024 оны 10 16). Tracker: <https://www.tracker.co.uk/tracker-hub/news/vehicles-worth-more-criminals-dismantled-whole>
9. Weisel, D. L., Smith, W. R., Garson, G. D., Pavlichev, A., & Wartell, J. (2006). *Motor Vehicle Theft: Crime and Spatial Analysis in a Non-Urban Region*. Washington: NCJRS.
10. *What is a Chop Shop*. (2025 оны 9 23). NVCRP: <https://nvcrp.org/news/2025/9/what-is-a-chop-shop>
11. Википедиа. (2013 оны 12 10). *Motor vehicle theft*. From Wikipedia, the free encyclopedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Motor_vehicle_theft

КИБЕР ОРЧИН ДАХЬ НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ CONDITIONS IN THE CYBER ENVIRONMENT

Д.Дэмбэрэл

Дотоод хэргийн их сургуулийн

Эрх зүй, Нийгмийн ухааны сургууль

Нийгмийн ухааны тэнхимийн ахлах багш,

цагдаагийн дэд хурандаа

D.Demberel

Senior Lecturer of the Department of

Social Sciences, School of Law and Social

Sciences, University of Internal Affairs,

Police Lieutenant Colonel

Хураангуй. Аюулгүй байдлын зэрэглэлийн хувьд цахим аюулгүй байдал тэргүүлэх асуудал боллоо гэдгийг олон улсад хүлээн зөвшөөрсөн. Монгол Улсын хувьд цахим орчинд үйлдэгдэх гэмт хэрэгтэй тэмцэх стратеги, дэд бүтэц, эрх зүйн орчны нэгдмэл тогтолцоо дөнгөж бүрэлдэж байна.

Манай Улсын иргэдийн цахим хэрэглээ жилээс жилд нэмэгдэж үүнийг даган цахим орчинд үйлдэгдэх гэмт хэргийн гаралт, хохирлын хэмжээ ихсэж, Улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлт, иргэдийн эдийн засаг болон хувийн эрх чөлөөнд ноцтой хор уршиг учруулсаар байна.

Нийгэмд ашиг сонирхол нь хөндөгдсөн улс төр, бизнес, гэмт бүлэглэлийн зүгээс цахим хэрэгсэл ашиглан хуурамч хаягаар Төрийн эрх барих болон түүний бүтцийн төрийн захиргааны байгууллагын үйл ажиллагааг доголдуулах, тэдгээрийн алба хаагчдын нэр хүндийг гутаах агуулга, зорилго бүхий мэдээллийн дайны шинжтэй үйл ажиллагааг зохион байгуулалттайгаар өрнүүлж, иргэдийн дунд эргэлзээ, үл итгэлцлийг бий болгох үзэгдэл ихээр гарах болсон. Дээрх үзэгдлийг цахим орчинд “Нөлөөлөгч” гэх иргэд баталгаат эх сурвалжийг судлахгүйгээр хувийн үзэл санаандаа нийцүүлэн түгээж нийгмийг үзэл бодлоор нь талцуулж, төрийн захиргааны байгууллагын шийдвэрт шууд нөлөө үзүүлэхийг завдаж байна. Энэхүү үйл ажиллагаа нь зөвхөн тухайн байгууллагад бус, засаглал, нийгмийн тогтвортой байдалд бүхэлд нь сөргөөр нөлөөлж чадах эрсдэлийг агуулж байна.

(<https://cybersecurityventures.com/2024-cybercrime-report/>)

Батлан хамгаалах, Хууль сахиулах байгууллагууд нь цахим орчин дахь аюулгүй байдлыг хангах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүргийн хэрэгжүүлэхдээ хамтын ажиллагааны механизмыг сайжруулж, нийгэмд үүсэж болзошгүй Олон улсын шинжтэй болон дотоодын аюул занал, гэнэтийн үзэгдэл, нөлөөлөлд хариу үзүүлэх уян хатан стратегийг боловсруулж мэдээллийн дайны сөрөг нөлөөг бууруулах, худал мэдээллийг илрүүлэх, иргэдийн мэдээлэл боловсруулах чадварыг нэмэгдүүлэх, кибер аюулгүй байдлын сөрөх чадамжийг сайжруулах чиглэлд анхаарч, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай.

Abstract. In terms of security classification, cybersecurity has been recognized internationally as a top priority. In Mongolia, the strategy, infrastructure, and legal framework for combating cybercrime are still in the early stages of development.

The digital usage among the citizens of our country has been increasing year by year, and as a result, the occurrence of cybercrimes and the scale of damages in the digital environment have

been growing. This continues to cause significant harm to the country's GDP growth, the economy of its citizens, and personal freedoms.

Political, business, and criminal groups with vested interests in society have been using digital tools, including fake accounts, to disrupt the operations of government institutions and their administrative bodies, as well as to damage the reputations of their employees. These activities resemble an information warfare strategy aimed at disseminating content intended to create doubt and mistrust among citizens. The phenomenon of citizens acting as 'influencers' in the digital space, without verifying reliable sources and spreading content that aligns with their personal views, has led to social polarization and attempts to directly influence government decisions. This poses risks not only to the relevant institutions but also to governance and overall social stability.

Defense and law enforcement agencies, in fulfilling their roles of ensuring cybersecurity and combating cybercrime, must improve cooperation mechanisms, develop a flexible strategy to respond to potential international and domestic threats, sudden occurrences, and influences. They need to focus on mitigating the negative impact of information warfare, detecting false information, enhancing citizens' ability to process information, improving cyber resilience, and increasing investment in these areas.

Түрхүүр үгс:

- Телеграм /Telegram/, Кюү Кюү /QQ/, Вайбер /Viber /, Вичат /Wechat/ - Цахим харилцааны платформ;
- Фэйсбүүк /Facebook/ - Нийгмийн сүлжээний платформ;
- Amazon, Taobao, Alibaba, eBay, Aliexpress. Tmall - Цахим худалдааны сайт;
- Binance P2P – Криптовалют арилжааны платформ;
- 1XBET – Бооцоот спортын веб сайт;
- pokerrr2 - мөрийтэй тоглоомын программ;
- Виртуал хөрөнгө – Криптовалют;
- Firewall – Сүлжээний галт хана;
- "VPN" "IP – Сүлжээний тунель;
- Gmail – Цахим шуудангийн платформ;
- Интерпол – Олон Улсын Эрүүгийн цагдаагийн байгууллага;
(<https://www.unodc.org/>)

Нэг. Дотоод нөхцөл байдал

Аюулгүй байдлын зэрэглэлийн хувьд цахим аюулгүй байдал тэргүүлэх асуудал боллоо гэдгийг олон улсад хүлээн зөвшөөрсөн. Монгол Улсын хувьд цахим орчинд үйлдэгдэх гэмт хэрэгтэй тэмцэх стратеги, дэд бүтэц, эрх зүйн орчны нэгдмэл тогтолцоо дөнгөж бүрэлдэж байна. Сошиал орчин, ялангуяа фэйсбүүк платформ нь нийгмийн эв нэгдэл, үзэл санаанд нөлөөлөх, худал мэдээлэл түгээх, бусдад үзэл бодлоо тулгах, зарим төрлийн гэмт хэргийг үйлдэхэд таатай орчин болсон.

Цагдаагийн байгууллага нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүргийг улс орны дотоод нөхцөл байдалтай уялдуулан хэрэгжүүлдэг. Хүчирхэг гүрнүүдийн геополитикийн бодлогын нөлөө, бүс нутгийн нөхцөл байдал, мэдээллийн дайн, кибер аюул, занал, гэмт хэрэг зэрэг нь Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдалд шууд болон шууд бусаар нөлөө үзүүлж, Засаглалын тогтвортой байдал, нийгмийн эв нэгдэл, иргэдийн аюулгүй байдалд ноцтой хохирол учруулах хүчин зүйл болох эрсдэлтэй. Эдгээрт голлох нөлөөг үзүүлдэг эдийн засгийн гэмт хэрэг, цахим халдлага, хууль бус жагсаал цуглаан, бүлэглэл хоорондын үзэл бодол, ашиг сонирхолын зөрчилдөөнд ашиглагдаж буй гол зэвсэг нь цахим төхөөрөмж, талбар нь цахим орчин болоод удаж байна.

Манай Улсын иргэдийн цахим хэрэглээ жилээс жилд нэмэгдэж үүнийг даган цахим орчинд үйлдэгдэх гэмт хэргийн гаралт, хохирлын хэмжээ ихсэж, Улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлт, иргэдийн эдийн засаг болон хувийн эрх чөлөөнд ноцтой хор уршиг учруулсаар байна.

Монгол Улсын хэмжээнд 2024 онд нийт 44.673 гэмт хэрэг бүртгэгдсэн бөгөөд үүний 29.2 хувь буюу 13.361 гэмт хэрэг цахим орчинд үйлдэгдсэн байна.

Цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэргийн 90.1 хувь буюу 11,771 гэмт хэрэг нь “Цахим Залилах” хэрэг эзэлж байна.

НИЙТ ХЭРЭГ
44.673
ЦАХИМ ОРЧИН
13.061
/29,2%/
ЦАХИМ ЗАЛИЛАХ
11.771
/90,1%/

2025 оны эхний 09 сарын байдлаар нийт 38.090 гэмт хэрэг бүртгэгдсэн бөгөөд үүний 29.9 хувь буюу 11.402 гэмт хэрэг Цахим орчинд үйлдэгдсэн, Үүнээс 85,5 хувь буюу 9,755 хэрэг нь “Цахим Залилах” гэмт хэрэг эзэлж байна.

нийт хэрэг **38.090**
цахим орчин
11.402 /29,9%/
цахим залилах
9755 /85,5%/

Цахим орчинд үйлдэгдэж байгаа гэмт хэргийг төрлөөр авч үзэхэд нийт гэмт хэргийн 85.5 хувь нь “Цахим залилах”, 7,5 хувь нь “Кибер орчинд хууль бусаар халдах”, 2.6 хувь нь Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах, 2.4 хувь нь “Худал мэдээлэл тараах”, 0,7 хувь нь “Алдаатай болон андуурсан гүйлгээ”, 1,3 хувь нь бусад төрлийн болох садар самуун

85.5%
ЦАХИМ ЗАЛИЛАХ

7.5%
КИБЕР ОРЧИНД ХУУЛЬ
БУСААР ХАЛДАХ

2.6%
МӨРИЙТЭЙ ТОГЛООМ ЗОХИОН
БАЙГУУЛАХ

2.4%
ХУДАЛ МЭДЭЭЛЭЛ ТАРААХ

0.7%
АЛДААТАЙ ГҮЙЛГЭЭ

1.3%
БУСАД

сурталчлах, хувь хүний нууцад халдах, задруулах зэрэг гэмт хэргүүд нь ихэвчлэн үйлдэгдэж байна.

Цахин орчин дахь залилах гэмт хэргийн тоо сүүлийн жилүүдэд өсөж, хохирлын хэмжээ тэрбумаар хэмжигдэх болсон. Гэмт этгээдүүд нь цаг үеийн шинжтэй шинэлэг арга, хэлбэрийг сонгон, иргэдийн эдийн засаг, сэтгэл зүйн эмзэг байдал, хэрэгцээнд нийцүүлэн шинжлэх ухааны дэвшил, мэдээллийн сүлжээ, программ хангамжийн давуу талыг ашиглан үйлдэж байна. Эдгээр гэмт хэргийн 98 орчим хувь нь арилжааны банкны данс, виртуал хөрөнгө, үүрэн холбооны утасны дугаар болон олон нийтийн сүлжээний хуурамч хаяг ашиглан үйлдэгдсэн. (<https://www.unodc.org/> 7. U.)

Цахим орчинд үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн гадаад, дотоод нөхцөл байдлыг харгалзан “Үйл явдалтай шууд тэмцэх, гэмт хэргийн шинжтэй үйлдлийг шуурхай таслан зогсоох, хөрөнгө зарцаах” чиг үүрэг бүхий 24 цагийн үйл ажиллагаатай нэгжийг бусад улсын хууль сахиулах байгууллагын жишигт нийцүүлэн Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх газрын бүтцэд 2023 оны 10 дугаар сарын 27-ны өдөр байгуулсан.

Тус нэгж нь 2024 онд Залилах төрлийн нийт 13,157,236,966 төгрөгийн хохиролтой 2126 хэрэг бүртгэгдэж, нийт хохирлын 21.6 хувь буюу 2,854,112,619 төгрөгт хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөний хязгаарлалт тогтоож, үүнээс иргэдийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээх чиглэлээр 649,521,221 төгрөгийн хохирлыг нөхөн төлүүлсэн.

Энэ оны эхний 9 сарын байдлаар нийт 12,852,990,665 төгрөгийн хохиролтой 2048 хэрэг бүртгэгдэж, нийт хохирлын 31.9 хувь буюу 4,104,638,526 төгрөгт хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөний хязгаарлалт тогтоож (10.3 хувийн өсөлттэй), үүнээс иргэдийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээх чиглэлээр 1,326,739,823 төгрөгийн хохирлыг нөхөн төлүүлж (9.4 хувийн өсөлт үзүүлж) ажилласан.

Цагдаагийн байгууллагын зүгээс цахим орчинд үйлдэгдэж байгаа гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажилд шинжлэх ухааны үндэслэлтэй тооцоо, судалгаанд суурилсан загвар, аргачлалыг ашиглахыг зорьж, “Монгол Улсад бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчил болон цагдаагийн байгууллагын хүний нөөц, техник хэрэгслийн системийн динамик загвар”-ыг нэвтрүүлсэн. Уг загварын судалгаагаар манай улсын хүн ам зүй, нийгэм, эдийн засгийн суурь шалтгаанууд нь гэмт хэрэг жилд дунджаар 6.0 хувиар өсөх нөхцөлийг бүрдүүлдэг ба гэмт хэрэг, зөрчлийн ирээдүйн төлөвийг тооцоолон үзэхэд 2040 онд улсын хэмжээнд 10,000 хүнд ноогдох гэмт хэргийн тоо мөн үеэс 1.2 дахин буюу 117 болж өсөх төлөвтэй байна.

Мөн судалгаагаар бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн шинжтэй дуудлага, мэдээлэл 2040 онд 1.3-1.6, гэмт хэрэг 1.7 дахин, хулгайлах, залилах гэмт хэргийн гаралт жил бүр 8 хувиар, хөдөлгөөний аюулгүй байдал, тээврийн хэрэгслийн ашиглалтын журмын эсрэг гэмт хэрэг 13 хувиар тус тус өсөх төлөвтэй гэсэн тооцоолол гарсан.

Хөдөлмөр эрхэлж мөнгө олохоос илүү амар хялбар байдлаар хөрөнгөжих сэтгэлгээтэй иргэд гэмт үйлдлээ ашигтай бизнес мэтээр зарлан түгээж, залилан мэхэлж байгаа үйлдлүүд нь энэ төрлийн гэмт хэрэг өсөх үндсэн шалтгаан болж байгаа юм. Цахим орчинд бооцоот мөрийтэй тоглоомыг нууц далд аргаар зохион байгуулахдаа “Firewall” буюу галт хана, “VPN” буюу хориотой веб сайт саармагжуулагчийг ашиглан үйлддэг тул зохион байгуулагчдын серверийн “IP” хаягийг олж тогтоох, тоглоом зохион байгуулж байгаа серверүүд нь гадаад улсад байрлаж байгаа зэрэг нь мөрдөн шалгах ажиллагаанд хүндрэл учруулдаг.

Гэмт этгээдүүд иргэдийн фэйсбүүк хаяг, цахим шуудан, интернэт банк руу нэвтэрч мөнгө шилжүүлж авах, хууль бус аргаар олж авсан мөнгийг pokerrrr2, 1xbet.com зэрэг бооцоот тоглоомын сайтууд дахь дансаа цэнэглэх, виртуал хөрөнгө, биткойнд хувиргах,

гадаад улсын гэмт бүлэглэлүүд фэйсбүүк, телеграм олон нийтийн сүлжээг ашиглан Монгол дахь банкны дансыг ашиглах тохиолдлууд нэмэгдсээр байгаа.

Нийгмийн эмзэг бүлэг бүхий тодорхой хаяггүй, архины хамааралтай иргэдийн нэр дээр үүрэн холбооны дугаар авч “Вайбер, Телеграм, ЖМэйл, Фэйсбүүк, г.м” бүхий л платформд хуурамч бүртгэл үүсгэн гэмт хэрэг үйлдэхдээ ашиглаж байгаа нь эрх зүйн харилцан туслалцаа үзүүлэх гэрээ байгуулаагүй гадаад улсад төвтэй байгууллагуудаас хэрэглэгчийн мэдээлэл гаргуулан авахад хүндрэл үүсэж байгаа нь мөрдөн шалгах ажиллагаа удаашрах шалтгаан болдог.

Мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдэд авсан таслан сэргийлэх арга хэмжээний үр нөлөө бага, уг үйлдэлд шүүхээс торгох, зорчих эрхийг хязгаарлах, оногдуулсан ялыг тэнсэн харгалзаж байгаа нь тухайн этгээд дахин гэмт хэрэг үйлдэх нөхцөлийг бүрдүүлж, гэмт хэргийн гаралтын тоо өсөх үндсэн шалтгаан болж байна.

Мөн нийгэмд ашиг сонирхол нь хөндөгдсөн улс төр, бизнес, гэмт бүлэглэлийн зүгээс цахим хэрэгсэл ашиглан хуурамч хаягаар Төрийн эрх барих болон түүний бүтцийн төрийн захиргааны байгууллагын үйл ажиллагааг доголдуулах, тэдгээрийн алба хаагчдын нэр хүндийг гутаах агуулга, зорилго бүхий мэдээллийн дайны шинжтэй үйл ажиллагааг зохион байгуулалттайгаар өрнүүлж, иргэдийн дунд эргэлзээ, үл итгэлцлийг бий болгох үзэгдэл ихээр гарах болсон. Дээрх үзэгдлийг цахим орчинд “Нөлөөлөгч” гэх иргэд баталгаат эх сурвалжийг судлахгүйгээр хувийн үзэл санаандаа нийцүүлэн түгээж нийгмийг үзэл бодлоор нь талцуулж, төрийн захиргааны байгууллагын шийдвэрт шууд нөлөө үзүүлэхийг завдаж байна. Энэхүү үйл ажиллагаа нь зөвхөн тухайн байгууллагад бус, засаглал, нийгмийн тогтвортой байдалд бүхэлд нь сөргөөр нөлөөлж чадах эрсдэлийг агуулж байна.

Хоёр: Гадаад нөхцөл байдал

Монгол улсын кибер орчныг дараах үндсэн үзүүлэлтүүдээр тодорхойлж болно:

• **Олон улсын индекс:** ITU (Олон улсын цахилгаан холбооны байгууллага)-аас гаргадаг глобал кибер аюулгүй байдлын индексээр (GCI) Монгол улс дундаж үзүүлэлттэй байна. (<https://www.itu.int/epublications/publication/global-cybersecurity-index-2024>)

/Үзүүлэлт тус бүрийн дээд оноо 20/

Хууль, эрх зүйн арга хэмжээ	Техникийн арга хэмжээ	Зохион байгуулалтын арга хэмжээ	Чадавхийн хөгжүүлэлт	Хамтын ажиллагааны арга хэмжээ
19.18	6.64	13.62	10.43	6.49

Ийнхүү Монгол улс Олон улсын кибер аюулгүй байдлыг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтээр гуравдугаар шат (Т3) – нийт 55-85 доошгүй оноо авсан улсуудын нэг байна. Үүнээс хууль эрх зүйн орчин, зохион байгуулалтын арга хэмжээний үзүүлэлт нь сайн, бусад үзүүлэлт нь өсөх боломжтой гээд төлөвшилийн үе дээр явж байгаа гэсэн байна.

Орчин үеийн нийгэм мэдээллийн технологи, дижитал шилжилтэд бүрэн тулгуурлах болсон нь кибер аюулгүй байдлыг улс орнуудын тэргүүлэх чиглэл болгож байна. Сүүлийн жилүүдэд улс орнуудын хооронд өрнөх кибер дайны шинжтэй үйл ажиллагаа, цахим халдлага, тагнуулын арга хэмжээнээс үүсэх мэдээллийн болон эдийн засгийн хохирлын хэмжээ эрс нэмэгдэж байна.

Интерполын үндэсний товчооноос гаргасан судалгаанаас харахад 2024 онд дэлхий даяар кибер гэмт хэргийн улмаас 9.2 их наяд ам.долларын хохирол учирсан гэж тооцоолсон. Энэ тоо 2025 онд 10.5 их наяд ам.долларт хүрэх төлөвтэй байна.

Энэ он гарсаар дэлхий дахинд Хиймэл оюун ухаан ашигласан төрөл бүрийн гэмт хэргийн гаралтын тоо нэмэгдэх хандлагатай байгаа бөгөөд хэрэглээний болон антивирусын

программ хөгжүүлэгч компаниуд ч мөн хиймэл оюун ухааныг ашиглаж эхэлсэн. Цаашид дэлхийн хүчирхэг эдийн засагтай, дэвшилтэт технологийн патент эзэмшигч гүрнүүдийн өрсөлдөөн тус технологийн хөгжүүлэлт дээр өрнөх хандлагатай байна.

(<https://cybersecurityventures.com/2024-cybercrime-report/>)

Сүүлийн жилүүдэд цахим сүлжээгээр дамжсан санхүүгийн гэмт хэрэг тасралтгүй өссөөр байна. Гэмт хэрэгтнүүд хохирогчдоо залилан мэхлэх арга барилаа сайжруулахаа зогсоогоогүй бөгөөд үйл ажиллагааны арга нь улам боловсронгуй болсоор байгаа. Ийм гэмт хэргүүд дотроос романс залилан мэхлэх гэмт хэрэг буюу хайр дурлалын асуудалтай холбоотой гэмт хэрэг өсөх хандлагатай байна.

Гэмт хэрэгтнүүдийн хохирогчтойгоо дотно харилцаа тогтоохын тулд ашигладаг заль, мэх, арга нь харьцангуй тогтвортой хэвээр байгаа ч хууль бус хөрөнгө олох арга техник нь ихээхэн шинэчлэгдэж байна. "Стандарт хувилбар"-д луйварчид хохирогчийн итгэлийг олж авмагц уулзах, аялах, илгээмж илгээх, хураамж нэхэх, хадгаламж, өв залгамжлалын төлбөр зэргээр мөнгө нэхэж эхэлдэг. Гэсэн хэдий ч сүүлийн жилүүдэд виртуал хөрөнгийн өсөлт нь гэмт хэрэгтнүүдэд хохирогчдоо залилан мэхлэх тактикаа боловсруулах шинэ боломжийг бий болгосон. (<https://www.itu.int/>)

Гэмт этгээдүүд шинэ нөхөрлөлийн мэдрэмжийг бий болгохын тулд шаардлагатай цагийг зарцуулж, аажмаар итгэлцлийг бий болгохын тулд ямар ч аргыг ашигладаг. Ихэнх тохиолдолд харилцан яриа өрнөх үед сэдэв нь хувийн нөхцөл байдалд чиглэгддэг. Ийм маягаар тэд ихэвчлэн саяхан салсны улмаас үүссэн сэтгэл санааны зовлонг харуулах, эсвэл харь оронд ганцаараа гэх сэтгэл санаагаа хуваалцах замаар хохирогчийн өрөвдөх сэтгэлийг олж авахыг хичээдэг.

Гурав. Цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэргийн жишээ

1. Өнгөрсөн 2019 онд БНХАУ-ын иргэн Л нь бусадтай бүлэглэн Монгол Улсад гадаадын хөрөнгө оруулалттай “М” гэх компанийг байгуулан Улаанбаатар хотод байрлалтай нэр бүхий 4 зочид буудалд тараан байрлуулж БНХАУ-ын иргэд рүү чиглэсэн залилан мэхлэх, мөнгө угаах гэмт хэрэг үйлдэлдэгдсэн.

Тухайн иргэд нь урьд өмнө Камбож Улсад тогтвортой үйлдэж байсан залилах гэмт хэргийг Монгол Улсад үргэлжлүүлэх зорилгоор “Жи-Мобайл”, “Скайтел” компаниудаас олон тоогоор авсан бүртгэлгүй дугаарыг ашиглан “Вичат”, “Телеграм”, “Кюү Кюү” зэрэг захидал харилцааны платформууд дээр хуурамч хаяг нээн хувьцаа арилжааны “МТ4” гэх хуурамч платформд БНХАУ-ын иргэдийг хуурамч мэдээлэл ашиглан элсүүлж “Хувьцаа, худалдах, худалдан авах үйл ажиллагаанаас ашиг олж байгаа” мэтээр зохиомол байдлыг зориудаар бий болгон залилах гэмт хэрэг Монгол Улсад үйлдэхээр бэлтгэсэн, завдсан.

Мөн тухай иргэд нь БНХАУ-д дахин 5,000 орчим иргэнийг Монгол Улсад ирүүлж дээрх гэмт хэрэгт татан оролцуулахаар төлөвлөж байсан нөхцөл байдал тогтоогдсон. Энэ нь үүрэн холбооны оператор компани болон үйлчилгээний байгууллагын зохион байгуулалтын сул тал, ялын бодлого сул, амар хялбар аргаар ашиг олох гэсэн Монгол Улсын иргэдийн шунал зэргийг ашиглан гадаад улсын иргэд өөр улсын нутаг дэвсгэр дээрээс бусад улсын иргэдийг залилах гэмт хэргийг зохион байгуулах таатай нөхцөл болсон.

Дээрх хэрэгт 3.4 тэрбум төгрөгийн үнэлгээ бүхий 12,543 ширхэг гар утас, 698 ширхэг компьютер, 12,090 ширхэг гар утас, дагалдах хэрэгсэл. Бэлнээр 196,602,840 төгрөг, 228,446 ам.доллар, 94,384 юань, 545,050 Хонг Конг доллар, 39,600 Камбожи риел, 77,100 Тайланд бат, 102,500 БНСУ вон, “М” компанийн дансанд дахь 1.3 сая ам.доллар, 1.1 тэрбум төгрөгийн үнэлгээ бүхий 4 тээврийн хэрэгслийг улсын орлого болгож хураасан бөгөөд зохион байгуулагч нарт Монгол Улсын шүүхээс 9-12 жилийн хорих ял оноож шийдвэрлэсэн.

2. Мьянмар болон Тайланд улсын хил дээр орших Мьяваддын хотод байрладаг БНХАУ-ын мафийн санхүүжилттэй цахим залилан, хүний наймааны “KK PARK” гэх нэртэй цогцолбор байрладаг тухай Германы төрийн өмчит “Deutsche Welle” телевиз сурвалжилга бэлтгэн олон нийтэд ил болгосон. (8. Deutsche Welle. (2024). Inside KK Park: The world's most notorious cybercrime camp [Video/Article]. <https://www.dw.com/>)

Тус цогцолбор нь 20,000 гаруй ажилчинтай бөгөөд тэдгээрийг цахим залилан хийхийг албадаж, өдрийн 17 цаг хатуу дэглэмд ажиллуулдаг бөгөөд тэднийг байнга тамлан зовоож заналхийлдэг талаарх мэдээлэл олон нийтэд ил болгосон. Энэ нь гэмт бүлэглэлийн зохион байгуулагч, гишүүд Мьянмар улсаас дайжиж Африк, зүүн өмнөд Азийн улсууд болох Бангладеш, Лаос, Камбож болон хөгжил буурай улс орнуудад нэр, зорилгоо халхавчлан орогнож, үйл ажиллагаагаа явуулж байж болзошгүй талаар мэдээлсэн.

Эрүүгийн цагдаагийн албаны Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх газрын Эрүүгийн цагдаагийн хэлтсээс Гүйцэтгэх ажлын шугамаар тус цогцолборт Монгол Улсын 10 орчим иргэн элсэж бусад улсын иргэдийг удирдан Монгол Улс руу чиглэсэн залилах гэмт хэрэг үйлдэж байж болзошгүй талаар мэдээлэл авч шалгахад нэр бүхий 4 этгээд тус хөдөлмөрийн лагерьд 1 жил ажиллах хугацаандаа Телеграм цахим сүлжээ ашиглан Австрали, Канад, Герман, Шинэ Зеланд зэрэг улсын иргэд рүү чиглэн цахимаар залилан мэхлэх гэмт хэрэг үйлдэн сард 15,000-25,000 ам.долларыг гадаад улсын иргэдээс залилдаг, сарын цалин 1500-2000 ам.долларын цалин авч ажилладаг болох нь тогтоогдсон.

Гэмт этгээдүүдийн зүгээс Телеграм платформ ашиглан дээр дурдагдсан үйлдлийн аргуудаар Манай улсын иргэдтэй харилцаа үүсгэн биелүүлэхэд амархан даалгавар өгч /5-10\$-оор/ өгөөш өгөх замаар урхидан хохирогчдыг сонгон авна. Дараа, дараагийн даалгаврыг биелүүлснээр мөнгөө нэмэгдүүлж авах боломжтой гэж төөрөгдүүлэх замаар хохирогчийг санхүүгээр нь хязгаарлан боогдуулж, барьцаалж улам их мөнгө нэхэмжлэх эсвэл дараагийн даалгаврыг санал болгоно.

Дөрөв. Дүгнэлт

Дотоод, гадаадын кибер гэмт хэрэгтнүүд нь манай улсад өрнөж буй үйл явдал, иргэдийн ашиг сонирхол, хэрэгцээ, шаардлагад нийцүүлэн уян хатан хэлбэрээр залилах, халдлага үйлдэх бүх төрлийн туршилтыг явуулж, бэлтгэлийг тогтмол ханган хууль эрх зүй, техник, программ хангамжийн дэд бүтцийн цоорхойг ашиглан гэмт санаагаа гүйцэлдүүлж байгаа нь бидний төсөөллөөс илүү хор хохирлыг учруулдаг.

Батлан хамгаалах, Хууль сахиулах байгууллагууд нь цахим орчин дахь аюулгүй байдлыг хангах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүргийн хэрэгжүүлэхдээ хамтын ажиллагааны механизмыг сайжруулж, нийгэмд үүсэж болзошгүй Олон улсын шинжтэй болон дотоодын аюул занал, гэнэтийн үзэгдэл, нөлөөлөлд хариу үзүүлэх уян хатан стратегийг боловсруулж мэдээллийн дайны сөрөг нөлөөг бууруулах, худал мэдээллийг илрүүлэх, иргэдийн мэдээлэл боловсруулах чадварыг нэмэгдүүлэх, кибер аюулгүй байдлын сөрөх чадамжийг сайжруулах чиглэлд анхаарч, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай.

Тав. Санал

Цахим гэмт хэрэгтэй тэмцэх, энэ төрлийн гэмт хэргийн улмаас хохирсон иргэн, хуулийн этгээдийн зөрчигдсөн эрхийг шуурхай хамгаалах чиглэлээр дараах хэрэгцээ шаардлагыг тусгасан хууль, эрх зүйн орчныг бий болгох шаардлага тулгарч байна. Үүнд

1. Цахим харилцааны платформ ашиглан гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай этгээдүүдэд шүүхээс оногдуулж байгаа ялын бодлогыг чангатгаж, үр нөлөөг дээшлүүлэх зорилгоор Эрүүгийн болон бусад хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах; (2. Кибер аюулгүй

байдлын тухай хууль. (2021). Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №03. <https://legalinfo.mn/mn/details/16430>

2. Гадаад, дотоодын ижил чиг үүргийн байгууллагатай хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх, цахим гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын гэрээ, конвенцод нэгдэн орох эрх зүйн орчин нөхцөлийг судлан Засгийн газарт танилцуулан шийдвэрлүүлэх;

3. Цахим орчинд үйлдэгдэж байгаа гэмт хэрэгт түгээмэл ашиглагдаж байгаа “Вичат, Телеграм, Твиттер, Гүүгл, Жмэйл, Фэйсбүүк” зэрэг хууль бус үйлдэлд түгээмэл ашиглагдаж байгаа платформуудтай гэмт хэрэгт ач холбогдол бүхий мэдээ, мэдээллийг шуурхай солилцох, хамтын ажиллагааны орчныг бүрдүүлэх саналыг дэвшүүлж байна.

НОМ ЗҮЙ

Хууль тогтоомж болон төрийн байгууллагын тайлан:

1. Цахим хөгжил, инноваци, харилцаа холбооны яамны тайлангууд.
<https://mddic.gov.mn/mn/report/>
2. Кибер аюулгүй байдлын тухай хууль. (2021). Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №03.
<https://legalinfo.mn/mn/details/16430>
3. Цагдаагийн ерөнхий газар. (2025). Гэмт хэргийн нөхцөл байдлын статистик мэдээ: 2024-2025 оны эхний 9 сар [Дотоод тайлан]. Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх газар.
4. Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөл. (2010). Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал. <https://nsc.gov.mn/>

Олон улсын байгууллагын тайлан:

5. Cybersecurity Ventures. (2024). 2024 Global cybercrime report: Predictions and statistics. <https://cybersecurityventures.com/2024-cybercrime-report/>
6. International Telecommunication Union. (2024). Global Cybersecurity Index (GCI) 2024. <https://www.itu.int/>
7. United Nations Office on Drugs and Crime. (n.d.). Comprehensive study on cybercrime. <https://www.unodc.org/>

Мэдээллийн эх сурвалж болон бусад:

8. Deutsche Welle. (2024). Inside KK Park: The world's most notorious cybercrime camp [Video/Article]. <https://www.dw.com/>

-o0o-

ХУУЛЬ БУСААР МОД БЭЛТГЭХ ГЭМТ ХЭРЭГ
ЗӨРЧЛИЙН ЯЛГАА, НУУГДМАЛ ШИНЖ

DISTINGUISHING BETWEEN CRIMINAL OFFENSES AND ADMINISTRATIVE
VIOLATIONS IN ILLEGAL LOGGING, AND THEIR LATENT CHARACTERISTICS

Б.Энхцогт

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн
Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн
тэнхимийн багш, цагдаагийн ахмад

B. Enkhtsogt

Lecturer at the Department of Criminal Law
and Criminology, Police School of the
Law Enforcement University of Mongolia,
Police Captain

Хураангуй: Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинж, гэмт хэрэг болон зөрчлийн ялгаа, нуугдмал шинж болоод Монгол орны ойн санд хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийн үзүүлж буй хохирол, хор уршиг, гол хүчин зүйл болоод байгаль экологид учруулж буй хор хөнөөл, шалтгаан нөхцөлийн талаар тусгаж санал, дүгнэлт дэвшүүлсэн болно.

Abstract: The constituent elements of the crime of illegal logging, the distinction between criminal offenses and administrative violations, its latent characteristics, as well as the damage and adverse impacts caused by illegal logging on Mongolia's forest resources, including its underlying driving factors, ecological consequences, and environmental degradation, are examined. Furthermore, an analysis of the causes and contributing conditions is provided, followed by proposed recommendations and conclusions.

Түлхүүр үгс: Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг, гэмт хэрэг болон зөрчлийн ялгаа нуугдмал шинж, байгаль экологид учруулж буй хор хөнөөл.

Key words: The crime of illegal logging, the hidden nature of the difference between a crime and a violation, and the harm it causes to the environment.

Үндсэн хэсэг. Хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэг нь байгалийн баялгийг ахуйн болон үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах явцдаа Монгол улсын үндсэн хууль бусад эрүүгийн хууль бусад холбогдох хууль тогтоомжийг ноцтойгоор зөрчиж, хүрээлэн буй орчинд сөрөг нөлөө, хохирол, хор уршиг учруулсан, нийгэмд аюултай, эрүүгийн хуульд заасан үйлдэл, эс үйлдэхүйг хэлдэг билээ.

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг гэж Эрүүгийн хуулийн 24.6 дугаар зүйлд “Зөвшөөрөлгүйгээр ойд мод бэлтгэсэн, гарал үүслийн гэрчилгээгүйгээр мод, модон материалыг бэлтгэсэн, тээвэрлэсэн, худалдсан, худалдан авсан бол...” (Эрүүгийн хууль, 2015) гэж хуульчлан тодорхойлж, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байгаль экологи, хүрээлэн буй орчин, хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг зөрчиж буй нийгэмд аюултай үйлдэл юм.

Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг объектив ба субъектив шинжээр тодорхойлсон бөгөөд объектив шинжид халдлагын зүйл, халдсан харилцаа эрх ашгийн онцлог, үйлдэл, хор уршиг,

шалтгаант холбоо зэргийг хамруулсан бол субъектив шинжид гэмт санаа зорилго, гэм буруугийн хэлбэр зэргийг тус тус хамааруулж үзсэн эрдэмтэн судлаачдын саналыг бүрэн дэмжиж байна.

Эрүүгийн хуульд 2017 онд дараах байдлаар өөрчлөлт оруулсан бөгөөд Зөрчлийн тухай хуулийн 7.9 дүгээр зүйлд “Ойн тухай хууль зөрчих” (Зөрчлийн тухай хууль, 2017) Ойд хуулиар хориглосон үйл ажиллагаа явуулсан, Ойн тухай хууль зөрчих, Зөвшөөрөлгүйгээр дагалт баялагийг бэлтгэсэн, технологийн горимыг зөрчсөн үйлдлийг зөрчилд тооцсон. Харин Зөвшөөрөлгүйгээр ойд мод бэлтгэсэн, гарал үүслийн гэрчилгээгүйгээр мод, модон материалыг бэлтгэсэн, тээвэрлэсэн, худалдсан, худалдан авсан үйлдэл нь гэмт хэрэг болохоор заасан байна.

Нийгмийн аюулын шинж, түүний хэр хэмжээг харгалзан хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийг үндсэн болон хүндрүүлэх шинжид ангилан авч үздэг. Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийн объектив шинж (С.Гантулга & Б.Энхболд, 2019):

Объект: Байгаль орчин, ойг хамгаалах, нөхөн сэргээх, үржүүлэх, эзэмших, ашиглахтай холбогдсон харилцаа, журам байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн зургаадугаар зүйлийн 1-д "Монгол Улсад газар, түүний хэвлий, ой, ус, амьтан, ургамал болон байгалийн бусад баялаг гагцхүү ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтанд байна", 2-д "Монгол Улсын иргэдэд өмчлүүлснээс бусад газар, түүнчлэн газрын хэвлий, түүний баялаг, ой, усны нөөц, ан амьтан төрийн өмч мөн" гэж тус тус заасан.

Монгол Улс ойн нөөцөөр хомс, ойн баялаг багатай орны тоонд тооцогддог боловч түүний улс орны нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх нөлөө их юм. Ойн нөөц нь байгалийн бусад баялгуудын нэгэн адил төрийн өмчид байх бөгөөд төр нь ойн нөөцийг аймаг, нийслэл, сумын эзэмшилд олгож тэдгээрийн ИТХ нь гэрээ болон эрхийн бичгийн үндсэн дээр иргэд, ойн нөхөрлөл, аж ахуйн нэгж, байгууллагад мод болон дагалт баялгийг ашиглуулдаг. Мөн иргэд, ойн нөхөрлөл, аж ахуйн нэгжийн гэрээний дагуу эзэмшиж ашиглаж байгаа газартаа өөрийн хөрөнгөөр тарьж ургуулсан ой мод нь тэдгээрийн өмч болдог.

Халдлагын зүйл нь ой мод, мод, модон материал байна.

“Ой гэж мод, бут, сөөг болон бусад ургамал, хаг хөвд, амьтан, бичил биетэн шүтэлцэн орших хам бүрдлийн экологи-газарзүйн онцлог бүхий орчныг (Ойн тухай хууль, 2012)” хэлнэ. Ач холбогдлоор нь хамгаалалтын бүсийн ой; ашиглалтын бүсийн ой гэж 2 ангилна. Мод, модон материал гэж ойгоос бэлтгэсэн мод, гуалин, шургааг, дүнз, зүсмэл материал, түлээг хамааруулан ойлгоно.

Хамгаалалтын бүсийн ойд тусгай хамгаалалттай газрын ой, ногоон бүс, хориотой зурвасын ой, заган ой, баянбүрд, 100 га хүртэлх хэмжээний төгөл мод, зураа, сөөг, ширэнгэ, уулын өвөр энгэрийн төгөл ой, 30 хэмээс дээш налуу газрын ой хамаарах ба тусгай хамгаалалттай газрын ойн хамгаалалтын дэглэмийг “Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай” хуулиар зохицуулна.

Байгаль орчны тэнцэл, хүн амын эрүүл ахуйн нөхцлийг хангах зорилгоор хот, тосгоны эргэн тойрны ойд ногоон бус тогтооно. (О.Амархүү, 2009)

Ойн тухай хуулийн 8 дугаар зүйлд 8.1-д зааснаар хамгаалалтын бүсийн ойд Цармын бүслүүрийн ой, тусгай хамгаалалттай газрын болон сургалт, судалгааны ой, ногоон бүсийн ой, хориотой зурвасын ой, Заган ой, баянбүрдийн ой, 100 га хүртэлх хэмжээний төгөл ой, бут, сөөг, 30 хэмээс дээш налуу газрын ой зэрэг хамаарна. (Ойн тухай хууль, 2012)

Ашиглалтын бүсийн ой /utiloziation zone forests/ (С.Нарангэрэл, 2011) нь онцгой бүсийн болон хамгаалалтын бүсийн ойд хамрагдаагүй бүх ой хамаарна.

Ашиглалтын бүсийн ойгоос:

- БОАЖЯ-с тусгай зөвшөөрөл авсан аж ахуйн нэгж байгууллага, ойн нөхөрлөл, хууль тогтоомж ба гэрээнд заасан нөхцөл, болзлын дагуу үйлдвэрлэлийн зориулалтаар хэрэглээний мод, түлээ бэлтгэх;

- Иргэн, ойн нөхөрлөл, аж ахуйн нэгж байгууллага зохих эрхийн бичгийн үндсэн дээр ахуйн зориулалтаар хэрэгцээний мод, түлээ бэлтгэх, ойн дагалт баялгийг ашиглах дэглэмтэй.

Ойг ашиглах гэж Монгол Улсын Ойн тухай хуульд заасны дагуу ойн сангаас зохих журам, заавар, стандартын дагуу ойн баялгийн даацад тохируулан мод, ойн дагалт баялгийг бэлтгэх, ашиглах, үйлдвэрлэлийн зориулалтаар хэрэглээний мод, түлш бэлтгэх, (зөвхөн хуулийн этгээдэд зөвшөөрөл олгоно); ахуйн зориулалтаар хэрэглээний мод, түлээ бэлтгэх, (иргэн, аж ахуйн нэгжийн хүсэлтийг үндэслэн ИТХ-с тогтоосон мод бэлтгэх хязгаарын дотор сумын засаг дарга шийдвэр гаргана)-ээр заасан байдаг.

Ойн дагалт баялаг ашиглах (ойн арчилгаа, цэвэрлэгээний журмаар унанги гишүү, мөчир түүх, хатсан гишүү, самар, жимс, мөөг түүх, үйс, холтос, давирхай бэлтгэх зөвшөөрлийг иргэн, хуулийн этгээд нь тухайн газар нутгийг хариуцсан байгаль хамгаалагчаас эрхийн бичиг авна); ойн сан бүхий газрыг иргэд нийтээр ашиглах (гал түймрийн аюулгүй үед иргэд ойд мод түлээ бэлтгэх, ойн дагалт баялгийг ашиглах зорилгогүйгээр ойн сан бүхий газарт амрах, зугаалах, аялал зохиохоор зорчин явах ажиллагаа) зэргийг хамааруулна. (О.Амархүү, 2009)

Монгол Улсын ойн сан 140 гаруй зүйлийн мод, сөөгөөс бүрдэх ба нийт талбайн хэмжээ нь 14260.3 мянган га бөгөөд үүний 75 хувийг шилмүүст болон навчит ой, 24 хувийг заган ой эзэлдэг байна.

Мод огтлолтын төрлүүд: Манай орны ойд ойн ерөнхий ашиглалтын огтлолын дүрэмд зааснаар газар зүйн болон эдийн засгийн онцлогоос шалтгаалан хавтгайруулах, аажим, түүвэрлэх гэсэн үндсэн 3 хэлбэрийн огтлолтыг явуулдаг байв. Ойн тухай хуульд нэлэнхүйд нь огтлох аргаар мод бэлтгэхийг хориглож ойн сэргэн ургах чадварыг хангах, уулын хөрс, ус хамгаалах шинж чанарыг нь алдагдуулахгүй байхад чиглүүлэн түүвэрлэх, аажим огтлох аргаар мод бэлтгэхийг зөвшөөрсөн.

Объектив тал: Зөвшөөрөлгүйгээр ойд мод бэлтгэсэн, гарал үүслийн гэрчилгээгүйгээр мод, модон материалыг бэлтгэсэн, тээвэрлэсэн, худалдсан, худалдан авсан идэвхтэй үйлдэл байна.

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийн үндсэн шинж:

Байгаль орчинд хохирол учирсан байхыг шаардахгүй, хууль бусаар мод бэлтгэсэн, гарал үүслийн гэрчилгээгүйгээр мод модон материалыг бэлтгэсэн, тээвэрлэсэн, худалдсан, худалдан авсанаар төгсдөг хэлбэрийн шинжтэй гэмт хэрэг.

Зөвшөөрөлгүйгээр ойд мод бэлтгэсэн гэж сум дундын болон сум, дүүргийн ойн анги байхгүй бол сум, дүүргийн эрх бүхий албан тушаалтан/-аас мод бэлтгэх эрхийн бичиг авахгүйгээр эсхүл эрхийн бичигт заасан хэмжээнээс хэтрүүлж, эрхийн бичигт зааснаас өөр төрлийн мод, өөр ойгоос мод бэлтгэснийг ойлгоно.

Мод бэлтгэх эрхийн бичигт: Иргэн, ойн нөхөрлөл, аж ахуйн нэгж, ойн мэргэжлийн байгууллагын нэр хаяг, бэлтгэх модны төрөл хэмжээ, бэлтгэх, тээвэрлэж дуусгах хугацаа, газрын нэрийг заана (Ойн тухай хууль, 2012). Эрхийн бичгийг бусдад шилжүүлэхийг хориглодог (Ойн тухай хууль, 2012).

Мод бэлтгэсэн гэдэгт иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага нь үйлдвэрлэлийн болон ахуйн зориулалтаар хамгаалалтын болон ашиглалтын бүсийн ойгоос хэрэглээний болон түлшний модыг хөрөөдсөн, тайрсан, цагаалсан зэрэг үйлдлийг ойлгоно.

Тээвэрлэсэн гэдэгт зохих зөвшөөрөлгүй бэлтгэсэн модыг тээврийн хэрэгсэлд ачиж явсан, буулгасан зэргээр ой бүхий газраас бэлтгэсэн модыг хөдөлгөсөн, өөр газар руу ачиж явсныг ойлгоно.

Худалдсан, худалдан авсан гэж зохих эрхийн гэрчилгээ, гарал үүслийн гэрчилгээгүй модыг иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага бусдад зохих үнээр худалдсан, зохих үнийг төлж худалдан авсан, өрөнд авсан, бэлэглэсэн зэргийг ойлгоно.

Гарал үүслийн гэрчилгээгүйгээр мод, модон материалыг бэлтгэсэн, тээвэрлэсэн, худалдсан, худалдан авсан гэж иргэн, ойн нөхөрлөл, аж ахуйн нэгж, ойн мэргэжлийн байгууллага нь ойгоос бэлтгэсэн мод, гуалин, шургааг, дүнз, зүсмэл материал, түлээг өөр аймаг, сум, хот, суурингийн хооронд тээвэрлэх, худалдахдаа сум дундын болон сум, дүүргийн ойн анги / байхгүй бол сум, дүүргийн эрх бүхий албан тушаалтан/-аас гарал үүслийн гэрчилгээ авалгүйгээр тээвэрлэсэн, худалдсан, худалдан авсныг ойлгоно.

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийн субъектив шинж:

Субъектив тал: Гэм буруугийн санаатай хэлбэрээр үйлдэгдэнэ. Өөрөөр хэлбэл гэмт хэрэг үйлдсэн хүн өөрийн үйлдлийн хууль бус шинжтэй болохыг ухамсарлаж түүнийг хүсэж ашиг хонжоо олох гэсэн шунахай сэдэлттэй үйлдсэн байдаг. Шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хуульд сэдэлтийг заавал тогтоохыг шаардахгүй болсон.

Субъект: Эрүүгийн хуульд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан 16 насанд хүрсэн, хэрэг хариуцах чадвартай, хувь хүн байна. Тухайн хүн Монгол улсын иргэн, гадаад улсын иргэн, харьяалалгүй хүн, хоёрдмол харьяалалтай хүн хэн ч байж болно.

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийн хүндрүүлэх шинж: /Эрүүгийн хуулийн 24.6 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг/ Байнга тогтвортой үйлдсэн гэж хэвшмэл маягтай, гурав ба түүнээс дээш удаа хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт үйлдэл хийснийг ойлгоно.

Бүлэглэж үйлдсэн гэж хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийн үйлдэх явцад санаатай хамтран оролцсоныг ойлгоно. Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг хамтран үйлдэх талаар хэрэг үйлдэхээсээ өмнө урьдчилан тохиролцсон, тохиролцоогүй аль нь ч байж болно. Хэрэв хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг үйлдэх талаар урьдчилан тохиролцож, бүлэглэж үйлдсэн тохиолдолд цаашид өөр гэмт хэрэг үйлдэх санаа зорилго агуулаагүй, тогтвортой зохион байгуулалтад ороогүй байна. Өөрөөр хэлбэл, гэмт хэрэг байнга үйлдэж ашиг олох зорилгогүй, тогтворгүй, нэг удаагийн тохиолдлоор нэгдэж хууль бусаар мод бэлтгэсэн байна.

Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн ойд үйлдсэн гэж улсын тусгай хамгаалалтад авсан газар нутгийн ойгоос хууль бусаар мод бэлтгэснийг ойлгоно. Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн ойд байгалийн бүс, бүслүүрийн онцлог, өвөрмөц тогтоц, ховор ховордсон ургамал, амьтан бүхий газар, түүх, соёлын дурсгалт болон үзэсгэлэнт газрын хэв шинжийг хадгалах хувьсаж өөрчлөгдөх зүй тогтлыг судлах, танин мэдэх зорилгоор газар нутгийг тусгай хамгаалалтанд авч хамгаалах ажиллагааг төр хариуцдаг.

Газар орныг хэсэгчлэн болон бүхлээр нь тусгай хамгаалалтанд авч тусгай горим дэглэмээр хамгаалах нь байгаль орчны доройтлыг хязгаарлан зогсоож байгалийн жам ёсны шүтэлцээт харьцааны нөхцлийг хангах сонгодог хэлбэр юм.

Хориотой зурвасын ойд хөрсний эвдрэлээс сэргийлэх, гадаргын болон газар доорх усны горимыг зохицуулах ач холбогдол бүхий гол, горхины эх болон нуурын эргэн тойрны 5 километрийн доторх ой; голын урсгалын дагуу эргээс хоёр тийш болон рашаан, булаг,

шандын ундаргын эргэн тойрны 3 километрийн доторх ой; улсын чанартай авто болон төмөр замын дагуу хоёр тийш 1 километрийн доторх ой хамаардаг.

Төрийн албан хаагч үйлдсэн гэж төрийн албан тушаалыг эрхэлж, бүрэн эрхээ хэрэгжүүлсний төлөө төрөөс цалин хөлс авч, ажиллах нөхцөл, баталгаагаар хангагдан ажиллаж байгаа этгээд (Эрүүгийн хууль, 2015) үйлдсэнийг ойлгоно.

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн гэж зөвшөөрөлгүйгээр ойд мод бэлтгэх, гарал үүслийн гэрчилгээгүйгээр мод, модон материалыг бэлтгэх, тээвэрлэх, худалдах, худалдан авах үйлдэл хийх нь тухайн хуулийн этгээдэд эдийн болон эдийн бус ашигтай байдал бий болгох, мод бэлтгэх эрхийн бичиг, гарал үүслийн гэрчилгээ авах төлбөр, хураамжийн зардлыг хэмнэх зэрэг ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэнийг ойлгоно.

Хохирлын асуудал:

Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол 2016 оноос хойш жил тутам өсөж 2020 онд экологийн цагдаагийн алба байгуулагдсанаар энэ төрлийн гэмт хэргийн илрүүлэлт огцом өсөж өдгөө нэг жилд 1 их наяд төгрөгт хүрч байгаа бөгөөд энэ нь зөвхөн эд хөрөнгийн хохирлыг харуулж байгаа ба цаана нь мөнгөөр хэмжигдэхгүй хүний амь, эрүүл мэнд, санаа сэтгэл болон байгаль орчинд хэдий хэрийн хохирол учирч байгааг яг нарийн тооцон гаргах боломжгүй байна.

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийн хохирогч нь юуны өмнө төр, тухайн бүс нутгийн хүн ам, цаашлаад хүн төрөлхтөн байдаг учир нийгмийн хор аюулын шинж чанар, хэр хэмжээ, хамрах хүрээгээр бусад ямар ч төрлийн гэмт хэргээс илүү бөгөөд бодит хор уршиг нь тэр дороо биш хэзээ хойно илрэх нь бий. (Ц.Цэлмэг, 2012)

Экологийн хохирол гэж байгаль орчин бохирдох, байгалийн нөөц баялаг хомсдох, экологийн тогтолцоо алдагдах зэргээс хүний эрүүл мэнд болон хүрээлэн буй орчинд аюул занал үүсэх, байгаль орчинд сөрөг нөлөөлөхийг хэлнэ. (Я.Адъяа & Х.Тэрбиш, 2009)

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг нь ойн тухай хууль зөрчих зөрчилтэй объектив талын шинж болох үйлдлээрээ ижил боловч халдлагын зүйлээр нь ялгаж зүйлчилнэ. Тухайлбал, хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийн халдлагын зүйл нь ой мод, модон материал байдаг бол ойн тухай хууль зөрчих зөрчлийн халдлагын зүйл нь зөвшөөрөлтэй боловч технологи горим зөрчиж бэлтгэсэн мод, модон материал, ойн дагалт баялаг байдаг (С.Гантулга & Б.Энхболд, 2019). Эрдэмтэн судлаачид гэмт хэргийн улмаас учрах хор уршигийг:

- Хүнд учрах хор уршиг
- Байгаль орчинд учрах хор уршиг
- Төрд учрах хор уршиг
- Нийгэмд учрах хор уршиг гэж хувааж үзэж байна.

Хүнд учрах хор уршиг нь хүний эрүүд мэндийн хэвийн үйл ажиллагаа алдагдах, эрүүл орчинд амьдрах эрх нь зөрчигдөх, амь насаа алдах, өсөж төрсөн нутагтаа амьдрах бололцоогүй болох зэрэг хор уршиг учирч байна.

Хүнд учрах шууд бус хор уршиг нь байгаль орчны зохисгүй нөлөө, сөрөг байдалд бий болсон эрүүл мэндээ хамгаалах эмчлүүлэхтэй холбоотой гарах зардал, гэмт хэрэг үйлдсэн гэж шүүхээр тогтоогдон ял шийтгэл эдлэх, хүн амын удмын сангийн аюулгүй байдалд хохирол учруулж улмаар хүүхэд төрөхдөө элдэв төрлийн өвчин эмгэгтэй төрөх, хөрш зэргэлдээ улс орон цаашилбал бусад улс орны хүн амын өвчлөлийн нэг хүчин зүйл болох зэрэг болно.

Байгаль орчинд учрах хор уршиг нь амьтан, ургамлын төрөл мөхөх, ан амьтад дүрвэж дайжих буюу эко-системийн бүтэц, тогтолцоонд өөрчлөлт ордог. Төрд учрах хор уршиг нь

төрийн мэдэлд байдаг ойн санд хохирол учирч чанар нь доройтож устаж гэмтэх зэрэг ордог байна.

Төрд учрах хор уршиг нь төрийн мэдэлд байдаг өмчид хохирол учрах, устаж гэмтэх байдаг бол шууд бус хор уршиг нь төрөөс иргэдийнхээ нийгмийн халамж, соёл хүмүүжилд зарцуулах ёстой хөрөнгө энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд ихээр зарцуулагдах, энэ гэмт хэрэгтэй тэмцэх төрийн байгууллагын албан хаагчид амь нас, эрүүл мэндээрээ хохирох зэрэг болно.

Нийгэмд учрах хор уршиг нь дам байдлаар илрэх ба энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэл хийгээгүйгээс болж иргэдийн дунд төрийн байгууллагын нэр хүнд унах, хууль дээдлэх явдал буурч хууль тогтоомжийг эс тоомсорлох үзэл газар авах, төрөл бүрийн бослого, хөдөлгөөн идэвхжих, эдийн засгийн хямралд орох зэрэг болно. Эдгээр хор уршгийг мөрдлөгийн шатанд шууд тогтооход ихээхэн хүндрэлтэй, цаг хугацааны явцад илрэн гарч байдаг ихэвчлэн олон жилийн уйгагүй судалгаагаар л тогтоох боломжтой.

Энэхүү хор уршгийг тооцоолон гаргасанаар нь гэмт хэргэх урьдчилан сэргийлэх ажиллагаанд гарах зардал нь гэмт явдлын улмаас үүссэн хор уршгаас ямагт бага байдгийг тооцоолж төрөөс энэ үйл ажиллагааны зардлыг нэмэгдүүлэн үр дүнг нь бий болсон нөхцөл байдалд тулгуурлан дүгнэх бус бий болох байсан нөхцөл байдалд тулгуурлан дүгнэх нь тус ажлын чанар үр дүнд ихээхэн нөлөөлнө. Иймд энэхүү хор уршгийг урьдчилан тооцоолж криминологийн прогноз боловсруулан төрийн байгууллагуудыг мэдээллээр хангадаг нэгдсэн байгууллагыг байгуулан ажиллуулах цаг ирсэнийг хурдацтай өөрчлөгдөж буй нь энэ гэмт хэргийн нөхцөл байдал харуулж байна. Энэ гэмт хэргийн улмаас учирсан үр дагаврыг арилгах нь манай улс орны хувьд тулгамдсан асуудлын нэг мөн.

Хохирлыг арилгах нь нийгмийн хэв журмыг тогтоох, сэргээхэд чухал үүрэг гүйцэтгэх бөгөөд эцсийн дүндээ байцаан шийтгэх тогтолцооны гол ноён нуруу билээ. Хохирлын тухайн гол асуудал нь их хэмжээтэй хохирол учруулсан тохиолдолд хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд тооцохгүй байгаа нь шударга ёсны зарчимд нийцэхгүй тул Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.6 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт нэмж оруулах саналыг гаргасан байгаа.

"Хууль тогтоомж" гэдэг нь нийгмийн тодорхой харилцааг зохицуулахын тулд Улсын Их хурал, Засгийн газар, тухайн салбарыг хариуцсан төрийн захиргааны төв, орон нутгийн байгууллага болон нутгийн өөрөө удирдах байгууллага болох Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаас батлан мөрдүүлж буй эрх зүйн хэм хэмжээ гэж ойлгож болно.

Хэм хэмжээ тогтоосон баримт бичгийг хаанаас, ямар харилцааг зохицуулж гаргаж байгаагаар нь ангилж болох ба үүний нэг жишээ бол байгаль орчныг хамгаалах тухай нийгмийн харилцааг зохицуулахаар гаргасан хууль тогтоомж юм.

Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль тогтоомж нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль болон тэдгээртэй нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн бусад актаас бүрдэнэ. Байгаль орчныг хамгаалахтай холбоотой эрх зүйн зохицуулалт орсон нийт 31 хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж байна. Эдгээрийг дараах байдлаар ангилж болох юм. Тухайлбал:

1. Байгалийн үндсэн объектын тухай;
2. Байгалийн үндсэн объектыг ашиглахтай холбоотой харилцааг зохицуулсан;
3. Нийгмийн бусад харилцааг зохицуулах явцад хөндөгдөх байгаль орчны асуудалтай холбоотой харилцааг зохицуулсан хууль.

Дээрх эрх зүйн актуудад буй зохицуулалтын шинж чанартай хэм хэмжээнүүд нь цаад утгаараа байгаль орчны тэнцвэрийг хэвээр хадгалах зорилгыг байнга агуулж байдаг. Ийнхүү ерөнхийлөн заасан хуулиуд байхаас гадна тухайн төрлийн байгалийн объектыг ашиглахтай

холбоотой харилцааг зохицуулсан тусгай хуулиуд бас байна. Байгалийн үндсэн объектыг ашиглахтай холбоотой харилцааг зохицуулсан хууль тогтоомжийн нэг нь Ойн тухай хууль зохих ёсоор орох билээ.

Хүн төрөлхтөн бид ганцхан дэлхийтэй, хүмүүс орших уу, эс орших уу гэдэг асуудал байгаль дэлхийгээс шууд хамааралтай. Хүн төрөлхтний оршин тогтнох өлгий болсон хүрээлэн буй орчинг танин мэдэж, түүний нөөц баялгийг зүй зохистой ашиглахын зэрэгцээ нөхөн сэргээж хайрлан хамгаалах нь дэлхий нийтийн амин чухал асуудлын нэг билээ. Хүрээлэн буй орчин бол мөнхийн, бодитойгоор оршин тогтнож байдаг, заяагдмал төрөл зүйлс, материаллаг ертөнцийн тогтолцоо, объектуудын нэгдэл юм. Хүрээлэн буй орчин гэж газар, газрын хэвлий, түүний эрдэс баялаг, ой мод, ургамал, ус, амьтны аймаг, агаар зэргийн нийлбэр бүтцийг бүхэлд нь хамааруулсан ухагдахуун бөгөөд хуульд тодорхойлсноор хүний амьдрал үйл ажиллагаанд шууд болон шууд бусаар нөлөөлдөг Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн чулуун мандал, усан мандал, шим мандал, агаар мандлын харилцан шүтэлцээт хүрээлэл хамаарна. Хүрээлэн буй орчныг хамгаалах асуудлаар олон улсын доорх конвенцод манай улс нэгдэн ороод байгаа бөгөөд цаашид ч судалгааны үндсэн дээр дэс дараатай нэгдэн орохоор бэлтгэж байна.

1. "Биологийн төрөл зүйлийн тухай конвенц" 1992 он. /1993 онд нэгдэн орсон./

2. "Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлаарх НҮБ-ын конвенц 1992 он. /1993 онд манай улс түүнийг соёрхон баталсан байна.

3. "Зэрлэг амьтан ба ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай конвенц 1973 он /1995 онд нэгдэн орсон/

4. "Озоны үе давхаргыг хамгаалах тухай" Венийн конвенц. 1996 он 5. Озоны давхаргыг задалдаг бодисын тухай Монреалын протоколыг 1995 онд соёрхон баталсан

6. "Аюултай хог хаягдлыг хил дамжуулан тээвэрлэх, зайлуулахад хяналт тавих тухай" Базелийн конвенц 1997 онд нэгдэн орсон

7. "Олон улсын ач холбогдол бүхий ус, намгархаг газар, ялангуяа усны шувууд олноор амьдардаг орчны тухай" Рамсарын конвенц 1997 онд нэгдэн орсон

8. "Зэрлэг амьтны нүүдлийн зүйлийг хамгаалах тухай Бонны конвенц 1999 он.

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийг шалгаж гэмт буруутай этгээдийг бүрэн тогтоож хариуцлага хүлээхийн тулд доорх холбогдох хууль тогтоомж, эрх зүйн бичиг баримтуудыг судлах нь зүй ёсны хэрэг юм. Үүнд:

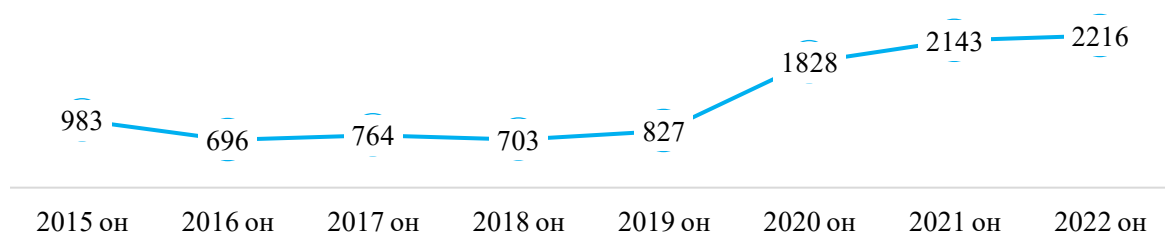
Эрүүгийн хуулийн 24.6. Хууль бусаар мод бэлтгэх, Ойн тухай хууль тогтоомж, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хууль, Хөрс хамгаалах, цөлжилтөөс сэргийлэх тухай, Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хууль, Ойгоос мод бэлтгэх журам, Ойн дагалт баялгийг хамгаалах, зохистой ашиглах журам, Гарал үүслийн гэрчилгээ олгох, хяналт тавих журам, Ойн экологи-эдийн засгийн үнэлгээ батлах тухай, Ойн тухай хууль тогтоомжийн зөрчлийн талаар мэдээлэл өгсөн, зөрчлийг илрүүлсэн, илрүүлэхэд туслалцаа үзүүлсэн этгээдэд урамшуулал олгох журам зэрэг орох бөгөөд судлан үзэж ашиглах, хохиролыг тооцох нь чухам юм.

Дээрх хор уршгийг тооцон гаргаснаар гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажиллагаанд гарах зардал нь гэмт явдлын улмаас үүссэн хор уршгаас ямагт бага байдгийг тооцоолж төрөөс энэ үйл ажиллагааны зардлыг нэмэгдүүлэн үр дүнг нь бий болсон нөхцөл байдалд тулгуурлан дүгнэх бус бий болох байсан нөхцөл байдалд тулгуурлан дүгнэх нь тус ажлын чанар үр дүнд ихээхэн нөлөөлнө.

**Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг ба зөрчлийн
ялгаа, нуугдмал шинж**

2015 онд УИХ-с Зөрчлийн тухай хуулийг шинээр батлаж өмнө нь 200 гаруй хуульд байсан захиргааны хариуцлагыг нэгтгэн 1 хуулиар л шийтгэл ногдуулах үзэл баримтлалтай болсон. Энэ хууль 2017 оны 07 дугаар сарын 01-нээс эхлэн хэрэгжиж эхэлсэн бөгөөд өнөөдөр 8 дахь жилийн нүүрийг үзэж байна.

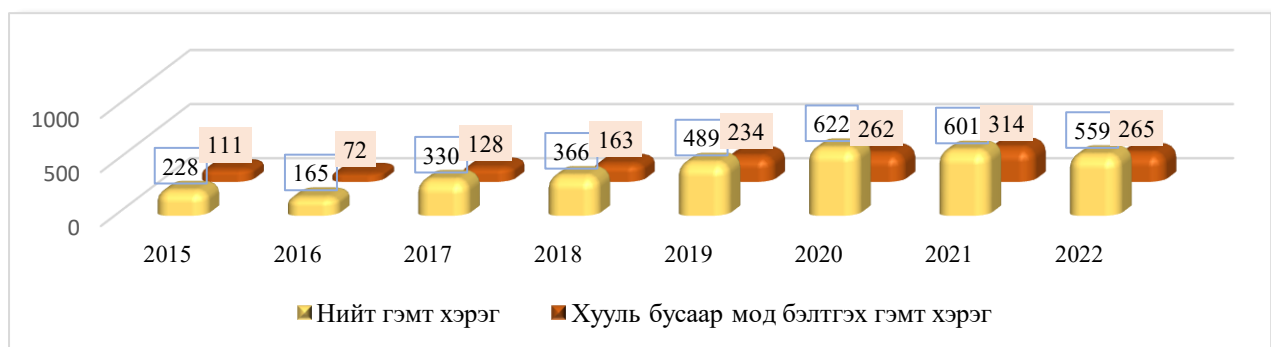
Монгол Улсад бүртгэгдсэн Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.6-д заасан “Хууль бусаар мод бэлтгэх” гэмт хэрэг 2020 оноос огцом нэмэгдэж, бүртгэгдэхийн зэрэгцээ байгаль орчинд учруулж байгаа хор уршиг улам ихэссэн байна.

/Зураг 1. Хууль бусаар мод бэлтгэх гомдол мэдээлэл 8 жилээр/

Улсын хэмжээнд сүүлийн 8 жилд буюу 2015-2022 онд бүртгэгдсэн “Хууль бусаар мод бэлтгэх” гэмт хэргийн статистик тоон мэдээ, нөхцөл байдалыг авч үзье.

Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэг 2015-2022 онд нийт 3360 хүрч бүртгэгдсэн бол үүний 1549 буюу 46.1 хувийг “Хууль бусаар мод бэлтгэх” гэмт хэрэг эзэлж байна.

/Зураг 2. Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэргээс “Хууль бусаар мод бэлтгэх” гэмт хэргийн эзлэх тоон үзүүлэлт 8 жилээр/

Улсын хэмжээнд Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг, дуудлага мэдээлэл ихээр бүртгэгдэж буй аймгууд нь Архангай, Булган, Завхан, Сэлэнгэ, Хөвсгөл аймгуудад байна.

Харин Зөрчлийн тухай хуулийн 7.9 дүгээр зүйлд "Ойн тухай хууль зөрчих" зөрчлийг "...Зөвшөөрөлгүйгээр ойн дагалт баялаг бэлтгэсэн бол зөрчил үйлдэж олсон хөрөнгө, орлогыг хурааж, учруулсан хохирол, нөхөн төлбөрийг гаргуулж (Зөрчлийн тухай хууль, 2017) хүнийг гурван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг гурван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно" гэжээ.

Уг хуулийн 7.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт "...гэрээний дагуу эзэмшүүлсэн ойг-түймэр, хөнөөлт шавж, өвчнөөс хамгаалах арга хэмжээ аваагүй бол учруулсан хохирол нөхөн төлбөрийг гаргуулж хүнийг гурван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг гурван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно" гэжээ.

Зохих зөвшөөрөлтэйгээр мод бэлтгэсэн талбайгаа цэвэрлээгүй бол хүнийг гурван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг гурван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно;

Мод бэлтгэх, эсхүл ойн дагалт нөөц ашиглахдаа технологийн горимыг зөрчсөн бол хүнийг гурван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг гурван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно;

Ойн сан бүхий газарт хориглосон үйл ажиллагаа явуулсан бол хууль бусаар олсон хөрөнгө, орлого, зөрчил үйлдэхэд ашигласан эд зүйл, хэрэгслийг хурааж хүнийг гурван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг гурван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно;

Ойн дагалт нөөцийг менежментийн төлөвлөгөөнд туссан хэмжээнээс хэтрүүлэн ашигласан, бэлтгэсэн бол хэмжээнээс хэтрүүлэн бэлтгэсэн эд зүйлийг хурааж хүнийг гурван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг гурван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно;

Ойн сан бүхий газарт гал түймэртэй тэмцэх, түүнэх сэргийлэх талаар хуульд заасан шаардлагыг биелүүлээгүй бол хүнийг нэг зуун тавин нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг нэг мянга таван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно гэж тус тус хуульчилжээ. Түүнчлэн түймрийн аюултай үед ой, хээрийн бүс нутагт өсвөр, залуу шилмүүст ой, шатсан ой, хуурай, унанги мод ихтэй ой, мод бэлтгэлийн хаягдал, үлдэгдлийг цэвэрлээгүй талбай, өвслөг ургамлын нөөц ихтэй газар, модны доор ил задгай гал түлсэн бол торгохоор заасан байна.

Ойн зөрчил гэж ойг ашиглах, хамгаалах ба нөхөн сэргээх талаар тогтоосон журам болон ойг өмчлөх эрх, иргэдийн эд юмсын ба бусад эрхийг зөрчсөн бөгөөд хууль тогтоомжид хууль зүйн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан, гэм буруутай үйлдэл, эс үйлдэхүй байна. Ойн зөрчлүүдийн түгээмэл хэлбэр нь ойгоос зөвшөөрөлгүй түлшний болон хэрэглээний мод бэлтгэх, тээвэрлэх, худалдах үйлдэл байгаа ч дараах зөрчлүүд цөөнгүй гарч байна. Үүнд:

Сумын төсвийн орлогын 40-50%-г байгалийн нөөц баялаг ашигласны төлбөрийн орлогоос буюу гоожингийн орлогоос бүрдүүлж байгаагаас түлээ болон мод бэлтгэх эрхийн бичгийг зөвхөн орлого бүрдүүлэх зорилгоор бичиж олгох;

Аймгийн БОАЖГ, сумын ЗДТГ-аас эрх нь олгогдож томилогдон ажилладаг байгаль хамгаалагчид нь зөвхөн түлээ, хэрэглээний модны эрхийн бичиг бичиж, холбогдох хууль тогтоомжинд заасны дагуу түүндээ хяналт тавьж ажилладаггүй, түлээ, хэрэглээний мод бэлтгэх газрыг зааж өгч эхлэл, төгсгөлийн акт үйлддэггүй, бэлтгэсэн талбайг нь цэвэрлэдэггүй зэрэг үүрэгт ажлаа хангалтгүй гүйцэтгэдэг;

Аймаг орон нутагт шинээр мод, модон материалын зах, /“Мод, модон материалын төрөлжсөн захын үйлчилгээ. Ерөнхий шаардлага МН8 5162:2002/ стандартыг баримтлахгүй шинээр бий болгох сонирхол ихэссэн, Түлээний зах /түлээ борлуулах цэг/ ажиллуулах журмыг аймаг, сумын ЗД-аар батлуулахгүй буюу зохих зөвшөөрөлгүй ажиллуулдаг.

Ойн зөрчлийг судлах шаардлага нь зөвшөөрөлгүй мод бэлтгэсэн, тээвэрлэсэн, худалдаалсан үйлдлүүд нь зөвхөн хохирлын хэмжээгээр ялгагдаж нэг бол гэмт хэрэг, эс бол ойн зөрчилд тооцогддог, Эрүүгийн хуульд заасан бага хэмжээний хохиролд хүрсэн ч цагдаагийн байгууллагад шилжүүлэх эсэх, эрүүгийн хэрэг үүсгэх эсэх нь байцаагч нарын үзэмжийн хэрэг болсонтой холбоотойгоор гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнтэй байхад ойн зөрчил хэмээн захиргааны хариуцлага хүлээлгэж байгаа тохиолдол олон байна.

Энэ төрлийн гэмт хэрэг болон зөрчлийг хэрхэн ялгаж шийдвэрлэх вэ гэдэг нь тулгамдсан асуудал байгаа хэвээр бөгөөд Зөрчил болон Гэмт хэрэг хоёр нь бүрэлдэхүүний шинж байдлаараа адил төстэй байдаг учир практикт гэмт хэргийг зөрчил хэмээн шийдвэрлэж гэмт этгээдэд ял завшуулах явдал цөөнгүй.

Зөрчил болон Гэмт хэрэг нь нийгмийн хор аюул, учруулсан хохирол, хор уршгаараа ялгагдах ба нийгмийн хор аюултай, хор уршиг ихтэй бол гэмт хэрэг, хор уршиг багатай бол зөрчилд тооцно.

“Хууль бусаар мод бэлтгэх” зөрчлийн тоо гэхэд л жилд 8000 орчим бүртгэгдэж тэдгээрийн 40 орчим хувь нь гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнтэй байхад эрүүгийн хариуцлага хүлээлгээгүй нь манай хууль эрх зүйн орчин, хуулиудын амьдралтай нийцэхгүй зүйл заалт, хууль хэрэглэгч албан тушаалтнуудын мэдлэг чадвар муу, ухамсар, ёс зүйтэй холбоотой байна.

Гэмт хэргийн нуугдмал шинжийг тодорхойлох шаардлагатай бөгөөд нуугдмал гэмт хэрэг гэж бодитойгоор үйлдэгдсэн боловч хуулийн байгууллагад мэдэгдээгүй, бүртгэгдээгүй гэмт хэргийг хэлдэг. Барууны эрдэмтэд, шинжээчид олон жил уйгагүй судалгаа явуулсаны эцэст бүртгэгдсэн 1 хэргийн цаана 3-10 гэмт хэрэг нуугдмал байдаг гэсэн дүгнэлтэнд хүрсэн байдаг. Ялангуяа хээл хахууль, албан тушаалын болон байгаль орчны эсрэг гэмт хэргүүдийн нуугдмал байх шинж улам илүү бөгөөд энэ төрлийн бүртгэгдсэн нэг гэмт хэргийн цаана 10-50 гэмт хэрэг нуугдаж байдаг гэсэн байдаг.

Доктор Ц.Цэлмэг нь Хууль бусаар мод бэлтгэх бүртгэгдсэн ба нуугдмал гэмт хэргийн харьцааг судлаж үзээд нэг бүртгэгдсэн гэмт хэргийн цаана 30 орчим гэмт хэрэг нуугдаж байна гэсэн дүгнэлтэнд хүрсэнийг дэмжиж байна. Шүүхээр шийтгэгдсэн хүмүүсийн 90 дээш хувь нь хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнсэх болон торгох ял шийтгэж байна. (Ц.Цэлмэг, 2012)

Ял оногдуулахдаа Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн хэм хэмжээг чанд баримталж тусгай ангид зааснаар оноох бөгөөд шүүгдэгчийн үйлдсэн гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжээ, шүүгдэгчийн хувийн байдал, хэрэг үйлдэх үеийн бусад нөхцөл байдалд үнэлэлт, дүгнэлт өгч түүнд оногдуулахаар Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.6 дугаар зүйлд заасан ялын төрөл, хэмжээг хир тохируулж оновчтой хэрэглэсэнээр илэрнэ.

Эрх зүйн ухамсарыг удирдлага болгох зарчим-эрх зүйн ухамсар нь эрх зүйн ач холбогдол бүхий үзэгдлүүдийн талаарх бие хүний үзэл бодлын нэгдэл юм. Эрх зүйн ухамсарт нэг талаас төрийн хуулийг дээдлэн, түүний заалтыг хэлбэрэлтгүй сахин биелүүлэх, нөгөө талаас аливаа гэмт хэрэг үйлдэж хууль зөрчсөн гэмт явдалтай эвлэршгүй тэмцэх үзэл санаа агуулагдаж байдаг.

Хууль бусаар мод бэлтгэсэн гэмт хэрэгт ял оногдуулахад шүүгчээс гадны нөлөөнд үл автаж, шийдвэрлэж буй хэргийн бүх нотолгоо, нөхцөл байдлыг тал бүрээс нь гүнзгий судлах замаар хөдөлшгүй батлаж нийгмийн болон олон нийтийн санаа бодол, Эрүүгийн хуулийн зорилт, хэм хэмжээний утга санаанд чанд нийцүүлэн шийдвэрлэсэн нөхцөлд шударга ёсны зарчмыг хангах үндэс бий болно. Энэ гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд ял оногдуулахдаа бодгальчлах буюу ялыг ялгамжтай оногдуулах шаардлагатай.

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг нь хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй учраас хор уршиг заавал шаардахгүй үйлдэл хийгдсэнээр төгссөнд тооцогдох хэдий ч мод бэлтгэсэн, тээвэрлэсэн, худалдсан тохиолдолд хохирлын үнэлгээг заавал гаргах шаардлагатай болно.

Энэ гэмт хэрэгт шүүгдэгчийн хувийн байдлыг нэг бүрчлэн тогтоох нь ялыг ялгамжтайгаар тохируулан хэрэглэхэд чухал ач холбогдолтой бөгөөд тухайн этгээдийн нас, боловсрол, мэргэжил, гэр бүлийн байдал, эрхэлж байсан ажил, төгссөн сургууль, нийгэмд эзлэх байр суурь, сэтгэлзүйн онцлог зэрэг нөхцөл байдлууд багтана. Гэм буруутай этгээдийн гэмт хэрэг үйлдэх болон үйлдсэний дараах зан үйлийн талаарх баримтыг бүрэн гүйцэт судлах нь ялын зорилгыг хэрэгжүүлэх, ялын төрөл, хэм хэмжээг зөв зохистой сонгон авахад ихээхэн ач холбогдолтой.

Дүгнэлт. Ойн талаарх төрийн бодлогыг зөв тодорхойлж хууль эрх зүйн орчин болон хяналт, хариуцлагын тогтолцоог сайжруулах, санкцийг чангаруулах нь ойн хууль тогтоомж зөрчих хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх гол арга зам мөн.

Ойн салбарт хяналтгүй, эмх замбараагүй байдал тогтсон, төрийн бодлого суларсан, модны эрэлт хэрэгцээний тал хувийг хууль бус мод бэлтгэлээр хангаж байна. Хууль бус мод бэлтгэл нь модны үнийг хямд байлгаж хууль ёсны бизнес явуулах нөхцлийг хааж олон тэрбумын орлогыг хааж, экологид аюул учруулж байна.

Төрөөс ойг хамгаалах, нөхөн сэргээх, ашиглах талаар олон хууль, хуульчилсан актуудыг батлан гаргасан боловч “Ойн тухай” хуулийг хэрэгжүүлэх журам, механизм нь тодорхой тусгагдаагүй, заалтууд нь хэт ерөнхий, байгалийн нөөцийг урт хугацаанд тогтвортой ашиглах зарчмыг анхааралгүйгээр тухайн үеийн нөхцөл байдалд тохируулан хийсэн, тунхагийн шинжтэй, хуулийг дагалдан гарсан журмууд нь хууль эрх зүйн үндэслэлгүй байгаагаас хууль тогтоомжийн хэрэгжилт муу байгаа нь ойн салбарын гол тулгамдсан асуудал болж байна.

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд оногдуулах ялын үр нөлөө хангалтгүй байна. Шүүхээр шийтгэгдсэн хүмүүсийн 10 хувь нь хорих ялаар шийтгэгдэж үлдсэн 90 хувь нь хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнсэх болон торгох ял шийтгэж байгаа нь үр нөлөө муутай гэж дүгнэх үндэслэл боллоо.

Санал. Дээрх өгүүллийг үндэслэж дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

Нэг. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.6 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт хохирлын хэмжээ заагаагүй байгаа нь учир дутагдалтай учир “Их хэмжээний хохирол учирсан” гэдэг шинжийг хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн болгох шаардлагатай.

Хоёр. Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд оногдуулах ялын үр нөлөө хангалтгүй байгаа учраас хариуцлагыг чангаруулах, санкц /торгох мөнгөн дүнг нэмэх/-ийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай.

Гурав. Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг үйлдэхэд ашигласан тээврийн хэрэгсэл, уналага, техник, тоног төхөөрөмжийг тухайн гэмт хэрэгт 2 буюу түүнээс дээш удаа ашигласан тохиолдолд тухайн гэмт этгээдийн өмчлөлд байхаас үл хамааран түүнийг хураан авч улсын орлого болгох, устгах, гэмт хэргийн хохиролыг нөхөд төлөхөд зарцуулах заалтыг эрүүгийн хуулинд тусгаж өгөх шаардлагатай байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт

1. Зөрчлийн тухай хууль. (2017).
2. О.Амархүү. (2009). *Монголын орчин цагийн Экологийн эрх зүй*.
3. Ойн тухай хууль. (2012).
4. С.Гантулга, & Б.Энхболд. (2019). *Эрүүгийн эрх зүй тусгай анги*. р. 446.
5. С.Нарангэрэл. (2011). *Эрх зүйн эх толь бичиг*.
6. Ц.Цэлмэг. (2012). Докторын зэрэг хамгаалсан бүтээл.
7. Эрүүгийн хууль. (2015).
8. Я.Адъяа, & Х.Тэрбиш. (2009). *Байгаль хамгаалал байгаль орчны эрх зүйн асуудал*.

ЖАГСААЛ ЦУГЛААНЫ ҮЕИЙН ЭРСДЭЛИЙГ ХИЙМЭЛ ОЮУНД
СУУРИЛСАН АНАЛИЗ АШИГЛАН УРЬДЧИЛАН ТОДОРХОЙЛОХ НЬ
PREDICTING RISKS DURING PUBLIC DEMONSTRATIONS AND ASSEMBLIES
USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED ANALYSIS

Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн
эрх зүйн тэнхимийн багш, магистр,
цагдаагийн хошууч Ц.Цэдэндамбаа
Ts. Tsendendambaa
Lecturer, Department of Police Law
Police School Master's Degree Holder,
Police Major

Хураангуй. Орчин үеийн нийгэмд жагсаал, цуглаан нь иргэдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх чухал хэлбэр боловч олон нийтийн аюулгүй байдал, хэв журмыг алдагдуулах эрсдэл дагуулдаг.

Сүүлийн жилүүдэд томоохон хотууд болон улс орнуудад болсон жагсаал, эсэргүүцлийн арга хэмжээнүүдийн үеэр эмх замбараагүй байдал, хүчирхийлэл, нийтийн хэв журам зөрчих тохиолдол нэмэгдэх хандлагатай байна. Ийм нөхцөлд жагсаал, цуглааны үеийн эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлох нь цагдаагийн байгууллага болон төрийн байгууллагуудын чухал зорилт болж байна.

Энэхүү өгүүлэлд хиймэл оюун (Artificial Intelligence)-д суурилсан өгөгдлийн анализын аргыг ашиглан жагсаал, цуглааны үеийн эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлох боломжийг судалсан бөгөөд олон улсын туршлага, хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах систем, нийгмийн сүлжээний өгөгдлийн анализ, видео тандалтын технологийн хэрэглээг шинжилсэн болно. Судалгааны үр дүнд хиймэл оюунд суурилсан эрсдэлийн урьдчилсан үнэлгээний загвар нь олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, цагдаагийн хүч хэрэгслийг оновчтой төлөвлөхөд үр дүнтэй болохыг тогтоосон талаар товч өгүүлсэн болно.

Abstract. In modern society, demonstrations and public assemblies are an important means for citizens to express their opinions and interests. However, such events may also pose risks to public safety and public order.

In recent years, incidents of disorder, violence, and violations of public order have shown an increasing trend during demonstrations and protest activities held in major cities and various countries around the world. Under such circumstances, predicting potential risks during demonstrations and assemblies has become a crucial task for law enforcement agencies and government institutions.

This article examines the possibility of predicting risks during public demonstrations and assemblies through the use of Artificial Intelligence (AI)-based data analysis. The study analyzes international experiences, AI-based predictive systems, social media data analytics, and the application of video surveillance technologies. The findings indicate that an AI-based preliminary risk assessment model can effectively contribute to ensuring public safety and optimizing the planning and deployment of police resources.

Түлхүүр үг: жагсаал, цуглаан, эрсдэлийн үнэлгээ, хиймэл оюун, урьдчилан таамаглах анализ, нийтийн хэв журам

Keywords: public demonstrations, public assemblies, risk assessment, artificial intelligence, predictive analysis, public order

Оршил хэсэг. Дэлхий даяар иргэдийн улс төр, нийгмийн идэвх нэмэгдэхийн хэрээр жагсаал, цуглаан, эсэргүүцлийн хөдөлгөөнүүд ихээр зохион байгуулагдах болсон. Ийм арга хэмжээнүүд нь ардчилсан нийгмийн салшгүй хэсэг боловч зарим тохиолдолд эмх замбараагүй байдал, мөргөлдөөн, нийтийн аюулгүй байдалд заналхийлэх эрсдэл бий болгодог.

Сүүлийн жилүүдэд олон улс оронд болсон томоохон жагсаал, эсэргүүцлийн үеэр олон нийтийн аюулгүй байдлын асуудал хурцаар тавигдаж байна. Тухайлбал, жагсаалын үеэр гэнэтийн үймээн самуун, хүчирхийлэл, нийтийн өмч хөрөнгө сүйтгэх, зам тээврийн саатал үүсэх зэрэг эрсдэлүүд гарч болзошгүй байдаг.

Уламжлалт арга барил нь ийм эрсдэлийг ихэвчлэн цагдаагийн байгууллагын туршлага, мэдээлэлд үндэслэн үнэлдэг байсан бол орчин үед их өгөгдөл (Big Data), хиймэл оюун, машин сургалт зэрэг технологиудыг ашиглан урьдчилан таамаглах боломж нэмэгдэж байна.

Ардчилсан нийгэмд иргэдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх, төрийн бодлого, шийдвэрт нөлөөлөх нэг чухал хэлбэр нь жагсаал, цуглаан юм. Ийм төрлийн олон нийтийн арга хэмжээ нь нийгмийн оролцоо, улс төрийн идэвхийг нэмэгдүүлэх эерэг ач холбогдолтой боловч оролцогчдын тоо ихсэх, нийгмийн сэтгэл хөдлөл хурцдах зэрэг нөхцөл байдлаас шалтгаалан нийтийн хэв журам алдагдах, эмх замбараагүй байдал үүсэх эрсдэлийг дагуулдаг. Олон нийтийн арга хэмжээг зохион байгуулах, аюулгүй байдлыг хангах асуудал нь дэлхийн улс орнуудын цагдаагийн байгууллагын өмнө тулгардаг чухал сорилт болж байна. (Synthetic Draft, 2026)

Томоохон хэмжээний жагсаал, олон нийтийн арга хэмжээний үеэр оролцогчдын хөдөлгөөн, бөөгнөрөл, зан үйлийн өөрчлөлт зэрэг нь урьдчилан таамаглахад хүндрэлтэй байдаг бөгөөд энэ нь цагдаагийн байгууллагын төлөвлөлт, зохион байгуулалтад тодорхой хүндрэл үүсгэдэг. Ийм нөхцөлд олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангахын тулд орчин үеийн технологи, өгөгдөлд суурилсан шийдвэр гаргалтыг ашиглах шаардлага улам бүр нэмэгдэж байна.

Судлаачдын үзэж байгаагаар их хэмжээний өгөгдлийг бодит цаг хугацаанд боловсруулж, олон нийтийн бөөгнөрөл, хөдөлгөөний өөрчлөлтийг шинжлэх замаар эрсдэлийг урьдчилан илрүүлэх боломж бий болсон бөгөөд хиймэл оюунд суурилсан системүүд нь олон нийтийн арга хэмжээний үеийн аюулгүй байдлыг хангахад чухал үүрэг гүйцэтгэж эхэлж байна. (Kirchmaier, 2025) Иймээс энэхүү өгүүллийн зорилго нь жагсаал, цуглааны үеийн эрсдэлийг хиймэл оюунд суурилсан анализын аргаар урьдчилан тодорхойлох боломжийг судлах явдал юм.

Үндсэн хэсэг. Судлаачдын үзэл баримтлалын дагуу жагсаал, цуглааны үед эрсдэл гарах магадлал нь олон хүчин зүйлээс шалтгаалдаг бөгөөд зарим судалгааны гол дүгнэлтүүд дараах байдлаар тодорхойлогджээ. Үүнд:

- Олон орны туршилтаар цугласан олны сэтгэл хөдлөл, дижитал дезинформац, цагдаагийн хариу арга хэмжээ зэрэг хүчин зүйлс нь асуудлыг хурцатгах, тайван жагсаалыг

хүчирхийлэлд шилжих магадлалыг нэмэгдүүлэх боломжтой гэж үзсэн байна. (Espen Geelmuyden Rød, 2025)

- Мөн цагдаагийн хүчирхийллийг хэт их ашиглах нь харин ч дараагийн протестүүдийн тоог нэмэгдүүлж, гэмт хэргийн болон шархдаж бэртэх эрсдэлийг өсгөдөг болох нь статистик анализын судалгаагаар нотлогдсон байна. (Nancy Rodríguez, 2023)

- Түүнчлэн эдийн засаг, иргэний нийгмийн байгууллагуудын хүчин зүйлс нь жагсаалын үргэлжлэл ба хүчирхийллийн магадлалыг өөрөөр нөлөөлдөг гэж ч үздэг. Ер нь судлаачид жагсаалын аюулгүй байдал, хэв журмыг хангахын тулд олон талын харилцаа, ойлголцол, зохицуулсан менежмент шаардлагатай гэж онцолдог. (Safety, 2026)

Жагсаал, цуглааны үеийн эрсдэлийн ойлголт

Жагсаал, цуглааны эрсдэл гэдэг нь олон нийтийн арга хэмжээний үеэр нийтийн аюулгүй байдал, хэв журам алдагдах магадлал болон түүнээс үүдэх сөрөг үр дагаврын нийлбэрийг хэлнэ. (Crime, 2025)

Энэ нь зөвхөн гэмт хэрэг болон хүчирхийлэлтэй холбоотой биш, мөн зам тээврийн саатал, орон нутгийн эдийн засаг, нийгмийн амьдралд учруулах саад тотгор зэрэг өргөн хүрээний эрсдэлийг хамардаг. Эрсдэлийг олон талаас ангилж үздэг бөгөөд судлаачид дараах үндсэн төрөл, хэлбэрийг тодорхойлсон байна. Тухайлбал:

- Бие махбодийн эрсдэл (Physical risks): оролцогчдын бэртэж гэмтэх, гэнэтийн үймээн самуун, хүчирхийлэл үүсэх зэрэг явдлыг хамарна.
- Эдийн засгийн эрсдэл (Economic risks): зам тээврийн саатал, худалдаа үйлчилгээний тасалдал, нийтийн өмч хөрөнгө сүйтгэгдэх тохиолдлууд орно.
- Нийгмийн болон сэтгэл зүйн эрсдэл (Social and psychological risks): оролцогчдын стресс, айдас, олон нийтийн дунд уур амьсгал хурцдах, дотоод үймээн үүсэх эрсдэлүүд багтдаг.
- Улс төр, хууль эрх зүйн эрсдэл (Political and legal risks): жагсаал зохион байгуулалт зөрчилтэй байх, хууль зөрчих, төрийн эрх мэдэлд сөргөөр нөлөөлөх магадлал орно.

Эдгээр эрсдэлийн хэлбэрүүд нь жагсаалын төрөл, оролцогчдын тоо, зохион байгуулалтын чанар, орчны нөхцөл байдал, нийгмийн сүлжээний мэдээллийн урсгал зэргээс шууд хамааралтай (Kirchmaier, Using AI to improve public safety at public events, 2025)

Жагсаал, цуглааны онцлог шинжийг дараах байдлаар тодорхойлж болно. Тухайлбал:

- Тусгайлсан бүтэцгүй ба зохион байгуулалттай (Spontaneous vs. Organized): Зохион байгуулалтгүй жагсаал нь гэнэтийн үймээн самуун үүсгэх эрсдэл өндөртэй, харин зохион байгуулалттай жагсаалд оролцогчдын хөдөлгөөн, аюулгүй байдлын төлөвлөлт илүү сайн хийгдсэн байдаг.
- Оролцогчдын тоо (Scale of participants): Оролцогчдын тоо ихсэх тусам бөөгнөрөл үүсэх, хүчирхийлэл, гэмтэл, эмх замбараагүй байдлын магадлал нэмэгддэг.
- Орон нутгийн нөхцөл байдал (Local environment): Хотын төвд эсвэл хүн ам ихтэй бүсэд зохион байгуулагдах жагсаал нь аюулын эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг.
- Нийгмийн сүлжээний нөлөө (Social media influence): Twitter, Facebook, Telegram зэрэг платформ дээрх мэдээлэл нь оролцогчдын уур амьсгал, зохион байгуулалт, үймээн самууны магадлалыг шууд нөлөөлдөг. (Mohsen Bahrami, 2018)
- Хууль эрх зүйн орчин (Legal context): Хууль, дүрэм журмын чанд сахилга, цагдаагийн бэлтгэл нь жагсаалын үеийн эрсдэлийг бууруулах гол хүчин зүйл болдог. (Rachel Levinson-Waldman, 2025)

Эдгээр шинж чанаруудыг нэгтгэн авч үзэх нь жагсаал, цуглааны үеийн эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлох, эрсдэлийн үнэлгээ хийх үндэс суурь болж өгдөг. Иймээс орчин үеийн судалгаанд хиймэл оюунд суурилсан анализ ашиглах нь эрсдэлийн оновчтой үнэлгээ гаргах, цагдаагийн байгууллагын хүч хэрэгслийг зөв зохистой төлөвлөх боломжийг нэмэгдүүлдэг байна.

Жагсаал, цуглааны үед эрсдэл гарахад нөлөөлөх хүчин зүйл

Жагсаал, цуглааны үед эрсдэл гарахад нөлөөлөх хүчин зүйл гэдэг нь олон нийтийн арга хэмжээний явцад эмх замбараагүй байдал үүсэх, хүчирхийлэл гарах, нийтийн хэв журам алдагдах магадлалыг нэмэгдүүлэх нийгэм-сэтгэлзүй, зохион байгуулалт, орчны болон институцийн нөхцөлүүдийг хэлнэ.

Судлаачдын үзэж байгаагаар ийм хүчин зүйлд оролцогчдын тоо, олны сэтгэл хөдлөл, мэдээллийн нөлөө, зохион байгуулалтын түвшин, цагдаагийн хариу арга хэмжээ зэрэг ордог бөгөөд эдгээр нь тайван жагсаалыг эрсдэлтэй нөхцөл байдалд шилжүүлэх боломжтой байдаг.

Мөн улс төрийн хурцадмал байдал, нийгмийн үл итгэлцэл, зохион байгуулагч болон хууль сахиулах байгууллагын харилцааны түвшин нь эрсдэлийн динамикт чухал нөлөө үзүүлдэг гэж үздэг. Иймээс жагсаал, цуглааны эрсдэлийг үнэлэхдээ дээрх хүчин зүйлсийг урьдчилан тодорхойлох, дүн шинжилгээ хийх нь нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чухал нөхцөл болдог.

Эдгээр эрсдэлүүдэд дараах хүчин зүйлс нөлөөлдөг. Үүнд:

- оролцогчдын тоо
- улс төр, нийгмийн нөхцөл байдал
- зохион байгуулалтын түвшин
- нийгмийн сүлжээний мэдээллийн нөлөө
- цаг агаар, орчны нөхцөл
- цагдаагийн бэлтгэл, хяналтын арга хэмжээ

Жагсаал, цуглааны үед эрсдэл үүсэх нь нэг хүчин зүйлээс бус, харин оролцогчдын зан төлөв, олны сэтгэлзүй, зохион байгуулалт болон цагдаагийн байгууллагын хариу арга хэмжээ зэрэг олон хүчин зүйлийн харилцан үйлчлэлээр тодорхойлогддог.

Судалгаагаар жагсаалын оролцогчдын тоо, эсэргүүцлийн хэлбэр, эсрэг жагсагчдын оролцоо, цагдаагийн хүчний тактик, талуудын хоорондын харилцаа зэрэг нь хоорондоо нөлөөлж, хурцадмал байдал нэмэгдэх үед эмх замбараагүй байдал гарах магадлалыг өсгөдөг гэж үздэг. (Bob Harrison, 2022)

Мөн олны сэтгэл хөдлөл, шударга бус байдлын талаарх ойлголт, улс төр-нийгмийн орчин зэрэг хүчин зүйлс давхцах үед жагсаал тайван хэлбэрээс зөрчил, хүчирхийлэлд шилжих эрсдэл нэмэгддэг гэж судлаачид тайлбарладаг. (The social psychology of violent protestors, 2012)

Олон улсын судалгаагаар жагсаалын эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлох нь эмх замбараагүй байдлыг бууруулах чухал арга гэж үздэг (Björge & Horgan, 2009).

Хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах анализ

Хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах анализ гэдэг нь их хэмжээний өгөгдөл, статистик загвар, машин сургалтын алгоритмуудыг ашиглан ирээдүйд гарах боломжтой үйл явдал, хандлага, эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлох аналитик аргачлалыг хэлнэ.

Энэ арга нь өмнөх мэдээлэл, бодит цагийн өгөгдөл, зан үйлийн хэв шинжид дүн шинжилгээ хийж тодорхой нөхцөл байдалд ямар үр дүн гарах магадлалтайг тооцоолох боломж олгодог. Ийм төрлийн анализыг аюулгүй байдал, хууль сахиулах ажиллагаа, эдийн

засаг, эрүүл мэнд зэрэг олон салбарт ашиглаж, эрсдэлийг эрт илрүүлэх, шийдвэр гаргалтыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй болгоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Хиймэл оюунд суурилсан анализ нь их хэмжээний өгөгдлийг боловсруулж, ирээдүйн үйл явдлыг таамаглах боломжийг олгодог.

Цагдаагийн байгууллагад хиймэл оюуныг дараах чиглэлд ашиглаж байна. Үүнд:

- гэмт хэргийн урьдчилан таамаглах
- олон нийтийн арга хэмжээний эрсдэлийн үнэлгээ
- камерын дүрсийн анализ
- нийгмийн сүлжээний мэдээллийн шинжилгээ

Perry нарын судалгаагаар predictive policing буюу урьдчилан таамаглах цагдаагийн систем нь эрсдэлийг бууруулахад үр дүнтэй болохыг онцолсон. (Walter L. Perry, 2013)

Хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах анализ хийхэд ашиглах судалгааны арга зүй

Хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах анализ хийхэд судалгааны арга зүй нь өгөгдөл цуглуулах, боловсруулах, загварчлах, үр дүнг шалгах зэрэг үе шаттайгаар системтэй хэрэгждэг бөгөөд энэ нь таамаглалын үнэн зөв, найдвартай байдлыг хангах үндсэн нөхцөл болдог. Судлаачдын үзэж байгаагаар чанартай өгөгдөл, зөв сонгосон статистик болон машин сургалтын аргачлал нь ирээдүйн үйл явдлыг илүү бодитой таамаглах боломжийг бүрдүүлж, шийдвэр гаргалтыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй болгодог. (Shmueli, 2011)

Мөн өгөгдлийн урьдчилсан боловсруулалт, загварын баталгаажуулалт, үр дүнгийн тайлбарлалт зэрэг судалгааны арга зүйн үе шат нь хиймэл оюунд суурилсан анализын найдвартай байдал, хэрэглээний үр нөлөөг нэмэгдүүлдэг гэж үздэг.

Анализ хийхэд дараах аргуудыг ашигладаг. Үүнд:.

1. Баримт бичгийн судалгаа

Олон улсын эрдэм шинжилгээний бүтээл, судалгааны тайланг шинжлэх.

2. Өгөгдлийн анализ

Жагсаал, цуглааны талаарх дараах төрлийн өгөгдлийг ашиглаж болно. Тухайлбал:

- нийгмийн сүлжээний мэдээлэл
- цагдаагийн статистик мэдээлэл
- камерын дүрс
- газарзүйн мэдээлэл

3. Машин сургалтын алгоритм

Эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлоход дараах алгоритмууд ашиглагддаг. Тухайлбал:

- Decision Tree
- Random Forest
- Neural Network
- Natural Language Processing

Судалгааны дүнд хиймэл оюунд суурилсан эрсдэлийн урьдчилсан үнэлгээ дараах үндсэн үзүүлэлтүүдэд тулгуурлан хийгдэх боломжтой. Тухайлбал:

1. Оролцогчдын тоо. Оролцогчдын тоо нэмэгдэх тусам мөргөлдөөн үүсэх магадлал өсдөг.

2. Нийгмийн сүлжээний мэдээлэл. Twitter, Facebook зэрэг платформ дээрх мэдээлэл нь жагсаалын уур амьсгал, сэтгэл хөдлөлийг тодорхойлох боломж олгодог.

3. Байршлын мэдээлэл. Жагсаалын байршил, хотын төв хэсэгт зохион байгуулагдах эсэх нь эрсдэлийн түвшинд нөлөөлнө.

4. Түүхэн өгөгдөл. Өмнө нь тухайн байршилд болсон жагсаалын мэдээлэл нь эрсдэлийг тодорхойлоход ашиглагдана.

Судалгаагаар эдгээр хүчин зүйлсийг нэгтгэн анализ хийхэд жагсаалын үеийн эрсдэлийг урьдчилан таамаглах боломж өндөр болох нь тогтоогдоно.

Жагсаал, цуглааны үед хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах анализийг ашиглаж буй гадаад орнуудын туршлага

Жагсаал, цуглааны үеийн эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлох зорилгоор зарим улс орнууд хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах анализ болон их өгөгдлийн технологийг хууль сахиулах болон олон нийтийн аюулгүй байдлын салбарт ашиглаж байна. Тухайлбал, АНУ-д цагдаагийн байгууллагууд гэмт хэрэг болон олон нийтийн эмх замбараагүй байдал үүсэх магадлалтай бүсийг тодорхойлох зорилгоор урьдчилан таамаглах алгоритм бүхий PredPol (одоогийн Geolitica) системийг ашиглаж, өмнөх гэмт хэргийн өгөгдөлд суурилан эрсдэлтэй бүсийг тодорхойлон эргүүлийн төлөвлөлт хийхэд ашигладаг. (Wikipedia, 2020)

Их Британи болон Европын зарим хотод олон нийтийн арга хэмжээ, спортын тоглолт, жагсаалын үеэр хиймэл оюунд суурилсан дрон болон дүрс боловсруулах системийг ашиглан олны нягтаршил, хөдөлгөөнийг бодит цагт анализ хийж, болзошгүй аюулыг урьдчилан илрүүлэх туршилтууд хэрэгжиж байна. (Kirchmaier, Using AI to improve public safety at public events, 2025)

Мөн судалгаанд нийгмийн сүлжээний мэдээлэл, тухайлбал Twitter-ийн өгөгдөлд машин сургалтын алгоритм ашиглан жагсаал цуглаан зохион байгуулагдах магадлал, хугацааг 75-90 хүртэлх хувийн нарийвчлалтай таамаглах боломжтой болохыг харуулсан нь хууль сахиулах байгууллагад урьдчилан бэлтгэл хангах боломж олгодог гэж үздэг. (Mohsen Bahrami, Using Twitter Analytics to Predict Public Protests, 2018)

Олон улсын туршлагаас харахад хиймэл оюунд суурилсан системийг ашигласнаар олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үр нөлөө нэмэгдэж байна. Жишээлбэл:

- АНУ-ын зарим хотод predictive policing систем ашигладаг
- Их Британид олон нийтийн арга хэмжээний эрсдэлийн анализ хийдэг
- БНСУ-д хиймэл оюунд суурилсан видео тандалтын систем ашиглаж байна

Жагсаал, цуглааны үед хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах анализийг Монгол Улсад ашиглах боломж, шийдэл

Монгол Улсад жагсаал, цуглааны үеийн эрсдэлийг хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах анализ хэлбэрээр шууд өргөн хэмжээнд ашиглаж байгаа тогтолцоо хараахан бүрэн хөгжөөгүй боловч хууль сахиулах болон нийтийн аюулгүй байдлын салбарт AI-д суурилсан зарим технологийг үе шаттай нэвтрүүлж эхэлсэн байна. Жишээлбэл, Улаанбаатар хотод хиймэл оюунд суурилсан видео анализийн “MD Video AI” программ хангамжийг цагдаагийн байгууллагад нэвтрүүлж, хяналтын камерын дүрсийг боловсруулан объект, нүүр царай таних, нотлох баримт бүрдүүлэх зэрэгт ашиглаж байгаа нь олон нийтийн арга хэмжээний үеийн аюулгүй байдлыг хянах боломжийг нэмэгдүүлж байна. (b.unubold, 2025)

Мөн нийслэлд хиймэл оюунд суурилсан хяналтын камеруудыг замын хөдөлгөөний болон нийтийн аюулгүй байдлын хяналтад ашиглаж, тээврийн хэрэгслийн дугаар, хөдөлгөөний зөрчил, дүрмийн зөрчлийг автоматаар илрүүлэх системийг нэвтрүүлсэн бөгөөд ийм ухаалаг хяналтын систем нь олон нийтийн хөдөлгөөн, урсгалыг бодит цагт шинжлэх боломжийг бүрдүүлдэг. (Admin, 2026)

Үүнээс гадна Монгол Улсын цагдаагийн байгууллага хиймэл оюунд суурилсан “Зөрчил AI” зэрэг цахим системийг ашиглан хууль сахиулах ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх, мэдээлэлд суурилсан шийдвэр гаргах боломжийг бүрдүүлж эхэлсэн бөгөөд цаашид AI болон их өгөгдлийн технологийг нийтийн аюулгүй байдлын удирдлага, урьдчилан сэргийлэх ажиллагаанд ашиглах бодлогын чиглэл тодорхойлогдож байна. (Хиймэл оюун ухааны технологийг ашиглаж эхэллээ, 2025)

Монгол Улсын цагдаагийн байгууллага хиймэл оюун ашиглаж буй өнөөгийн байдал

Монгол Улсын цагдаагийн байгууллага сүүлийн жилүүдэд хиймэл оюунд суурилсан технологийг хууль сахиулах үйл ажиллагаанд үе шаттайгаар нэвтрүүлж эхэлсэн. Тухайлбал, нийслэлийн хяналтын камерын нэгдсэн систем болон видео анализийн программ хангамжийг ашиглан дүрс таних, хөдөлгөөний урсгалыг шинжлэх, зөрчил илрүүлэх зэрэг мэдээлэлд суурилсан анализ хийх боломжийг бүрдүүлж байна.

Мөн тээврийн хэрэгслийн дугаар таних, замын хөдөлгөөний зөрчлийг автоматаар илрүүлэх ухаалаг системүүдийг ашигласнаар их хэмжээний өгөгдөлд дүн шинжилгээ хийх нөхцөл бий болсон. Үүнээс гадна цахим мэдээллийн сан, гэмт хэргийн статистик мэдээллийг нэгтгэн боловсруулах замаар нөхцөл байдлын дүн шинжилгээ хийж, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг төлөвлөхөд ашиглаж байна. Иймээс Монгол Улсын цагдаагийн байгууллага хиймэл оюунд суурилсан анализын зарим элементүүдийг бодит ажиллагаанд ашиглаж эхэлсэн бөгөөд цаашид илүү боловсронгуй урьдчилан таамаглах систем хөгжүүлэх боломжтой гэж үзэж байна.

Монгол Улсад хиймэл оюунд суурилсан анализ хийх системийг хөгжүүлэх боломж дараах байдлаар ашиглаж байна. Тухайлбал:

- камерын нэгдсэн систем
- нийгмийн сүлжээний мониторинг
- өгөгдлийн сангийн интеграци

Монгол Улсад камерын нэгдсэн систем, нийгмийн сүлжээний мониторинг, өгөгдлийн сангийн интеграци зэрэг технологийг нэгтгэн ашигласнаар олон нийтийн арга хэмжээний үеийн нөхцөл байдлыг бодит цагт хянах, мэдээлэлд суурилсан дүн шинжилгээ хийх боломж бүрдэж байна. Ийм төрлийн системүүдийг цаашид хөгжүүлснээр хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах анализыг ашиглан жагсаал, цуглааны үеийн эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлох, нийтийн хэв журам хамгаалах ажиллагааг илүү үр ашигтай зохион байгуулах боломж нэмэгдэх юм.

Жагсаал, цуглааны үеийн эрсдэл нь олон хүчин зүйлээс хамаардаг бөгөөд уламжлалт арга барилаар бүрэн үнэлэхэд хүндрэлтэй байдаг. Тиймээс хиймэл оюунд суурилсан анализ хийснээр дараах ач холбогдол тодорхойлогдож байна. Тухайлбал:

- Хиймэл оюунд суурилсан анализ нь их хэмжээний өгөгдлийг боловсруулж, эрсдэлийг урьдчилан таамаглах боломжийг нэмэгдүүлдэг.
- Нийгмийн сүлжээ, камерын дүрс, статистик мэдээллийг нэгтгэн анализ хийх нь эрсдэлийн үнэлгээний үр нөлөөг сайжруулна.
- Ийм системийг нэвтрүүлснээр цагдаагийн байгууллагын хүч хэрэгслийг оновчтой төлөвлөх боломж бүрдэнэ.
- Монгол Улсад хиймэл оюунд суурилсан эрсдэлийн анализын системийг хөгжүүлэх нь олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангахад чухал ач холбогдолтой.

Монгол Улсын цагдаагийн байгууллага жагсаал, цуглааны үед

хиймэл оюунд суурилсан анализ хийх боломж, шийдэл

Монгол Улсын цагдаагийн байгууллага жагсаал, цуглааны үеийн нөхцөл байдлыг анализ хийхэд хиймэл оюунд суурилсан технологийг ашиглах тодорхой боломж, дэд бүтэц бүрэлдэж эхэлж байна. Нийслэл Улаанбаатар хотод 176 уулзвар, замын гарцад 2600 гаруй ухаалаг хяналтын камер суурилуулж, тэдгээрийг нэгдсэн хяналтын төвөөр удирдан хиймэл оюунд суурилсан системээр зөрчил, сэжигтэй үйлдлийг илрүүлэх боломж бүрдсэн байна. (MONTSAME, 2025)

Ийм нэгдсэн камерын систем нь олон нийтийн хөдөлгөөн, хүн амын нягтаршил, замын ачаалал зэрэг мэдээллийг бодит цагт цуглуулж, аюулгүй байдлын нөхцөл байдлыг дүгнэхэд ашиглах боломжтой. Мөн цагдаагийн байгууллагад “MD-Video AI” видео анализийн программ нэвтрүүлснээр камерын бичлэгийг сайжруулж, нүүр царай болон объект таних, нотлох баримтыг илрүүлэх зэрэг автомат анализ хийх боломж нэмэгдсэн байна.

Эдгээр технологи нь жагсаал, цуглаан зэрэг олон нийтийн арга хэмжээний үеэр оролцогчдын хөдөлгөөн, бөөгнөрөл, хэв журам алдагдах эрсдэлийг хянахад ашиглагдах боломжтой. Түүнчлэн камерын мэдээлэл, замын хөдөлгөөний систем, гэмт хэргийн статистик зэрэг өгөгдлийг нэгтгэх замаар нөхцөл байдлын дата анализ хийх үндэс бүрдэж байна. Ухаалаг камерын систем нь замын хөдөлгөөний зөрчлийг автоматаар илрүүлж, бодит цагийн мэдээллийг боловсруулан шийдвэр гаргалтад ашиглаж байгаа нь хиймэл оюунд суурилсан анализын практик жишээ болж байна. Мөн нийслэлийн нэгдсэн хяналтын төв нь олон дүүргийн дэд төвүүдтэй холбогдон мэдээлэл солилцох боломжтой тул томоохон арга хэмжээний үед мэдээллийг төвлөрүүлэн шинжлэх боломжийг бий болгодог.

Цаашид камерын нэгдсэн систем, нийгмийн сүлжээний мониторинг, цагдаагийн мэдээллийн санг интеграцчилснаар хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах анализ хийх боломж нэмэгдэх юм. Ингэснээр жагсаал, цуглааны үеийн эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлох, цагдаагийн хүч хэрэгслийг оновчтой байрлуулах, нийтийн хэв журам хамгаалах ажиллагааг илүү үр дүнтэй зохион байгуулах нөхцөл бүрдэх боломжтой. Иймд Монгол Улсад хиймэл оюунд суурилсан аналитик системийг хөгжүүлэх нь олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, хууль сахиулах байгууллагын шийдвэр гаргалтыг мэдээлэлд суурилсан болгох чухал чиглэл гэж үзэж байна.

Дүгнэлт. Монгол Улсад жагсаал, цуглааны үеийн эрсдэлийг удирдах, урьдчилан таамаглах боломж нь хиймэл оюунд суурилсан технологи, камерын нэгдсэн систем, нийгмийн сүлжээний мониторинг, өгөгдлийн сангийн интеграцчлал зэрэг цогц аргачлалаас хамаарах нь тодорхой байна.

Судалгааны эх сурвалжууд нь олон улсын туршлага, жишээгээр хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах анализ нь жагсаалын оролцогчдын хөдөлгөөн, сэтгэл хөдлөл, эмх замбараагүй байдал үүсэх магадлалыг үнэлэхэд үр дүнтэй болохыг харуулж байна.

Монгол Улсын цагдаагийн байгууллага эдгээр боломжуудыг үе шаттайгаар нэвтрүүлж, камерын дүрс таних систем, видео анализ, мэдээллийн сангийн интеграцчилал зэрэг арга замыг ашиглан нөхцөл байдлыг бодит цагт шинжлэх, урьдчилан сэргийлэх ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлж байна. Ингэснээр жагсаал, цуглааны үеийн эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлох, нийтийн хэв журам хамгаалах ажиллагааг оновчтой зохион байгуулах боломж нэмэгдэж, шийдвэр гаргалтыг мэдээлэлд суурилсан болгох үндэс бүрдэж байна.

Ерөнхийдөө хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах анализыг нэвтрүүлэх нь Монгол Улсад олон нийтийн аюулгүй байдлыг сайжруулах, хууль сахиулах байгууллагын чадавхийг нэмэгдүүлэх, олон улсын жишгийг даган хөгжүүлэх чухал алхам болж байна.

Санал. Дээрх бүх материал, олон улсын туршлага, Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын өнөөгийн нөхцөл байдлыг үндэслэн жагсаал цуглааны үеийн эрсдэлийг хиймэл оюунд суурилсан анализ ашиглан урьдчилан тодорхойлох боломж, шийдлийн талаар дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. **Олон эх сурвалжийн интеграцчилсан мэдээллийн төв байгуулах** – Камерын дүрс, нийгмийн сүлжээний мэдээлэл, цагдаагийн мэдээллийн сангийн өгөгдлийг нэгтгэж, хиймэл оюунд суурилсан платформд боловсруулснаар жагсаал, цуглааны үеийн эрсдэлийг бодит цагт урьдчилан таамаглах системийг хөгжүүлэх.

2. **AI-д суурилсан оролцогчдын хөдөлгөөн, бөөгнөрлийг шинжлэх алгоритм нэвтрүүлэх** – Камерын болон drone-ын дүрсийг ашиглан хүн амын нягтаршил, хөдөлгөөн, сэтгэл хөдлөлийг бодит цагт дүн шинжилж, эмх замбараагүй байдал үүсэх магадлалыг урьдчилан тооцоолох боломжийг бүрдүүлэх.

3. **Жагсаалын эрсдэлд нөлөөлөх олон хүчин зүйлийг моделчлох систем** – Улс төр, нийгмийн хандлага, орон нутгийн нөхцөл байдал, цагдаагийн хүчний байрлал зэрэг олон хувьсагчийг нэгтгэн хиймэл оюунд суурилсан загварчлал хийж, эрсдэлийн динамикийг таамаглах шинэлэг платформ бий болгох.

4. **Сургалт, симуляци болон “виртуал жагсаал” загварчлал** – Урьдчилан таамаглах анализын үр дүнг ашиглан цагдаагийн албан хаагчдад жагсаалын боломжит эрсдэлийн нөхцөл байдлыг виртуал орчинд дадлагажуулах системийг нэвтрүүлж, бэлэн байдлыг нэмэгдүүлэх.

5. **Иргэдэд чиглэсэн урьдчилан сэрэмжлүүлэх аппликейшн хөгжүүлэх** – AI-д суурилсан системээс гарсан эрсдэлийн мэдээллийг олон нийтэд бодит цагт хүргэх, хөдөлгөөнөөс зайлсхийх, аюулгүй байдлаа хангах зөвлөмжийг өгөх цахим платформыг бий болгох.

Эдгээр санал нь Монгол Улсад урьд өмнө нэвтрүүлж байгаагүй, хиймэл оюунд суурилсан урьдчилан таамаглах, эрсдэлийг бууруулах шинэлэг шийдэл болж, олон нийтийн аюулгүй байдлыг сайжруулах, цагдаагийн байгууллагын чадавхийг нэмэгдүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ.

Ашигласан материал

1. Admin. (2026 оны 1 2). *AI камераар замын хөдөлгөөний зөрчил илрүүлж, торгууль ногдуулж эхэллээ*. asu.mn: <https://asu.mn/006>
2. b.unubold. (2025 оны 4 3). *Ulaanbaatar Introduces Advanced AI Software to Support Police Investigation*. montsame: <https://montsame.mn/mn/read/365770>
3. Bob Harrison, R. H. (2022 оны 4 7). *Protest policing: When do tensions escalate between protesters and police?* police1: <https://www.police1.com/chiefs-sheriffs/articles/protest-policing-when-do-tensions-escalate-between-protesters-and-police-weEaXiTIx0sm>
4. Crime, O. o. (2025). *Searched for 'Rally'*. United Nations: <https://www.unodc.org/unodc/site>
5. Espen Geelmuyden Rød, H. H. (2025). Predicting armed conflict using protest data. *Journal of Peace Research*, 3-20.
6. Kirchmaier, T. (2025 оны 5 27). *Using AI to improve public safety at public events*. The London school of economics and polical science: <https://www.lse.ac.uk/research/research-for-the-world/ai-and-tech/using-ai-to-improve-event-safety>

7. Kirchmaier, T. (2025 оны 5 17). *Using AI to improve public safety at public events*. LSE: <https://www.lse.ac.uk/research/research-for-the-world/ai-and-tech/using-ai-to-improve-event-safety>
8. Kirchmaier, T. (2025 оны 5 27). *Using AI to improve public safety at public events*. lse: <https://www.lse.ac.uk/research/research-for-the-world/ai-and-tech/using-ai-to-improve-event-safety>
9. Mohsen Bahrami, Y. F. (2018 оны 5 1). *Twitter Reveals: Using Twitter Analytics to Predict Public Protests*. Cornell University: <https://arxiv.org/abs/1805.00358>
10. Mohsen Bahrami, Y. F. (2018 оны 5 1). *Using Twitter Analytics to Predict Public Protests*. Cornell University: <https://arxiv.org/abs/1805.00358>
11. MONTSAME. (2025 оны 6 4). *Ulaanbaatar Launches Integrated Tele-Monitoring Center*. MONTSAME: <https://montsame.mn/en/read/372740>
12. Nancy Rodríguez, D. W. (2023). An analysis of protesting activity and trauma through mathematical and statistical models. *springer nature*, 15-17.
13. Rachel Levinson-Waldman, I. D. (2025 оны 11 20). *The Dangers of Unregulated AI in Policing*. brennan center: <https://www.brennancenter.org/our-work/research-reports/dangers-unregulated-ai-policing>
14. Safety, A. C. (2026). *Protest Policing*. ASU Arizone State University: <https://cvpcs.asu.edu/projects/protest-policing>
15. Shmueli, G. &. (2011). *Predictive Analytics in Information Systems Research*. doi: <https://doi.org/10.1287/isre.2011.0358>
16. Synthetic Draft, H. A. (2026 оны 1 13). *The End of Chevron: A Synthetic Roadmap for Regulatory Stability*. The Mandamus: <https://themandamus.com/constitutional-law/the-right-to-protest-in-democratic-societies-constitutional-boundaries-and-state-response>
17. *The social psychology of violent protestors*. (2012 оны 9 26). masterpiece psychology
18. Walter L. Perry, C. B. (2013). Predicting Suicide Attacks: Integrating Spatial, Temporal, and Social Features of Terrorist Attack Targets. *jstor*, 112. jstor.
19. Wikipedia. (2020). *Geolitica*. Wikipedia: <https://en.wikipedia.org/wiki/Geolitica>
20. Хиймэл оюун ухааны технологийг ашиглаж эхэллээ. (2025 оны 10 10). police: police.gov.mn

иргэд рүү чиглэсэн гамшгийн сургалтын олон улсын

туршлага ба монголд хэрэгжүүлэх боломж

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN CITIZEN-ORIENTED DISASTER
TRAINING AND OPPORTUNITIES FOR ITS IMPLEMENTATION IN MONGOLIA

О.Шинэтунгалаг

ДХИС-ийн Онцгой байдлын
сургуулийн магистрант, дэслэгч

O.Shinetungalag

Lieutenant, Master's student
School of Emergency Management,
University of Internal Affairs

Хураангуй. Энэхүү өгүүлэлд Япон, Бүгд Найрамдах Солонгос, Швед зэрэг улсуудад хэрэгжүүлж буй иргэдэд чиглэсэн гамшгаас хамгаалах сургалт, дадлага, бэлэн байдлын арга хэлбэрийг цахим эх сурвалжид тулгуурлан харьцуулж үзэв.

Бид хийсэн судалгааны үр дүнгээс харахад эдгээр улс оронд иргэдийг хамарсан танхимын сургалт, орон нутгийн дадлага сургууль, сургууль болон олон нийтийн байгууллагад суурилсан сургалт, цахим сургалтын платформ, олон нийтийн оролцоонд тулгуурласан дадлага сургуулийг тогтмол зохион байгуулж байна. Мөн төрийн байгууллага, орон нутгийн засаг захиргаа, иргэний нийгмийн байгууллагуудын хамтын ажиллагаанд суурилсан сургалтын тогтолцоо нь иргэдийн гамшгийн эрсдэлийн талаарх мэдлэг, бэлэн байдлыг нэмэгдүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлдэг болохыг тогтоов.

Энэхүү өгүүлэлд судалгаанд үндэслэн Монгол Улсад иргэдэд чиглэсэн гамшгийн сургалтын тогтолцоог боловсронгуй болгох, олон нийтийн оролцоонд тулгуурласан сургалт, дадлагыг тогтмолжуулах, цахим болон орон нутгийн түвшний сургалтын хосолсон хэлбэрийг нэвтрүүлэх боломжтой талаар товч авч үзсэн болно.

Abstract. This article compares the methods and forms of disaster preparedness training, drills, and readiness activities for citizens implemented in Japan, the Republic of Korea, and Sweden based on electronic sources. The findings indicate that these countries regularly organize classroom-based training, community-level drills, school and community-based education programs, online learning platforms, and participatory disaster exercises involving the public.

The study also reveals that training systems built on cooperation among government agencies, local authorities, and civil society organizations play a crucial role in enhancing citizens' knowledge and preparedness for disaster risks.

Based on these findings, the article briefly discusses opportunities for Mongolia to improve its citizen-oriented disaster training system by strengthening community participation and introducing a blended approach that combines digital and local-level training methods.

Түлхүүр үг: гамшгийн боловсрол, иргэдийн оролцоо, гамшгаас хамгаалах сургалт, олон улсын туршлага, гамшгийн бэлэн байдал, Монгол Улс.

Keywords: disaster education, citizen participation, disaster preparedness training, international experience, disaster readiness, Mongolia.

Оршил. Орчин үеийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжил нь хүн амын амьжиргаанд илүү олон боломж олгосон ч, гамшгийн эрсдэлийг нэмэгдүүлэх шинэ сорилт үүсгэж байна. Дэлхийн олон улс орон үер, газар хөдлөлт, галт уулын дэлбэрэлт, аадар бороо, өвлийн хүнд нөхцөл зэрэг төрөл бүрийн гамшгийн улмаас хүний амь нас, эд хөрөнгө, нийгмийн дэд бүтэц ихээхэн хохирдог гэдгийг баталгаажуулж байна. Иймд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх, хүний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааг хөгжүүлэх нь бүхий л түвшний стратегийн чухал зорилт болжээ.

Гамшгийн менежментийн үр нөлөө нь зөвхөн төрийн байгууллагын хүчин чармайлтаар хязгаарлагдахгүй бөгөөд иргэдийн бэлтгэл, мэдлэг, зан үйлд шууд хамааралтай. Судалгаагаар иргэд рүү чиглэсэн сургалт нь гамшгийн үед аюулгүй байдал хангах, зөв шийдвэр гаргах, эрсдэлд өртөх магадлалыг бууруулах гол хүчин зүйл болдог нь нотлогдсон байна. Энэхүү сургалт нь мэдлэг олгохоос гадна дадлага, симуляци, зан төлөвийн өөрчлөлтийг хамарсан иж бүрэн аргачлалыг шаарддаг бөгөөд олон улсын туршлага нь үүнийг тодорхой харуулдаг.

Монгол Улс газар нутгийн өргөн, хүн амын төвлөрөл сул, хөдөө орон нутгийн иргэдийг гамшгийн эрсдэлд өртөмтгий байдлаар тодорхойлдог. Тиймээс иргэд рүү чиглэсэн гамшгийн сургалтын тогтолцоо хөгжүүлэх нь үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн бэлэн байдлыг нэмэгдүүлэх чухал алхам юм. Энэхүү өгүүлэлд олон улсын практик туршлагыг дүн шинжилгээ хийж, иргэд рүү чиглэсэн сургалтын агуулга, хэлбэр, арга зүй, мөн Монголын нөхцөлд хэрхэн хэрэгжүүлэх боломжийг судалсан болно.

Үндсэн хэсэг. Дэлхийн олон улс оронд гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад иргэдийн оролцоо, мэдлэг, бэлэн байдлыг нэмэгдүүлэх сургалтын тогтолцоог хөгжүүлж байгаа тул эдгээр улсын туршлагыг судлан харьцуулах хэрэгцээ нэмэгдэж байна. Иймээс иргэд рүү чиглэсэн гамшгийн сургалтын олон улсын туршлагыг судалж, Монгол Улсад нутагшуулах боломж, арга хэлбэрийг тодорхойлох нь гамшгийн эрсдэлийг бууруулах бодлого, практикт чухал ач холбогдолтой юм.

1. Гамшгийн сургалтын онол ба ач холбогдол

Гамшгийн сургалт нь гамшгийн эрсдэлийг бууруулах (Disaster Risk Reduction, DRR) бодлогын нэг гол бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Гамшгийн эрсдэл гэдэг нь тодорхой орон нутагт тодорхой аюулт үзэгдлийн улмаас хүн ам, амьтан, эд хөрөнгө, хүрээлэн буй орчинд учирч болзошгүй хохирлын магадлалыг утгаар ойлгогддог. (Greensoft, 2025)

Онолын үндэстэйгээр, DRR боловсрол нь хувь хүн, бүлэг, хэсэг, нийгмийн түвшинд эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлж, түүнтэй тэмцэх мэдлэг, чадвар, хариу үйлдлийн стратеги төлөвшүүлэх үйл ажиллагаа гэж тодорхойлогддог.

Энэхүү сургалт нь зөвхөн “ямар аюул тохиолддог вэ?” гэж мэдээлэхээс гадна дараах гурван чухал зүйлсийг хамарна. Үүнд:

- Мэдлэг олгох – гамшгийн төрөл, шинж чанар, байгалийн болон хүний үүсгэх эрсдэл, тэдгээрийн үр дагавар, урьдчилсан сэрэмжлүүлэг.
- Чадваржуулах – аюулын үед хэрхэн үйлдэх, анхны тусламж, яаралтай нүүлгэн шилжүүлэх, хамгаалах үйл ажиллагааны практик дадлага.
- Зан төлөв ба зан байдлын өөрчлөлт – эрсдэлийг үнэлж, өөртөө болон өрхийн түвшинд бэлэн байх сэтгэлзүйн, зан төлөвийн хөрөнгө оруулалт. (Ling Guo, 2025)

2. Иргэд рүү чиглэсэн сургалтын хэлбэр

Иргэдэд гамшгийн талаарх онолын мэдлэгийг семинар, лекц, сургалтаар олгож, оролцогчид асуулт асуух, туршлага солилцох боломжтой байдаг. (Management, 2025)

- Олон улсын практикт дараах сургалтын хэлбэрүүд үр дүнтэй байна. Үүнд:
- Семинар, лекц, сургалт: Гамшгийн мэдлэгийг онолын талаас олгох, сэтгэгдэл солилцох боломжтой.
- Симуляци ба дадлага: Гал түймэр, үер, газар хөдлөлтөд бэлтгэх дадлага нь мэдлэгийг практикт шилжүүлэх гол арга юм. (Ling Guo, The development of disaster preparedness education for public: a scoping review, 2025)
- Дижитал сургалт: Мобайл апп, цахим платформ, онлайн видео сургалт нь зайнаас сургах боломжийг нээсэн. (Fatma Zehra Genç Suzan Yıldız, 2025)
- Нийгмийн сурталчилгаа: Телевиз, радио, цахим хэвлэл, олон нийтийн сүлжээ ашиглан эрсдлийг түгээх.
- Сургалтын нийгмийн сүлжээ: Иргэдийн хоорондын харилцан туршлага солилцох, хамтран ажиллах чадварыг хөгжүүлэх. (Wikipedia, 2022)

Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх сургалт нь семинар, дадлага сургуулилт, дижитал сургалт, олон нийтийн мэдээллийн кампанит ажил, иргэдийн сүлжээ зэрэг олон хэлбэрээр хэрэгждэг бөгөөд эдгээр арга хэлбэр нь иргэдийн мэдлэг, бэлэн байдлыг нэмэгдүүлэхэд үр дүнтэй болохыг олон улсын судалгаанууд нотолж байна.

3. Олон улсын туршлага

Олон улсад гамшгаас хамгаалах иргэдэд чиглэсэн сургалтыг ихэвчлэн олон нийтийн оролцоонд суурилсан сургалт, симуляци-дадлага, сургуулийн боловсролын хөтөлбөр хэлбэрээр зохион байгуулдаг бөгөөд иргэдийг гамшгийн үед зөв хариу арга хэмжээ авах чадварт сургахыг зорьдог. Жишээлбэл, НҮБ-ын байгууллагууд болон олон улсын хөтөлбөрүүд сургуулиуд, орон нутгийн иргэдийн дунд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах сургалт, нүүлгэн шилжүүлэх дадлага, мэдлэг олгох кампанит ажлуудыг тогтмол хэрэгжүүлдэг бөгөөд энэ нь иргэдийн бэлэн байдлыг нэмэгдүүлэхэд чиглэдэг. (UNDRR, 2025)

Мөн зарим улсуудад иргэдэд зориулсан олон нийтийн сургалт, гамшгийн үеийн дадлага, орон нутгийн семинаруудыг тогтмол зохион байгуулж, иргэдийг өдөр тутмын амьдралдаа гамшгийн эрсдэлийг ойлгож, урьдчилан сэргийлэх мэдлэгтэй болгоход чиглэдэг

Япон улсад иргэдэд чиглэсэн гамшгаас хамгаалах сургалтын арга, хэлбэр

Иргэдэд чиглэсэн гамшгаас хамгаалах сургалт нь олон нийтийн төвд суурилсан сургалт, семинар, дадлага сургуулилт, сургуульд суурилсан боловсрол зэрэг арга хэлбэрийг ашиглан гамшгийн эрсдэл, урьдчилан сэргийлэх арга, аюулгүй байдлын мэдлэгийг олгодог.

Мөн сургалтын гол онцлог нь иргэдийг практик дадлага, симуляци, эвакуацийн туршлагаар хангаж, гамшгийн үед шийдвэр гаргах чадварыг сайжруулахад чиглэгддэг. (Pacific, 2023).

1. Сургуульд суурилсан гамшгийн боловсрол

Сургуульд суурилсан гамшгийн боловсрол гэдэг нь хүүхэд, залуучуудыг сургуулийн хөтөлбөрийн хүрээнд гамшгийн эрсдэлийг ойлгох, урьдчилан сэргийлэх, аюулгүй байдлаа хангах мэдлэг, ур чадварт сургах системтэй боловсрол юм.

Энэ нь анги танхимын лекц, практик дасгал, симуляци, эвакуацийн дадлага зэрэг аргуудыг ашиглан сурагчдад гал түймэр, газар хөдлөлт, үер, цаг агаарын гамшиг зэрэг нөхцөлд хэрхэн зөв үйлдэл хийх мэдлэгийг олгодог. Ингэснээр хүүхэд, залуучуудын хувийн

аюулгүй байдал дээшилж, тэд ирээдүйд орон нутгийн болон нийгмийн түвшинд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах оролцоотой иргэн болж төлөвшдөг.

Япон улсад гамшгийн талаарх боловсролыг бага ангиас эхлэн сургалтын хөтөлбөрт системтэй оруулсан байдаг. Сурагчид газар хөдлөлт, цунами, гал түймэр зэрэг гамшгийн үед хэрхэн өөрийгөө хамгаалах талаар онолын болон дадлагын сургалтад хамрагддаг.

Сургуулиудад сар бүр гамшгийн сургуулилт (earthquake drill) зохион байгуулж, нүүлгэн шилжүүлэх, анхны тусламж үзүүлэх, гал унтраах зэрэг чадварыг сургадаг.

Зарим сургуулиудад “Youth Disaster Prevention Team” буюу өсвөр үеийн гамшгаас хамгаалах баг байгуулж, иргэдэд туслах чадвар эзэмшүүлдэг. (Gokmen, 2025)

2. Олон нийтийн дадлага сургуулилт (Community disaster drills)

Олон нийтийн дадлага сургуулилт (Community disaster drills) гэдэг нь тухайн орон нутгийн иргэд, орон нутгийн байгууллага, сайн дурын бүлэг зэрэг олон талын оролцоотойгоор гамшгийн үеийн бодит үйл ажиллагааг дадлагаар туршиж үздэг сургалт юм.

Энэхүү сургалтаар иргэд газар хөдлөлт, үер, гал түймэр зэрэг гамшгийн нөхцөлд эвакуаци хийх, харилцан мэдээлэл солилцох, хамгаалах арга хэмжээ авах практик ур чадварыг эзэмшдэг. Ингэснээр орон нутгийн түвшинд гамшгийн бэлэн байдал сайжирч, иргэдийн шийдвэр гаргах чадвар, хамтын ажиллагаа, гамшгийн үед хариу арга хэмжээ авах бэлэн байдал дээшилдэг.

- Японд орон нутгийн захиргаа, сургууль, иргэд хамтран жил бүр олон нийтийн гамшгийн сургуулилт зохион байгуулдаг.

- Иргэд аюулгүйн бүс рүү нүүлгэн шилжих, аврах ажиллагаанд оролцох, гамшгийн хоргодох байр ажиллуулах дадлага хийдэг.

- Сургуулийн сурагчид, эцэг эх, оршин суугчид хамтран сургуулилт хийдэг нь нийгмийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлдэг. (Kumiko, 2025)

3. Семинар, сургалт ба олон нийтийн боловсрол

Семинар, сургалт ба олон нийтийн боловсрол гэдэг нь иргэдэд гамшгийн эрсдэл, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ болон аюулгүй байдлын мэдлэгийг системтэйгээр түгээх зорилготой боловсролын үйл ажиллагааны хэлбэр юм.

Энэ нь лекц, хэлэлцүүлэг, сургалт, мэдээллийн кампанит ажил зэрэг арга хэлбэрээр зохион байгуулагдаж, иргэдэд гамшгийн үед хэрхэн зөв үйлдэл хийх, өөрийгөө болон бусдыг хамгаалах мэдлэг, ойлголтыг олгодог. Ийм төрлийн боловсрол нь олон нийтийн мэдлэг, ухамсрыг дээшлүүлж, гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад иргэдийн идэвхтэй оролцоог нэмэгдүүлэхэд чухал үүрэгтэй.

Японд иргэдэд зориулсан семинар, сургалт, танилцуулга тогтмол зохион байгуулагддаг. Тухайлбал:

- Гамшгийн үед авах арга хэмжээ
- Нүүлгэн шилжүүлэх журам
- Эрсдэлийн талаарх мэдлэг
- Сэтгэлзүйн дэмжлэг зэрэг сэдвээр сургалт явуулдаг. Жишээлбэл, зарим байгууллагууд иргэдэд зориулсан гамшгийн бэлэн байдлын семинар, сургалтыг олон хэл дээр зохион байгуулдаг. (ReadyJapan, 2023)

4. Олон нийтийн төвд суурилсан сургалт

Олон нийтийн төвд суурилсан сургалт гэдэг нь тухайн орон нутгийн иргэдийн оролцоо, хэрэгцээ, бодит нөхцөл байдалд тулгуурлан зохион байгуулдаг сургалтын хэлбэр

бөгөөд иргэдийг гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, бэлэн байдлаа хангах, гамшгийн үед зөв хариу арга хэмжээ авах мэдлэг, ур чадварт сургахад чиглэдэг.

Энэ сургалтын онцлог нь төрийн байгууллага, орон нутгийн удирдлага, иргэд, сайн дурын бүлгүүд хамтран оролцож орон нутгийн эрсдэлийг хамтдаа тодорхойлох, шийдвэрлэх арга замыг хамтран суралцах явдал юм. Ийм сургалт нь иргэдийн хамтын оролцоог нэмэгдүүлж, орон нутгийн түвшинд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах тогтолцоог бэхжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой.

Япон улсад “Коминкан” (Kominkan) буюу иргэдийн олон нийтийн төвүүд байдаг. Эдгээр төвүүд нь иргэдэд зориулсан боловсрол, сургалт, нийгмийн үйл ажиллагааг зохион байгуулдаг бөгөөд гамшгийн бэлэн байдлын сургалтууд ч энд явагддаг. (Wikipedia, Kominkan, 2025)

5. Сценари болон симуляцийн сургалт

Сценари болон симуляцийн сургалт гэдэг нь бодит нөхцөл байдалд ойролцоо урьдчилан боловсруулсан нөхцөл, үйл явдлын дараалал (сценари) дээр үндэслэн гамшгийн үеийн нөхцөл байдлыг хиймлээр загварчилж (simulation) оролцогчдыг дадлагажуулах сургалтын арга хэлбэр юм.

Энэ сургалтын явцад оролцогчид газар хөдлөлт, гал түймэр, үер зэрэг гамшгийн үед хэрхэн шийдвэр гаргах, харилцан ажиллагаа явуулах, аюулгүй байдлаа хангах зэрэг практик ур чадварыг бодитой орчинд туршиж сурдаг. Ийм сургалт нь онолын мэдлэгийг бодит нөхцөлд хэрэгжүүлэх боломж олгодог тул гамшгийн бэлэн байдал, хариу арга хэмжээ авах чадварыг нэмэгдүүлэхэд өргөн ашиглагддаг.

Японд гамшгийг сценари ашиглан төсөөлөх сургалтын арга өргөн хэрэглэгддэг. Жишээ нь:

- Disaster Imagination Game (DIG) – газрын зураг ашиглан гамшгийн нөхцөл байдлыг төсөөлж, иргэд хамтдаа шийдвэр гаргах дасгал хийдэг.
- Аврах ажиллагаа, хоол хүнс бэлтгэх, шархадсан хүнийг зөөвөрлөх зэрэг дадлагуудыг сургуулилт хэлбэрээр явуулдаг.

Японд сургалтын төвүүд болон сургуульд тогтмол газар хөдлөлтийн дадлага байнга тогтмол зохион байгуулдаг. (Kumiko, How Disaster Preparedness Education Builds the Ability to Protect Lives, 2025)

Япон улсад гамшгаас хамгаалах иргэдэд чиглэсэн сургалт нь сургууль, орон нутгийн байгууллага, олон нийтийн төв, иргэдийн оролцоо дээр суурилсан нэгдсэн тогтолцоогоор хэрэгждэг.

Сургалтын үндсэн хэлбэрүүд нь сургуульд суурилсан боловсрол, олон нийтийн сургуулилт, семинар ба сургалт, иргэдийн төвд суурилсан боловсрол, симуляцийн сургалт зэрэг бөгөөд эдгээр нь иргэдийн гамшгийн үеийн бэлэн байдлыг нэмэгдүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Бүгд Найрамдах Солонгос Улсад иргэдэд чиглэсэн гамшгаас хамгаалах сургалт, дадлага, бэлэн байдлын арга, хэлбэр

Бүгд Найрамдах Солонгос Улсад иргэдэд чиглэсэн гамшгаас хамгаалах сургалт, бэлэн байдлын арга нь Safe Korea томоохон дадлага, орон нутгийн практик симуляци, сургууль болон олон нийтийн боловсрол, онлайн аппликейшн ба сэрэмжлүүлэг зэрэг олон хэлбэрээр явагддаг бөгөөд иргэдийг гамшгийн үед авах арга хэмжээ, нүүлгэн шилжүүлэх, аврах ажиллагаанд бэлтгэхэд чиглэгддэг. (Sun-mok, 2025)

Эдгээр сургалтын хэлбэр нь сценари дээр суурилсан дадлага, хэлэлцүүлэг, сайн дурын бүлэг, олон нийтийн төвийн сургалт зэрэг практик арга хэмжээг багтаадаг бөгөөд иргэдийн гамшгийн үед хамтын ажиллагаа, мэдлэгийг дээшлүүлдэг. (by by Glenn Dolcemasclo, 2011)

1. “Safe Korea / Disaster Response Training” – Засгийн газрын нийтийн дадлага

“Safe Korea / Disaster Response Training” гэдэг нь БНСУ-ын Дотоод хэргийн аюулгүй байдлын яам болон холбогдох төрийн байгууллагуудын зохион байгуулдаг засгийн газрын нийт ард иргэд, байгууллага хамт оролцдог, нийгмийн гамшгийн хариу арга хэмжээ, бэлэн байдлын томоохон дадлага сургуулилт юм.

Энэ сургууль/сургуулилт нь жил бүр төв болон орон нутгийн засаг захиргаа, олон нийтийн байгууллага, нийтийн оролцоо бүхий иргэдтэй хамтран телевиз, радио, текст мэдээ дамжуулалт, навигаци, эвакуаци, харилцан ажиллагаа зэрэг гэрээслэлтэй нөхцөлөөр симуляцийн дадлага болон таблет (ширээний) болон талбайн дадлагааг зэрэг явуулдаг бөгөөд энэ нь гамшгийн үед хүмүүсийг хурдан, зохион байгуулалттайгаар хариу арга хэмжээ авахад бэлддэг.

Энэ төрлийн сургалт нь зөвхөн төрийн байгууллагууд төдийгүй олон нийтийн байгууллагууд, иргэдийг ч оролцуулж бодит нөхцөлтэй төстэй дадлагаар хамтран ажиллах замаар гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, хариу арга хэмжээ авах чадварыг сайжруулахад чиглэдэг гэж байгууллагууд тайлбарладаг.

Солонгост жил бүр “Disaster Response Safe Korea Drill” буюу Safe Korea гэдэг нэртэй томоохон дадлага сургуулилт зохион байгуулагддаг бөгөөд иргэд, байгууллага, орон нутгийн засаг захиргааны хамтын оролцоотой болдог:

Энэ дасгал нь байгалийн гамшиг (бороо, үер, газар хөдлөлт гэх мэт) болон нийгмийн гамшиг (гал түймэр, осол)-ын үед аврах ажиллагаа, нүүлгэн шилжүүлэх практик дадлага хийдэг.

Иргэд эзэнгүйгээр биш, орон нутгийн иргэд, сайн дурын байгууллагууд, олон нийтийн гишүүдтэй хамт оролцдог. Жишээ нь, чанарын үнэлгээ, дадлага төлөвлөлт, үүрэг хариуцлага тодорхойлсон бүрэн хэмжээний сценаритай сургалт явуулдаг. (jonggu, 2025)

2. Иргэдийн оролцоотой онол ба практик дадлага (Scenario + Simulation)

Иргэдийн оролцоотой онол ба практик дадлага (Scenario + Simulation) гэдэг нь иргэдийг гамшгийн эрсдэлийг ойлгуулж, бэлэн байдал, хариу арга хэмжээг онолын мэдлэгтэй хослуулан бодит нөхцөлд туршиж сургах сургалтын арга юм. Энэ арга нь:

- Сценари (Scenario) – урьдчилан боловсруулсан нөхцөл, үйл явдлын дараалал дээр тулгуурлан иргэдэд гамшгийн үеийн боломжит нөхцөл байдлыг үзүүлэх онолын тал.
- Симуляци (Simulation) – тухайн сценарид нийцүүлэн бодит үйлдлээр дадлагажуулах, эвакуаци хийх, харилцан ажиллагаа, шийдвэр гаргах зэрэг практик чадварыг эзэмшүүлэх хэсэг.

Ингэснээр иргэд гамшгийн үед хэрхэн хурдан, зөв үйлдэл хийх, хамтын ажиллагаанд оролцох чадварыг хөгжүүлдэг бөгөөд зөвхөн онол бус амьдралд хэрэгжих туршлагыг олгодог.

Солонгосын олон хот, дүүрэг нь иргэд, оюутан, сайн дурын бүлгүүдийг хамруулсан болгон хэрэглэсэн “discussion drill” (оёдлын өнцгийн хэлэлцүүлэг) болон on-site drill (талбай дээрх дадлага) арга хэмжээг зохион байгуулдаг: Тухайлбал, Seoul-н Gwanak-гу болон Seongdong-гу-ийн “комплекс гамшигт бэлтгэх” сургалтууд нь:

- талбай дээрх практик (гал унтраах, нүүлгэн шилжүүлэх),
- хэлэлцүүлэг / сценарийн дасгал,

- сүлжээ холбоо, харилцаа холбоо зэрэг олон төрлийн сургалтуудыг нэгтгэдэг. (Hyunjeong, 2023)

3. Сургууль ба боловсролын хөтөлбөрүүд

Сургууль ба боловсролын хөтөлбөрүүд гэдэг нь хүүхэд, залуучуудад гамшгийн эрсдэлийг ойлгох, урьдчилан сэргийлэх, аюулгүй байдлаа хангах мэдлэг, ур чадварыг сургуулийн хичээлийн хөтөлбөр, нэмэлт сургалтын үйл ажиллагаа дамжуулан системтэйгээр олгох боловсролын арга хэлбэр юм.

Энэ нь лекц, дадлага, симуляци, эвакуацийн дадлага зэрэг аргуудыг ашиглаж, сурагчдыг гамшгийн үеийн зөв үйлдэл, шийдвэр гаргах чадварт сургахад чиглэдэг. Ийм боловсрол нь хүүхэд, залуучуудыг ирээдүйд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, нийгмийн идэвхтэй оролцоотой иргэн болгон төлөвшүүлэх ач холбогдолтой.

Солонгос улс нь сургууль, боловсролын байгууллагуудад гамшгийн эрсдэл ба аюулгүй байдлын боловсролыг оруулж, хүүхэд, залуучуудад чиглэсэн сургалтуудыг дэмждэг. Үүнд:

- UNDRR-ийн School Safety Programme нь хүүхэд, өсвөр үеийнхэнд зориулсан эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх боловсролын хөтөлбөр-ийг хэрэгжүүлдэг.
- Riskland® Game, танхимын сургалт, ануухай дүрс мэт сургалтын материал ашиглан ямар ч байдлаар гамшиг үүсэх үед яаж аюулгүй байх, боловсон хариу үйлдэл хийх тухай заадаг. (School safety programme, 2016)

4. Иргэдэд мэдээлэл түгээх платформ ба аппликейшн

Иргэдэд мэдээлэл түгээх платформ ба аппликейшн гэдэг нь гамшгийн эрсдэл, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ, онцгой байдлын үеийн мэдээ, сэрэмжлүүлэг зэрэг чухал мэдээллийг шуурхай, олон нийтэд дамжуулах дижитал хэрэгсэл юм.

Энэ нь гар утасны аппликейшн, веб портал, SMS, нийгмийн сүлжээ зэрэг сувгаар дамжиж, иргэдэд гамшгийн үед яаралтай зөв үйлдэл хийхэд шаардлагатай мэдлэг, зааварчилгааг цаг тухайд нь хүргэдэг. Ийм платформ, аппликейшн нь иргэдийн бэлэн байдал, гамшгийн үед хариу арга хэмжээ авах чадварыг сайжруулах, мэдээллийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Солонгост иргэдэд гамшгийн аюулгүй байдлын сэрэмжлүүлэг, зөвлөмж илгээх зориулалттай онлайн мэдээллийн систем, аппликейшнууд байдаг. Тухайлбал:

Safekorea.gov.kr нь аюулгүй байдлын сэрэмжлүүлэг, гамшгийн сургалт ба зөвлөмжүүд, ойролцоо хоргодох байр-ын мэдээллийг олон хэл дээр харуулдаг вэб портал юм. Иргэдэд аймшиг сэрэмжлүүлэг, хариу арга хэмжээний заавар, сэрэмжлүүлэг дуут болон push notification байдлаар өгдөг. (How to find your nearest Shelter, 2025)

5. Иргэдийн сайн дурын болон олон нийтийн бэлтгэл

Иргэдийн сайн дурын болон олон нийтийн бэлтгэл гэдэг нь гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор иргэд өөрсдийн санаачлагаар оролцож урьдчилан бэлэн байх, дадлага сургуулилт хийх, гамшгийн үед туслах чадвараа хөгжүүлэх үйл ажиллагаа юм.

Энэ нь сайн дурын баг, орон нутгийн байгууллагууд, олон нийтийн бүлгүүдтэй хамтран эвакуаци, анхан шатны тусламж үзүүлэх, гамшгийн үеийн мэдээлэл солилцох дадлага сургуулилт, сургалт зохион байгуулахыг багтаадаг. Ийм бэлтгэл нь иргэдийг идэвхтэй оролцогч болгож, орон нутгийн түвшинд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, хариу арга хэмжээ авах чадварыг сайжруулах ач холбогдолтой.

Солонгосын зарим олон нийтийн байгууллага, сайн дурын бүлгүүд нь иргэдээр дамжуулсан гамшгийн мэдлэг, сүлжээ холбоо, оролцоог нэмэгдүүлэх сургалтуудыг явуулдаг:

- Олон нийтийн Volunteer Disaster Prevention Teams гэх мэт сайн дурын байгууллагуудад зориулсан сургалт, дадлага байдаг.
- Хамтын ажиллагаа, Phom-A-Si (оролдлогын урьдах уламжлал) гэх мэт нийгмийн хамтын ажиллагаанд тулгуурласан дадлага ч бас бүрэлдэн тогтжээ.

БНСУ-ын гамшгаас хамгаалах иргэдэд чиглэсэн сургалт, бэлтгэл дараах хэлбэрүүдээр явагддаг. Үүнд:

1. Safe Korea / Disaster Response Drill – Улсын хэмжээнд жил бүр зохион байгуулагддаг томоохон дадлага.
2. Орон нутгийн практик дадлага, сүлжээ сургалт – бүх байгууллага, иргэдийг хамруулсан.
3. Сургууль, хүүхэд хөвгүүдэд зориулсан боловсрол – эрсдэлийн талаарх мэдлэгийг багаас нь сургана.
4. Онлайн платформ ба аппликейшн – аюулгүй байдлын мэдээллийг шуурхай түгээх.
5. Сайн дурын бүлгүүд, олон нийтийн оролцоо – олон нийтэд чиглэсэн хамтын ажиллагааны сургалт.

БНСУ-д иргэдэд чиглэсэн гамшгаас хамгаалах сургалт нь улсын хэмжээнд зохион байгуулагддаг томоохон дадлага, орон нутгийн практик сургалт, сургууль болон онлайн платформыг ашигласан боловсролын аргачлал зэрэг олон түвшний, иж бүрэн хэлбэрээр хэрэгждэг. Мөн сайн дурын бүлгүүд болон олон нийтийн оролцоог дэмжих замаар иргэдийн бэлэн байдлыг сайжруулж, хамтын ажиллагааг бэхжүүлдэг.

Швед Улсад иргэдэд чиглэсэн гамшгаас хамгаалах сургалт, дадлага, бэлэн байдлын арга, хэлбэр

Швед улсад гамшгаас хамгаалах иргэдэд чиглэсэн сургалт, бэлэн байдлыг төрийн байгууллага, орон нутгийн захиргаа, олон нийтийн мэдээллийн кампанит ажил зэрэг олон хэлбэрээр зохион байгуулдаг.

1. Олон нийтийн мэдээлэл ба гарын авлага тараах

Шведийн Иргэний хамгаалалтын агентлаг болох MSB (Swedish Civil Contingencies Agency) нь “If Crisis or War Comes” гэсэн гарын авлагыг бүх айл өрхөд тарааж, гамшиг, хямралын үед иргэд хэрхэн бэлтгэх, ямар нөөц хадгалах, ямар үйлдэл хийх талаар мэдээлэл өгдөг. Мөн иргэдийг дор хаяж нэг долоо хоног бие даан амьдрах бэлтгэлтэй байх шаардлагатай гэж зөвлөдөг. (Staff, 2025)

2. “Crisis Preparedness Week” буюу олон нийтийн сургалт, кампанит ажил

Шведэд жил бүр Crisis Preparedness Week зохион байгуулагдаж, орон нутгийн захиргаа болон байгууллагууд лекц, танилцуулга, сургалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулж иргэдийн гамшгийн талаарх мэдлэгийг нэмэгдүүлдэг. Энэ долоо хоногийн үеэр сургууль, номын сан, олон нийтийн төвүүдэд сургалт, семинар, танин мэдэхүйн арга хэмжээ зохион байгуулдаг. (ROMANIA, 2022)

3. Онлайн сургалт ба мэдээллийн платформ

Шведийн төрийн байгууллагууд Krisinformation.se, DinSäkerhet.se зэрэг цахим платформоор дамжуулан гамшгийн эрсдэл, аюулгүй байдлын талаар мэдээлэл, видео, зөвлөмж, сургалтын материалуудыг иргэдэд хүргэдэг. Мөн нийгмийн сүлжээ, подкаст, онлайн сургалтыг ашиглан гамшгийн талаарх мэдлэгийг түгээдэг. (Agency, 2021)

Швед улсад иргэдэд чиглэсэн гамшгаас хамгаалах сургалт нь гарын авлага тараах, олон нийтийн сургалт ба кампанит ажил, онлайн мэдээллийн платформ зэрэг олон хэлбэрээр хэрэгждэг бөгөөд иргэдийг гамшгийн үед бие даан бэлтгэлтэй байх, нийгмийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд чиглэдэг.

Монголд хэрэгжүүлэх боломж

Япон, БНСУ, Швед зэрэг орнуудын иргэдэд чиглэсэн гамшгаас хамгаалах сургалтын туршлагыг үндэслэн Монгол Улсад дараах хэрэгжүүлэх боломжит чиглэлүүд байна гэж үзлээ. Тухайлбал:

1. Сургуульд суурилсан гамшгийн боловсролыг тогтолцоотой нэвтрүүлэх

Япон улсын туршлагын нэгэн адил ерөнхий боловсролын сургуулийн хөтөлбөрт гамшгаас хамгаалах мэдлэгийг үе шаттайгаар оруулж, сурагчдад газар хөдлөлт, гал түймэр, үер зэрэг гамшгийн үед өөрийгөө хамгаалах, нүүлгэн шилжих, анхны тусламж үзүүлэх чадварыг онол-практик хосолсон сургалтаар олгох боломжтой. Ингэснээр хүүхэд, залуучууд гамшгийн эрсдэлийг таньж мэдэх, бие даан хамгаалах чадавхыг эрт үеэс төлөвшүүлэх давуу талтай.

2. Улсын хэмжээнд иргэдийг хамарсан дадлага сургуулилтыг тогтмол зохион байгуулах

БНСУ-ын “Safe Korea” загвартай адил Монгол Улсад жил бүр бүх шатны байгууллага, иргэдийг хамруулсан гамшгийн нэгдсэн сургуулилтыг зохион байгуулж болно. Ийм сургуулилт нь гамшгийн үед ажиллах байгууллагуудын уялдаа холбоо, иргэдийн бэлэн байдлыг сайжруулах, бодит нөхцөлд ажиллах чадварыг нэмэгдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой.

3. Иргэдэд зориулсан гарын авлага, бэлтгэлийн стандарт боловсруулах

Шведийн туршлагад тулгуурлан айл өрх бүрт зориулсан “гамшгийн үед бэлтгэх гарын авлага”, нөөцийн жагсаалт, анхны тусламжийн зөвлөмж зэрэг мэдээллийг боловсруулж тараах нь иргэдийг гамшгийн үед бие даан бэлтгэлтэй байхад дэмжлэг үзүүлнэ. Энэ нь айл өрх бүрийн бэлэн байдлыг нэмэгдүүлж, гамшгийн үед төрийн байгууллагын ачааллыг бууруулах ач холбогдолтой.

4. Олон нийтийн сургалт, кампанит ажлыг тогтмолжуулах

Орон нутгийн засаг захиргаа, их дээд сургууль, олон нийтийн байгууллагууд хамтран “гамшгийн бэлтгэлийн долоо хоног”, олон нийтийн сургалт, хэлэлцүүлэг, үзэсгэлэн зэрэг арга хэмжээг тогтмол зохион байгуулах нь иргэдийн мэдлэг, оролцоог нэмэгдүүлэх боломжтой.

5. Дижитал платформ ба гар утасны мэдээллийн систем хөгжүүлэх

Орчин үеийн технологийг ашиглан гамшгийн эрсдэлийн талаар мэдээлэл түгээх цахим платформ, гар утасны аппликейшн, сэрэмжлүүлгийн системийг хөгжүүлэх нь иргэдийг цаг алдалгүй мэдээллээр хангах, гамшгийн үед шуурхай хариу арга хэмжээ авах боломжийг бүрдүүлнэ.

Монгол Улс нь газар нутгийн өргөн, хүн амын төвлөрөл сул, хөдөө орон нутагт гамшгийн эрсдэл өндөртэй тул иргэд рүү чиглэсэн сургалтын системийг хөгжүүлэх шаардлагатай. Боломжууд:

- Сургалтын хөтөлбөр боловсруулах: Үер, хөрсний гулгалт, өвлийн аюул зэрэг гамшгийн төрөлд тохирсон сургалтын модуль боловсруулах.
- Сургалтын дижитал платформ: Мобайл апп болон цахим сургалтын платформ ашиглан алслагдсан орон нутагт хүртээмжтэй сургалт явуулах.

- Орон нутгийн иргэдийг чадваржуулах: Дадлага сургалт, симуляци, нийгмийн сурталчилгаа зэргээр бэлэн байдал нэмэгдүүлэх.
- Хамтын ажиллагаа: Онцгой байдлын ерөнхий газар, сум орон нутгийн захиргаа, сургууль, НҮБ зэрэг олон талт байгууллагатай хамтран сургалт зохион байгуулах.
- Үр дүнг үнэлэх тогтолцоо: Сургалтын үр нөлөөг судалж, мэдлэг, чадварын өсөлтийг хэмжих системийг нэвтрүүлэх.

Олон улсын туршлагаас харахад гамшгаас хамгаалах иргэдэд чиглэсэн сургалтын үр дүн нь боловсрол, дадлага сургуулилт, мэдээллийн систем, олон нийтийн оролцоо зэрэг олон хүчин зүйлсийн уялдаа холбоонд тулгуурладаг. Иймээс Монгол Улсад эдгээр туршлагыг нутагшуулахдаа сургуульд суурилсан боловсрол, иргэдийн оролцоотой сургуулилт, мэдээллийн технологид суурилсан сургалт, олон нийтийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх бодлогыг хослуулан хэрэгжүүлэх нь үр дүнтэй юм.

Дүгнэлт. Олон улсын туршлага нь иргэд рүү чиглэсэн гамшгийн сургалт нь зөвхөн мэдлэг олгох биш, зан үйлийг өөрчлөх, чадваржуулахад чиглэсэн байхыг харуулж байна. Монгол Улсад ийм сургалтын тогтолцоог хөгжүүлэх нь гамшигт бэлэн байдлыг нэмэгдүүлэх, хүн амын аюулгүй байдлыг хамгаалах чухал алхам болно. Цахим технологи, симуляци, орон нутгийн иргэдийн оролцоо зэрэг олон хэлбэрийг нэгтгэсэн сургалт үр дүнтэй байх боломжтой.

Япон, Бүгд Найрамдах Солонгос, Швед зэрэг улсууд иргэдэд чиглэсэн гамшгаас хамгаалах сургалтыг системтэй, олон талт арга хэлбэрээр зохион байгуулдаг бөгөөд сургуулийн боловсрол, олон нийтийн сургуулилт, семинар, симуляци дадлага, цахим платформ, мэдээллийн кампанит ажил зэрэг хэлбэрүүдийг хослуулан хэрэгжүүлдэг. Жишээлбэл, Япон улс сургуулийн боловсрол болон орон нутгийн сургуулилтад тулгуурласан сургалтын тогтолцоог ашигладаг бол БНСУ “Safe Korea” улсын хэмжээний дадлага сургуулилтаар иргэдийг оролцуулан бэлтгэдэг, харин Швед улс иргэдийн бие даасан бэлтгэлийг нэмэгдүүлэх зорилгоор гарын авлага тараах, олон нийтийн сургалт, онлайн мэдээллийн платформ ашиглах зэргээр сургалтыг зохион байгуулдаг юм байна.

Эдгээр туршлагаас харахад иргэдийн гамшгийн бэлэн байдлыг нэмэгдүүлэхэд онолын мэдлэг, практик дадлага, олон нийтийн оролцоо, мэдээллийн технологид суурилсан сургалт чухал үүрэг гүйцэтгэдэг байна.

Санал. Япон, БНСУ, Швед зэрэг орнуудын туршлага болон дээрх дүгнэлтийг үндэслэн Монгол Улсад шинэлэг, дэвшилтэт байдлаар хэрэгжүүлэх боломжтой 4 саналыг дэвшүүлж байна. Тухайлбал:

1. “Үндэсний гамшгийн бэлтгэлийн нэгдсэн өдөр” зохион байгуулах

Монгол Улсад жил бүр бүх аймаг, нийслэл, байгууллага, сургууль, иргэдийг хамарсан “Үндэсний гамшгийн бэлтгэлийн өдөр” зохион байгуулж, газар хөдлөлт, гал түймэр, үер зэрэг гамшгийн үед авах арга хэмжээний нэгдсэн сургуулилт, симуляци, дадлага явуулах боломжтой. Энэ нь БНСУ-ын “Safe Korea” дадлага сургуулилтын загварыг нутагшуулах хэлбэр бөгөөд байгууллага хоорондын уялдаа холбоо, иргэдийн бэлэн байдлыг нэмэгдүүлнэ.

2. Сургуульд суурилсан гамшгийн боловсролын тогтолцоог хөгжүүлэх

Япон улсын туршлагыг ашиглан ерөнхий боловсролын сургуулийн хөтөлбөрт гамшгаас хамгаалах боловсролыг тусгай модуль хэлбэрээр оруулж, сурагчдад гамшгийн үед өөрийгөө хамгаалах, анхны тусламж үзүүлэх, нүүлгэн шилжих чадварыг олгох онол-практик хосолсон сургалт хэрэгжүүлэх боломжтой. Мөн сургуулиудад гамшгийн клуб, сайн дурын баг байгуулж болно.

3. Айл өрхийн гамшгийн бэлтгэлийн гарын авлага ба стандарт нэвтрүүлэх

Шведийн туршлагад тулгуурлан Монгол Улсад айл өрхөд зориулсан гамшгийн бэлтгэлийн гарын авлага, зааварчилгаа боловсруулж тараах, мөн айл өрх бүрийн бэлэн байдлын минимум стандарт (ус, хүнс, эмийн нөөц, холбоо барих мэдээлэл) тогтоох боломжтой. Энэ нь гамшгийн үед иргэдийн бие даасан бэлтгэлийг нэмэгдүүлэх ач холбогдолтой.

4. Дижитал сургалт ба гамшгийн мэдээллийн нэгдсэн платформ хөгжүүлэх

Орчин үеийн технологид тулгуурлан иргэдэд зориулсан гар утасны аппликейшн, цахим сургалтын платформ, онлайн сургалтын видео, сэрэмжлүүлгийн систем бий болгож, гамшгийн үед авах арга хэмжээ, нүүлгэн шилжих маршрут, аюулгүй бүсийн мэдээллийг шуурхай хүргэх боломжтой. Энэ нь иргэдийг зайнаас сургах, мэдлэгийг өргөн хүрээнд түгээх давуу талтай.

Ашигласан материал

1. Agency, T. S. (2021 оны 8 24). *Overview. civil-protection: humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/national-disaster-management-system/sweden_en*
2. Glenn Dolcemasclo, Y. K.-L. (2011 оны 12 1). *Reducing Disaster Risk in Cities — the Republic of Korea's Experience*. World meteorological Organization: <https://wmo.int/media/magazine-article/reducing-disaster-risk-cities-republic-of-koreas-experience>
3. Fatma Zehra Genç Suzan Yıldız, S. Y. (2025 оны 4 11). *Effect of structured digital-based education given to nursing students on disaster literacy and disaster preparedness belief levels: A randomized controlled study*. ScienceDirect: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0260691725000164>-ээс Гаграсан
4. Gokmen, S. D. (2025 оны 11 24). *Japan schools teach disaster preparedness from early age in quake-prone country*. Asia - Pacific: <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/japan-schools-teach-disaster-preparedness-from-early-age-in-quake-prone-country/3752983>
5. Greensoft. (2025 оны 12 11). *Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах мэдлэг чадвар олгох “Бэлэн бай” сургалт*. Greensoft: <https://cdn.greensoft.mn/uploads/users/5112/files>
6. *How to find your nearest Shelter*. (2025 оны 8 5). REDDIT: https://www.reddit.com/r/korea/comments/13waljx/how_to_find_your_nearest_shelter
7. Hyunjeong, K. (2023 оны 10 29). *Seongdong-gu, 2023 Disaster Response Safe Korea Training for Complex Disaster Preparedness*. asiae: <https://www.asiae.co.kr/en/article/2026030917022772268>
8. jonggu, L. (2025 оны 9 10). *Cheorwon County Selected as Excellent Institution in 2025 Disaster Response Safe Korea Drill*. Asia Business Daily: <https://view.asiae.co.kr/en/article/2025091011042165133>
9. Kumiko, M. (2025 оны 12 3). *How disaster preparedness education builds the ability to protect lives*. UNDRR: <https://www.preventionweb.net/news/how-disaster-preparedness-education-builds-ability-protect-lives>
10. Kumiko, M. (2025 оны 11 10). *How Disaster Preparedness Education Builds the Ability to Protect Lives*. PUBLIC RELATIONS OFFICE / GOVERNMENT OF JAPAN: https://www.gov-online.go.jp/hlj/en/december_2025/december_2025-04.html

11. Ling Guo, M. F. (2025). The development of disaster preparedness education for public: a scoping review. *Springer Nature Link*, 35.
12. Management, D. (2025 оны 11 13). *How Education and Awareness Can Improve Disaster Preparedness*. EVS.Institute: <https://evs.institute/disaster-management/education-awareness-improve-disaster-preparedness>
13. Pacific, A. a. (2023 оны 12 8). *Strengthening School Preparedness for Tsunami in Asia-Pacific*. UNDP: <https://www.undp.org/asia-pacific/projects/tsunam>
14. ReadyJapan. (2023 оны 12 25). *ReadyJapan*. REARTH: <https://www.rearthforfuture.org/ReadyJapan.html>
15. ROMANIA. (2022 оны 2 18). *Strengthening the Disaster Risk Reduction Framework and the Fire Protection System at the National Level*. Bucharest, Romania: ROMANIA. POCA: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099112323163626937/pdf>
16. *School safety programme*. (2016 оны 3 26). UNDRR: <https://www.undrr.org/about-undrr/where-we-work/incheon/schoolsafety>
17. Staff, S. (2025). The Swedish handbook: “In Case of Crisis or War. *Small wars journal*, 251.
18. Sun-mok, B. L. (2025 оны 11 5). *Korea conducts disaster response training to enhance safety for floods and earthquakes*. Chosun Biz: <https://biz.chosun.com/en/en-society/2025/05/11/332VNTW5HNDHFG34WV3CXZ2WHA/>
19. UNDRR. (2025 оны 11 19). *Join our campaign to empower children for a safer future*. UNDRR: <https://www.undrr.org/are-you-ready>
20. Wikipedia. (2022 оны 12 17). *Community emergency response team*. Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Community_emergency_response_team
21. *Гамигийн эрсдэлийг бууруулах мэдлэг чадвар олгох “БЭЛЭН БАЙ” сургалт*. (2025 оны 12 28). Greensoft: <https://cdn.greensoft.mn/uploads/users/5112/files>